

Iuliana Precupețu

Strategii de dezvoltare comunitară

Editura Expert Projects
2006

Referent: Prof. univ. dr. Ioan Mărginean

Acest material este protejat de legile copyright-ului în vigoare.
Orice multiplicare neautorizată, indiferent de suport, este interzisă și
va fi pedepsită conform legii.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PRECUPETU IULIANA

Strategii de dezvoltare comunitară/Iuliana Precupețu-
Iași: Expert Projects, 2006

Bibliogr.

ISBN (10) 973-86263-9-0; ISBN (13) 978-973-86263-9-3

316.334.56(498)

316.334.55.(498)

Iuliana Precupețu

Strategii de dezvoltare comunitară

Editura Expert Projects
2006

Referent: Prof. univ. dr. Ioan Mărginean

Cuprins

Introducere	9
Capitolul I. Ideea de comunitate în sociologia clasică	13
I.1. Cele cinci regimuri teoretice ale ideii de comunitate	14
1. Comunitatea morală	15
2. Comunitatea empirică	16
3. Comunitatea ca tipologie	17
4. Comunitatea ca metodologie	20
5. Comunitatea moleculară	24
I.2. Comunitatea în sociologia românească clasică	26
I.3. Abordări clasice în cercetarea comunitară	30
1. Comunitatea ca spațiu fizic, ca loc	31
2. Comunitatea ca sistem social	33
3. Abordarea antropologică	38
4. Comunitatea ca interacțiune	39
5. Comunitatea ca distribuție a puterii	40
Capitolul II. Despre dezvoltare și dezvoltare socială	45
II.1. Concepții asupra schimbării sociale: modelul sistemic și modelul câmpului social	46
II.2. Teorii asupra dezvoltării la nivel macro	50
1. Teoriile modernizării	50
2. Teoriile dependentei	55
II.3. Definiții ale dezvoltării sociale	56
II.4. Strategii de dezvoltare socială	58
1. Strategiile liberale	58
2. Strategiile comunitare	60
3. Strategiile etatiste	62
II.5. Programul Național Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale: un model de dezvoltare socială instituțională	64
1. Ideologia PNAinc	65
2. Viziune comprehensivă și integrată	66
3. Procesul de planificare	66
4. Niveluri de implementare	67
5. Construcție instituțională	67

6. O componentă de cercetare	68
7. Alte caracteristici	69
Capitolul III. Comunitate și comunitarism	71
III.1. Sensuri ale comunității	71
Definiții ale comunității	72
Ce semnificație are astăzi comunitatea?	74
Tipuri de comunități	76
Ce este o comunitate „bună”?	77
III.2. Comunitarismul	85
Capitolul IV. Strategii de dezvoltare comunitară	93
IV.1. Dezvoltarea comunitară: definiții	93
IV.2. Scurt istoric al dezvoltării comunitare	95
1. Programe ale organizațiilor internaționale	96
2. Caracteristici ale dezvoltării comunitare în SUA și Marea Britanie	98
3. Istoricul dezvoltării comunitare în România	99
IV. 2. Tipuri de strategii	102
Trei tipuri de modele de dezvoltare comunitară	102
„Dezvoltare comunitară în zona Târgu Neamț”: descrierea unui program de dezvoltare comunitară	108
IV.4. Către o „ecuație a dezvoltării”?	
Modelul consolidării capacității comunitare	115
Capitolul V. Rolul cercetării în programele de dezvoltare comunitară	145
V.1. Cercetarea acțiune	145
Cercetarea acțiune: definiții	146
Direcții ale cercetării acțiune	147
Istoria și originile epistemologice ale cercetării acțiune	148
Relația știința tradițională – cercetarea acțiune	150
Critica cercetării acțiune	151
V.2. Evaluarea nevoilor	155
Rolul cercetării în dezvoltarea comunitară	155
Nevoile comunitare: o imagine incompletă a comunității. Resursele comunitare	159
Capitolul VI. Oportunități de dezvoltare locală în Valea Jiului: studiu de caz	163
Natura studiului. Obiective și metodologie	163
Granițe administrative - granițe comunitare	164
Evaluarea dotărilor și serviciilor comunitare	170
Elemente de infrastructură economică	172
Serviciile sociale	173

Probleme comunitare	176
Funcționarea administrației publice locale	178
Participare socială și acțiune socială	181
Viața asociativă	183
Concluzii	184
Concluzii. Către ce fel de model de dezvoltare?	189
Bibliografie	193

Introducere

Dezvoltarea comunitară conține o dublă promisiune: una este aceea a îmbunătățirii, a schimbării pozitive sugerată de termenul „dezvoltare”, cealaltă este cea a sentimentului apartenenței, relaționării, integrării și este sugerată de termenul „comunitate”. Lucrarea de față încearcă să evedențieze în ce măsură această promisiune poate fi îndeplinită, transpusă în realitate.

Primul obiectiv al lucrării este acela de a crea o viziune sintetică asupra domeniului dezvoltării comunitare. Un al doilea obiectiv constă în identificarea acelor condiții care joacă un rol important în dezvoltare, în creionarea unei „ecuații a dezvoltării”. În realizarea primului obiectiv, am avut în vedere faptul că există relativ puține încercări sistematice de acoperire teoretică a disciplinei. Explicația ține, în primul rând, de specificul dezvoltării comunitare: un domeniu dominat de principii și mai puțin de opțiuni clare sau soluții. Fiind considerată de multe ori o practică în căutarea unei teorii, dezvoltarea comunitară are rădăcini în sociologie, știința politică, politica socială, sociologia urbană, sociologia rurală, asistența socială. Din punct de vedere teoretic, domeniul este fragmentat, nelăsând loc unei abordări unitare cu o teorie de sine-stătătoare și fiind dominat de suprapuneri conceptuale. Mai mult, este în mare parte constituit descriptiv, din practicile concrete de dezvoltare. De aceea, lucrarea își propune să contribuie la constituirea unui cadru teoretic într-o sferă atât de importantă prin aplicabilitatea ei practică.

Dezvoltarea comunitară a fost considerată de multe ori o inovație socială în contextul de după 1989, fiind privită ca o abordare ce ține mai ales de practica organizațiilor internaționale. În realitate, ideea este extrem de veche iar practica nu este străină de contextul românesc. Sociologia însăși s-a născut din încercarea de a înțelege disoluția comunității tradiționale în fața forțelor reprezentate de modernitate, de a explica trecerea de la tipul de relație interumană caracteristică societății tradiționale („comunității”), care angaja individul în integralitatea personalității sale, la tipul de relație parțială, fragmentată, extinsă care izolează omul în societatea modernă. Plecând de la această idee, lucrarea prezintă regimurile teoretice ale ideii de comunitate în opera sociologilor clasici, nuanțările și reevaluările conceptului de comunitate. Astăzi, în cele mai recente abordări ale capitalului social, se produce o revenire la ideea de comunitate ca relație care a

fost consacrată în sociologia clasică, dezvoltarea comunitară fiind, în ultimă instanță, o încercare de „reparare” a relațiilor sociale rupte în contextul modernității, o refacere a sociabilității. De asemenea, în demersul nostru am precizat modul în care sociologia românească a asimilat ideea de comunitate la modul cel mai creativ și productiv din punct de vedere științific, depășind orientările din epocă în plan teoretic și metodologic prin școala monografică dar și prin posibilitățile deschise din punct de vedere practic de cercetările întreprinse (capitolul I).

Tratând în mod separat „comunitatea”, pasul următor a constat în încercarea de înțelegere a „dezvoltării”. Conceptul de dezvoltare implică o schimbare într-o direcție pozitivă, creștere, progres, de aceea am ales să tratăm modelele de schimbare socială care reprezintă premisele dezvoltării. Teoriile dezvoltării la nivel macro, definițiile dezvoltării sociale și strategiile de dezvoltare (acestea din urmă clasificate conform lui Midgley, 1998) sunt de natură să contribuie la înțelegerea elementelor ce țin de dezvoltarea comunitară. Luând în considerare categorii sugerate de analiza teoretică a lui Midgley, am încercat o abordare a unui program de dezvoltare socială (Programului Național Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale) care a fost încadrat în categoria dezvoltării instituționale dintr-o perspectivă care a explicat orientarea, presupuzițiile ideologice și teoretice și modurile de acțiune practice ale acestuia (capitolul II).

Comunitatea este arena eforturilor de dezvoltare comunitară. Modul în care este definită, delimitată și mai ales tipul de „comunitate dezvoltată” influențează strategia care ar trebui să producă dezvoltare. Luând în considerare și variantele „comunității bune”, „comunității competente”, am argumentat ideea unei comunități definită de paradigma calității vieții. Această paradigmă are valențe teoretice, metodologice și aplicative prin natura apropiată de politicile sociale a conceptului de calitate a vieții, putând fi considerată, în consecință, o abordare valoroasă în practica cercetării și dezvoltării comunitare (capitolul III).

Strategiile de dezvoltare se pot contura în funcție de accentul care se pune pe condițiile specifice care conduc la dezvoltare. Cercetătorii se află în căutarea soluțiilor pentru dezvoltare în condițiile în care atât de multe probleme sociale au nevoie de rezolvare. Am ales să definim dezvoltarea comunitară ca fiind o modalitate de rezolvare a problemelor la nivel local având o importantă componentă de sociabilitate (prin luarea în considerare a unor principii cum sunt participarea oamenilor, împuternicirea grupurilor defavorizate) și conducând la schimbare socială în direcția construirii unor comunități coezive social, incluzive, democratice și caracterizate de o înaltă calitate a vieții. Pentru a ilustra o astfel de modalitate de rezolvare a problemelor, un program concret de dezvoltare comunitară a fost descris împreună cu argumentele care îl încadrează în această sferă.

Preocuparea multora dintre cercetători a fost să înțeleagă în ce măsură există o „rețetă a dezvoltării” ce poate fi aplicată utilizând „ingredientele” potrivite. „Ecuția dezvoltării” a identificat condițiile relevante pentru dezvoltare la trei niveluri: individual, comunitar și cel al programelor de dezvoltare. Ideea exprimată a fost aceea de consolidare a capacității comunitare, prin concentrarea pe condițiile deficitare la nivel comunitar dar pornind de la resursele existente. Modelul de capacitate comunitară prezentat a avut scopul de a descrie varietatea elementelor care pot influența, într-un fel sau altul, dezvoltarea. Totodată, el a atras atenția asupra imposibilității construirii unor strategii de dezvoltare generale, coerente, care să fie aplicabile cu succes în orice contexte. Accentuarea unei componente sau a alteia în eforturile de dezvoltare duce la conturarea unei anumite strategii. De exemplu, concentrarea asupra serviciilor sociale ne-ar situa în modelul mai larg al politicilor sociale, accentuarea componentei de sociabilitate, de capital social ar plasa strategia în domeniul dezvoltării comunitare „pure”. Ideea pe care am susținut-o a fost aceea a comprehensiunii, a luării în considerare și a cunoașterii condițiilor multiple care afectează dezvoltarea. Totodată, lucrarea a insistat asupra dificultăților legate de programele de dezvoltare și a prezentat principii și programe care au fost utilizate cu succes în diferite contexte, descrise în literatură ca fiind practici pozitive (capitolul IV).

Cercetarea este parte integrantă a programelor de dezvoltare socială, acestea trebuind implementate numai după o cunoaștere atentă a contextului social. În ultimii ani, cercetarea acțiune s-a dovedit mai productivă decât cea din interiorul paradigmei tradiționale în știință prin oportunitățile pe care le oferă de experimentare în mediul social, de testare și retestare a strategiilor. Cercetarea acțiune a fost tratată extensiv în încercarea de a crea o imagine fidelă asupra acestui domeniu în condițiile în care, în România, se vorbește destul de puțin de această opțiune metodologică. De asemenea, cercetarea clasică de identificare și evaluare a nevoilor cu metodele specifice a fost descrisă și discutată (capitolul V).

Prezentarea unui studiu de caz realizat în localitatea Lupeni - Valea Jiului este de natură să exemplifice, metodologic, aplicarea paradigmei calității vieții la nivel comunitar pentru identificarea și evaluarea nevoilor. De asemenea, au fost discutate caracteristicile speciale ale comunității miniere și ale solidarității sociale specifice zonei, relația localitate-comunitate și implicațiile pentru dezvoltare ale condițiilor din Valea Jiului (capitolul VI).

În esență, lucrarea de față a încercat să susțină ideea că dezvoltarea comunitară, fără a reprezenta o soluție pentru toate problemele existente la nivel local, poate fi o soluție valoroasă atunci când este aplicată cu atenție, ca urmare a cunoașterii aprofundate a contextului comunitar. Uneori, acțiunile de organizare și dezvoltare comunitară sunt de natură să schimbe lucrurile într-o direcție pozitivă: oamenii au nevoie să vadă că „se întâmplă ceva” în comunitatea lor, că există speranțe pentru viitorul acesteia și al lor personal. Speranța poate fi ea însăși o forță de dezvoltare.

Redactarea acestei lucrări a fost posibilă, în primul rând, datorită domnului profesor Ioan Mărginean care a coordonat acest demers dar și întreaga mea activitate de cercetător la ICCV, acordându-mi suport și încredere.

Următoarelor instituții le datorez mulțumiri pentru posibilitățile oferite de a mă documenta și a învăța în domeniul dezvoltării comunitare: Universitatea București, Fundația pentru o Societate Deschisă, Colegiul Nuffield al Universității Oxford, Mandel School of Applied Social Sciences al Casei Western Reserve University, UNICEF România.

Capitolul I

Ideea de comunitate în sociologia clasică

Ideea de comunitate a parcurs întreaga istorie a sociologiei, suferind nenumărate transformări, reevaluări, nuanțări, fără a-și pierde din importanță. Având atât valențe teoretice cât și metodologice, comunitatea continuă să se afle în centrul celor mai noi abordări sociologice, în special cele ale capitalului social, demonstrându-și tot mai puternic valențele practice.

Abordarea de față încearcă să urmărească evoluția ideii, liniile sale definitorii. Componentă intrinsecă a marilor sisteme sociologice de gândire, ideea de comunitate este tratată aici din punctul de vedere al evoluției pe care a parcurs-o, cu scopul de a înțelege nuanțarea acestui concept fundamental și implicațiile sale metodologice și practice în noile abordări de dezvoltare comunitară.

Rădăcinile termenului se află, la fel ca în multe alte cazuri în sociologie, în filozofia greacă în opera lui Aristotel, la Cicero (sub forma comunității romane de legi și interese comune), la Sf Augustin (sub forma comunității de legături emoționale), la Toma d'Aquino (ca o comunitate sub forma unui corp politic), în opera lui Rousseau și a lui Hegel (Avineri, 1992).

Sociologia a început odată cu Auguste Comte, prin a asimila ideea de comunitate, idee prezentă și până atunci în istoria gândirii.

Conceptul de comunitate, împreună cu opusul său, societatea, formează „substanța sociologiei” (Bădescu, 1994: 26) alături de alte concepte fundamentale considerate idei elementare ale sociologiei de către Nisbet (1967): autoritate-putere, status-clasă, sacru-secular, alienare-progres. Ele au capacitatea de a conferi sociologiei statutul de știință distinctă prin faptul că au generalitate, continuitate și reprezintă perspective asupra socialului.

Definită în „Dicționarul de sociologie” (1993: 128) ca „entitate social-umană ai cărei membri sunt legați împreună prin locuirea aceleiași teritoriu și prin relații sociale constante și tradiționale (consolidate în timp)”, comunitatea apare aici într-un sens restrâns.

Nisbet (1967: 47) oferă o definiție care depășește acest sens al comunității, el adoptând o altă accepție a termenului: „forme de relaționare care au ca trăsături

un înalt grad de intimitate personală, profunzime emoțională, angajare morală, coeziune socială și continuitate în timp. Comunitatea este fondată pe om conceput integralitatea sa, mai degrabă decât în raport cu unul sau altul dintre rolurile sale pe care el le poate deține într-o ordine socială dată”. Comunitatea reprezintă, deci, mai mult decât o simplă reprezentare spațială a unei relații și poate fi identificată, conform aceluiași autor, în expresia simbolică a locului, religiei, națiunii, rasei, ocupației, cruciadei.

Așadar, ideea de comunitate și-a început „cariera” în sociologie odată cu emergența acesteia ca știință. Însăși nașterea sociologiei în secolul XIX a fost explicată de către unii autori în relație cu nostalgia pe care cei dintâi sociologi au avut-o față de disoluția societății tradiționale: „Nașterea sociologiei ca ramură separată a științelor sociale este strâns legată de reacția romantică față de filosofia Luminilor. Filozofia Luminilor dezvoltase utopia societăților întemeiate pe rațiune, contract, consens, egalitate. După frământările pricinuite de Revoluția franceză, reacția romantică dezvoltă utopia inversă a unei societăți întemeiate pe tradiție și diferențieri sociale, capabilă să recapete căldura *Gemeinschaft*-ului” (Boudon, 1990: 255).

I.1. Cele cinci regimuri teoretice ale ideii de comunitate

Nisbet (1967) identifica cinci regimuri teoretice ale conceptului de comunitate în istoria sociologiei.

1. Primul regim teoretic ar fi acela al „**comunității morale**” pe care sistemul sociologic al lui Comte îl construiește.

2. Școala lui Frederic Le Play se bazează pe „ideea pivot a **comunității empirice**, deci pe ideea de comunitate de rudenie sau de familie” (Bădescu, 1994: 101).

3. La Tonnies și Weber comunitatea apare ca **tipologie**.

4. La Durkheim, „comunitatea” este utilizată ca **metodologie**, drept unitate de analiză. Putem include aici și abordarea școlii Gusti care are în centrul său ideea de comunitate ca unitate socială ce trebuie analizată cu instrumentele monografiei sociologice.

5. Pentru Simmel, sensul conceptului studiat de noi este acela al „**comunității moleculare**”.

Acestor cinci regimuri funcționale, Ilie Bădescu (1994) le adaugă sensul dat de marxism, acela de *comunitate mesianică, salvatoare*, lăsând deschisă posibilitatea utilizării a altor două sensuri: comunitatea religioasă și utopică. O imagine comprehensivă asupra ideii de comunitate oferă Ilie Bădescu (1994) în „Istoria So-

ciologiei”. Urmărind și argumentația lui Nisbet, autorul demonstrează articularea intimă a conceptului în interiorul diferitelor sisteme sociologice.

1. Comunitatea morală

Comte a integrat ideea de comunitate într-o **teorie a „comunității morale”** (Bădescu, 1994: 59). De fapt, interesul lui Comte pentru comunitate s-a născut în circumstanțele specifice sfârșitului de secol XIX, odată cu dezorganizarea formelor tradiționale de asociere și nașterea noilor elemente de viață asociativă în vestul Europei pe care industrialismul le-a făcut posibile.

Comte a identificat trăsăturile noii ordini sociale: concentrarea forței de muncă în centrele urbane, organizarea muncii pe principiul eficienței și profitului, aplicarea științei și tehnologiei în producție, apariția antagonismelor latente sau manifeste între angajați și angajatori, creșterea contrastelor sociale și inegalităților, un sistem economic bazat pe piața liberă și competiție deschisă. (Sztompka, 1993: 70)

Noua societate a fost percepută de către Comte ca un domeniu caracterizat de anarhie în timp ce comunitatea reprezenta pentru el opusul acesteia, având o natură morală. De altfel, această teamă a pierderii comunității, în esență a relațiilor de tip tradițional, este prezentă și la Toqueville și Le Play și va influența construcțiile teoretice ulterioare.

În sistemul său de filosofie pozitivă, Comte considera societatea ca fiind primară și fundamentală în sensul că precede individul rațional și psihologic și îl formează. Individul era de neconceput în afara societății care constituia sursa personalității, limbii, moralității, legalității și religiei. Respingând individualismul ca perspectivă, sociologul a divizat societatea în unități care păstrau esența societății, grupuri, comunități până la unitatea de bază care era constituită de familie (Comte, apud Nisbet: 59). „Familia este, așadar, „tipul cel mai reprezentativ pentru aproximarea caracteristicilor sociologice ale comunității morale” (Bădescu, 1994: 61).

Tratând perspectiva morală (sau socială) și cea politică (structurală) asupra familiei, în ceea ce constituie, probabil, prima analiză sistematică de sociologie a familiei, Comte creează o imagine asupra tipului de relație care ar putea fundamenta o comunitate ideală. Perspectiva morală subsumează analiza relațiilor constitutive ale familiei: filială, fraternală și conjugală. Ea relevă elementele care vor contribui, ca urmare a socializării, la integrarea în societate a individului: din relația filială rezultă, în opinia lui Comte, respectul pentru autoritate, din relația fraternală rezultă solidaritatea socială, înțelegerea pentru ceilalți, în timp ce relația conjugală este cea fundamentală și formează chiar baza societății, țesutul ei. Toate aceste relații și contextul mai larg al proprietăților lor de socializare reprezintă „apărarea” împotriva atomizării în societatea modernă. Analiza structurală a

familiei ne relevă același sociolog partizan al vechiului tip de relație, Comte pronunțându-se în favoarea refacerii autorității patriarhale și a inegalității în interiorul familiei.

2. *Comunitatea empirică*

Al doilea regim teoretic al ideii de comunitate este cel empiric, autorul care tratează ideea de comunitate dintr-o astfel de perspectivă fiind Frederic Le Play. Lucrarea sa, „Clasele muncitoare europene” este rezultatul cercetării de teren a comunității tradiționale, structurii sale, relației cu mediul, elementelor componente și dezorganizării pe care o suferă ca urmare a forțelor economice și politice ale istoriei moderne (Nisbet, 1967: 62). Analiza lui Le Play se concentrează asupra familiei deoarece „populația constă nu din indivizi ci din familii.... Observația devine precisă, concludivă când subiectul său este familia” (Le Play, apud Nisbet, 1967: 62). Așadar, comunitatea capătă aici un sens metodologic, de unitate de analiză, iar observația comparativă a 45 de familii din Europa studiate cu ajutorul monografiei și bugetului de familie ilustrează o metodă în care micro și macro-socialul se întrepătrund. De exemplu, analiza a două familii, una din Franța și cealaltă din Elveția, relevă fenomene cum sunt: fragmentarea proprietății, pierderea autorității paterne, ruptura relației dintre familie și tradiție, ilustrând, astfel, dezintegrarea securității și tradiției din comunitate sub influența individualismului modern și secularismului.

Studiul său relevă o tipologie a familiilor care l-a făcut celebru: familia patriarhală, cea instabilă și familia tulpină (Bădescu, 1994: 110), fiecare cu caracteristici distincte depinzând în mod esențial de spațiul geografic în care poate fi găsită. Dar autorul nu se limitează la studiul familiei ci este interesat de rolul pe care familia îl deține în ordinea socială, în relațiile dintre aceasta și celelalte elemente ale comunității: religia, guvernarea, școala. Le Play a accentuat faptul că viața socială trebuie studiată în termeni de „loc” (spațial): cadru natural, resurse, climat și ocupație prin intermediul căreia cadrul natural capătă sens pentru individ. Aceste principii l-au condus către o ierarhie a statusului familiilor în comunitate în funcție de trei criterii: ocupație, gradul de implicare în această ocupație, natura contractului pe care muncitorul o are cu angajatorul său. Astfel, putem observa nouă grupuri ocupaționale de la muncitorii în agricultură și până la profesiile liberale obținând, de fapt o imagine a stratificării în interiorul populației care lucrează.

Dincolo de studiul rudeniei și comunității locale, Le Play a acordat atenție și altor forme comunitare cum sunt cele asociative pe care țărani le-au fondat pentru realizarea unor nevoi economice sau tehnice, ghilldelor, cooperativelor și comunităților monahice. Pe acestea Le Play le-a considerat importante în societățile tradiționale pentru rolul lor esențial economic dar nu și pentru o societate modernă.

Asociațiile corporatiste (de ajutor reciproc între săraci, asociațiile culturale, profesionale) au fost și ele luate în considerare de către Le Play, fără a juca, însă, un rol la fel de important ca cel pe care l-au avut la Durkheim.

Demolins, un reprezentant important al școlii lui Le Play, a tratat și el comunitatea în interiorul aceleiași regim teoretic al comunității empirice. Preluând distincția lui Le Play asupra tipurilor de familie, el a adăugat un nou tip la familia patriarhală, instabilă și tulpină, și anume familia particularistă ce caracterizează societatea occidentală și consacră „triumful individului asupra statului”. Reprezentarea spațială a comunității ne oferă un ax dinspre Orient spre Occident corespunzând diferitelor tipuri de familie de la cea patriarhală caracteristică popoarelor de stepă, la cea tulpină identificabilă în Italia la cea instabilă a Americii de Sud până la cea particularistă specifică mai ales spațiului anglo-saxon (Bădescu, 1994: 132).

Nașterea familiei particulariste a reprezentat, deci, pentru Demolins, disoluția formei comunitare de existență a familiei, ea fiind depozitara individualității, spiritului de inițiativă, capacităților individuale și a spiritului de întreprinzător.

3. *Comunitatea ca tipologie*

Conceptul de comunitate, opus celui de societate, s-a bucurat de cea mai complexă abordare în opera lui Tonnies care a consacrat, de altfel, **polaritatea comunitate-societate**.

Ca și ceilalți gânditori trecuți în revistă până acum, Tonnies a manifestat un sentiment de nostalgie pentru formele comunitare care s-au deteriorat în perioada modernistă.

El a dat sens opoziției comunitate-societate, deși conceptele utilizate în germană *gemeinschaft* și *gesellschaft* și preluate de cele mai multe ori ca atare de către alți sociologi se pare că au accepții foarte specifice. Astfel, *gemeinschaft* presupune stări afective, obiceiuri, tradiții, în timp ce *gesellschaft* este un tip special de relație umană bazată pe un înalt nivel de individualism, impersonalitate, contractualism rezultată din voință și interes. (Nisbet, 1967: 74)

În concepția lui Tonnies, dezvoltarea societății europene s-a realizat prin trecerea de la uniunile comunității la asociațiile comunității, apoi la asociațiile societății și, în cele din urmă, la uniunile societății. Primele trei faze ale dezvoltării reflectă o individualizare crescândă a relațiilor interumane în care impersonalizarea, competiția, și egoismul au devenit din ce în ce mai dominante. A patra fază reprezintă eforturile societății moderne de a reface siguranța caracteristică comunității prin diferite tehnici ale relațiilor interumane, securității sociale și asigurării locului de muncă în contextul corporației publice sau private oferit de *societate*.

Uniunile comunității sunt reprezentate în forma lor pură de familie în timp ce asociațiile comunității au ca prototip relațiile de prietenie, comunitatea spirituală bazată pe credințe împărtășite. Astfel de asociații pot fi considerate ghidele, bisericile, breslele de arte și meserii, ordinele religioase. Relația care definește o astfel de asociație este cea dintre maestru și discipol.

Aceste tipuri de relaționare interumană sunt considerate de către Nisbet drept o descriere socială a Europei medievale în timp ce *societatea* reflectă procesul de modernizare a Europei. Asociațiile societății (reprezentate de întreprinderea economică modernă) sunt caracterizate de scopuri precise și de mijloace precise de atingere a acestora, esența societății fiind raționalitatea și calculul economic.

„Teoria societății se referă la construcția artificială a unui agregat de ființe umane care, în mod superficial, se aseamănă cu comunitatea în sensul că oamenii conviețuiesc în mod pașnic. Totuși, în comunitate ei rămân în mod esențial uniți în ciuda tuturor factorilor care îi separă, în timp ce în societate ei sunt în mod esențial separați în ciuda tuturor factorilor care îi unesc. În societate, în contrast cu comunitatea, nu putem identifica nici o acțiune care să rezulte dintr-o necesară unitate: nici o acțiune care exprimă voința și spiritul unității chiar realizată de individ nu ia naștere în numele celor care sunt uniți cu el. În societate, asemenea acțiuni nu există. Dimpotrivă, aici fiecare este pe cont propriu și izolat și de aceea există o stare de tensiune (conflict)” (Nisbet, 1967: 76).

Pentru Tonnies, comunitatea și societatea reprezintă un gen de tipuri ideale care, pe de o parte, semnifică stadii de dezvoltare în istoria societății umane, iar pe de altă parte, permite analiza elementelor specifice comunității sau societății (în accepția pe care el o dă termenilor) fără a însemna, neapărat, o corespondență empirică a două tipuri diferite de relații interumane. Astfel, putem identifica caracteristici specifice comunității în corporația modernă și elemente ale societății în familia tradițională.

De asemenea, important este elementul *moral*, comunitatea este „bună”, iubirea, loialitatea, onoarea, prietenia sunt caracteristice acesteia. În comunitate, muncitorul lucrează în mod altruist și se dăruiește creației sale fără a calcula o compensație. Chiar și între sexe există o diferențiere ce corespunde comunității și societății: în timp ce femeia este mai aproape de natura comunității, bărbatul ar corespunde în mai mare măsură societății prin valorile, scopurile și rolurile sale.

Societatea, la rândul ei, deține elemente pozitive și morale. „Orașul este centrul științei și culturii care merg mână în mână cu comerțul și industria. Aici arta este exploatată în mod capitalist. Gândirea se schimbă cu impresionantă viteză. Discursuri și cărți, prin distribuția de masă devin stimuli cu consecințe profunde”. (Tonnies, 1963: 165). Acest proces este însoțit, însă, de dezintegrarea comunității.

Așadar, Tonnies, transformă statutul de variabilă dependentă al ideii de comunitate (utilizat de către economiști) dându-i statut de variabilă independentă,

explicând nașterea capitalismului prin procesul de dezmembrare a comunității. El utilizează tipologia care a dat titlul lucrării sale „Comunitate și societate” pentru a elabora o explicație sociologică a nașterii capitalismului, statului modern și chiar a spiritului modern.

În esență, prin distincția între comunitate și societate, „Tonnieș vroia să atragă atenția asupra unei evidențe, și anume că există contexte sociale în care interdependența între indivizi este mai puternică și altele în care este mai puțin puternică: într-un târg de provincie te simți mai supravegheat decât într-o metropolă” (Boudon, 1990: 300).

Importanța teoriei lui Tonnieș și utilitatea tipologiei sale sunt confirmate și de impactul pe care le-au avut asupra operei lui Weber. Ca și Tonnieș, Weber a înțeles istoria europeană ca pe o îndepărtare de la relațiile de tip patriarhal numai că pentru Weber această îndepărtare este consecința unui proces de raționalizare. Cele patru tipuri ale acțiunii sociale elaborate de către Weber sunt considerate de către Nisbet, ca fiind inspirate din tipologia pe care Tonnieș o făcuse relațiilor sociale. Pentru Weber, acțiunea socială poate fi orientare către

1. scopuri interpersonale
2. valori-scop absolute
3. stări emoționale și afective
4. tradiție și convenție

Fundamentând teoria acțiunii sociale, modurile de orientare și „legitimitatea” ordinii sociale sunt imagini ale contrastului între comunitate și societate. Weber a operat cu „relații sociale comunale” și „asociative”. O relație este comună dacă este întemeiată pe sentimentul intim al părților implicate că aparțin unul celuilalt că sunt implicați în existența celuilalt, pe identificare emoțională. Astfel de exemple pot fi identificate în tipul de legătură care există în familie, vecinătate, sindicat, școală, universitate etc.

Relațiile asociative se bazează pe interese, motivații raționale, acorduri motivate similar. Acest tip de relație poate fi identificat nu numai în organizațiile cu scopuri strict economice ci și în asociațiile care se bazează pe interese și credințe particulare sau acorduri contractuale: în comportamentele religioase, politice, educaționale.

Studiul comportamentului și structurii urbane pe care Weber le realizează în în „Orașul” concretizează conceptele introduse: diferența majoră între orașele din lumea veche și cele europene medievale constă în faptul că primele reprezintă asociații de comunități, care sunt compuse din grupuri de rudenie, sau grupuri legate prin strânse relații etnice în timp ce orașele medievale au fost de la bun început asociații de indivizi care jurau credință orașului ca indivizi nu ca asociații. Acest lucru a dus, în opinia lui Weber, la crearea unei comunități în sensul deplin al mănăstirii sau gildei deoarece s-a produs o dezangajare legală a individului

față de orice alt grup social. Acest individualism al asocierii a condus, în timp, la formarea unui lanț structural către caracterul asociațional în care drepturile indivizilor devin tot mai importante, ceea ce va face ca accesul străinilor din exterior să fie tot mai facil, prin aceasta fiind subminat caracterul de ghildă al orașului.

În „Etica protestantă și spiritul capitalismului” Weber, încercând să înțeleagă de ce în majoritatea societăților occidentale industrializarea și modernizarea au fost însoțite de un regres al religiilor tradiționale în timp ce în SUA, cea mai modernă societate, religiozitatea a rămas foarte vie, a făcut apel tot la diferența între tipurile de interacțiune socială între societatea tradițională și cea modernă.

În societățile tradiționale, interacțiunea având un caracter personal, actorii sociali se pot baza pe cunoașterea efectivă a unuia de către celălalt atunci când trebuie să ia o hotărâre cu privire la angajamentele lor reciproce și la modalitățile în care interacționează. În societățile moderne se recurge la mijloace indirecte. În Franța și Germania (la începutul secolului) acest rol era în mod natural deținut de simbolurile de stratificare. În Statele Unite, aceste simboluri (vestimentare, lingvistice, diplome, stiluri de viață, însemne de proprietate) sunt mai puțin accentuate, mai puțin vizibile la prima vedere. De aceea se recurge la altceva: din motive istorice, caracterul protestant joacă în Statele Unite rolul unui substitut funcțional al simbolurilor de stratificare europene. (Boudon, 1992: 35)

4. Comunitatea ca metodologie

Pentru Durkheim, comunitatea a constituit un cadru de analiză. De altfel, toate fenomenele pe care Durkheim le-a tratat, crima, religia, moralitatea, sinuciderea, competiția economică, legea au fost abordate cu ajutorul unei metodologii bazată pe preeminența comunității. Rădăcinile cuvântului societate, pentru el, se află în *Communitas* nu în *Societas*. (Nisbet, 1967: 83)

„Societatea își poate face simțită influența numai în acțiune și aceasta se întâmplă numai dacă indivizii sunt uniți și acționează împreună. Numai în acțiunea comună devine conștientă de sine și își realizează poziția: este înaintea de toate cooperare activă” (Durkheim, 1974: 20). Din această concepție asupra naturii societății derivă toate conceptele importante ale conștiinței colective pe care el o definește ca fiind „credințe și sentimente comune”.

Durkheim se diferențiază de gânditorii care l-au precedat și care concepuseră comunitatea în sensul de grup caracterizat de intimitate, coeziune emoțională, profunzime, continuitate, el fiind cel care introduce o viziune corporatistă.

„Diviziunea socială a muncii” a intenționat să demonstreze că funcția diviziunii muncii în societatea modernă este integrarea indivizilor prin specializare făcând astfel posibilă eliminarea constrângerilor sociale ale formelor istorice de organizare socială. Integrarea este însoțită de noi tipuri de relații sociale și de noi legi.

Durkheim a introdus distincția între două tipuri de solidaritate socială: mecanică și organică.

Prima a existat de-a lungul celei mai mari părți a istoriei umanității și se bazează pe morală și omogenitate socială și este prezentă în micile comunități. Aici tradiția domină, individualismul este absent iar justiția este orientată prin subordonarea individului conștiinței colective. Proprietatea este comună, religia se confundă cu ritualul și cultul și conduitele individuale sunt determinate de voința comunității. Legăturile de rudenie, sacrul, identificarea cu comunitatea conferă unitate întregului.

Solidaritatea organică se bazează pe diviziunea socială a muncii. Aceasta face posibilă, în condițiile progresului tehnic și nașterii individualismului crearea unei ordini sociale bazate pe articularea organică a voințelor individuale unite prin rolurile lor complementare. În acest cadru al solidarității organice omul se poate îndepărta de constrângerile tradiționale ale legăturilor bazate pe asemănare, clasă, localism și de conștiința socială generalizată. Justiția este mai degrabă restitutivă decât penală, legea își pierde caracterul represiv. Eterogenitatea și individualismul iau locul asemănării și comunalismului iar diviziunea muncii creează condițiile pentru unitate și ordine.

Contribuția distinctă a „Diviziunii sociale a muncii” constă în faptul că Durkheim a înțeles, chiar în procesul argumentării tezei inițiale a operei sale, slăbiciunile inerente ale argumentelor atunci când a împins lucrurile către concluzia logică ce a alterat, de fapt, conținutul tezei sale. Ca și Weber, Durkheim a înțeles că, deși distincția între cele două tipuri de solidaritate era reală, stabilitatea instituțională a celei de-a doua are rădăcini adânci în continuarea celei dintâi. (Nisbet, 1967: 85). Meritul lui Durkheim este, conform lui Nisbet, acela de a demonstra că înlocuirea primului tip de solidaritate cu cea de-a doua ar duce la o „monstruoasă sociologică”.

„Diviziunea socială a muncii se poate produce numai într-o societate pre-existentă. Există o viață socială în afara diviziunii muncii pe care aceasta o presupune (se bazează). Aceasta înseamnă ceea ce am arătat în mod direct și anume faptul că există societăți a căror coeziune este esențială datorită unei comunități de credințe și sentimente și din unitatea acestor societăți s-a născut diviziunea muncii” (Durkheim, 1974: 150).

Durkheim s-a îndepărtat în scrierile sale mai târziu de la argumentele inițiale care atribuiu strict societății tradiționale solidaritatea mecanică. „Nu numai că societatea normală se bazează pe astfel de legături cum sunt conștiința colectivă, autoritatea morală, comunitatea și sacrul dar singurul răspuns potrivit în condițiile moderne este întărirea acestor legături. Numai astfel sinuciderea, conflictul economic și frustrările unei vieți anomice pot fi moderate” (Durkheim 1993:165).

Opuându-se cercetătorilor operei lui Durkheim care împart opera sa în patru faze intelectuale distincte: evoluționistă, metafizică, empirică și funcțional-instituțională, corespunzând celor patru scrieri majore, Nisbet consideră că metodologia elaborată în Diviziunea este continuată în Regulile, capătă substanță empirică în „Sinuciderea” și „Formele elementare ale vieții religioase”.

În „Regulile metodei sociologice”, Durkheim a transformat atributele solidarității mecanice în caracteristici ale faptelor sociale în general. De fapt, convingerea lui Durkheim era că toate comportamentele umane, în afara celor strict fiziologice, sunt create și condiționate de societate: totalitatea grupurilor, normelor și instituțiilor care formează individul încă de la naștere.

Durkheim a utilizat conceptul de comunitate, în esență, în trei instanțe: atunci când a analizat natura și substanța moralității, în analiza contractului și în cea a sinuciderii.

Analiza moralității poate dezvălui trei elemente esențiale ale acesteia:

- spiritul de disciplină care poate fi format numai în interiorul societății-prin legăturile de rudenie, economice, regulile economice, tradițiile și grupurile care unesc-deoarece aceasta posedă autoritatea necesară pentru a da sens lui „trebuie” (Nisbet, 1967: 89);
- scopuri ale moralității. Apartenența la diferite grupuri sociale care oferă contextul în care scopurile capătă autoritate și formează o realitate a disciplinei. Moralitatea constă în atașamentul individului la acele grupuri sociale cărora le aparține. Din moment ce omul este complet numai atunci când aparține câtorva grupuri, moralitatea însăși este completă numai în măsura în care ne identificăm cu acele grupuri în care suntem implicați: familie, sindicat, club, partid politic, țară, umanitate;
- autonomia sau autodeterminarea reprezintă conștientizarea motivelor pentru care individul acționează în mod moral. Având conștiința propriei moralități, omul poate atinge o formă de autonomie intelectuală care nu este cunoscută omului primitiv.

O a doua utilizare a perspectivei comunității este analiza contractului în „Diviziunea socială a muncii”. Durkheim repudiază concepția utilitariștilor raționaliști care considerau contractul esența tuturor relațiilor sociale (inclusiv cele din interiorul familiei). El consideră contractul ca fiind posibil numai în contextul unor obiceiuri pre-existente care nu pot fi reduse la simplul interes particular. Aceste obiceiuri își au originea în comunitate și nu în starea conștiințelor individuale.

A treia utilizare a conceptului de comunitate se poate cu ușurință identifica în studiul sinuciderii. Meritul lui Durkheim de a fi relaționat sinuciderea cu factorii sociali a fost în nenumărate rânduri evidențiat (Mărginean, 2000; Mihăilescu, 2003). Societatea este, așadar, determinantul fundamental al actului individual al sinuciderii în trei moduri distincte.

Sinuciderea egoistă se întâmplă atunci când coeziunea grupului căruia omul îi aparține se slăbește până la punctul în care nu mai poate constitui un suport pentru individ. Astfel, în grupurile cu legături asociative mai slabe, protestanții, locuitorii din mediul urban, muncitorii din industrie, ratele sinuciderii sunt mai înalte.

„Sinuciderea egoistă provine din faptul că societatea nu este peste tot suficient de integrată pentru a-și menține membrii într-o strânsă dependență. Societatea, zdruncinată și slăbită își pierde influența asupra unui număr tot mai mare de subiecți. Singurul mod de a remedia răul este, în consecință, de a insufla mai multă consistență grupurilor sociale, astfel încât individul să depindă total de ele. Trebuie ca omul să se simtă solidar cu o ființă colectivă care l-a precedat, care îi va supraviețui și care îl înconjoară din toate părțile” (Durkheim, 1993: 305).

Grupurile care ar putea insufla un astfel de sentiment de solidaritate sunt, în opinia autorului, în oarecare măsură, familia și religia. Însă rolul protector îl atribuie corporației, grupului profesional, identitatea de origine, de cultură, de ocupații.

Sinuciderea anomică este determinată de dislocarea sistemelor normative, prăbușirea valorilor în care oamenii au crezut timp îndelungat sau conflictul între scopuri și posibilitatea de a le atinge. Anomia este dezintegrarea comunității morale în timp ce egoismul înseamnă prăbușirea comunității sociale. Și acest tip de sinucidere poate fi combătută cu instrumentul corporației deoarece anomia provine din faptul că în anumite puncte ale societății lipsesc forțele colective, adică acele grupări constituite pentru a reglementa viața socială. Ea rezultă din aceeași dezagregare ce stă la originea sinuciderii egoiste (Durkheim, 1993: 313).

Sinuciderea altruistă se desfășoară și ea în contextul social în special în societățile primitive dar și în societatea modernă, în organizațiile militare de exemplu unde tradiția este dominantă.

Dacă explicația pe care Durkheim o dă fenomenelor sociale este foarte clară și a influențat puternic gândirea sociologică ce i-a urmat, analiza pe care el o face categoriilor cum sunt timpul, spațiul, cauzalitatea, forța sunt mai puțin cunoscute. Chiar și aceste categorii reprezintă reflecții ale comunității. Ideea de timp, de exemplu, a apărut în conștiința umană ca urmare a comemorării sărbătorilor religioase, cu cea a calendarelor a căror semnificație inițială era aceea de a marca sărbătorile religioase. Ca urmare, prin puterea comunității religioase a putut fi impusă ideea de timp în conștiință. „Sociolog al comunității”, Durkheim a fost cel care a schimbat „axul morfologiei sociale” (Bădescu, 1994: 192) devenit: *Stat - organizare corporativă - indivizi integrați (individualism creator)*.

5. *Comunitatea moleculară*

O ultimă perspectivă asupra comunității așa cum este ea identificată de către Nisbet este prezentă la Simmel în sfera micro-sociologiei: aceea a modelelor pe care le descriu relațiile ce se află dincolo de grupurile și asociațiile vizibile în societate. Simmel se află în căutarea elementelor moleculare ale societății: grupuri ca diadele sau triadele, legăturile de prietenie, obediență, lealitate, acestea sunt cele mai mici unități în care instituțiile și asociațiile pot fi divizate pentru a fi analizate.

„Pentru o cunoaștere perfectă trebuie să admitem că nu există nimic altceva decât indivizi. Pentru o privire ce ar ajunge până în adâncul lucrurilor, orice fenomen ce pare să alcătuiască deasupra individului o unitate nouă și independentă s-ar rezuma la acțiunile reciproce pe care indivizii le schimbă între ei”. (Simmel apud Boudon, 1997: 59)

Ca și ceilalți sociologi de până acum, Simmel a fost preocupat de condiția omului în societatea tradițională și în cea modernă: „în evul mediu o persoană era membră a unei comunități, proprietăți, asociații feudale sau gilde de care era legat. Personalitatea sa era unită cu grupurile de interese reale sau locale și acestea își formau caracterul de la oamenii pe care îi includeau. Această uniformitate a fost distrusă de modernitate. Pe de o parte, i-a oferit personalității libertate fizică și mentală de mișcare. Pe de altă parte, i-a conferit obiectivare în sensul că în organizații, fabrici, profesii, legile lucrurilor devin dominante și sunt libere de orice contaminare venită dinspre personalitățile individuale. Modernitatea a făcut subiectul și obiectul independente unul de altul, astfel încât ele se dezvoltă separat”. (Simmel, 1991: 17).

Totodată, însă, îmbogățirea individului ca ființă socială era considerabilă deoarece individul obținea din afilierea cu grupuri mai largi ceea ce nu ar fi putut obține de la grupurile imediate lui.

Societatea modernă, în schimb, diferă profund de modelul medieval „concentric” al afilierilor de grup. Aici, individul poate acumula afilieri de grup aproape la nesfârșit iar acest fapt este suficient pentru a-i da conștiința individualității în general indiferent chiar de natura grupurilor în care este implicat.

Eseul său „Metropolis și viață mentală” a tratat trecerea istorică a Europei de la coeziunea formelor tradiționale de comunitate la complexe urbane anonime. Sofisticarea, anonimitatea și rezerva vieții metropolitane au fost văzute cumva în antiteză cu simplitatea și căldura comunității tradiționale. În studiul pe care el îl face banilor, Simmel consideră banii simbolul eliberării indivizilor din contextele comunitare ale Europei preindustriale. Astfel, slăbirea comunității medievale și nașterea individualismului nu ar fi putut fi posibilă fără mijloacele impersonale ale valorii prin care indivizii s-au putut raporta în mod direct unii la alții.

„Economia bazată pe bani este cea care produce această separare între activitatea economică obiectivă și o persoană care se retrage complet din relația exterioară cu alții și se concentrează asupra sie înseși.” (Simmel, 1991: 18)

Analiza lui Simmel nu a rămas la nivelul termenilor generali ai transformării societății europene ci a mers până la nivelul microscopic al relațiilor ce compun transformarea. Viața socială presupune corelația reciprocă a elementelor sale care, în parte, apar în acțiuni și relații instantanee și, în parte, se manifestă în forme tangibile: funcții publice și legi, limbaje și medii de comunicare. Toate aceste corelații reciproce sunt cauzate de interese, scopuri și impulsuri distincte. Ele formează elementul care se realizează social în: „unul lângă altul” și „unul cu altul”, „unul pentru celălalt” și „împotriva celuilalt” ale indivizilor. Acestea sunt tipurile de relații și procese descrise în eseul său asupra religiei.

Contrastul între comunitatea tradițională și societatea modernă formează cadrul în care analiza relațiilor primare se desfășoară la Simmel. Cea mai interesantă analiză a comunității a realizat-o acesta în analiza unei probleme cum este secretul. El a tratat relații cum sunt prietenia, căsătoria și măsura în care încrederea, lealitatea sunt implicare în aceste relații, ca și legătura cu secretul ca elemente cu profundă semnificație socială. „Obiectivarea crescândă a culturii noastre ale cărei fenomene cuprind din ce în ce mai multe elemente impersonale și care absorb din ce în ce mai puțin individul în totalitatea lui reprezintă structuri sociologice” (Simmel, apud Nisbet, 1967: 102). Zona de încredere a fost alterată de obiectivarea culturii, nevoia de încredere a fost fragmentată și localizată ca în cazul relației bancher-împrumutat, angajat-angajator. De asemenea, o intimitate completă devine tot mai dificilă pe măsură ce diferențierea între oameni crește. Omul modern are, probabil, mult prea multe lucruri de ascuns pentru a putea să se angajeze într-o prietenie în sensul vechi (al societății tradiționale) (Simmel, 1991).

Secretul se află în strânsă relație cu individualizarea din societatea modernă deoarece condițiile sociale ale puternicei diferențieri personale permit și chiar au nevoie de secret; în același timp, secretul cuprinde și intensifică diferențierea. Simmel considera că într-un cerc mic, formarea și păstrarea secretului este dificilă chiar și din motive tehnice: toată lumea este prea aproape de toată lumea și frecvența contactelor implică prea multe tentații pentru dezvăluire. Și chiar nu este nevoie de secret deoarece acest tip de societate își nivelează membrii.

În sociologia clasică, un alt înțeles al comunității este cel prezent la Marx, pentru care singura formă de comunitate acceptabilă este cea proletară, toate celelalte forme, familia, comunitatea etnică, rurală, religioasă reprezentând forme de alienare umană.

Marx considera că oamenii sunt prin natura lor liberi, creativi și sociabili. În societatea capitalistă, însă, ei nu au oportunitatea de a se manifesta conform naturii lor deoarece condițiile specifice acestui tip de societate caracterizate de

exploatare îi dezumanizează și îi transformă până la alienare, alienare față de produsul muncii lor, de grupul lor, de ei înșiși. Alienarea înseamnă urmarea unor impulsuri socio-centrice, lipsa creativității (rutină, monotonie), pasivitate, renunțarea la autonomie. Rezolvarea problemei alienării se poate face prin crearea societății fără clase, societatea socialistă.

În primul rând, tipul de comunitate ideal pentru acest autor este solidaritatea clasei muncitoare în lume iar în al doilea rând socialismul reprezenta pentru el o comunitate pe care istoria, inevitabil, ar fi trebuit să o creeze.

Concluzionând, se poate spune că sociologia a fost la începuturile ei „o formă științifică de conștientizare a modernității” (Sztompka, 1993: 69), ea a fost un răspuns intelectual la o perioadă istorică anumită, o încercare de a înțelege tranziția de la societatea tradițională la cea modernă, urbană, industrială, democratică, de la „comunitate” la „societate”. Toate redefinirile pe care le-a suferit termenul de comunitate în sistemele de gândire sociologice nu fac decât să demonstreze validitatea conceptului și actualitatea lui. De fapt, abordările actuale se situează sub influența teoretică și metodologică a modelelor sociologice clasice.

I.2. Comunitatea în sociologia românească clasică

Scoala Sociologică de la București, considerată de către Henri H. Stahl (1980) ca fiind singura ce a căpătat un loc în istoria mondială a doctrinelor sociologice, are meritul de a fi creat un sistem sociologic ce a depășit curente existente în epocă încorporând ideea de comunitate în modul cel mai creativ.

Întreaga operă a lui Dimitrie Gusti, subordonată principiului monografiei sociologice, are în centrul său ideea de comunitate, de unitate și subunitate socială ce trebuie analizată cu instrumentele puse la dispoziție de monografia socială.

„Dimitrie Gusti a introdus în câmpul științei și în conștiința generației sale înnoiri în tipul de sociologie profesat, în căile de legitimare socială și intelectuală ale disciplinei, în raporturile teoriei sociologice, inclusiv ale sociologiei rurale, cu practica socială și în sistemul de valori împărtășit de comunitatea științifică și de public” (Larionescu, 1996: 11).

Coordonatele sociologiei sale sunt definite de câteva idei sub influența cărora s-au situat ulterior cei mai importanți sociologi români:

- societatea se compune din unități sociale, adică din grupări de oameni legați între ei printr-o organizare activă și o interdependență sufletească;
- esența societății este voința socială;
- voința socială se actualizează în manifestări constitutive economice și spirituale reglementate de manifestări juridice și politice;

- voința socială este condiționată în manifestările ei de cadrul cosmic, biologic, psihic și cel istoric;
- schimbările suferite de societate în decursul timpului se numesc procese sociale;
- începuturile de dezvoltare pe care le putem surprinde în realitatea prezentă și le putem prevedea cu o anumită precizie se numesc tendințe sociale (Gusti, 1995).

Comunitatea a fost asimilată de gândirea sociologică a lui Gusti atât teoretic, definiția unității sociale fiind, de fapt, identică cu cea a comunității cât și metodologic, unitatea de analiză fiind „unitatea socială”.

Metodologia de cercetare considera comunitatea sătească drept unitatea socială optimă de investigație în prima etapă, pentru ca, ulterior, „sociologia orașelor” să se dezvolte pe baza experiențelor făcute în condiții optime în monografiile sătești

Principalele coordonate metodologice elaborate de Gusti erau subordonate cercetării:

- subunităților sociale în cuprinsul satului: școala, biserica, asociațiile economice, clasele de sex și vârstă, șezătorile, căminele culturale, cârciumile;
- manifestărilor spirituale: religia, arta, știința, filosofia populară;
- manifestărilor juridice și politice: administrația, partidele, concepțiile politice;
- condițiilor geografice: relieful, calitatea pământului, climatul, rețeaua hidrografică, fauna și flora;
- condițiilor biologice: caracterele rasiale, bolile sociale, alimentația, igiena socială;
- condițiilor istorice: tradiția locală, documentele;
- condițiilor psihice: obiceiuri, mentalitate, zestre sufletească, deprinderi sociale.

Integrarea teoretică a rezultatelor obținute în demersul practic al cercetărilor era pentru Gusti o prioritate. El a depășit teoriile din epocă încercând să explice mecanismul social care asigură omogenitatea manifestărilor, construind teoria care avea în centru conceptul de voință socială. Spre deosebire de Durkheim care considera că omul este social pentru că astfel îl formează societatea, Gusti considera ca omul este social de la natură, esența sa este socială.

Societatea este pentru el totalitatea sintetică a oamenilor care trăiesc conștient laolaltă și desfășoară, ca manifestare de voință, o activitate economică și o activitate spirituală reglementate etico-juridic și organizate politic, condiționate cosmic, biologic, psihic și istoric (Gusti, 1968).

Scopul monografiei era, însă pentru Gusti unul foarte înalt și anume constituirea sociologiei națiunii, „națiunea fiind singura unitate socială care își ajunge sieși fiind în stare să-și creeze o lume proprie de valori, să-și stabilească un scop în sine și să-și afle mijloacele necesare de înfăptuire, adică forța de organizare și propășire în propria ei alcătuire” (Gusti, 1995: 1). De aceea fondatorul școlii de la București a depășit ideile și abordările epocii încercând un demers complex de construire a unei științe a națiunii.

Meritele lui Dimitrie Gusti au fost subliniate de către continuatorul H. H. Stahl acesta identificând principalele contribuții ale lui Gusti la știința socială:

- noua metodă de cercetare a realității sociale prin echipe monografice interdisciplinare;
- aplicarea metodei prin contact direct cu realitatea locală cu scopul final de a elabora o sociologie a națiunii, încercările de acest tip din alte țări fiind ulterioare demersului lui Gusti;
- scopul practic de natură politică de stabilire a tehnicilor de acțiune socială care să permită atingerea unor țeluri imediate;
- caracterul științific al sociologiei a fost dublat de o mișcare culturală de acțiune directă fecundă în experimentarea unor procese de amestec al omului de știință în mersul efectiv al societății spre atingerea unor scopuri mai înalte.

Maria Larionescu (1996) a sintetizat, de asemenea, evoluția ideilor pe care Gusti le-a adus în știință, inventariind noile adaptări ale ideii inițiale de monografie, oferind astfel un tablou complet al contribuțiilor lui Gusti la fundamentarea științei sociale.

- monografia centrată pe o problemă cheie ce s-a constituit ca o idee practică la schema inițiată de Gusti, mult prea complexă pentru a fi realizabilă. Anton Golopenția a fost cel care a încercat direcționarea cercetării către unitățile sociale reprezentative pentru procesul studiat.
- „monografia sumară de sat” și cercetarea comparativă a comunităților a avut la bază de asemenea inițiativa lui Golopenția, reprezentând o variantă mai restrânsă a monografiei centrate pe o problemă cheie.
- cercetarea zonală se baza pe o monografie sumară a satelor și comunelor dintr-o arie geografică mai extinsă, monografia plasei Dâmbovic sub coordonarea lui A. Golopenția și M. Pop fiind cea mai cunoscută.
- monografia tematică „a fost concepută pentru a fundamenta analiza unei teme, probleme sociale cât mai complex și complet pe baza schemei cadrelor și manifestărilor, fără referire specială la o arie spațială” (Larionescu, 1996: 35).

Participarea locală, una dintre cele mai importante idei aflate în relație cu conceptul de comunitate și cu cel de dezvoltare comunitară a fost și ea prezentă în

sistemul sociologic gustian. Echipele monografice aveau sarcina de a folosi o „serie de procedee de luare de contact și de animare a locuitorilor unor sate, în forma unor cămine culturale, concepute ca mijloc de organizare și îndrumare a inițiativelor locale, în cadrul unei acțiuni culturale de masă” (Stahl, 1975: 34).

Participarea locală a constituit o componentă de bază a activității serviciului social care se putea realiza prin intermediul echipelor interdisciplinare al căror obiectiv era „depistarea problemelor reale ale satului, a găsi soluții pentru acestea și a realiza aceste soluții prin muncă profesională directă și antrenarea inițiativelor satului”(Stahl, 1975: 39).

Valențele metodologice ale comunității la Gusti ne sunt demonstrate de preocupările asidue pentru elaborarea cu cât mai multă acuratețe a sistemului monografiei sociologice. În sprijinul acestei idei vine și argumentația Mariei Lăricăscu care evidențiază meritele în domeniul metodologiei ale lui Gusti prin comparație cu școlile din epocă, mai puțin preocupate de fundamentarea metodelor de investigație socială.

În continuarea demersului inițiat de Gusti se situează Henri H. Stahl care a realizat prezentarea sistematică a tehnicii monografiei sociologice, enunțând principii ale metodologiei sociologice moderne privind problema relației dintre teorie, metodă și tehnică în cercetarea empirică a realității sociale. Lucrările sale au contribuit la cercetarea și cunoașterea comunităților agrare prin explicarea genezei și funcționării comunităților agrare sedentare, descrierea satului românesc devălmaș, evidențierea tipului de orânduire tributară în România, teoria funcționării obștei pe bază de tradiții difuze (Abraham, Chelcea, 1996).

De altfel, studiul satelor devălmașe românești pe baza „arheologiei sociale” l-a condus pe Stahl la elaborarea unui model al comunităților agrare cu sistem de autoreglare internă similar celui elaborat în cadrul ecologiei sociale (Abraham, Chelcea, 1996: 108).

Modelul de sat abstract conceput de Stahl cuprindea cinci dimensiuni aflate în relație cu elementele din afara sistemului: teritoriul, tehnica de producție, populația, producția și organul administrativ obștesc. Sistemul comunitar al autorului poate experimenta procese de dereglare și schimbare datorate unor cauze interne determinate de relația contradictorie dintre proprietatea privată, familială și cea obștească dar și unor cauze externe (pătrunderea în sat a unor „acaparatori nebăștinași”).

Membru al aceleiași școli monografice, Mircea Vulcănescu a optat pentru considerarea comunității sătești ca unitate socială fundamentală reprezentând „adevărată Românie”. Interesantă este preocuparea sa pentru cercetarea gospodăriei țărănești în special în cercetarea satului Drăguș pe care o tratează ca reprezentând „comunitatea de lucru a familiei” permițându-i comparația cu în-

treprinderea capitalistă și înțelegerea unui anumit tip de structură socială (Diaconu, 1996).

Sintetizând, putem spune că sociologia românească clasică prin Școala lui Dimitrie Gusti a inițiat preocuparea și efortul pentru cercetare comunitară în scopul dezvoltării sociale.

Din punct de vedere teoretic, teoria voinței sociale l-a plasat pe Gusti alături de marii sociologi ai epocii: Tonnies, Durkheim, Weber, Simmel.

Sub aspect metodologic, monografia sociologică a oferit cadrul de cercetare comprehensivă, holistă pentru toate aspectele vieții comunitare. Plecând inițial de la problemele locale și, mai târziu de la cele având relevanță națională, sistemul sociologic gustian a anticipat ceea ce mai târziu se va numi evaluarea nevoilor.

Din punct de vedere al acțiunii sociale, Gusti a integrat cercetarea și acțiunea socială în scopul dezvoltării. „Sociologia militans” avea ca obiectiv progresul social, politic, cultural al țării prin promovarea unor acțiuni și reforme în sprijinul unor categorii defavorizate, mai ales al populației rurale: promovarea „culturii sănătății” și a „culturii muncii”, ridicarea nivelului de gospodărire și cultural al satelor, organizarea activității culturale, desfășurarea propagandei religioase în rândul țărănimii etc.

În afara contribuțiilor de natură metodologică, teoretică și practică, Gusti a contribuit și la „constituirea comunității sociologice moderne a echipelor monografice” (Larionescu, 1996: 33). Acțiunea sa de instituționalizare a echipelor monografice ar putea fi numită în termeni moderni „capital social”, ea presupunând o rețea de relații în interiorul comunității științifice datorită cărora a fost posibilă o viață științifică de excepție și, în cele din urmă, chiar „Școala Sociologică de la București”. Un astfel de model al comunității științifice reprezintă astăzi un ideal datorită faptului că experiența școlii de creare a echipelor interdisciplinare nu a mai fost repetată.

Așadar, sociologia românească a asimilat ideea de comunitate la modul cel mai creativ și productiv din punct de vedere științific, depășind prin Școala monografică orientările din epocă teoretic și metodologic dar și prin posibilitățile deschise din punct de vedere practic de cercetările întreprinse.

I.3. Abordări clasice în cercetarea comunitară

O privire asupra studiilor comunitare ne indică tipuri diferite de abordări, paradigme, de cele mai multe ori utilizate ca rezultat al influenței pe care au exercitat-o la un moment dat în știință în general, al necesităților practice dictate de anumite contexte sociale, al acumulărilor care s-au făcut la un moment dat în

știință sau al schimbării sociale rapide (de exemplu, apariția noilor tehnologii a determinat îndreptarea atenției către comunitățile virtuale).

Astfel, impactul pe care analiza sistemică l-a avut în sociologie în general nu a rămas fără urmări în studiul comunităților, ea fiind adoptată și în acest domeniu și producând studii dintre cele mai complete. Totodată, programele de dezvoltare la nivel comunitar inițiate în anii '60 în Statele Unite au schimbat cercetarea într-o direcție mai practică, aplicativă, de aici analiza sărăciei la nivel local, a posibilităților de dezvoltare.

În studiul comunității, există tot atâtea abordări câte există și în sociologie. În cele ce urmează, urmărind diferitele modalități de tratare a comunității și realizând o analiză a abordărilor comunității, am încercat să creăm o imagine cât mai fidelă și completă asupra domeniului cercetării comunitare clasice și asupra diferitelor viziuni asupra comunității.

1. Comunitatea ca spațiu fizic, ca loc

Aceasta este prima accepție cu care lucrăm de obicei, inclusiv în cunoașterea comună, de cele mai multe ori „localitatea” fiind conceptul cu care identificăm cel mai ușor comunitatea. Trasarea granițelor comunității nu este însă un lucru facil atunci când ea este unitatea de analiză pentru sociolog, deși granițele formale există pe hartă, este dificil de spus dacă ar trebui cercetată întreaga comunitate, un cartier, câteva străzi sau câteva blocuri. Criterii suplimentare trebuie luate în considerare atunci când se realizează delimitarea unei comunități.

„Comunitatea poate fi concepută ca un loc în care un grup de oameni trăiesc și realizează o serie de activități zilnice: își câștigă existența, cumpără produsele și serviciile pe care nu le pot produce singuri, își duc copiii la școală, realizează activități civice și guvernamentale etc” (Cox, 1987: 233)

În sociologia clasică, Weber a fost preocupat de a defini natura „orașului” (începând cu cel medieval), încercând să găsească acele elemente care să îl identifice fără a lăsa loc la interpretări. Astfel, el a depășit definițiile de până atunci care se axau pe ideea de localitate caracterizată de o mare densitate de locuire și relații mai degrabă impersonale și a caracterizat orașul ca fiind o așezare în care locuitorii trăiesc mai ales din schimburi și comerț, un „loc al pieței” la care se pot adăuga sistemul legal, fortificația și administrația politică. (Weber, 1958: 72).

La rândul ei, Școala de la Chicago a încercat să identifice zonele urbane (zona de afaceri, zonele de tranziție, cele de locuire, slums-uri etc) și să cerceteze procesele care au condus la crearea și schimbarea acestor arii (cooperare, conflict, concentrarea și dispersia indivizilor, centralizarea și descentralizarea funcțiilor, segregarea, „invazia” etc). Este binecunoscut faptul că reprezentanții acestei școli

au avut ca model ecologia iar comunitatea biologică a oferit punctul de plecare pentru analiza celei sociale. Robert Park a exprimat modul în care analogia biologic-social poate fi înțeleasă: „Termenul succesiune este utilizat de către ecologiști pentru a descrie acea secvență de schimbări ordonate prin care comunitatea biologică trece în cursul dezvoltării sale de la primar și relativ instabil la permanent sau la o culme o evoluției. Punctul principal este acela că nu numai plantele și animalele în comunitate cresc ci și comunitatea însăși, iar sistemul de relații între specii este implicat într-un proces de schimbare și dezvoltare” (Park 1983: 32). În mod similar lucrurile se petrec cu comunitatea umană, numai că procesul este mai complicat. Astfel, chiar dacă societatea umană este organizată pe două niveluri, cel „biologic” bazat pe competiție și cel cultural bazat pe comunicare și consens, ea are în forma sa matură și rațională și o ordine economică, politică și antropologică.

În interiorul aceleiași orientări teoretice (din care au mai făcut parte, pe lângă Robert Park, Ernest Burgess, Robert Field), Louis Wirth a analizat, la rândul său, comunitatea urbană, considerând că problema centrală a sociologului este să cerceteze formele de acțiune socială și organizare care sunt tipice pentru „așezările permanente, compacte de indivizi eterogeni” (Wirth, 1983: 36). Pentru el, orașul nu rămâne, însă, numai o comunitate care necesită studiul sociologului, ci mai mult decât atât, este un „mod de viață”. Acesta poate fi abordat empiric din trei perspective aflate în relație: 1. ca o structură fizică ce are la bază o populație, o etnologie și o ordine ecologică, 2. ca un sistem de organizare socială ce implică o structură socială caracteristică, o serie de instituții sociale și un model tipic de relații sociale, 3. un set de atitudini și idei, de persoane care sunt angajate în forme tipice de comportament colectiv și care sunt subiect pentru mecanisme specifice de control social. (Wirth, 1983: 43)

În esență, accentul a fost în interiorul acestei școli unul spațial, axat pe ideea de zonă, loc, principalele aspecte abordate fiind „structura spațială, socială și economică a comunităților, efectele dimensiunii și densității comunităților asupra comportamentului uman, comunitatea urbană contemporană, segregarea, șomajul și lumpenproletariatul urban, suburbanizarea, dispersia și conservarea resurselor, creșterea și declinul regional, politica industrială și revitalizarea economică, procesele și problemele ecologice urbane internaționale” (Abraham, 1991: 149).

Așadar, comunitatea este pentru direcțiile teoretice menționate aici, mai întâi un loc, un context cu caracteristici în primul rând spațiale, însă nu se poate reduce la atât. Toți autorii menționează alte caracteristici asociate „locului”: pentru oraș, ceea ce pare să fie ideea recurentă a interacțiunii sociale impersonale, rigide, mediate de instituții, distanță socială mărită, indivizi separați unii de ceilalți, singurătate.

De altfel, este greu de separat „locul” de celelalte caracteristici care dau substanță comunității. „Termenul comunitate implică ceva atât psihologic cât și

social. Psihologic, implică interese comune, caracteristici, asocieri ca în expresiile comunitate de interese sau comunitatea de afaceri. Geografic, denotă o arie specifică în care oamenii sunt grupați. Sociologic, termenul combină aceste două conotații.” (Warren, 1973: 6).

2. Comunitatea ca sistem social

Una dintre abordările cele mai complete și promițătoare ale comunității a fost aceea a teoriei sistemelor, din această perspectivă comunitatea fiind tratată ca un sistem social și analizată ca o entitate sociologică aflată în relație cu alte elemente și nu izolată de societatea în ansamblul ei. Analiza structural-funcțională la nivel comunitar, în ciuda dificultăților pe care le presupune, poate fi deosebit de fecundă și a constituit o linie teoretică mai ales în anii '60-'70, intrând apoi în umbră, alte abordări parțiale și mai facile devenind de interes.

Analiza la nivel comunitar din perspectiva sistemică a fost posibilă, în primul rând, datorită lui Parsons (1953), urmat de Loomis (1960) și, specific pentru domeniul comunității, datorită lui Sanders (1958) și Warren (1973).

Pentru Parsons, sistemul social constă dintr-o „pluralitate de actori individuali care interacționează unii cu alții într-o situație care are cel puțin aspect fizic sau de mediu, actori care sunt motivați de tendința de optimizare a gratificațiilor și a căror relație cu situațiile și cu ei înșiși este definită și mediată în termenii unui sistem de simboluri împărtășite și structurate cultural” (Parsons, 1951: 5). Așadar, un sistem social poate fi o familie, o organizație, un grup dar și o comunitate.

Sistemele sociale ar avea, conform lui Parsons, patru coordonate: 1. realizarea obiectivelor, 2. adaptarea sau manipularea mediului pentru atingerea obiectivelor, 3. integrarea și 4. tensiunea sau slaba integrare a unităților văzute ele însele ca sisteme.

În aceeași linie teoretică a comprehensivei teorii a sistemelor, Loomis a dezvoltat un set de instrumente pe care l-a aplicat în studiile de sociologie rurală, el definind sistemul social ca fiind „constituit dintr-o interacțiune a pluralității actorilor individuali ale căror relații reciproce sunt orientate către definirea și medierea unui patern de simboluri și așteptări structurate și împărtășite” (Loomis, 1960: 4). Analiza unui sistem presupune identificarea și înțelegerea elementelor și proceselor pe care el le implică. Potențialul oferit de teoria sistemelor a fost valorificat în studiile comunitare prin considerarea comunității ca fiind un sistem de sisteme: unitatea de analiză pentru studiul comunității este subsistemul (combinat în sisteme majore) iar comportamentul comunității ca un sistem este în mare măsură dependent de interacțiunea între aceste subsisteme.

Cum poate fi tratată deci comunitatea ca un sistem social și care sunt beneficiile unei astfel de analize?

Această perspectivă teoretică oferă posibilitatea de a analiza comunitatea atât în privința elementelor și proceselor sale constitutive, cât și de a o relaționa cu alte tipuri de comunități și cu comunitatea din care, la rândul ei, face parte (comunitatea națională). De exemplu, un serviciu social pentru copii la nivel comunitar este un sistem în el însuși, dar este și un subsistem în relație cu sistemul de protecție a copilului la nivel național pe care, împreună cu alte subsisteme, îl constituie. Comunitatea, la rândul ei, este un sistem de sisteme alcătuit din primărie, diferitele servicii sociale, unitățile economice, comerciale, biserici, asociații, familii etc.

Comunitatea poate fi definită ca o „combinație de unități sociale și sisteme care realizează funcții sociale majore având relevanță la nivel local” (Warren, 1973: 9), aceasta însemnând că activitățile sociale sunt astfel organizate încât permit membrilor comunității satisfacerea necesităților lor la nivel local. Aceste funcții majore ar fi: 1. producție – distribuție - consum, 2. socializare, 3. control social, 4. participare socială și 5. suport mutual (care poate lua forma îngrijirii pentru boală sau bătrânețe, schimbul în muncă sau ajutorarea unei familii în condiții financiare dificile).

În această abordare, dimensiunea geografică și cea psihologică sunt simultan prezente; pentru a trata comunitatea ca sistem social este necesară atât recunoașterea granițelor sale cât și existența unor relații și procese de identificare cu comunitatea care să facă posibilă îndeplinirea funcțiilor majore cu relevanță la nivel local.

Paternurile de relații verticale și orizontale ale comunității

În analiza structurală distincția cu care se operează este aceea între funcțiile interne și cele externe pentru a delimita între contribuția funcțională a unui sistem la funcționarea sistemului mai amplu din care face parte și cerințele funcționale ale sistemului însuși de menținere și dezvoltare, integrare a părților, obținerea resurselor necesare etc (Zamfir, 1999).

În cazul analizei la nivel comunitar pare mai semnificativă utilizarea conceptelor de paternuri verticale și orizontale (Warren, 1973). Paternul vertical al unei comunități este relația structurală și funcțională pe care diferitele unități sociale și subsisteme o au cu sistemele din afara comunității. O comunitate este legată prin multe dintre subsistemele ei cu mediul exterior, prin școlile care aparțin ministerului, prin filialele locale ale băncilor care aparțin unei bănci centrale, prin legăturile culturale pe care grupurile le împărtășesc cu societatea în ansamblul ei etc.

Paternul orizontal al unei comunități este relația structurală și funcțională existentă între diferitele unități sociale și subsisteme ale comunității.

Modelele de relații verticale sunt formale și dictate de tipul de organizare din care aceste subsisteme fac parte. Un serviciu social pentru copii are relații bine definite cu autoritatea pentru protecția copilului la nivel național. Modelele de relații orizontale sunt rezultatul proceselor intra-comunitare și pot fi formale sau informale.

Același serviciu social pentru copii va întreține relații cu autoritățile, diferite grupuri, asociații la nivelul comunității, eventual unitățile economice etc. Relațiile, legăturile formează paternuri în sensul că ele trebuie analizate în asemănările și deosebirile lor și nu în detaliu, în toată complexitatea pe care o presupun.

Concluzia la care ajungea Warren în analiza sa asupra comunităților americane era aceea că procese sociale specifice operau în direcția întăririi relațiilor comunității cu sistemele extra-comunitare și a slăbirii relațiilor pe orizontală astfel încât coerența și autonomia comunității erau afectate.

Analiza funcțiilor relevante la nivel comunitar (producție – distribuție - consum, socializare, control social, participare socială și suport mutual) ar include toate subsistemele comunității, toate activitățile, relațiile dintre acestea în realizarea diferitelor funcții, ca și relațiile cu sistemele extra-comunitare.

Funcția de producție – distribuție - consum are ca finalitate oferirea de oportunități pe piața forței de muncă în interiorul comunității, pe de o parte, iar pe de alta, crearea de bunuri și servicii care sunt accesibile membrilor comunității. Analiza acestei funcții presupune studiul activităților economice, organizațiilor de tip economic, al relațiilor pe care acestea le întrețin în interiorul comunității și al celor cu sistemele din afara ei și, mai ales a finalităților, adică al modului în care ele reușesc să creeze locuri de muncă și să asigure necesitățile de consum ale indivizilor.

Eșecul în îndeplinirea acestei funcții afectează esențial comunitatea și supraviețuirea acesteia. Caracteristic pentru societatea americană era (și a devenit valabil și pentru cea românească într-o anumită măsură) transferul deciziei de la nivel comunitar către alte instanțe din afara acesteia, ca în cazul marilor corporații, marii industrii ceea ce atrage „diferențierea progresivă a funcțiilor și birocratizarea performanței acestora” (Warren, 1973:175).

Funcția de socializare. Comunitatea este un sistem activ implicat în socializare, este arena în care individul interiorizează valorile și normele promovate de societatea în ansamblul ei, în care el se confruntă cu modul în care societatea încurajează structurarea comportamentului. Diferitele instanțe de socializare (familia, vecinătatea-acolo unde mai are relevanță, școala, biserica, media) sunt toate implicate în formarea indivizilor la nivelul comunității. Ceea ce trebuie analizat

este modul în care ele își îndeplinesc obiectivele, se relaționează unele cu altele în scopul integrării, al realizării unei viziuni integrate asupra a ceea ce devine individul și cel în care se relaționează pe verticală cu alte sisteme. De exemplu, școala este legată pe verticală în primul rând de inspectoratele școlare, minister de organizațiile și sindicatele din care fac parte profesorii, de media prin eventuale programe comune etc. Pe orizontală, se relaționează mai ales cu primăria prin sistemul de finanțare, cu biserica prin includerea cursurilor de religie în programa școlară, prin familii prin activitățile pe care le desfășoară împreună etc.

Analiza de tip structural-funcțional poate dezvălui, în aceste caz, în ce măsură se produce integrarea astfel încât individul să fie rezultatul unei educații armonioase. Școala a fost criticată în ultimii ani, de exemplu, pentru îndepărtarea de familie, pentru izolarea ei și funcționarea de sine-stătătoare și există încercări de a o reconecta cu aceasta (de exemplu, prin includerea părinților în consiliile școlare). De asemenea, media, cu o putere tot mai crescută în socializare, pare să fie tot mai independentă de celelalte instanțe de socializare, în logica profitului care o guvernează nerămânând spațiu pentru „integrarea” cu familia, școala ș.a.m.d.

Funcția de control social. Modalitățile de a exercita control social, de a influența comportamentul membrilor la nivel comunitar în direcția conformității cu normele sociale sunt fie cele de tip coercitiv, ca poliția, fie cele cum sunt familia, vecinătatea, grupul de prieteni, școala, biserica, media. Ca și în cazul celorlalte funcții, analiza funcției de control de social presupune studiul activităților, al relațiilor pe care diferitele instanțe de control la întrețin pe verticală cu sistemele extra-comunitare și pe orizontală, între ele. Și aici trebuie urmărit în ce măsură se produce integrarea, cum aceste instituții cooperează pentru îndeplinirea acestei funcții.

Funcția de participare socială. Pentru a înțelege modul în care o comunitate îndeplinește această funcție, este importantă rețeaua de organizații, asociații, grupuri care oferă membrilor comunității oportunitatea participării la nivel local. Fie că este vorba de asociații economice, politice, de petrecere a timpului liber, religioase, culturale etc, este esențial ca rezidenții comunității să aibă posibilitatea de a lua parte la acele activități care corespund nevoilor, intereselor lor și în care se regăsesc. Modalitatea de analiză a participării sociale, conform schemei structural-funcționale, este aceeași ca și în cazul celorlalte funcții iar domeniul participării sociale s-a bucurat în ultima vreme de o atenție specială din partea cercetătorilor, importanța sa fiind tot mai accentuată în studiile sociologice. Foarte multe studii comunitare s-au concentrat în ultimii ani asupra rolului participării sociale în dezvoltarea comunitară, accentuându-se astfel componenta socială a dezvoltării.

Funcția de suport mutual. Comunitatea ar trebui să ofere individului atunci când acesta se află în criză, nevoie (boală, probleme financiare, șomaj, imposibilitatea de îngrijii copiii etc) instanțe și mecanisme prin care aceste probleme pot fi rezolvate. Dacă societatea tradițională oferea oamenilor mecanisme informale pentru depășirea problemelor (de exemplu, copiii orfani erau îngrijiți în familia extinsă, de cele mai multe ori), societatea modernă creează servicii formale care să ajute individul. În majoritatea comunităților coexistă însă cele două tipuri de modalități, ponderea lor este însă diferită.

Și la nivelul acestei funcții, este importantă analiza activităților, organizațiilor, grupurilor care sunt implicate în ajutorarea oamenilor aflați în nevoie, modul în care ele se relaționează pe verticală și pe orizontală și în care îndeplinesc cerința funcțională de integrare. De exemplu, un serviciu pentru copii în dificultate creat la nivel comunitar de o organizație internațională se va relaționa, în primul rând, pe verticală, cu organizația mamă și va urma normele și obiectivele acesteia dar și cu autoritatea pentru protecția copilului la nivel național, județean, cu organizații finanțatoare etc. Va fi legată, însă pe orizontală de autoritățile locale, de familiile din comunitate, de școală, sponsorii pe plan local șamd.

Această abordare structural funcțională oferă un cadru de analiză pentru comunitate deosebit de complex.

Abordarea structural funcțională a fost aplicată de către Robert Merton chiar relațiilor interpersonale la nivel local în studiul său „Local and Cosmopolitan Influentials” (Merton, 1957). Emergența a două tipuri de persoane care dețin putere și influență în interiorul comunității, pe care Merton le numește „localiști” și „cosmoliți”, depinde de formele caracteristice ale structurii sociale cu cerințele ei funcționale distincte.

Merton a distins, prin interviuarea a 30 de rezidenți identificați ca exercitând influență la nivel local în Rovere, două tipuri de oameni influenți ce reprezintă, de fapt, o traducere a polarității „comunitate-societate” a lui Tonnies.

„Localistul” este, conform lui Merton, orientat către comunitatea sa care reprezintă pentru el întreaga lume, excluzând în mare măsură societatea din interesele și preocupările sale, fiind un parohial. Pe de altă parte, „cosmopolitul” are un interes relativ mic și o relație întreținută la minimum cu comunitatea, atât cât să poată avea influență, dar este orientat în mod semnificativ către lumea din afara acesteia.

Analiza celor două tipuri sociale se realizează, în esență, în funcție de patru dimensiuni care pot contura diferențele relevante: structura relațiilor sociale în care localiștii și cosmoliții sunt implicați, drumul parcurs către pozițiile în structura de putere, modul de utilizare a statusului în scopul exercitării influenței, comportamentul de comunicare. Concluziile lui Merton sunt interesante și valabile, într-o măsură importantă, pentru multe comunități, chiar cele actuale.

Localistul este descris ca având rădăcini în comunitate, s-a născut și a crescut aici, ca atare este mai ușor pentru el să se impună datorită rețelelor de relații pe care deja le deține și se identifică puternic cu această comunitate. El întreține rețele extinse de relații interpersonale, valorizează cantitatea relațiilor (cât de extinse sunt) iar modalitățile de exercitare a influenței la acest nivel sunt utilizate în mai mare măsură decât în cazul cosmopoliților, care preferă canale organizaționale. În schimb, cosmopolitul este nou venit în comunitate și are o poziție datorită educației și experienței pe care le aduce cu sine, el intră în comunitate deja cu un status. Acest tip social este cel care este interesat de calitatea relațiilor sociale, este implicat în viața comunitară în mod formal participând în organizații de diferite tipuri și deținând astfel un mecanism important de exercitare a puterii.

Aceste diferențe sunt tratate pe larg de către Merton care subliniază totuși ideea centrală a studiului, și anume dependența acestei configurații de structura socială caracteristică comunității analizate.

3. Abordarea antropologică

Analiza de tip antropologic a constituit multă vreme o direcție importantă în studiul comunităților, antropologii fiind interesați inițial mai ales de comunitățile relativ „primitive” și îndepărtate de societatea vestică. Comunitatea este, în acest caz, mai mult decât o arie geografică sau populație, la acestea se adaugă un set de instituții și valori împărtășite de această populație.

Un astfel de cadru de analiză comprehensiv a fost utilizat în celebrele studii ale lui Helen și Robert Lynd despre Middletown pentru care „viața instituțională a orașului reprezintă expresia modului în care se structurează comportamentul uman într-un set particular de condiții” (Lynd, R, Lynd H 1929: 4). Într-o astfel de abordare antropologică, autorii se concentrează nu numai asupra structurii instituțiilor comunitare ci și asupra sistemelor de valori și comportamente care susțin aceste instituții. Studiind orașul numit Middletown în 1925, 1935, soții Lynd au analizat comunitatea în timp (au încorporat date începând chiar cu 1890) evidențiind astfel și procesele de dezvoltare caracteristice unei asemenea comunități „medii”. Cele două lucrări „Middletown: A Study in Contemporary American Culture” (1929) și „Middletown in Transition: A Study of Cultural Conflicts” (1937) constituie încă puncte de referință în sociologia urbană și în analiza comunitară de tip antropologic. De altfel, 53 de ani mai târziu, studiul a fost reluat de către Theodore Caplow, în același oraș, în scopul cercetării proceselor de dezvoltare ale respectivei localități urbane (Abraham, 1991: 164).

Autorii au ales o comunitate, Muncie (pe care au denumit-o Middletown), din Midwest suficient de mică pentru a permite un studiu de tip antropologic și, în același timp, „tipică” pentru comunitățile americane în sensul că a fost selectată

având în comun foarte multe caracteristici cu cele mai multe dintre orașele americane. Acestea au însemnat: un climat temperat, o rată rapidă a creșterii (ale cărei consecințe să poată fi observate în plan social), o cultură de tip industrial, o viață artistică locală distinctă și o economie care nu depinde de o singură întreprindere industrială. Orașul a fost studiat timp de 18 luni (1924-1925).

Sursele de date utilizate au fost multiple; ei au folosit analiza documentelor locale: date documentare, recensământul, arhivele școlilor, ziarele, observația participativă și interviuri în profunzime cu membrii comunității din „clasa muncitoare” și „clasa oamenilor de afaceri”.

Schema pe care au urmat-o în analiza lor a fost axată în jurul a șase dimensiuni ale vieții comunitare: activitățile economice („câștigarea existenței”), locuirea, educarea copiilor, activitățile de timp liber, cele religioase și implicarea în activitățile comunitare.

Studiul soților Lynd, în ciuda criticilor care i s-au adus, mai ales pentru faptul că nu a avut o teorie referențială ci numai o vagă schemă de analiză, a rămas un reper în studiul comunitar care este invocat chiar și astăzi (numai în anul în care a apărut, 1929, lucrarea a fost editată în șase ediții).

4. Comunitatea ca interacțiune

În interiorul acestei abordări, cercetătorii au fost preocupați fie de a cerceta comportamentul asociat cu instituțiile majore ale comunității cum sunt: familia, biserica, educația, economia, luându-se în considerare aspectele procesuale ale instituțiilor comunitare, fie de a include în analiză procese sociale precum: conflictul, competiția, dezorganizarea la nivelul comunității.

În general, studiile de acest tip au la bază ideea „câmpului interacțional” fundamentat în „teoria câmpului” (field theory) a lui Kurt Lewin (1951). Această teorie se preocupă de dinamica formării unor entități (întreguri) fără granițe, care se numesc câmpuri. Acestea sunt emergente în sensul că ele diferă de suma componentelor și dinamice în sensul că se schimbă în mod continuu. În același timp, ele nu au granițe, deoarece se suprapun și se „topesc” unele în altele putând fi distinse în funcție de proprietățile lor de bază și nu în acord cu perimetrul pe care îl delimitează. Un astfel de câmp, având totuși o unitate care face posibilă identificarea lui distinctă, poate fi o organizație, un grup, o comunitate sau o altă formă de organizare socială. El este „un proces de interacțiune în timp către un rezultat mai mult sau mai puțin distinct și cu o structură care se schimbă constant” (Wilkinson, 1973: 62).

Componentele unei astfel de structuri foarte vag definite și abstracte sunt rolurile sociale care se organizează unele în raport cu altele și cu interesele colective, comportamentele rezultate formând astfel câmpul social. Nu toate

tipurile de comportamente care au loc în comunitate sunt însă rezultatul interacțiunii la acest nivel. Comportamentul în interiorul familiei depinde, mai degrabă, de modelele culturale acceptabile la nivelul societății în ansamblul ei. De asemenea, există organizații care operează pe baza regulilor stabilite la nivel național, fără a depinde de comunitatea în care se află. Ceea ce este important este delimitarea comportamentului care este specific la nivelul comunității, înțeleasă, însă, nu ca o localitate ci ca o comunitate interacțională.

Astfel de comportamente sunt acțiunile ce reprezintă interesele locale în care principalii actori și beneficiari sunt rezidenții comunității. De asemenea, un câmp comunitar poate fi identificat în acțiunile liderilor locali care contribuie la îndeplinirea obiectivelor în proiectele locale. Astfel, câmpurile comunitare se află în continuă schimbare. Ele corespund modelului acțiunii locale și cercetarea comunității este în strânsă relație cu procesele de dezvoltare comunitară.

De fapt, abordarea interacționistă este utilizată mai ales în analiza proceselor de schimbare socială și comunitară și, implicit, în studiul proceselor de dezvoltare comunitară. Acestea cuprind acțiunile actorilor prin care aceștia încearcă să creeze și să întărească acele relații și modele care pot contribui la rezolvarea problemelor comunitare. Dezvoltarea comunitară este intenționată și pozitivă, din acest punct de vedere. De asemenea, cercetarea, conform lui Wilkinson (1983) ar trebui să includă probleme care țin de valori, atât la nivel material cât și la cel al relațiilor umane (este comunitatea un câmp util în realizarea celor două tipuri de valori?), capabilitate, responsabilitate și participare și leadership. Capabilitatea se referă la dezvoltarea, prin cercetare, a unor strategii pentru schimbare comunitară, în timp ce responsabilitatea se referă la agentul care inițiază schimbarea: cine ar trebui să acționeze pentru rezolvarea problemelor și dezvoltarea comunității, cineva din interiorul sau din afara acesteia? În ultimul rând, este importantă cercetarea implicării la nivel local și a potențialului pentru leadership.

5. Comunitatea ca distribuție a puterii

Analiza structurii de putere a comunității este o direcție care s-a bucurat de atenția cercetătorilor o perioadă de timp, mai ales până în anii '60, însă, mai recent, nu a mai exercitat același impact asupra cercetării și practicii comunitare, deși problema puterii sociale pe care o dețin anumiți indivizi și structuri de influență acțiunile altora este la fel de actuală și acum.

Având rădăcini în opera lui Weber, abordarea structurilor de putere a fost utilizată în studiile sociologice la nivel comunitar. Robert Lynd and Helen Lynd au fost preocupați de modul în care în Middletown o influență importantă era exercitată de către „familia X” asupra vieții instituționale a orașului. Analiza modului de exercitare a puterii prin numeroase canale i-a condus pe autori la identificarea unui patern de „business-class control”.

Cel mai complex studiu realizat din această perspectivă este cel al lui Floyd Hunter (1953). El s-a concentrat asupra structurii de putere la nivelul unui oraș de mărime medie, dezvoltat din punct de vedere economic din sud-estul Statelor Unite. Utilizând metoda sociometrică, autorul a identificat un număr de 40 de persoane, lideri în domeniile afacerilor, guvernamental, civic și petrecerii timpului liber.

Obiectivele care au ghidat analiza au fost descrierea puterii, a influenței pe care acești indivizi o pot exercita, a canalelor prin care ea este exercitată, a relațiilor dintre indivizii identificați ca deținând puterea, ca și descrierea modelelor de acțiune comunitară în Regional City.

Analiza lui Hunter a condus la concluzia existenței unei „piramide a puterii” la vârful căreia se află un număr redus de indivizi care se cunosc în mod personal, interacționează frecvent și care iau deciziile majore ce privesc comunitatea. La nivelul următor al piramidei puterii se afla, conform studiului, un grup de lideri subordonați topului piramidei, acești lideri fiind cei implicați în implementarea deciziilor. Această sub-structură are relații de tip formal sau informal cu membrii primului grup, canalele de exercitare a puterii către această sub-structură fiind pozițiile organizaționale sau relațiile personale. Acest nivel funcționează ca un sistem flexibil și nu ca o birocrație rigidă. Există o ierarhie și aici, identificată în cercetare: la primul nivel se află proprietarii marilor companii și managerii acestora, la al doilea nivel se situează vicepreședinții băncilor, micii proprietari, cei cu funcții înalte în sistemul public, al treilea nivel este format din personalul organizațiilor civice, manageri de mijloc, oficiali aflați în poziții mai puțin importante, în timp ce ultimul nivel include profesori, asistenți sociali, mici manageri etc. În acest sistem, cei care au o funcție în domeniul civic, de exemplu, nu sunt neapărat cei care dețin puterea, ci se pot afla undeva într-unul din cele patru niveluri.

Deciziile de importanță majoră pentru comunitate se iau la topul piramidei, după care se comunică liderilor de la nivelul următor care pun la punct detaliile și abia mai târziu le comunică în stadiul de implementare către liderii organizațiilor civice, presei, cetățenilor interesați. „Compoziția” sub-structurii piramidei de putere se poate schimba în funcție de domeniul deciziei luate, ea nu este rigidă.

Caracteristicile pe care Hunter le-a accentuat ca fiind importante pentru sistemul de putere din Regional City au fost, în primul rând, o dominare de către interesele economice, în direcția așteptărilor, de altfel, și, în al doilea rând, faptul că pozițiile formale în ierarhie nu reprezintă neapărat garanția exercitării reale a puterii la nivel comunitar.

O astfel de abordare nu lasă foarte mult spațiu pentru participarea oamenilor la deciziile care îi afectează. Consecința studiului lui Hunter a fost o schimbare de strategie din partea organizațiilor de dezvoltare comunitară care au încercat să

obțină suport din partea unor astfel de grupuri de putere pentru proiectele comunitare.

Analiza lui Hunter, deși extrem de interesantă, este un studiu de caz cu relevanță relativ scăzută pentru varietatea foarte mare a comunităților, chiar și în spațiul american și pentru momente diferite de timp. Valoarea ei constă în tipul de analiză inițiat și în accentuarea unor mecanisme de exercitare a puterii de la nivel comunitar care pot avea valoare cvasi-universală. De altfel, metoda lui Hunter de identificare a liderilor comunitari a fost preluată și rafinată, îmbunătățită (Sanders, 1983) iar analiza structurii de putere a devenit parte integrantă a studiilor de dezvoltare comunitară, în special a celor având ca scop planificarea, dezvoltarea de programe. Alte studii (Fanelli, apud Warren, 1983) au demonstrat existența unei multiplicități de structuri de putere conturând imagini mai complexe ale modului în care se exercită puterea în interiorul comunităților. De altfel, literatura de dezvoltare comunitară și, în special cea care se concentrează asupra acțiunii comunitare, oferă foarte multe exemple în care o eventuală piramidă a puterii poate fi provocată iar decizia se poate impune de jos în sus, dinspre cetățeni spre topul puterii.

Din perspectiva „practicianului” la nivel comunitar (care poate fi asistentul social, organizatorul comunitar, facilitatorul comunitar etc) comunitatea poate fi (Cox, 1987) contextul în care acesta își desfășoară activitatea și care influențează modul în care se desfășoară această activitate sau mijlocul (vehicolul) prin care se produce acțiunea. Primele abordări mai degrabă conturează contextul acțiunii, în timp ce ultimele (comunitatea ca interacțiune și distribuție a puterii) care accentuează ideea de proces, oferă mai degrabă informații asupra modului în care se poate produce dezvoltarea, schimbarea. Este o distincție mai degrabă vagă, de cele mai multe ori o cercetare a contextului conduce la o mai bună înțelegere a mijloacelor de acțiune.

Studiile holiste menționate au utilizat comunitatea ca unitate de analiză. Procesele analizate în aceste studii au relevanță pentru știința socială în general și exercitat o influență majoră în sociologie, unii autori neconsiderându-le „studii comunitare” ca atare. De altfel, adăugarea lor pe lista de studii a sociologiei comunităților îmbogățește domeniul și îi conferă o legitimitate pe care, altfel, nu ar putea-o pretinde.

Trebuie acceptat faptul că studiile comunitare sunt limitate la timpul și spațiul în care au fost realizate. Este extrem de dificilă teoretizarea, adică generalizarea pornind de la datele oferite de studii și încercarea de a le aplica la alte comunități. Ea ar trebui să fie posibilă în momentul în care acumulările sunt suficient de importante și identificarea unor modele permite aplicarea lor la contexte diferite. Problema este însă aceea că studiile s-au dovedit relevante pentru contextele

particulare în care au fost aplicate. Totuși, ele au capacitatea de a contura și elemente de mai mare complexitate. De exemplu, studiile realizate în America de către Școala de la Chicago sau de către Lynd au avut meritul de a releva, pe lângă informația specifică respectivelor comunități, și procesele structurale care au afectat societatea americană în perioada respectivă: urbanizarea, industrializarea, birocratizarea. Deși astfel de procese pot fi abordate de sociologie la nivel macro, fără a studia neapărat comunitățile, important a fost modul în care aceste procese au afectat viața comunităților la nivel local, modul în care ele au fost experimentate de către oameni în mediul de viață apropiat lor care este comunitatea. Schimbarea socială capătă un alt sens atunci când este analizată la nivel local.

Capitolul II

Despre dezvoltare și dezvoltare socială

„Dezvoltarea socială include două dintre cele mai comune, mai ambigue și mai dezamăgitoare cuvinte din vocabularul sociologiei” (Wallerstein, 1991: 64).

Într-adevăr, în ciuda faptului că termenul de dezvoltare socială este foarte des întâlnit și utilizat, înțelesul lui rămâne vag, mai ales datorită implicațiilor sale practice care presupun schimbarea a ceva, intervenția într-un anumit sens. Tot Wallerstein, plecând de la ideea prezentă în literatură că dezvoltarea este posibilă dacă facem ceea ce trebuie, propunea o secvență de întrebări la care ar trebui să se răspundă pentru a înțelege sensurile termenului: 1. de ce este dezvoltarea „dezvoltare”? 2. cine și ce ar trebui să dezvolte? 3. care este cererea din spatele cererii pentru dezvoltare? 4. cum poate să apară dezvoltarea? 5. care sunt implicațiile politice ale răspunsului la întrebările anterioare?

Răspunsurile pe care autorul citat le dă acestor întrebări sunt în spiritul teoriei sistemului mondial modern iar concluzia este una dezamăgitoare, așa cum este și termenul pentru Wallerstein: dezvoltarea este o iluzie. Aceasta este însă o poziție mai degrabă extremă și în termeni predominant economici, dar chiar și în interiorul acestei poziții există spațiu pentru schimbare în bine, autorul considerând că accentuarea mai puternică a egalității și participării democratice sunt căi prin care la nivelul sistemului mondial se poate produce dezvoltare.

În ceea ce privește termenul ca atare, este clar faptul că dezvoltarea socială presupune mai bine, mai mult, o *schimbare* pozitivă, ea implică evoluție, progres. Ce rol are conceptul de schimbare socială în logica dezvoltării sociale și care sunt presuposițiile de la care pleacă sunt întrebări la care ne propunem să răspundem în continuare. Deși termenul de dezvoltare socială are relevanță mai ales la nivel macro, concepțiile care fundamentează dezvoltarea socială sunt aceleași care orientează și dezvoltarea la nivel local, nivelul de referință este cel care diferă. De asemenea, ne propunem o scurtă trecere în revistă a două corpuri de teorie asupra dezvoltării sociale la nivel macro, și anume teoriile modernizării și cele ale dependenței, pentru ca în finalul capitolului să insistăm asupra ideii de dezvoltare socială instituțională pornind de la exemplul concret al Planului Național Anti-sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale.

II.1. Concepții asupra schimbării sociale: modelul sistemic și modelul câmpului social

Schimbarea socială este un concept neutru în sensul că este un fapt observabil în viața socială în mod independent de judecățile de valoare, bine, rău, creștere, declin, progres, stagnare. Dezvoltarea implică în mod necesar schimbare dar nu toată schimbarea înseamnă dezvoltare, indiferent de modul în care definim dezvoltarea.

Același fenomen poate fi considerat schimbare și dezvoltare: de exemplu, apariția a numeroase organizații voluntare. Pe de o parte, putem trata acest fenomen ca fiind schimbare deoarece asociațiile voluntare există acum, în timp ce în trecut nu existau. Totodată, același fenomen poate fi considerat dezvoltare atâta vreme cât oamenii au acum la dispoziție un mecanism de influențare a deciziilor de care nu au dispus până în prezent.

Dezvoltarea se concentrează asupra schimbării și asupra consecințelor sale concretizate în forma unor condiții mai bune (Beal și alții, 1971). Viziunea modernă asupra dezvoltării sociale este construită plecând de la premisele teoriilor asupra schimbării sociale.

Procesele de schimbare pot fi concepute în mod diferit (ca direcție sau ciclu), modelele metodologice adoptate pot fi diverse (structural funcționale sau alternative la acestea), analiza schimbării se poate desfășura la niveluri diferite. În funcție de aceste criterii, putem descoperi modalități diferite de raportare la schimbare și, implicit, dezvoltare.

Concepții asupra schimbării sociale

În funcție de modul în care concep schimbarea	
<i>Ca proces direcțional</i>	<i>Ca proces ciclic</i>
Evoluționismul, neo-evoluționismul (Comte, Spencer, Durkheim, Tonnies, Parsons)	Teoriile ciclice ale schimbării (Spengler, Sorokin)
Materialismul istoric (Marx, Engels)	
Teoriile modernizării (Rostow, Huntington, Eisenstadt, Smelser)	
În funcție de modelul metodologic adoptat	
<i>Sistemic</i>	<i>Câmpul social</i>
Evoluționismul, neo-evoluționismul	Teoria agenției umane (Sztompka)
Materialismul istoric	
Teoriile modernizării	

Sztompka (1993) a identificat, în esență, patru mari *viziuni asupra schimbării sociale*: evoluționismul cu varianta sa mai recentă neo-evoluționismul, teoriile modernizării, teoria ciclurilor istorice și materialismul istoric. La acestea, autorul adaugă o viziune alternativă, și anume teoria agenției umane. În timp ce primele patru pornesc de la un model sistemic al societății, aceasta din urmă se bazează pe un model al câmpului social. Aceste viziuni sunt clasificate astfel din punctul de vedere al premiselor de la care pleacă în explicarea realității și schimbării sociale dar și al modului în care au luat naștere în știință. Abordările cele mai influente în studiul dezvoltării sociale și anume teoriile modernizării includ premise evoluționiste și materialist-istorice.

Studiul modern al schimbării sociale își are originile în influența școală a teoriei sistemelor care a preluat și generalizat ideile specifice „dinamicii sociale” a lui Comte și a organicismului inițiat de Spencer. Modelul sistemic ce concepe societatea ca pe un sistem de sisteme consideră schimbarea ca pe o diferență la momente diferite de timp între stările aceluiași sistem. Ea poate lua, conform lui Sztompka, forma schimbării în compoziție (migrație, depopulare, dispersia grupului), în structură (aparitia inegalităților, a relațiilor de prietenie, cristalizarea puterii), în funcții (specializarea și diferențierea muncii, scăderea importanței funcției economice a familiei), schimbarea granițelor (reunirea unor grupuri), schimbări în relația dintre subsisteme (subordonarea organizării economice de către regimul politic, controlul sferei private de către guvernele autoritare), schimbarea în mediu (deteriorarea ecologică, apariția unor noi virusi).

De exemplu, Parsons (1951) accentua distincția între schimbarea sistemului și cea în sistem. Schimbarea în sistem cuprinde modificări la scară mică și care sunt normale în orice unitate a organizării sociale. Relevante pentru teoria schimbării sociale sunt modificările sistemului, unde modelele de bază îmbracă o nouă formă. Forța care produce schimbarea trebuie să aibă o magnitudine suficient de mare pentru a afecta starea sistemului. Din moment ce sistemele sunt astfel organizate încât să își mențină echilibrul, forțele de schimbare trebuie să provină din afara acestuia și creează tensiuni care, la rândul lor, generează răspunsuri adaptative din partea mecanismelor sistemului.

Schimbarea structurală poate avea loc la nivel macro (sisteme internaționale, națiuni, state), mezo (corporații, partide politice, mișcări religioase, mari asociații) sau la nivel micro (familii, comunități, grupuri ocupaționale, cercuri de prieteni) (Sztompka, 1993: 7)

În interiorul modelului sistemic, ideea de dezvoltare socială a devenit extrem de influentă în studiul schimbării sociale. Dezvoltarea socială semnifică un proces cu trei caracteristici: este unidirecțional, nici o stare a sistemului nu se repetă în nici un stadiu, starea sistemului la un moment ulterior reprezintă un nivel mai înalt al unei anumite proprietăți a sistemului (diferențierea structurii, rezultate

economice mai bune, tehnologie avansată) sau la un moment ulterior starea sistemului de apropiere de o stare dezirabilă (egalitate socială, reprezentare democratică) și aceasta este stimulată de către tendințele imanente sistemului (creșterea populației însoțită de o intensificare a densității, rezolvarea contradicțiilor interne sistemului prin crearea unor noi forme de viață socială). (Sztompka, 1993:9)

Pe de altă parte, o altă formă de proces social este cea ciclică. Procesul social ciclic se caracterizează prin faptul că urmează un model circular: fiecare stare a sistemului la fiecare moment dat poate să reapară într-un moment din viitor ca o replică a ceea ce a existat în trecut și această repetiție este datorată unor tendințe specifice sistemului care, prin natura sa, se desfășoară într-un mod oscilatoriu. Teoriile care pleacă de la aceste idei sunt teoriile ciclice ale schimbării, de la cea a lui Spengler la teoria lui Sorokin.

Sztompka a argumentat importanța constituirii unei alternative la modelul sistemic, și anume abordarea procesuală, morfogenetică. Aceasta accentuează ideea de dinamică a realității sociale, percepend societatea ca aflându-se în permanentă schimbare și evită tratarea societății (grup, organizare) ca pe un obiect, propunând ideea de câmp social. Realitatea socială este inter-individuală, o rețea de legături, dependente, schimburi, loialități. Cu alte cuvinte, este o țesătură socială care aduce oamenii împreună, este un câmp în permanentă mișcare, se extinde și se contractă (când indivizii vin sau părăsesc domeniul respectiv), devine mai puternică sau mai slabă (când calitatea relațiilor se schimbă de la simple cunoștințe la prietenie) se coagulează sau dezintegrează (când coalițiile, respectiv secesiunile, apar).

Ceea ce există în realitatea socială sunt procesele de grupare și regrupare mai degrabă decât entități numite grupuri: aceste procese de organizare și reorganizare sunt numite structurări de către Giddens și nu structuri, adică modele rigide. Într-o asemenea perspectivă, unitatea fundamentală a analizei sociologice este evenimentul.

Câmpul social este format din patru tipuri de țesut care iau naștere în societate și se reunesc în funcție de entitățile legate de rețeaua de relații: ideile, regulile, acțiunile și interesele. Rețelele de idei (credințe, convingeri, definiții) formează dimensiunea ideală a câmpului social, rețelele de reguli (norme, valori, prescripții) formează dimensiunea normativă, instituțiile (acestea două împreună formând componenta de cultură), rețelele de acțiuni formează dimensiunea interacțională a organizării sociale iar rețelele de interese (șanse de viață, oportunități, acces la resurse) formează dimensiunea ierarhiilor sociale. Multidimensionalitatea acestui câmp îndreptățește utilizarea denumirii de câmp socio-cultural.

La toate cele patru niveluri, câmpul socio-cultural trece prin schimbări perpetue. În această perspectivă, schimbarea socială semnifică diferența între stările

câmpului social în timp, proces social, secvență de evenimente sociale (stări consecutive, diferite ale câmpului social), dezvoltare socială, diferențiere, expansiune, cristalizare, articulare a câmpului social în variatele sale dimensiuni rezultând din tendințe interne, imanente și progres social conceput ca schimbare pozitivă relativ la un punct de vedere axiologic.

O astfel de viziune ar accentua „rolul agenției umane, întrepătrunderea evenimentelor și deschiderea către viitor” (Sztompka, 1993: xiv).

Conform acestei abordări, agenții umani au un rol esențial în procesul de schimbare socială, autorul citat considerând că în societatea modernă noțiunea de schimbare planificată, intenționată și cea de acțiune colectivă, de grup, vin în completarea ideii de schimbare socială produsă datorită indivizilor izolați. Pe de o parte, există agenți ai schimbării care acționează de sus în jos, cum sunt guvernele, corporațiile, corpurile administrative, pe de altă parte există agenți care produc schimbarea prin acțiune de jos în sus în mod incremental, aceștia fiind asociațiile, grupurile de presiune, de lobby, mișcările sociale. Combinarea lor complexă formează societatea contemporană și rezultatele acțiunilor lor formează cursul istoriei umane.

Principala diferență față de modelul sistemic este conceptualizarea schimbărilor în mod continuu și nu discret; mișcarea între două puncte în timp nu se oprește niciodată. Numai prin convenție cercetătorul înglobează anumite stări ale câmpului social pentru rațiuni practice, tratându-le ca pe evenimente unice și discutăm despre schimbare ca de un proces de trecere între aceste puncte discrete. Totuși, teoria pe care încearcă să o fundamenteze Sztompka nu reușește să se îndepărteze fundamental de teoria sistemelor, acesta făcând apel, în ultimă instanță, la multe dintre conceptele structural-funcționaliste.

Pe lângă aceste viziuni ale schimbării, din punctul de vedere al *direcției schimbării*, Midgley (1995: 39) identifica trei concepții asupra schimbării și combinații posibile ale acestora. Astfel, există o concepție care vede schimbarea socială ca pe un declin, un proces în care condițiile sociale se deteriorează.

În schimb, concepția progresistă asupra schimbării sociale este una optimistă care identifică o îmbunătățire a condițiilor sociale în timp.

Deși primele două concepții sunt dominante, există o a treia, ciclică, ce pune accent pe o explicație în care perioadele de progres și declin alternează.

Teoriile progresiste pot concepe evoluția ca fiind caracterizată de un model de progres ciclic și nu linear. De asemenea, aceste teorii pot să vadă schimbarea ca pe un proces linear în care îmbunătățirea este constantă sau pot să o vadă ca pe un proces ce trece prin faze distincte.

Văzut ca un proces de schimbare socială, este evident că sunt trei stagii distincte care marchează procesul de dezvoltare socială (Midgley, 1995: 71):

- Situația socială pre-existentă care necesită schimbare: subdezvoltare, dezvoltare distorsionată;
- Procesul propriu-zis de schimbare socială, dezvoltare socială: precondiții, progres, intervenție;
- Starea pe care dezvoltarea socială țintește să o atingă.

Bennis și alții (1971) considerau că există cinci categorii pe care modelele de schimbare ar trebui să le conțină: sensul direcției, adică orientarea către scop, un nivel identificabil, un stadiu de dezvoltare, o formă observabilă de modificare, un set de forțe care pot produce schimbarea și, în al cincilea rând, potențialitatea, capacitatea de schimbare.

„Dezvoltarea socială presupune creșterea, acumularea, expansiunea stării de pornire și acest proces este evaluat, de regulă, prin raportare la această stare” (Ungureanu, 1990: 200)

II.2. Teorii asupra dezvoltării la nivel macro

Două corpuri distincte de teorie ce pornesc de la premise diferite fundamentează teoriile dezvoltării: teoriile modernizării și cele ale dependenței. Deși au suferit ele însele schimbări și nuanțări în decursul istoriei științei sociale, confirmări și infirmări, aceste teorii oferă instrumente de analiză a dezvoltării la nivel local, național și mondial.

1. Teoriile modernizării

Din punct de vedere *istoric*, conceptul de modernitate se referă la „modurile vieții sociale sau de organizare care au apărut în Europa începând cu aproximativ secolul al XVII-lea și care, după aceea, s-au răspândit mai mult sau mai puțin la nivel mondial” (Giddens, 2000: 9).

Din punct de vedere *analitic*, modernitatea poate fi caracterizată de principii cum sunt individualismul, diferențierea muncii, raționalitatea, economia orientată către profit, expansiunea în spațiu până către globalizare (Sztompka, 1993: 7) și expansiunea în profunzime până la afectarea valorilor, comportamentelor, atitudinilor.

Rostow (1960) a fost cel care, în economie, a fundamentat teoria modernizării prin identificarea stadiilor de trecere de la societatea tradițională la cea modernă. În viziunea lui, societățile evoluează trecând prin stadii specifice: societatea tradițională, precondițiile „decolării”, „decolarea”, maturitatea și stadiul consumului de masă. Societățile tradiționale sunt caracterizate de accentul pus pe

timpul prezent, utilizarea explicațiilor supranaturale asupra lumii în care oamenii trăiesc, tendința de menținere a status-quo-ului în timp ce societățile moderne se bazează pe supremația legii, instituții democratice și principii care decurg din acest tip de organizare, de exemplu accesul egal la decizie, servicii etc.

Teoriile modernizării din anii '60 au căutat să explice starea societăților „subdezvoltate” ce încearcă să ajungă din urmă societățile vestice dezvoltate care coexistă împreună în aceeași perioadă de timp.

Considerate ca fiind o „abordare a dezvoltării care împletește economia și sociologia” (Stoesz, Guzzetta, Lusk, 1999: 109), teoriile modernizării pleacă de la ideea că diferențele de dezvoltare între țările vestice și cele non-vestice sunt explicabile prin culturile diferite ale acestora. Presupunerea de bază este aceea că dezvoltarea economică și cea culturală sunt strâns relaționate: dezvoltarea economică este posibilă datorită unui set de valori caracteristice (raționalitate, antreprenoriat, independență economică și politică, accent pus pe relații formale și legale, orientare către viitor etc) dar, la rândul ei, dezvoltarea economică poate antrena mai departe, schimbări valorice. Așadar, în esență, preocuparea teoreticienilor modernizării a fost aceea de a explica dezvoltarea în relație cu caracteristicile ce țin de cultura diferitelor societăți.

Două poziții pot fi identificate (Inglehart, Baker, 2000) asupra relației dintre cele componente economică și culturală: una caracteristică unor teoreticieni în linia lui Karl Marx până la Daniel Bell care au considerat că dezvoltarea economică conduce la schimbări valorice substanțiale. O a doua poziție poate fi identificată în opera lui Max Weber până la Samuel Huntington care au fost de părere că valorile culturale au o influență durabilă și autonomă în societate, în acest fel nedând prea multe șanse dezvoltării țărilor considerate „tradiționaliste”.

Înscriindu-se în linia ce argumentează ideea schimbării valorilor ca rezultat al dezvoltării economice, Daniel Bell (1973) a zugrăvit stadiile societății în termeni de „joc” împotriva diverselor forțe cărora oamenii au trebui să le facă față. El considera că în societatea pre-industrială viața era un „joc împotriva naturii”: forța de muncă era angajată predominant în domenii ca mineritul, pescuitul, agricultura în care oamenii munceau utilizând forța fizică. Sensul lumii era condiționat de dependența de elementele naturii: anotimpurile, solul, apa. Semnificația timpului era cea de durată iar ritmul muncii varia în funcție de sezon. Productivitatea era scăzută, economia depindea fundamental de vreme. „Societatea pre-industrială era agrară, structurată în moduri tradiționale de rutină și autoritate” (Bell, 1973: 126)

În contrast, în societatea industrială, modernă, „viața este un joc împotriva naturii fabricate de către om”. Lumea a devenit tehnică și rațională, mașina predomină iar ritmul vieții este impus mecanic. Energia a înlocuit forța de muncă fizică, asigură baza productivității și este responsabilă de apariția bunurilor

produse în masă. Organizațiile cer roluri și nu persoane, criteriul este eficiența. (Bell, 1973: 126).

Daniel Bell a reușit să vadă dincolo de modernitate și a zugrăvit următorul stadiu al societății, anume cel post-industrial, care este un „*joc între persoane*” și în care importante sunt informația, educația, abilitățile. De asemenea, acest tip de societate este bazat pe servicii și este definit de „calitatea vieții, măsurată în bunuri și servicii: sănătate, educație, recreere și artă, care acum par posibile pentru toată lumea” (Bell, 1973:127)

În încercarea de a înțelege ce se află dincolo de modernitate, Giddens (2000) a discutat despre modernitate înaltă sau târzie caracterizată de risc, încredere în „sisteme expert” și ceilalți, opacitate (incertitudine) și globalizare. În această societate, oamenii dezvoltă strategii de viață adaptative, caracterizate de pragmatism, atitudine de tip business concretizată în concentrarea pe sarcini/evenimente curente și represiunea anxietății, optimism, încredere că lucrurile vor evolua spre bine datorită providenței, științei, tehnologiei sau raționalității umane. Totodată, oamenii pot dezvolta un pesimism cinic, cu o perspectivă limitată în timp și o tendință hedonistă de a se bucura de viață înainte de a fi afectați de potențiale pericole dar și o opoziție radicală față de sursele de pericol ce se manifestă sub forma mișcărilor sociale.

Max Weber (1993) s-a înscris în linia teoretică ce a argumentat importanța valorilor în procesul de dezvoltare și persistența acestora, considerând că dezvoltarea capitalismului modern a depins de organizarea rațională a muncii. Sistemul normativ care face posibil capitalismul modern accentuează orientarea către viitor, economiile, servicii oferite altora etc. Acest sistem normativ este, în opinia lui Weber, strâns legat de etica protestantă care conține ideile încurajării planificării și urmării câștigului economic, această etică fiind unul dintre factorii care au contribuit la creșterea raționalismului în viața socială. În tradiția weberiană se înscrie Huntington (1993) care considera că lumea se poate împărți în opt zone majore de civilizație pe baza diferențelor culturale și care au fost formate de tradițiile religioase ce persistă și azi: zona creștină vestică, lumea ortodoxă, cea islamică, confucianistă, japoneză, hindu, africană și cele latino-americane. Implicațiile acestor teorii pentru dezvoltare nu au fost benefice în condițiile în care tipul de concluzie la care au dat naștere a fost acela că abandonul valorilor tradiționale și înlocuirea lor cu cele moderne constituie calea de progres la nivel social.

Acest lucru a fost observat de către criticii teoriei modernizării care au apreciat că „principala dificultate a paradigmei modernizării constă în generalizarea modelului dezvoltării economico-sociale a țărilor avansate” (Ungureanu, 1990: 203).

De asemenea, unii autori au remarcat că „pe parcursul secolului XX, modernizarea a fost considerată în cea mai mare parte ca un proces exclusiv vestic pe care societățile non-vestice l-ar putea urma numai dacă și-ar abandona culturile tradiționale și ar asimila modul tehnologic și moral „superior” al Vestului” (Inglehart, Baker, 2000: 19).

Astăzi, deși sunt puțini cei care mai cred în superioritatea absolută a vestului, rămâne valabil, în opinia celor doi autori, un ax principal al teoriei modernizării care ține de importanța industrializării, dezvoltării economice și care produce schimbări predictibile în sistemele de valori ale societăților. Industrializarea a condus la specializarea ocupațională, creșterea nivelurilor de educație, al veniturilor și, mai departe, schimbări în rolurile de gen, în atitudinile față de autoritate și normele sexuale, scăderea ratei fertilității, participare politică mai largă.

În perioada recentă, cercetarea și teoria asupra dezvoltării socio-economice au dat naștere la două școli de gândire. Una dintre acestea accentuează convergența valorilor ca rezultat al modernizării. Această școală prezice declinul valorilor tradiționale și înlocuirea lor cu cele moderne. Cealaltă școală pune accent pe persistența valorilor tradiționale în ciuda schimbărilor politice și economice, valorile fiind independente de condițiile economice. O variantă a teoriei modernizării a apărut, conform lui Inglehart și Baker, în SUA, după război, când subdezvoltarea era considerată consecința directă a caracteristicilor interne ale unei țări: economia tradițională, trăsăturile culturale și psihologice și instituțiile tradiționale. Astfel, valorile tradiționale ar fi trebuit înlocuite cu cele moderne utilizând agenți ai dezvoltării cum sunt statele dezvoltate. Pe această premisă au fost proiectate programele de dezvoltare a Lumii a Treia care asistau schimbarea economică și culturală în aceste țări.

Mai recent, au fost propuse câteva amendamente la teoria modernizării: modernizarea nu urmează un drum linear. Creșterea sectorului serviciilor și tranziția către societatea tehnologizată (bazată pe cunoștințe) sunt caracterizate de schimbări culturale foarte diferite de cele care au caracterizat perioada industrializării. Colapsul economic poate inversa efectele modernizării prin reîntoarcerea la valorile tradiționale, dar nu numai atât: postmodernitatea a încercat să recupereze pe alocuri valorile tradiției și să le dea un nou sens.

În timp ce societățile tradiționale se caracterizează mai degrabă printr-o concentrare pe valori ale securității materiale și supraviețuirii, cele dezvoltate vestice pun accentul pe calitatea vieții, protecția mediului și auto-exprimare (Inglehart, Baker, 2000).

Teoriile modernității au fost extrem de influente în anii '50-'60 pentru ca apoi, din anii '70 până la mijlocul anilor '80, un puternic criticism să ia naștere în legătură cu acestea. „Gloria paradigmei tranziției și, implicit, a sociologiei dezvoltării a fost atinsă în cadrul teoriilor modernizării. În spatele acestor teorii

ghicim un sistem de gândire de extraordinară persistentă, în ciuda infirmărilor spectaculoase atât a teoriilor cât și a ideologiilor modernizării” (Bădescu, 2004: 115).

Pentru foarte mulți autori a devenit evident faptul că modernitatea, dincolo de credința în rațiune, tehnologie, știință, statul eficient, productivitatea capitalistă, expansiune, a purtat cu ea efecte ambivalente: alienarea, anomia, consecințele dezastruoase asupra mediului, războiul. Mai presus de toate, izolarea indivizilor, dezrădăcinarea acestora, pierderea sentimentelor și legăturilor comunitare.

Critica teoriilor modernizării a făcut apel, de asemenea, la premisele evoluționiste pe care acestea se bazează: asumția că dezvoltarea este uni-lineară către un stadiu anume nu este corectă, diferite societăți putând urma căi diferite către modernizare în funcție de punctul de plecare și de problemele pe care le pot întâlni pe parcurs. (Eisenstadt, 1966). De asemenea, opoziția dintre tradiție și modernitate este înșelătoare, deoarece modernizarea poate încorpora elementele tradiționale și le poate întări. (Gusfield, apud Sztompka, 1993: 136). Secvența de dezvoltare a stadiilor nu este valabilă în toate situațiile, în condițiile în care există mecanisme cum sunt împrumutul de tehnologie, difuziunea sau chiar revoluția ce pot produce dezvoltare rapidă. De asemenea, diferențele existente chiar între țările dezvoltate contrazic ideea drumul unic și a convergenței. În sfârșit, faptul că aceste teorii nu au inclus în explicație factorii externi societăților (precum: colonialismul, războiul sau relațiile militare) a condus către nașterea unui alt tip de teorie în care explicația are altă natură.

Discutând despre unele dintre mecanismele pe care teoriile modernizării le consideră responsabile pentru dezvoltare, și anume contactul societăților subdezvoltate cu cele vestice, Bădescu considera că „Din păcate, aceste influențe au numai o putere de disoluție a vechilor structuri, nu și de creare a unora noi și acesta este cel dintâi aspect care pune serios în discuție prezumțiile teoriilor tranziției prin modernizare, adică prin influența unor societăți dezvoltate (avansate) asupra unora mai puțin dezvoltate (întârziate)” (2004: 115).

Anii '90 au readus teoriile modernizării în actualitate în contextul concentrării atenției asupra țărilor foste comuniste și poziției lor față de țările occidentale. Neo-modernizarea și neo-convergența au încercat să explice noile procese sociale din perspectiva evoluțiilor relativ recente care țin tocmai de prăbușirea comunismului în țările Europei Centrale și de Est.

Mai recent, teoriile modernizării au suferit o oarecare nuanțare, deși este greu de spus ce direcție anume este de urmat pentru societățile post-comuniste, acum când „post-modernitatea este moda zilei. Pare că societățile vestice sunt gata să sară din trenul modernității, plictisite fiind de călătorie, chiar la momentul în care țările post-comuniste păreau gata să urce alături de ele” (Sztompka, 1993: 140).

Așadar, ideile mai nou vehiculate acceptă forțe ale modernizării multiple, statul, liderii, mișcările sociale. De asemenea, efectul demonstrativ al vestului este considerat în sine însuși un factor de modernizare. Sunt acceptate ritmurile diferite de dezvoltare și ideea că diferite sisteme ale societății pot avea tempo-uri diferite. Este cazul țărilor post-comuniste în care tripla tranziție la economia de piață, democrație și societate civilă s-a produs în mod divers, cu democrația avansând mult mai rapid decât celelalte sisteme. De asemenea, rolul tradiției este revalorizat, fără ca aceasta să mai fie pusă în contrast cu modernitatea la modul absolut. Modelul unic vestic este concurat de apariția unor noi centri de dezvoltare cum este, de exemplu, cazul Japoniei.

Chiar dacă teoriile modernizării par o „versiune optimistă” a dezvoltării (Voicu, B, 2002: 268), ele păstrează, în ciuda nuanțarilor recente, o moștenire evoluționistă, de cele mai multe ori acordând șanse reduse de dezvoltare țărilor care diferă din punct de vedere valoric de același perpetuu model vestic.

2. Teoriile dependenței

O altă perspectivă asupra dezvoltării a fost cea introdusă de *teoriile dependenței* (Frank, 1967, Wallerstein, 1976, Dos Santos 1971), care au accentuat rolul factorilor externi: colonialismul, imperialismul, noile forme de dominație politică și economică. În concepția acestor teoreticieni, capitalismul global este principala forță care blochează statele într-o stare de dependență și imposibilitate de dezvoltare.

Teoriile dependenței au introdus o nouă viziune asupra dezvoltării, prin concepte specifice: „subdezvoltare durabilă, declasări masive, dependente umilitoare, aculturații alienante, crize identitare profunde cu toate efectele lor subsecvente” (Bădescu, 2004: 121).

Subdezvoltarea este explicabilă, în viziunea teoriilor dependenței, în primul rând prin experiența colonialistă și a dominației străine care au constituit forțele ce au indus subdezvoltarea. Relația asimetrică între metropolele capitaliste și sateliții dependenți de acestea este concretizată în exploatarea resurselor locale ale sateliților și exportarea surplusului către metropolă, în cooptarea elitelor locale în servirea intereselor exterioare țării lor, astfel încât un lanț al dependenței se formează și se permanentizează. A.G. Frank este cel care „enunță mecanismul subdezvoltării, identificat tocmai în lanțul de relații metropolă-sateți” (Bădescu, 2004: 123).

Fernando Cardoso (1973, apud Sztompka) a formulat o viziune mai optimistă în interiorul aceluiași tip de teorie considerând că, în ciuda efectelor negative ale dependenței, există și efecte în favoarea țărilor satelit. Investițiile străine creează insule de dezvoltare în țările dependente prin educarea muncitorilor, managerilor,

crearea oportunităților pentru întreprinderi subsidiare, astfel încât motivațiile antreprenoriale ce se nasc în acest mod pot conduce la acumularea capitalului local (cazuri ilustrate de Taiwan, Coreea de Sud, Singapore, Hong Kong).

Cea mai extinsă abordare din perspectiva dependenței este cea elaborată de către Immanuel Wallerstein (1974, 1980) care considera capitalismul drept sistemul economic dominant, având potențial pentru expansiune prin dinamica sa și abilitatea de a produce bunuri de care sunt interesate importante segmente de populație. De asemenea, puterea politică și militară permit extinderea sistemului, extindere ce are ca rezultat un sistem mondial inegal și ierarhizat în trei niveluri: societăți centrale, semi-periferice și periferice. Statele sărace, periferice, rămân la limita sistemului în ceea ce privește puterea și beneficiile economice, în timp ce statele semi-periferice îndeplinesc rolul de tampon între celelalte două tipuri de țări.

Teoriile dependenței au primit și ele critici ca urmare a faptului că au plecat în special de la de la experiența statelor latino-americane pe care au extins-o apoi în cazul Africii și Asiei, în timp ce teoria sistemului mondial modern extrapolează ideea inegalității între clase la nivel mondial.

Teoriile trecute în revistă până acum au avut mai ales o funcție analitică a proceselor istorice, pe de o parte, și a relației economie-societate, pe de alta. O orientare având relevanță în domeniul intervenției sociale, politicilor sociale este cea a dezvoltării sociale ca o combinație a politicilor sociale și economice. Pe de o parte, ideea de dezvoltare socială este legată de abordarea politicilor sociale iar pe de alta, de programele internaționale de intervenție în țările sub-dezvoltate. „Era dezvoltării” este considerată a fi fost inaugurată prin discursul asupra Stării Națiunii rostit de către președintele american Truman în 1949, când acesta a rostit pentru prima oară adjectivul „sub-dezvoltat”¹.

II.3. Definiții ale dezvoltării sociale

Termenul de dezvoltare este utilizat astăzi pe scară largă. Așa cum am precizat deja, din punct de vedere istoric, dezvoltarea socială înseamnă un proces de schimbare economică ce a apărut odată cu industrializarea. Termenul implică, însă, și un proces de schimbare socială concretizat în urbanizare, adoptarea stilurilor de viață moderne și a unor noi atitudini. Totodată, are o conotație în domeniul bunăstării care sugerează că dezvoltarea îmbunătățește veniturile oamenilor, nivelul educațional, condițiile de locuire și starea de sănătate.

¹ Istoria programelor de dezvoltare este tratată detaliat în capitolul IV.

„Dezvoltarea socială implică un proces, o schimbare pozitivă continuă, al cărei obiectiv rămâne promovarea bunăstării sociale” (Voicu B, 2002: 258).

Dezvoltarea este procesul care produce schimbare în structura socială astfel încât instituțiile și organizațiile sunt adaptate la mediu și ajută în îndeplinirea valorilor și scopurilor membrilor societății. În mod obiectiv, dezvoltarea are conotații negative și pozitive. Dezvoltarea este gândită într-un cadru de referință pozitiv și este instrumentul schimbării planificate (Capener, Brown, 1971: 167).

Dezvoltarea socială oferă o perspectivă macro care „se concentrează asupra comunităților și societăților, accentuează intervenția planificată, promovează o abordare dinamică orientată către schimbare care este inclusivă și universalistă și, înainte de toate, încearcă să integreze intervențiile sociale cu eforturile de dezvoltare economică... Dezvoltarea socială este un proces de schimbare socială planificată proiectat pentru promovarea bunăstării sociale concomitent cu un proces dinamic de dezvoltare economică” (Midgley, 1998: 8).

Termenul de dezvoltare socială nu este suficient definit iar cadrul conceptual teoretic nu este îndeajuns elaborat, în timp ce literatura care tratează acest subiect este foarte fragmentată. Aceasta se întâmplă deoarece abordări diferite au fost elaborate în domeniul dezvoltării sociale fără ca vreuna să se bucure de acceptare generală și fără ca o articulare a intervențiilor specifice să se producă.

Dezvoltarea socială se diferențiază de alte abordări care încearcă să promoveze bunăstarea oamenilor: de ceea ce Midgley numește filantropia socială care se concentrează asupra celor aflați în nevoie și utilizează mecanismele carității individuale sau ale organizațiilor religioase. Totodată, dezvoltarea socială este diferită de intervenția profesională a asistenților sociali care tratează problemele sociale ale indivizilor, familiilor, grupurilor și comunităților, precum și de „abordarea administrației sociale” (a politicilor sociale) care cuprinde eforturile de creare a serviciilor sociale.

În domeniul asistenței sociale se poate identifica, în primul rând, o perspectivă individualistă asupra dezvoltării sociale. Acesta consideră că dezvoltarea socială este un „proces de creștere personală și autoactualizare care operează la nivel individual producând, în final și o îmbunătățire a societății” (Midgley, 1998: 31-32).

În al doilea rând, perspectiva globală (mai ales în asistența socială americană) accentuează ideea de macro-practică ce subsumează organizarea comunitară, politicile sociale, planificarea socială și asistența socială. Dezvoltarea socială este o practică macro-structurală orientată către promovarea bunăstării comunitare și societale.

Midgley consideră că ambele perspective diferă în măsură nesemnificativă de rolurile și practicile tradiționale ale asistenților sociali: deși privită ca o nouă

abordare, dezvoltarea socială este o nouă etichetă aplicată activităților pe care asistenții sociali le-au practicat în mod tradițional.

Studiile de dezvoltare sunt în mod strâns legate de eforturile întreprinse în țările Lumii a Treia de a introduce servicii sociale. Inițial termenul s-a referit la două aspecte ale politicii sociale coloniale: servicii de asistență socială și programe de dezvoltare comunitară. Deși inițial termenul a fost folosit de către Națiunile Unite cu același sens, în anii '60 el a fost lărgit prin introducerea unor noi idei: creșterea standardului de viață, promovarea participării, integrarea planificării economice cu cea socială.

Așadar, dezvoltarea socială este un termen care acoperă aria serviciilor sociale, dezvoltarea rurală, participarea, planificarea demografică și strategiile naționale de ameliorare a sărăciei și de creștere a standardului de viață.

Sensul în care vom utiliza termenul de dezvoltare socială va fi acela de **proces de schimbare planificată în direcția rezolvării problemelor sociale și asigurării bunăstării**.

II.4. Strategii de dezvoltare socială

Termenul de strategie este utilizat pentru a indica un „set de activități în mod conștient planificate care facilitează procesul de modificare de la o stare, situație, la o alta în interiorul unui cadru de referință oferit de scopurile și valorile dezirabile, urmărite” (Beal și alții, 1971).

În cele ce urmează, ne propunem trecerea în revistă a strategiilor de dezvoltare socială, așa cum au fost ele identificate de către Midgley (1998) pornind de la ideologiile care le-au fundamentat: strategii de tip liberal, strategii comunitare și etatiste.

1. *Strategiile liberale*

După cum este foarte cunoscut, *ideologia individualistă sau liberală* accentuează importanța individului, a alegerii individuale, libertății și drepturilor personale. Indivizii sunt responsabili pentru ei înșiși și au capacitatea de a acționa independent pe piața economică pentru a-și promova interesele. Deși indivizii își desfășoară activitatea în societate, aceasta este rezultanta agregării acțiunilor individuale. În consecință, statul nu poate impune constrângeri asupra indivizilor, acest lucru fiind permis numai atunci când acțiunea individuală amenință bunăstarea altora.

Pornind de la această ideologie, diferite strategii au fost elaborate în încercarea de dezvoltare socială. Măsurile menite să îmbunătățească capacitatea oamenilor de a se adapta la diferite situații și de a-și intensifica relațiile cu alții pot fi considerate ca având rădăcini în acest corp de idei. De asemenea, promovarea atitudinilor antreprenoriale care accentuează importanța inițiativei individuale, responsabilității personale, alegerii și urmării interesului propriu premisa acestei abordări fiind aceea că indivizii trebuie încurajați să intre pe piața economică unde se comportă ca actori raționali.

Totuși, în forma sa mai recentă, aceasta nu înseamnă laissez-faire-ul tradițional, ci include adoptarea acelor măsuri care să faciliteze utilizarea în mod productiv a pieței de către indivizi (Midgely, 1998). Oamenii nu sunt lăsați să se descurce singuri pe piață ci ajutați să își urmărească interesele prin intervenții specifice.

O primă modalitate de dezvoltare socială bazată pe individualism este *crearea unei culturi a întreprinderii care să promoveze progresul social*. Abordarea individualistă poate funcționa numai într-o economie în care există locuri de muncă, oportunități pentru inițiative economice, perspective pentru investiții. De aceea este nevoie de o cultură a întreprinderii ce poate fi creată de către stat sau alte agenții și care ar putea să maximizeze oportunitățile indivizilor de a participa pe piață.

O astfel de abordare ar fi cea utilizată de organizațiile internaționale după 1990. UNDP a accentuat în rapoartele dezvoltării umane rolul pieței, inițiativei individuale și auto-determinării în crearea bunăstării sociale. Rapoartele UNDP (1990, 1991) definesc dezvoltarea socială ca fiind un proces de lăgărire a posibilităților oamenilor de a decide asupra modului în care ar trebui să își organizeze viața pentru a-și asigura propriul trai. Aceste rapoarte pun accent pe importanța adoptării unor strategii de dezvoltare care să restrângă intervenția statului în economie, promoveze competiția, încurajeze investițiile și să faciliteze integrarea în economia globală. Acest lucru ar fi posibil printr-un proces de dezvoltare instituțională, de construcție instituțională.

O altă modalitate de promovare a dezvoltării sociale pornind de la ideile individualiste este considerată a fi *crearea micilor întreprinderi pentru oamenii aflați în nevoie*. Principalul mecanism de dezvoltare în acest caz este oferirea de oportunități săracilor de a genera ei înșiși resurse pentru a-și acoperi nevoile. Această abordare se bazează pe credința că în țările sărace posibilitatea industrializării la scară macro care să crească veniturile săracilor este foarte scăzută și neadecvată. Micile întreprinderi pot face economia să se dezvolte prin intensificarea efortului local și nu prin investiții la scară națională, formându-se astfel și o cultură antreprenorială. Și acest tip de intervenție are argumente pro și contra. Pe de o parte, mulți autori arată că astfel de întreprinderi nu sunt productive

economic, generează exploatare, locurile de muncă sunt prost plătite și nu oferă posibilități de avansare. În multe țări guvernele au încercat să controleze astfel de întreprinderi pentru că nu își plătesc impozitele, nu respectă legile privitoare la condițiile de muncă, nu plătesc asigurările sociale etc. (Bromley, Gerry, 1979, apud Midgley, 1998: 110).

Pe de altă parte, așa-numitul sector informal este promovat chiar de organizațiile internaționale (Banca Mondială, 1990,1991, UNDP, 1990,1993) prin împrumuturi și programe de asistență tehnică. Guvernele sunt încurajate să ofere facilități pentru credite, să construiască infrastructură care să ofere suport micilor întreprinderi și să creeze servicii care să vină în continuarea activităților acestor întreprinderi. De asemenea, mecanismele prin care guvernele ar putea să contribuie la integrarea sectorului informal în sectorul formal ar fi utilizarea produselor create în acest sector și încurajarea marilor companii de a interacționa în domeniul afacerilor cu aceste mici întreprinderi.

O ultimă modalitate de abordare a dezvoltării sociale din perspectivă individualistă, așa cum a fost identificată de către Midgley, este *promovarea bunăstării sociale prin îmbunătățirea capacității indivizilor de a acționa în economia de piață*. Acest tip de intervenție este practicat în asistența socială. Îndepărtându-se de abordarea tradițională, psihologistă bazată pe consilierea indivizilor, aceasta încearcă să accentueze aspectele sociale și să crească abilitatea oamenilor de a se integra piața muncii, de a se implica în domeniul afacerilor, a-și satisface singuri necesitățile. Rolul asistentului social este de a-l asista pe individ în a profita de oportunitățile existente pentru crearea de micro-întreprinderi. Această modalitate a fost utilizată extensiv în programul antisărăcie „Marea Societate” inițiat în anii '60 în America.

2. Strategiile comunitare

Ideologia *populistă*, conform lui Midgley (1998: 90), este una în care o entitate definită, oamenii, ar deține importanța capitală. Accentuând nevoile oamenilor obișnuiți, acest tip de ideologie ar pretinde că servește interesele lor și reprezenta voința populară.

Comunitarismul este considerat a aparține acestei abordări. Concepând comunitatea ca fiind entitatea de bază, viața comunitară este principala oportunitate pentru promovarea sensului identității și al apartenenței. Cooperarea între oameni în interiorul comunității, grija (îngrijirea) și împărtășirea problemelor reprezintă premise ale ideologiei comunitariste. Strategiile rezultate din această concepție sunt puse în practică cu ajutorul agenților de schimbare sau lucrătorilor comunitari

angajați în agenții publice și private pentru implementarea intervențiilor la nivel comunitar.

Comunitățile oferă un principiu de organizare de care este nevoie pentru a corecta eșecul pieței sau statului și pentru a promova dezvoltarea economică. Comunitatea este un tip de organizare care ghidează membrii săi către cooperare voluntară bazându-se pe încredere reciprocă și relații interpersonale directe. În timp ce piața se bazează pe mijloacele competiției (egoiste) iar statul pe cele ale coerciției, comunitatea face uz de cooperare și consens pentru atingerea unei direcții sociale dezirabile. Chiar dacă uneori comunitatea și statul se suprapun, ele sunt în mod funcțional separabile, același lucru fiind valabil și pentru piață și stat, pentru piață și comunitate (Hayami, 2001: 286).

Există o *pârghie economică* utilizată uneori în interiorul dezvoltării comunitare. Ca model, a fost promovată mai ales în coloniile britanice începând din 1940. Astfel de proiecte de dezvoltare locală au contribuit la formarea infrastructurii locale: construcția de poduri, drumuri care îmbunătățesc comunicarea dar contribuie, în continuare, la creșterea economică. Construcția de irigații, cultivarea pământului în cooperative fac parte din aceeași categorie. Multe comunități au format cooperative care susțin activități de producție și marketing având un rol important în dezvoltarea locală. De asemenea, programele de dezvoltare comunitară au avut ca rezultat construcția de școli, spitale, rețele de apă potabilă care au îmbunătățit capacitatea productivă a oamenilor și au contribuit la formarea capitalului social.

Acțiunea comunitară se bazează pe ideea de împuternicire a oamenilor la nivel local, încurajând oamenii să controleze activitățile de dezvoltare comunitară și să se bazeze pe propriile inițiative. Ei nu sunt simpli recipienți ai ajutoarelor guvernamentale ci se opun guvernului, organizând în mod activ activități prin care promovează propria cerere de servicii. Și această abordare se bazează pe personal educat care are rolul de a motiva oamenii să participe în proiectele locale, dar acesta este activist și face uz de mijloace bazate pe conflict (modelul Alinsky).

Programele pentru femei de promovare a egalității de gen, de respectare a drepturilor femeii pot fi considerate în categoria dezvoltării comunitare datorită mijloacelor utilizate: acțiune comunitară de jos în sus menită să crească solidaritatea în interiorul comunității.

O tratare extensivă a tipului comunitar de strategie va fi realizată în capitolul IV.

3. *Strategiile etatiste*

Ideologia socialistă acordă importanță colectivității, ca asociație de indivizi care dețin resursele în mod colectiv și iau deciziile în același mod. Statul este mecanismul comprehensiv care reprezintă interesele cetățenilor, mijlocul care poate organiza în mod eficient viața economică și socială și poate satisface astfel nevoile oamenilor. Ideile socialiste au influențat și ele strategiile de dezvoltare socială, mai ales pe acelea care accentuează importanța statului în promovarea bunăstării sociale. De asemenea, unele dintre strategiile elaborate de către organizațiile internaționale conțin, se pare, influențe ale ideilor de tip socialist: abordarea dezvoltării socio-economice unificate, redistribuirea creșterii și abordarea nevoilor primare (Midgely, 1998).

Planificarea socio-economică a căpătat amploare în anii '70 când foarte multe state au început să se îndepărteze de modelul strict economic ce dominase dezvoltarea țărilor vestice. Atunci au fost elaborate planuri la nivel național menite să reducă sărăcia și să crească nivelul de trai bazate pe indicatorii sociali utilizați acum alături de cei economici. Aceste planuri includeau sectoare separate: educația, sănătatea, locuirea, dezvoltarea rurală, serviciile sociale.

Gunar Myrdal a fost cel care a introdus ideea unificării dezvoltării economice cu cea socială și implicarea lui în programele UNDP a condus la adoptarea pe scară largă a acestei strategii.

Abordarea egalitaristă pleacă de la ideea că beneficiile dezvoltării nu sunt în mod egal distribuite. Astfel sesizarea mai ales în anii '70 a diferențelor mari în dezvoltare și, implicit, a inegalităților de gen, clasă, religioase etc. a contribuit la promovarea unor măsuri menite să reducă aceste diferențe. Unii autori au accentuat importanța creșterii cheltuielilor pentru servicii sociale destinate satisfacerii nevoilor sociale ale populației. Alții au accentuat importanța investițiilor în infrastructură care poate îmbunătăți capacitatea productivă a anumitor categorii vizate. Aceasta nu poate fi considerată, însă, o abordare diferită, ci mai degrabă una include o nouă preocupare, cea pentru egalitate.

Abordarea nevoilor de bază încurajează statul să utilizeze planurile, programele, serviciile existente pentru a satisface nevoile de bază ale celor mai sărace grupuri în țările în curs de dezvoltare. Trei categorii de nevoi sunt considerate țintele unei astfel de abordări: nevoile de bază de nutriție, apă potabilă și locuire, nevoi cu referință la drepturile sociale, de educație, sănătate și securitate socială, precum și nevoi de participare în procesul politic, de protecție împotriva discriminării și asigurării de oportunități egale.

O asemenea strategie implică politici și programe specifice: evaluarea nevoilor care să stabilească priorități, stabilirea grupurilor țintă care au în cea mai mare

măsură nevoie de servicii, dezvoltarea unor programe ieftine, potrivite condițiilor locale, participative prin implicarea celor aflați în nevoie. Se presupune că aceste programe au costuri mai reduse pentru că implică oamenii în elaborarea lor, fapt ce va duce atât la oferirea de servicii unui număr mai mare de indivizi și grupuri cât și la creșterea responsabilității comunităților locale. Un exemplu este considerat cel oferit de UNICEF și OMS care au promovat această abordare în țările sărace. Concentrarea UNICEF pe sănătatea copiilor de exemplu, este considerată a fi o strategie care a produs rezultate semnificative în multe țări sărace.

Raportul Băncii Mondiale (2003) „Către dezvoltare din interior. O evaluare multi-partenerială a cadrului comprehensiv de dezvoltare” (Toward Country-led Development. A Multi-Partner Evaluation of the Comprehensive Development Framework) accentuează leadership-ul guvernamental, incluzând și alți parteneri: societatea civilă, sectorul privat, guvernele locale „*cu suportul susținut de la nivelul liderilor politici*” și „*leadership guvernamental în coordonarea partenerilor în dezvoltare*” (2003: 4).

În ceea ce privește programele de dezvoltare socială cu premisele lor ideologice, ele coexistă în același timp și este de așteptat ca programe diferite să fie elaborate plecând de la premise diferite: „Conservatorii, liberalii sau social-democrații vor continua să promoveze soluții diferite de politică socială... Nici una dintre aceste orientări nu are statutul de model al noii societăți, dar se dovedesc alternative viabile la guvernare, fără să existe diferențe care să pună sub semnul întrebării politicile sociale și statul bunăstării între aceste forțe politice” (Mărginean, 2004: 26)

Teoria în dezvoltarea socială

„O teorie valoroasă a dezvoltării sau subdezvoltării, dacă poate fi vreodată formulată, va trebui să fie întemeiată pe ideile distilate din cunoașterea schimbării sociale în toate aspectele sale, acumulată prin distanțarea de predilecțiile tradiționale” (Myrdal, 1958: 171). Aceasta era însă părerea predominantă în anii '50-'60, când așteptările față de abordarea dezvoltării sociale erau foarte mari. În timp, însă, nu s-a ajuns la o abordare unitară și la o teorie unificatoare.

Dezvoltarea socială nu detine un corp de teorie bine dezvoltat. Cea mai mare parte a domeniului se bazează pe teorii de rang mediu sau mic de generalitate, care tratează fenomene specifice. Conceptele sunt utilizate cu sensuri diferite, în ciuda eforturilor de standardizare. Teoria de tip explicativ este foarte slab dezvoltată, neexistând un set de ipoteze testate empiric ce ar putea să definească un corp solid de teorie. Paradigme care să fundamenteze domeniul nu au fost încă elaborate, o teorie integratoare care să poată reprezenta cadrul de referință a dezvoltărilor ulterioare este greu de identificat în literatură.

Totuși, abordările descriptive ale programelor din domeniu pot crea o imagine asupra proceselor de dezvoltare socială. De aceea, ne-am propus o analiză a unui

program de dezvoltare socială în funcție de dimensiunile care definesc un astfel de program. Luând în considerare categorii sugerate de analiza teoretică a lui Midgley, vom încerca o situație a Programului Național Antisărăcie într-o perspectivă care să explice orientarea, presuposițiile ideologice și teoretice, modurile de acțiune practice. Elementele teoretice vor fi puse în ecuație cu programul concret care va fi analizat în acest cadru. Vom susține că PNAinc este un exemplu de program de dezvoltare instituțională.

II.5. Programul Național Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale: un model de dezvoltare socială instituțională

Perspectiva instituțională asupra dezvoltării sociale propusă de către Midgley (1998) este una integrată în sensul că încearcă să mobilizeze diferite instituții sociale incluzând economia de piață (piața), comunitatea și statul pentru a promova bunăstarea oamenilor. Ea este inspirată de poziții ideologice care armonizează diferite credințe și valori și de teorii sociale care fundamentează diferite abordări ale dezvoltării sociale. Ideea centrală este, totuși, aceea a rolului de bază pe care statul îl are în armonizarea eforturilor de dezvoltare socială această caracteristică indicând un pluralism direcționat, centralizat.

Statul poate direcționa procesul de dezvoltare socială astfel încât să maximizeze participarea comunităților, pieței și indivizilor. În plus față de facilitarea și direcționarea procesului de dezvoltare socială, statul contribuie în mod direct la acest proces prin politici și programe sectoriale. (Midgely, 1995: 140)

Perspectiva instituțională este legată de mai multe tipuri de abordări și autori dar Veblen (*The Theory of Leisure Class*, 1899) este cel care a contribuit la originarea ei prin criticarea economiei neo-clasice care susținea piața ca fiind singurul mecanism prin care poate fi asigurată bunăstarea. El a fost cel care a accentuat rolul instituțiilor sociale care, alături de piață, pot crea un anumit tip de comportament economic. Continuatorul său, Galbraith, dar și școala pragmatistă prin Dewey, care a accentuat rolul abordării empirice în știință, apoi Titmuss, care a susținut rolul statului în procesele de dezvoltare și, în cele din urmă, corporatismul, care a încurajat procesele de negociere între diferite grupuri la nivel societal, au influențat structurarea instituționalismului.

Cum pot fi traduse caracteristicile instituționalismului în planificarea socială concretă este întrebarea la care ne propunem să răspundem în continuare.

Programul Național Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale (PNAinc) a fost elaborat de către Comisia Guvernamentală Antisărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale și adoptat la nivel guvernamental în anul 2002.

Acest program este în mod explicit unul de „dezvoltare socială planificată” (PNAinc: 3). El propune o strategie de dezvoltare planificată, de sus în jos, inițiată la nivel guvernamental în care rolul statului este esențial. Presupoziția unui astfel de program este aceea că statul poate constitui mecanismul comprehensiv capabil să creeze viziunea de dezvoltare și să stabilească obiectivele concrete prin care aceasta poate fi îndeplinită.

1. Ideologia PNAinc

Instituționalismul transcende ideologiile majore și încearcă să promoveze co-existența acestora recunoscând validitatea pe care fiecare ideologie o are.

PNAinc nu poate fi încadrat strict și definitiv în ideologia socialistă cu varianta ei social-democrată, aceasta fiind orientarea declarată a guvernului care l-a inițiat. El conține cu precădere elemente social-democrate însă ia în considerare elemente liberale și este influențat de orientarea comunitaristă. PNAinc este construit pe o perspectivă instituțională care transcende ideologiile specifice și încearcă să armonizeze rolul statului cu cel al indivizilor și cel deținut de către comunități în procesul de dezvoltare.

Putem exemplifica această idee analizând importanța pe care programul o acordă individului și rolului acestuia în societate. Individul este conceput ca o persoană independentă, care, atunci când se află în dificultate, trebuie asistat, dar nu ca „un copil căruia i se dă, ci ca un adult care este sprijinit să devină autonom, să se susțină singur, dar totodată să își asume responsabilități” (PNAinc: 13). Totodată, formele de suport universal sunt înlocuite în concepția programului cu pachete personalizate, dezvoltate pentru grupuri și persoane. În același timp, indivizii recunoscuți ca independenți și responsabili sunt încurajați să devină activi pe piața muncii pentru a funcționa ca persoane la adevăratul potențial. Toate aceste elemente ar denota o ideologie individualistă.

Totuși, aceste principii sunt elaborate în cadrul intervenției sociale planificate în care statul are rolul fundamental, indivizii nefiind lăsați să se descurce singuri pe piață, ceea ce include elemente ale unei ideologii de sorginte social-democrată.

În fine, rolul comunității² este și el afirmat și integrat în programul de dezvoltare socială: „societatea modernă are nevoie nu numai de persoane capabile, active și înalt motivate, dar și responsabile, față de sine, față de familie, prieteni, colegi, vecini, față de comunitate. (PNAinc: 12). Aceasta la nivel de principiu dar și din perspectiva rolului acordat comunității în implementarea strategiilor de dezvoltare. Comunitatea este considerată o variabilă esențială în procesul de dezvoltare, ale cărei resurse trebuie utilizate: „în toate strategiile de dezvoltare

² O prezentare detaliată a comunitarismului este realizată în capitolul III.

social-economică comunitară, mobilizarea resurselor comunitare reprezintă o componentă cheie. Resursele sub forma de oportunități și de capacități devin cruciale în procesul de promovare a incluziunii sociale” (PNAinc: 15).

Așadar, granițele ideologice sunt depășite în favoarea abordării integrate, tolerante față de idei de origini diferite.

2. Viziune comprehensivă și integrată

Programul Național Antisărăcie și de Promovare a Incluziunii Sociale are o viziune comprehensivă și integrată asupra dezvoltării sociale.

PNAinc „este un plan de acțiune globală, multisectorială (pe principalele sectoare ale vieții sociale), multinivelară (nivel național, județean, local) de prevenire/absorbție a sărăciei și excluziunii sociale și de promovare a incluziunii sociale” (PNAinc: 4). Concentrarea se face atât pe probleme de sistem cât și pe probleme sociale și populații țintă. Gradul de cuprindere a programului tinde să fie total. Concomitent cu accentuarea rolului individului, preocuparea este și pentru condițiile structurale pe care societatea le oferă indivizilor și a căror configurație trebuie astfel concepută încât să asigure oportunități și șanse indivizilor care trăiesc în respectiva societate. De aceea, toate condițiile care pot asigura șansele și oportunitățile sunt luate în considerare, abordările parțiale fiind respinse prin această încercare de comprehensiune.

3. Procesul de planificare

Teoretic, procesul de dezvoltare nu este direcționat în viziunea instituționalistă de către politicieni, funcționari (tehnocrați) sau specialiști în planificare ci implică toți constituenții. Perspectiva instituțională presupune să se utilizeze în mare măsură cunoștințele existente la nivel local și, în general, resursele locale. Chiar dacă la nivel național și global se iau decizii care nu se pot lua pe plan local, între diferitele niveluri trebuie să existe o corespondență permanentă în sensul consultării. În completare, participarea oamenilor la nivel local este mecanismul de alegere colectivă (opus alegerilor dominate de logica pieței și celor făcute de profesioniști) care contribuie la menținerea unor spații publice care sunt democratice și sănătoase. (Frazer, 1999: 169)

Așadar, planificarea presupune consultarea actorilor care dețin roluri sociale diferite: „în elaborarea planului au fost antrenați experți din sistemul guvernamental, reprezentanți ai partenerilor sociali (patronat, sindicate, organizații guvernamentale), specialiști din mediul academic” (PNAinc: 4). De asemenea, planul a fost discutat cu membri CASPIS, cu reprezentanți ai organismelor guvernamentale, în CES cu specialiști din universități, cu ministerele. De asemenea,

planurile sectoriale au fost elaborate împreună cu ministerele și organismele guvernamentale cu responsabilități în domenii specifice.

4. Niveluri de implementare

Strategiile de promovare a dezvoltării sociale pot fi implementate în contexte organizaționale specifice. Datorită diferitelor tipuri de abordări pe care le include, abordarea instituțională necesită în procesul de implementare organizații la diferite niveluri: național, regional și local. Fiind direcționată la nivel central, ministerele au rol fundamental în procesul de implementare. Agențiile de la nivel guvernamental ar trebui însă să extindă activitățile până la nivel local și să se asigure că organizațiile non-guvernamentale, ca și alte organizații comunitare, sunt implicate în procesul de dezvoltare și includ în activitățile lor participarea oamenilor obișnuiți.

Perspectiva instituțională presupune adoptarea dezvoltării sociale la nivel național, dar programele trebuie formulate și implementate la nivel regional și local, eforturile trebuind armonizate în interiorul cadrului mai larg al politicii de dezvoltare socială. (Midgley, 1995: 155)

Strategiile de dezvoltare socială pot fi aplicate cu succes în contextul dezvoltării regionale. Dezvoltarea regională se concentrează asupra zonelor mai puțin dezvoltate și încearcă să promoveze transformarea lor economică și socială. De asemenea, dezvoltarea socială se poate concentra la nivel local. „Această abordare multiplă poate facilita îmbunătățirea la toate nivelurile și promova bunăstarea tuturor” (Midgley, 1995: 155).

Ca obiectiv general, dezvoltarea socială urmărește îmbunătățirea pentru toată lumea în aria socio-spațială. Dar se concentrează pe comunități sărace, utilizând politici în funcție de priorități și, uneori, așa numita discriminare pozitivă. Instrumentele folosite sunt politicile economice, fiscale și sociale pentru a direcționa resursele către grupuri aflate în nevoie și care sunt concentrate spațial. În această categorie se înscriu și eforturile de revitalizare a comunităților.

Implementarea PNAinc a fost concepută ca o serie de acțiuni distincte care presupun niveluri succesive de implementare: „de la nivel național la cel județean și, în cele din urmă, la nivelul comunităților locale”. (PNAinc: 5)

5. Construcție instituțională

Modelul instituțional de dezvoltare socială presupune crearea unor organizații formale care își pot asuma responsabilitatea pentru managerierea efortului de dezvoltare socială. Astfel de organizații există la niveluri diferite dar ele ar trebui

coordonate la nivel național. Ele utilizează personal calificat care are capacitatea de a îndeplini obiectivele de dezvoltare socială.

PNAinc se suprapune peste acest model deoarece implică un proces de construcție instituțională, constituirea de comisii antisărăcie la nivel județean și elaborarea de planuri județene și locale.

Teoretic, implementarea necesită roluri specifice. Abordările pe care le ia în considerare dezvoltarea socială fac apel la profesii diverse ce presupun diferite tipuri de educație; astfel, planificarea la nivel național utilizează tehnocrați: economiști, sociologi sau chiar specialiști cu educație în domeniul planificării sociale. Abordările comunitare fac apel la asistenți sociali și la lucrători comunitari care vin, de cele mai multe ori, din interiorul comunităților în care lucrează și care sunt specializați la nivel local. Totuși, nici aceste opțiuni nu sunt considerate ireconciliabile, din moment ce perspectiva instituțională operează la diferite niveluri și are nevoie, în consecință, de mai multe tipuri de specialiști care îndeplinesc roluri diferite. Astfel, în primul rând este necesară o pregătire în științele sociale care să includă sociologie, antropologie și asistență socială cu atenție specială acordată tehnicilor de planificare și analizei politicilor sociale. Rolurile și responsabilitățile acestor specialiști ar trebui să includă cercetarea nevoilor și problemelor sociale, definirea obiectivelor dezvoltării sociale, formularea politicilor și programelor, monitorizarea rezultatelor și „îndepărtarea impedimentelor din calea progresului social” (Midgley, 1995: 154).

Așadar perspectiva instituțională înglobează ipostaze ale cercetătorului care are un rol activ în procesul de planificare socială, analiza situației concrete, implementare, monitorizare.

6. O componentă de cercetare

PNAinc are la bază analiza configurației sărăciei și excluziunii sociale și o evaluare a politicilor antisărăcie în perioada 1990-2001.

Rolul cercetătorului corespunde în mare măsură celui din paradigma cercetării-acțiune³ în ceea ce privește componenta de operaționalizare și monitorizare. Cercetătorul este parte a procesului de planificare și însoțește implementarea, monitorizarea și evaluarea. De fapt, planul este conceput ca un instrument deschis ce poate fi perfecționat prin experimentarea în condiții naturale. Cercetătorul lucrează împreună cu practicienii încercând să conecteze acțiunea și reflecția, teoria și practica prin implicarea celorlalți în căutarea soluțiilor practice la problemele importante. Implementarea planului este „o modalitate de testare a lui” (PNAinc: 5).

³ Cercetarea acțiune este detaliată în capitolul V.

Scopul ultim este chiar crearea unei culturi a participării în rezolvarea problemelor tocmai prin implicarea largă a unor categorii diferite ce pot contribui la procesul de schimbare socială. Analiza este concepută în strânsă relație cu intervenția socială la toate nivelurile, incluzând nivelul comunitar: „este nevoie de o radiografiere a comunităților rurale în scopul cristalizării unui program complex de relansare a satului” (PNAinc: 15).

7. Alte caracteristici

Dezvoltarea socială are o natură duală ce include obiective economice și sociale, presupune cooperarea cu economiștii la nivel local, regional și național. Procesul de dezvoltare socială este strâns legat de cel de dezvoltare economică; deși se concentrează asupra problemelor sociale și implementarea politicilor sociale și programelor care ținesc bunăstarea, acestea sunt urmărite în contextul dezvoltării economice (Midgley 1995: 26).

PNAinc include între principiile sale îmbinarea politicii economice cu cea socială, încercând să promoveze convergența dintre ele.

„O politică de creștere economică sănătoasă și viguroasă reprezintă fundamentul oricărei politici sociale de tip incluziv, sustenabilă și capabilă să asigure o creștere continuă a bunăstării” (PNAinc: 14).

Strategia de rezolvare a problemelor sociale nu este concepută independent de economie, ci rolul creșterii economice este în mod explicit afirmat, relansarea economiei fiind considerată a reprezenta principalul factor al absorbției exploziei sărăciei. De aceea, direcțiile strategice menționate sunt dezvoltarea industriei, restructurarea și eficientizarea utilităților publice și relansarea agriculturii. Resursele devenite disponibile în acest mod pot fi utilizate în scopul dezvoltării sociale.

De fapt, scopul este eliminarea disparităților social-economice, prin egalizarea șanselor de dezvoltare, astfel încât polarizarea să poată fi eliminată. (PNAinc: 14)

Dezvoltarea socială este un concept dinamic în care noțiunile de creștere și schimbare sunt explicite. Este un proces de schimbare care implică ideea de progres. Chiar dacă această idee a fost des criticată, adepții dezvoltării sociale consideră că progresul social ca proces de „îmbunătățire socială”, de schimbare pozitivă, este încă o noțiune centrală în interiorul acestei abordări. Încercând rezolvarea problemelor sociale, programul analizat aici include, așa cum am precizat deja, noțiunea de dezvoltare economică, combinarea celor două dimensiuni fiind de natură să conducă la progres în direcția apropierii din punct de vedere economic de nivelul UE: „O rată de creștere economică ridicată este o

prioritate absolută și din perspectiva reducerii decalajului economic care ne desparte de țările din Uniunea Europeană” (PNAinc: 19).

Dezvoltarea socială se referă la populația în ansamblul ei ceea ce îi conferă un caracter universalist și inclusiv, fiind concentrată la nivel comunitar, regional și societal (Midgley 1995: 26). Accentul este unul socio-spațial, ea referindu-se la săraci, locuitorii zonelor rurale, minorități, femei, în spații cum sunt orașele, comunitățile rurale, regiuni specifice, preocuparea pentru aceste categorii realizându-se în contextul larg al promovării bunăstării pentru toată lumea. Obiectivul final este promovarea bunăstării sociale, adică a acelei condiții de bine social care apare atunci când problemele sunt în mod satisfăcător rezolvate, nevoile sociale satisfăcute și oportunitățile create.

PNAinc are ca obiectiv crearea unei societăți care să ofere „oportunități pentru toți”: economice, de dezvoltare socială și personală, acces la bunurile și serviciile fundamentale, de participare socială și politică (PNAinc: 6).

Viziunea este aceea a unei societăți bogate în „capabilități” (Sen, 1999), caracterizată de o înaltă calitate a vieții, în care, la nivel individual, oamenii au oportunitatea și libertatea de a alege strategii de viață care să ducă la dezvoltare personală, în care ei să se simtă împliniți, satisfăcuți. Realizarea acestei viziuni este posibilă cu luarea în considerare a variabilelor care constituie „ecuația dezvoltării” discutată în capitolul IV.

Capitolul III

Comunitate și comunitarism

III.1. Sensuri ale comunității

„Dorința de a fi împreună cu cei cu care te asemeni și teama de străini sunt legi de bază ale «fizicii culturale». Vrem să fim cu cei care sunt ca și noi. Vrem să găsim un spațiu spiritual, poate chiar într-un spațiu geografic, căruia să îi aparținem. Neobosita mobilitate a modernității a devenit sursă de dezorientare și de teamă. Vrem să mergem acasă. Dar ce înseamnă să fii acasă în această lume?” (Rouner, 1991: 2)

Comunitatea definește în mare măsură sensul unui „acasă social”, este locul în care individul se simte el însuși, în siguranță, are încredere în ceilalți și se poate dezvolta în conformitate cu valorile și scopurile sale.

De fapt, căutarea comunității este o căutare a direcției și scopului într-o rădăcină colectivă a vieții individuale iar investiția (sentimentală) a individului într-o comunitate, acceptarea autorității sale și dorința de a-i interioriza valorile este dependentă de capacitatea comunității de a ne oferi o identitate, sens personal, oportunitatea de dezvoltare. Comunitatea constituie astfel o unitate coezivă în care contactele sociale sunt pline de sens pentru individ, astfel încât el se identifică cu aceasta.

La nivelul cunoașterii comune există reprezentări diferite asupra a ceea ce reprezintă comunitatea. Familia, vecinătatea, satul, orașul, asociația, grupul oamenilor de știință, grupul asistenților sociali, grupul celor care discută despre copii pe un forum de Internet, cei aparținând unui anumit cult religios: toate acestea sunt denumite cu termenul generic „comunitate”. Granițele care definesc o comunitate pot să fie fizice, virtuale sau pur conceptuale.

În ceea ce urmează, ne propunem să insistăm asupra sensurilor comunității, semnificației ei în societatea modernă, varietății tipurilor de comunitate, imaginii unei comunități „bune” și, în final, asupra comunitarismului, opțiunea ideologică ce a utilizat în cea mai mare măsură potențialul ideii de comunitate.

Definiții ale comunității

Comunitatea este un concept vag, iar acest lucru constituie unul dintre punctele forte, deoarece acționează ca un mecanism care ține împreună o coaliție, comunitatea reprezentând lucruri diferite pentru persoane diferite (Frazer, 1999: 50).

În interiorul abordărilor de dezvoltare comunitară, regimul teoretic căruia i s-a subsumat pentru o lungă perioadă de timp (anii '60-'90), conceptul de comunitate a fost acela preluat de la Durkheim, comunitatea fiind tratată drept cadru de analiză, având, deci, un sens metodologic. Cercetătorii s-au aplecat asupra ei dintr-o perspectivă practică, concentrându-se asupra organizării comunitare, schimbării și participării comunitare. Spațiul occidental s-a caracterizat printr-o puternică cercetare în domeniul comunitar, printr-o concentrare asupra comunității înțeleasă ca „loc”, „organizare”.

Mai recent, în ultimul deceniu, mai ales ca urmare a influenței lucrării a lui Putnam (1995), „Making democracy work”, accentul major s-a deplasat din nou către sensul inițial al comunității, cel de „relație” (în termeni noi: „capital social”) fără a se pierde valențele metodologice ale conceptului.

La nivel *ideologic*, comunitarismul a fost cel care a discutat rolul comunității în viața individului și societății, accentuând rolul său esențial: a trăi viața ca legată de comunitățile în interiorul cărora identitatea noastră s-a constituit. „Comunitățile constitutive” (Bell, 1995) definesc individul, îi conferă identitate, oferă o bază pentru gândire, acțiune, rațiune, cărora le dau sens. Astfel de comunități pot fi:

1. comunitatea spațială, ca loc. „Oamenii care nu au un loc pe care să îl numească „acasă” recunosc că ceva lipsește în viața lor, în sufletul lor. Uneori, ei experimentează traume psihologice ca rezultat al mutării dintr-un loc în altul pentru că nu au legăturile emoționale care să îi lege de un anumit loc” (Bell, 1995: 164).
2. comunitățile de memorie, de grupuri de oameni care împărtășesc o istorie semnificativă din punct de vedere moral. Acestea au o istorie în sensul că au fost constituite prin trecut: o istorie împărtășită care merge înapoi timp de generații. „Ele ne fac să ne îndreptăm către viitor, devin comunități de speranță în sensul că noi încercăm să realizăm idealurile și aspirațiile incluse în experiența trecută a acestor comunități, văzând eforturile noastre ca pe niște contribuții la binele comun” (Bell, 1995: 128). Dacă nu cultivăm acest tip de comunitate, consecințele sunt pierderea sensului și speranței, stimei de sine și sentimentului competenței personale, chiar și pentru generațiile viitoare - pentru care tradiția este pierdută. Astfel de comunități sunt cele naționale, religioase, lingvistice.

3. comunitățile psihologice, bazate pe interacțiune personală față în față guvernate de sentimente de încredere, cooperare și altruism. Acestea, evident, sunt familia sau cele bazate pe prietenie .

Etimologic, comunitatea poate veni de la „*Communitas*”, însemnând un univers simbolic al sufletului și, pentru mulți autori, comunitatea este locul unde se realizează comuniunea cu sufletele celorlalți oameni. O altă rădăcină etimologică pare să fie „*comunitas*” în sensul unui grup de oameni care își desfășoară activitatea prin consensul membrilor, acest sens fiind opus celui de „*societas*” care înseamnă asociație și celui de „*civitas*” (oraș). Comunele reprezentau asociații teritoriale, uneori bazate pe funcție, așa cum sunt, de exemplu, cele religioase (Frazer, 1999: 76).

Pe de o parte, asocierea etimologică cu ideea de comuniune spirituală și, pe de altă parte, cu cea de autonomie și auto-guvernare rămân încă o parte importantă din ceea ce reprezintă astăzi conceptul.

Comunitatea este un concept cu frontiere deschise și vagi contururi care par să se extindă dincolo de eterogena clasă a lucrurilor, care poartă o bogăție de sensuri: se adresează emoțiilor, este ținta judecăților de valoare, conține asociații și imagini dintr-o varietate foarte mare de discursuri și contexte, cuprinzând multe contradicții. (Frazer, 1999: 56)

Această complexitate a conceptului a fost analizată în filozofia comunitaristă, în sociologia politică, în comunitarismul politic dar și în asistența socială și în sociologie în general.

Comunitariștii au evitat definițiile foarte precise, preferând să enumere comunitățile și caracteristicile pe care acestea ar trebui să le aibă pentru a fi „comunități”. Sentimentul de comunitate înseamnă conceperea propriei identități ca subiect prin comunitatea căreia oamenii îi aparțin. Important este atașamentul pe care oamenii îl dezvoltă cu ceea ce au, nu relația pe care aleg să o aibă (ca în asociațiile voluntare) în comunitate ci pentru aceasta. Comunitatea devine constituentă propriului eu.

Phillip Selznick (2002) a considerat și el, în aceeași linie de gândire comunitaristă, că un grup poate fi numit comunitate în măsura în care include o paletă largă de activități și interese și în care participarea implică persoana în integralitatea ei și nu interese sau activități parțiale. Persoanele morale ar trebui, în opinia autorului, să trăiască în structuri integrate de care sunt atașați, în aceeași măsură fiind atașați și unii altora. O asemenea structură este caracterizată de reciprocitate, pluralitate, autonomie, participare, istorie, accent pe identitate.

Etzioni a menționat, la rândul său, entitățile sociale care pot fi comunități : familia, vecinătatea, satul, orașul, națiunea, grupările trans-naționale (ex.: Uniunea Europeană), grupurile profesionale etc. Deci, comunitatea poate fi un fenomen macro, micro sau mezzo.

Chiar o companie poate deveni comunitate dacă relațiile din interiorul ei presupun o interacțiune complexă, dacă ajunge să însemne mai mult decât relația de muncă, prin adăugarea schimburilor culturale, petrecerii timpului liber, participării în afara companiei la nivelul localității, educație etc.

În *sociologie*, preocuparea a fost fie de operaționalizare a conceptului de comunitate în scopuri de cercetare, fie de a identifica ideea de comunitate în discurs și practică.

În timp ce unii sociologi au accentuat mai ales ideea de spațiu, alții au acordat importanță ideii de relație. Uneori, concentrarea asupra comunității a fost exclusivă, pierzându-se din vedere relația ei cu societatea mai largă, riscând astfel conceptualizarea comunității în afara societății care o cuprinde.

În primul rând, comunitatea este un ideal, o valoare și este considerată în acest mod atât în etică și în ideologia comunitaristă, cât și în știința socială. În al doilea rând, este o categorie descriptivă, un set de variabile. Ea poate fi o entitate care se referă la un grup de oameni și instituții, sau, mai degrabă, un tip de relație.

De exemplu, Frazer considera, dintr-o perspectivă interpretativă, că, de fapt, comunitatea este o experiență pe care oamenii o pot avea în mod discontinuu, episodic. Există situații în care oamenii experimentează o entitate cu granițe care include individul în integralitatea lui: oamenii au schimburi personalizate, orientarea către ceilalți angajează individul ca atare, și nu numai parțial, oamenii participă „cu sufletul”. Aspirația către comunitate este deci, aspirația către un tip de conectare umană care depășește granițele tangibile ale relațiilor sociale.

Comunitatea se poate referi, de asemenea, la valorile împărtășite de către oameni: „comunitatea desemnează o grupare umană caracterizată prin probabilitate sporită de unitate valorică a membrilor ei” (Sandu, 2004). De asemenea, autorul construiește o tipologie a comunităților: comunități de status, sau „etice” (rezidențiale, ocupaționale, de vârstă, etnice), comunități valorice (de credință, ideologice), de interacțiune (de intercunoaștere, virtuale, de interese, de cooperare) și cumulative (mici și de tip „devălmaș”).

„Deși imprecizia și ambiguitatea termenului necesită clarificarea, definițiile simple nu par să ajute. O analiză mai complexă este necesară pentru a descoperi caracteristicile nesubstanțiale dar puternice ale comunității. Comunitatea este o dorință care se alimentează continuu pe măsură ce oamenii caută afirmarea și conectarea chiar dacă ele sunt imperfecte” (Brent, 2004: 1).

Ce semnificație are astăzi comunitatea?

Discutând consecințele modernității, Giddens aprecia că procesele la nivel local sunt în mare măsură influențate de fenomenele globale. Oricine studiază astăzi orașele, în orice parte a lumii, este conștient că ceea ce se întâmplă într-o

vecinătate locală poate fi influențat de factori cum ar fi banii și pietele de marfă care operează la o distanță indefinită de vecinătatea însăși (Giddens, 2000: 64).

În condițiile societății moderne, este din ce în ce mai dificil ca anumite criterii ce sunt esențiale pentru existența comunității (de exemplu, ca oamenii să aibă o relație personală cu ceilalți) să poată fi îndeplinite. Astfel, unele comunități au granițe simbolice și, în unele momente de criză, se mobilizează și acționează ca niște comunități. Individul este antrenat astăzi în comunități multiple care îl angajează parțial iar relațiile pe care le dezvoltă în acestea sunt adesea relații „utile”.

Proximitatea spațială pare să fie tot mai puțin importantă pentru comunitățile de astăzi. De asemenea, spațiul a devenit din ce în ce mai puțin semnificativ în ceea ce privește aspectele comunitare deoarece schimburile informaționale și chiar cele economice au devenit posibile dincolo de granițele clasice. Mai ales în spațiul urban s-a produs o ruptură între valorile comunitare și proximitate.

Oamenii aparțin, în continuare, unui „loc”, unei localități situată într-un spațiu particular. În timp ce în societatea tradițională oamenii erau legați în mod nemijlocit de această comunitate în care își petreceau toată viața, societatea modernă este caracterizată de o mare mobilitate. Oamenii călătoresc, sunt membri ai unor organizații situate la mare depărtare de casa lor, se identifică cu grupuri care trăiesc la mare distanță, au relații de prietenie sau lucrează în mediul virtual. Mai mult decât atât, ei se deplasează între diferitele comunități în decursul vieții lor. Totuși, în lumea modernă, comunitatea locală are încă relevanță în măsura în care individul poate să participe la organizarea activităților la acest nivel local și recupereze astfel o parte din sensul tradițional al comunității.

Giddens considera că ar fi necesară evitarea perspectivei romantice asupra comunității care apare adesea în analiza sociologilor, când culturile tradiționale sunt comparate cu cele moderne. Dacă în majoritatea așezărilor premoderne, inclusiv în majoritatea orașelor, mediul local era terenul colecțiilor de relații sociale întrepătrunse, aria restrânsă de răspândire locală oferindu-le stabilitate în timp, localitatea fiind focarul securității ontologice, acum, în circumstanțele modernității, aceste elemente se dizolvă substanțial. (Giddens, 2000: 97)

Analiza autorului a relației local-global se face în contextul fenomenelor pe care le numește deîncapsularea și distanțarea spațiu-timp. Dacă în comunitățile tradiționale locul era important, în societatea modernă locul a devenit irelevant pentru că structurile prin intermediul cărora se constituie nu mai sunt organizate local. Cu alte cuvinte, localul și globalul au devenit interconectate. În aceste condiții, chiar dacă unele sentimente de atașament sau de identificare cu locul mai sunt încă posibile, ele sunt în mare măsură dislocate: ele nu mai exprimă numai practici și implicații care sunt centrate local ci sunt supuse multor altor influențe îndepărtate.

Comunitatea locală nu mai este un mediu saturat de senzații familiare luate ca atare ci în bună măsură o expresie situată local a relațiilor stabilite la distanță și orice persoană care trăiește în diferite localizări în societățile moderne este conștientă de aceste lucruri. Indiferent de tipul de securitate experimentat de indivizi ca rezultat al familiarității locului, acesta are la bază tot atâtea forme stabile de relații de încapsulate câte particularități ale localizării. (Giddens, 2000:104)

Tipuri de comunități

Comunitățile pot avea niveluri de referință și fundamente diferite. Încercarea de a inventaria entitățile care pot primi numele de „comunitate” la un moment dat, se poate concretiza în clasificarea acestora în funcție de cinci criterii: spațial, cel care ține de fundamentele comunității, valori, nivel și resurse.

Criterii de delimitare a comunității și tipuri corespunzătoare acestora

LOC	FUNDAMENTE	NIVEL	VALORI	RESURSA
Localitate	Etnică	Locală	Religioasă	De interese
Urbană/Rurală	Politică	Națională	Culturală	De afaceri
Vecinătate	Economică	Globală	Ideologică	Virtuală
Zonă	Ocupațională			
Cartier	De vârstă			
	De limbă			

Date fiind perspectivele diferite din care conceptul poate fi abordat (sistemică, interacționistă), scopurile definirii (analiza de sine-stătătoare, intervenția socială), referințele și nivelurile diferite pe care le implică acest concept, definițiile sunt extrem de greu de elaborat și, mai departe, de utilizat.

Totuși, luând în considerare perspectiva sociologică pe care se întemeiază această lucrare dar și relevanța comunității pentru intervenția socială, pentru dezvoltarea comunitară, alegem să spunem că o comunitate trebuie să se refere, în primul rând, la **tipul de relație** pe care membrii ei îl au și, în al doilea rând, la **spațiul** în care este situată acea relație. Nu putem vorbi de o comunitate dacă membrii acesteia nu au relații interpersonale directe, concrete, sau dacă acestea nu sunt posibile și dacă acești membri nu au un grad de atașament față de comunitatea în interiorul căreia trăiesc, nu se identifică cu aceasta și nu dezvoltă o identitate în relație cu această comunitate. Comunitatea ar trebui să facă posibile relații totale care antrenează individul în integralitatea personalității sale, la fel ca și familia

(aceasta era și viziunea majorității sociologilor clasici, aceasta este și viziunea comunitarismului). Ingredientul de bază al comunității, fără de care aceasta nu poate exista, este relația interpersonală. În afara acesteia, nu se poate vorbi de o comunitate ci de o diviziune administrativă sau de un spațiu oarecare. Urmează apoi atașamentul față de comunitate și valorile împărtășite, dacă ne înscriem în tradiția sociologiei clasice și încercăm să definim la modul general comunitatea.

Atașamentul la comunitate implică un sentiment de identificare cu aceasta dar poate include mai mult decât atât în opinia unor autori (Parker și alții, 2001: 464). El se poate referi, pe lângă sentimentul de apartenență la respectiva comunitate și la senzația individului că poate influența starea de lucruri din comunitate, la convingerea acestuia că necesitățile îi vor fi satisfăcute în acea comunitate și, nu în ultimul rând, la împărtășirea istoriei și experienței comunitare comune.

De asemenea, comunitatea trebuie situată spațial, în ciuda emergenței unor comunități alternative care nu au granițe concrete. Aceasta din rațiuni care țin de intervenția socială, de dezvoltarea comunitară, mai ales de cea care se referă la servicii.

Putem afirma, deci, că *o comunitate este o entitate spațială și socială în care oamenii au relații interpersonale puternice sau au posibilitatea de a dezvolta astfel de relații și au un sentiment de atașament față de comunitatea din care fac parte, identificându-se cu aceasta.*

Ce este o comunitate „bună”?

Un model de ideal de comunitate este dificil de formulat, mai ales în condițiile diversității de opinii în ceea ce privește chiar simpla definire a comunității. Și modelele de comunitate, la rândul lor, au fost elaborate din perspectiva unor paradigme diferite, fiecare încercând să imagineze acel spațiu în care indivizii să se poată simți „acasă”.

Perspectiva sistemică a identificat acele condiții care ar putea să definească o comunitate „bună”. O altă abordare, orientată către intervenție și rezolvarea de probleme, a conturat imaginea unei „comunități competente”. Alți autori au încercat să definească o comunitate „sănătoasă” (Frazer, 1999) în care în care nu există conflicte majore.

Perspectiva pe care o susținem este aceea a **comunității definite de o înaltă calitate a vieții**. Paradigma calității vieții oferă o viziune prin intermediul căreia comunitatea poate fi descrisă în mod comprehensiv, dispunând de o metodologie complexă de analiză și creând premise pentru intervenția socială.

1. O comunitate bună: perspectiva sistemică

Warren a considerat că există nouă aspecte care ar trebui să preocupe pe cel care imaginează o comunitate „bună”, și anume: relații primare de grup, autonomie, viabilitate, distribuția puterii, participare, gradul de implicare, angajare, atașament, gradul de eterogenitate, gradul de control la nivelul diviziunilor administrative și măsura în care este prezent conflictul în comunitate.

1. Relațiile primare de grup.

Acest tip de relație este necesar și posibil într-o comunitate. Imaginea comunității tradiționale se baza pe faptul că oamenii se cunoșteau și își ofereau suport reciproc. Societatea modernă, o dată cu urbanizarea și procesele care au însoțit-o, a fost caracterizată, așa cum am mai precizat, de o „răcire” a relațiilor interpersonale. Pe de o parte, aceasta a însemnat o mai mare libertate a individului, care s-a văzut în afara controlului social exercitat asupra lui de societatea tradițională, dar și o creștere a fenomenelor anomice, care arătau că un anumit preț însoțea respectiva libertate.

Totuși, în prezent, majoritatea opiniilor asupra dezvoltării și sensului eforturilor de dezvoltare converg către ideea că un anumit grad de cunoaștere a celorlalți este necesar și dezirabil pentru ca o comunitate să poată primi acest nume. Importanța relațiilor interpersonale este astăzi din ce în ce mai mult adusă în discuție (a se vedea teoria capitalului social) deși accentul nu mai este pus pe funcția acestor relații de a conferi sens, împlinire existenței umane (ca în sociologia clasică, de exemplu). Acum, accentul se mută pe o funcție mai degrabă „economică” în sens larg a relațiilor interpersonale, pe capacitatea acestora de a aduce individului avantaje de toate tipurile.

2. Autonomia

Cel puțin în sociologia americană aceasta a fost o problemă des adusă în discuție și anume faptul că o comunitate ar trebui să ia singură deciziile importante care o privesc (Warren, 1983: 395). În această viziune, membrii comunității ar trebui să fie cei care decid ce este bine pentru comunitatea din care fac parte.

În realitate, comunitatea este legată prin legături cu societatea în ansamblul ei, fapt care presupune o mulțime de limitări. Ea depinde de modalitățile administrative de finanțare de la nivel central, de modul în care se desfășoară viața economică într-o lume „globalizată” și de investițiile concrete care se fac în comunitate, de serviciile sociale, medicale care depind de organizarea la nivel național etc. Procesele de descentralizare reprezintă o modalitate de creștere a autonomiei comunitare, însă, atâta vreme cât comunitatea nu dispune de acele resurse și mecanisme prin care să poată lua singură deciziile care o privesc, aceste procese nu fac decât să plaseze o presiune foarte mare asupra comunităților fără a le ajuta în mod concret să atingă un anumit grad de autonomie.

3. Viabilitatea

În măsura în care o comunitate este viabilă, oamenii au capacitatea la nivel local de a rezolva problemele prin acțiune comună. Acesta este, de altfel, unul dintre principalele aspecte asupra cărora se concentrează eforturile de dezvoltare comunitară.

4. Distribuția puterii

Modul în care ar trebui să fie distribuită puterea în interiorul comunității este o problemă puțin abordată în cercetare. Nu putem omite, desigur, studiile care sugerează ca puterea este exercitată, mai degrabă, de către un număr relativ mic de oameni, cel puțin în sociologia americană. Ideea accentuată în aceste studii este aceea de a face democrația să funcționeze mai eficient la nivel local și de a da putere de decizie indivizilor, grupurilor, care în mod normal, nu au această putere și care au un interes în problemele asupra cărora se decide. În acest context, intervine și discuția despre împuternicirea membrilor comunității, care este concepută ca un proces de creștere a conștiinței acelor segmente de populație care sunt excluse în mod obișnuit de la putere.

Studiile au demonstrat (Warren, 1983: 400), de exemplu, următoarea regularitate: cu cât distribuția puterii este mai largă și cu cât participarea la nivel comunitar este mai puternică, cu atât acțiunile concertate de rezolvare a problemelor punctuale au mai puține șanse de a reuși. Deci, „viabilitatea” unei comunități și distribuția largă a puterii nu conduc întotdeauna la succesul proiectelor de dezvoltare comunitară.

5. Participarea

Asupra valorii participării în viața comunității se pronunță majoritatea majoritatea cercetătorilor comunității. Pe de o parte, pentru evitarea apatiei, dezinteresului, retragerii din viața comunității, este important ca cetățenii să „participe”, pe de altă parte, această problemă atrage atenția asupra grupurilor excluse în mod sistematic de la luarea deciziilor care îi privesc. Care ar fi valorile optime ale participării, cine anume ar trebui cu precădere să participe sunt întrebări care încă nu au răspuns foarte clar.

6. Gradul de atașament, de angajare față de comunitate

În timp ce unii oameni sunt mai degrabă „locali”, atașați de comunitatea lor și implicați în problemele acesteia, alții sunt mai degrabă „cosmopoliți” (în terminologia lui Merton), simțindu-se acasă în mod egal în orice comunitate. Și aici este dificil de precizat cât de atașați ar trebui să fie oamenii față de comunitatea în care trăiesc și câți din ei ar trebui să se implice activ pe această bază în activitățile comunității.

Acest atașament este un ciclu (ca și încrederea în ceilalți și în instituții - în teoria capitalului social), el este necesar într-o primă formă pentru a facilita

participarea în comunitate, însă este întărit ca rezultat al participării în momentul în care impactul indivizilor asupra proceselor comunitare este unul semnificativ. Atunci când participarea este încununată de succes și rezultatele acțiunii sunt vizibile, atașamentul crește pe măsură ce rolurile indivizilor în comunitate capătă sens.

7. Gradul de eterogenitate/omogenitate

Pentru spațiul american problema se pune mai ales în termeni de rasă, clasă, și, uneori, stil de viață sau opțiuni ideologice. Cum ar trebui să arate o comunitate, să conțină diferite rase, oameni de diferite condiții materiale sau este dezirabilă omogenitatea din aceste puncte de vedere? Pentru spațiul românesc lucrurile sunt diferite, singura linie posibil a fi trasată fiind cea referitoare la clasă/venituri și, uneori, la apartenența etnică. Dacă spațiul urban a fost, până de curând, relativ „amestecat”, acum există tendința separării prin crearea de zone rezidențiale la poluri opuse: pe de o parte conturarea unor zone bine delimitate de sărăcie, pe de alta a unor zone de bunăstare.

8. Gradul de control pe care îl dețin diviziunile administrative

Anii '70-'80 au fost caracterizați în America de o descentralizare la nivelul cartierelor (neighborhoods), acestea constituind, de multe ori, în marile orașe, unități mai mari decât unele comunități administrative. Atunci când centrul administrativ este perceput ca fiind prea îndepărtat față de aceste cartiere și uneori insensibil la problemele acestora este necesară o autonomie la nivelul cartierelor, astfel încât acestea să poată decide ce se întâmplă cu serviciile sociale sau școlile din aria lor.

9. Măsura în care conflictul este prezent în comunitate

Deși pentru cei mai mulți oameni o comunitate ideală ar fi cea în care nu există conflict, modelul acțiunii sociale impus de către Alinsky a demonstrat funcțiile pe care conflictul le poate avea într-o comunitate. El poate fi un mijloc de rezolvare a problemelor, de creștere a solidarității sociale în interiorul comunității, de schimbare socială.

Concluzia lui Warren cu privire la comunitatea bună, ideală, este aceea că o astfel de comunitate nu există, dar există mai multe comunități „bune” în care combinarea condițiilor trecute în revistă se face în mod diferit, corespunzând astfel unor preferințe diferite. Ele corespund, deci, valorilor diferite ale oamenilor care le populează. Există, de asemenea, un alt aspect al combinării acestor condiții. Ele nu sunt întotdeauna compatibile una cu cealaltă. Încercarea de a realiza una dintre condiții poate să submineze o alta. Este, deci, greu de spus care ar fi combinația optimă de condiții care ar produce o comunitate ideală. O astfel de comunitate nu este o „sursă de bunuri care pot satisface orice dorință” (Warren, 1983: 401) ci implică o mulțime de alegeri și respingeri în funcție de valorile oamenilor care trăiesc în comunitate.

2. *Comunitatea competentă*

Un alt concept care definește caracteristicile dezirabile ale unei comunități este cel de comunitate competentă (Cottrell, 1983: 403). Acesta se referă la capacitatea comunităților de a rezolva problemele cu care se confruntă: de a colabora în mod eficient la identificarea problemelor și nevoilor comunitare, de a atinge un anumit grad de consens asupra obiectivelor și priorităților, de a cădea de acord asupra mijloacelor de a realiza obiectivele și a coopera pentru realizarea scopurilor propuse.

Cadrul competenței comunitare include opt dimensiuni: implicare/angajare, participare, rezolvarea conflictelor, conștientizarea divergențelor ce pot apărea, capacitatea de a manageria relațiile cu „societatea”, mecanisme pentru facilitarea interacțiunii participanților și participării la decizie, articularea intereselor și comunicarea.

Atașamentul față de comunitate constituie condiția esențială pentru ca o comunitate să poată acționa eficient într-un anumit domeniu. Atunci când membrii comunității au un sentiment față de comunitatea din care fac parte și se identifică cu aceasta, șansa de implicare din partea lor crește considerabil. „Aceasta se întâmplă atunci când membrii comunității realizează faptul că ceea ce se întâmplă în comunitate afectează în mod esențial viețile lor, când înțeleg rolul pe care îl au în respectiva comunitate și când observă rezultatele concrete, pozitive ale participării lor” (Cottrell, 1983: 404).

Definirea clară a identităților și a situațiilor este importantă în sensul că procesele comunitare presupun implicarea a diferite instituții, oamenilor, comunității ca atare. Ceea ce pare foarte important este definirea clară a identității, intereselor celor implicați ca și a situațiilor în care se operează. De asemenea, articularea scopurilor presupune o imagine clară a *nevoilor, intențiilor* iar formularea lor pentru a le face cunoscute întregii comunități constituie pasul următor.

Recunoașterea conflictului acolo unde există și încercarea de înțelegere a cauzelor acestuia, utilizarea unor proceduri pot conduce la o interacțiune flexibilă.

Participarea este o capacitate a comunității care se dezvoltă împreună cu celelalte componente ale comunității competente și este, în același timp, o condiție semnificativă pentru creșterea acestora. (Cottrell, 1983: 407)

Managementul relațiilor cu societatea în ansamblul ei presupune utilizarea de către comunitate a resurselor din exterior, în folosul comunității.

Mecanismele de facilitare a participării și de luare a deciziei includ practici formale de stimulare a participării (întâlniri, ședințe, proceduri reprezentative), mai ales acolo unde contactele directe sunt în mică măsură posibile.

Aceste categorii nu sunt exclusive și se relaționează. Ele sunt posibile într-un cadru democratic și conduc la o întărire a acestuia.

Un model comprehensiv de comunitate: paradigma calității vieții

O comunitate „bună” este una caracterizată de o înaltă calitate a vieții. Aceasta înseamnă că ea dispune de acele condiții structurale care oferă indivizilor ce trăiesc în comunitate oportunități pentru dezvoltare personală și, pe de altă parte, la nivel individual, oamenii pot atinge un nivel de bunăstare subiectivă, cu alte cuvinte se simt mulțumiți, satisfăcuți. De altfel, scopul final al oricărui efort de dezvoltare socială este acela ca oamenii să aibă o viață bună, de calitate, să se simtă împliniți și, în cele din urmă, fericiți.

Calitatea vieții este un concept holist care oferă o perspectivă integratoare asupra vieții indivizilor dar și asupra tipului de societate sau de comunitate în care aceștia trăiesc. Ea propune o inventariere a tuturor condițiilor în care trăiesc oamenii, luând în considerare modul în care oamenii se raportează la acestea, valorile, așteptările, aspirațiile lor.

„Domeniul calității vieții poate fi definit prin ansamblul elementelor care se referă la situația fizică, economică, socială, culturală, politică, de sănătate etc., în care trăiesc oamenii, conținutul și natura activităților pe care le desfășoară, caracteristicile relațiilor și proceselor sociale la care participă, bunurile și serviciile la care au acces, modelele de consum adoptate, modul și stilul de viață, evaluarea împrejurărilor și rezultatelor activităților care corespund așteptărilor populației, precum și stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare etc” (Mărginean, 2002: 33).

Dintr-o perspectivă mai aproape de politicile sociale, calitatea vieții este definită de „scopuri cum sunt distribuția egală a șanselor de viață, atingerea unui standard minim de viață pentru toți oamenii, acces la un loc de muncă și protecție socială. Deci, calitatea vieții se referă la dimensiuni cheie cum sunt venitul, educația și accesul la resurse materiale dar și la sănătate, servicii, probleme referitoare la familie și relații sociale” (Bonke, 2004: 5).

Calitatea vieții introduce, deci, o viziune globală asupra vieții, depășind abordările mai înguste care se concentrează numai pe circumstanțele imediate ale vieții de zi cu zi. Ea dispune de un cadru conceptual mai larg și mai dezvoltat, referindu-se la nivelul general de bunăstare al indivizilor în societate.

Adoptând o astfel de paradigmă în definirea comunității „bune”, implicațiile sunt multiple.

Din punct de vedere *teoretic*, putem defini condițiile structurale pe care comunitatea trebuie să le ofere individului pentru dezvoltare personală: cu alte cuvinte, putem defini „calitatea comunității” în mod similar cu „calitatea societății”. Amartya Sen discută despre conceptul de “capabilități”, care implică tocmai cadrele politice și instituționale ca și circumstanțe contextuale ce pot limita sau structura oportunitățile și opțiunile indivizilor în a profita de șansele care li se oferă. (Sen 1999).

De asemenea, putem identifica modul în care individul se raportează la aceste condiții, putem lua în considerare propria lui definiție a situației, așteptările și aspirațiile pe care oamenii le au în legătură cu aceste condiții.

Metodologic, această paradigmă integratoare dispune de un set de indicatori care pot fi utilizați în evaluarea condițiilor comunitare și în identificarea și evaluarea nevoilor la nivel comunitar. Indicatorii obiectivi și subiectivi creează posibilitatea obținerii unei perspective comprehensive asupra comunității. Pe lângă analiza la nivel de individ, calitatea vieții utilizează și analiza gospodăriei, ceea ce face posibilă obținerea unei imagini mai corecte asupra organizării vieții oamenilor și creează premisele intervenției sociale la acest nivel.⁴

Utilizarea indicatorilor subiectivi permite identificarea grupurilor vulnerabile care experimentează o slabă bunăstare subiectivă, oferă posibilitatea comparațiilor între domeniile calității vieții (spre deosebire de indicatorii obiectivi care au măsuri diferite) și dau posibilitatea alegerii domeniilor care sunt importante în viața oamenilor în scopul intervenției. Aplicarea paradigmei calității vieții la nivel comunitar permite identificarea și evaluarea nevoilor.

Sirgy și alții (1998) propuneau un model al calității vieții la nivel comunitar care să ia în considerare numai acele elemente care pot constitui ținta intervențiilor de politică socială în arena comunitară (1998: 3). Evaluarea serviciilor comunitare devine, astfel, principala coordonată a cercetării. Premisa măsurării în această abordare este modelul bottom-up care pornește de la ideea că satisfacția este funcțional relaționată cu toate domeniile și subdomeniile vieții. „Satisfacția cu viața constă într-un set ierarhic de atitudini în care aceasta este influențată de domeniile situate mai jos în ierarhie... Afectul care caracterizează un anumit domeniu al vieții se împrăștie pe verticală către domeniile supraordonate, determinând satisfacția cu viața.” (Sirgy și alții, 1998: 5).

În mod similar, satisfacția cu comunitatea este influențată de domeniile componente ale vieții comunitare și ea este indicatorul de output al calității vieții comunitare. Așadar, sub aspect metodologic, paradigma calității vieții este extrem de productivă pentru cercetarea la nivel comunitar prin modalitățile specifice de abordare și prin natura conceptului orientată către politicile sociale.

Din punct de vedere *practic*, relația calității vieții cu politicile sociale creează posibilitatea intervenției la nivel comunitar. De altfel, chiar politica socială promovată în UE a luat în considerare în ultimii ani paradigma calității vieții datorită posibilităților pe care aceasta le deschide.

„Politica socială în UE are un rol cheie în împuternicirea oamenilor astfel încât aceștia să poată profita de oportunitățile oferite de schimbarea socială (procesul de integrare) pentru a-și putea îmbunătăți viața. «Calitatea» este un concept cheie în

⁴ O astfel de paradigmă a fost utilizată în studiul prezentat în capitolul VI.

aceste politici pentru că dă posibilitatea măsurării progresului”. (Saraceno, Keck, 2004: 2).

De fapt, conceptele de dezvoltare comunitară și cel de calitate a vieții au o istorie comună în sensul că originea lor este legată în mare măsură de Programul antisărăcie Marea Societate inițiat la începutului anilor '60 în Statele Unite. În timp ce calitatea vieții a luat naștere din necesitatea de a completa cu un aspect calitativ preocupările societății respective centrate pe condiții și resurse materiale și de a măsura progresul social, dezvoltarea comunitară a fost mecanismul de intervenție socială a programului antisărăcie.

Principiile modelului conceptual al calității vieții (Fahey, Nolan, Whelan 2003: 4) includ:

- Adoptarea unei viziuni globale asupra vieții și evitarea concentrării exclusive asupra standardului de viață;
- Conceperea „calității” în termeni de oportunități pe care indivizii le au pentru a-și atinge scopurile;
- Includerea resurselor și condițiilor de viață și, acolo unde este posibil, a caracteristicilor contextuale în care oamenii trăiesc;
- Măsurarea resurselor și condițiilor de viață prin indicatori obiectivi/descriptivi;
- Includerea componentei atitudinale și subiective dar și concentrarea pe relația dintre nivelurile de satisfacție și resurse/condiții și mai puțin asupra satisfacției în sine;
- Încorporarea preferințelor și atitudinilor în domenii care afectează satisfacția și comportamentul;
- Încercarea de a caracteriza calitatea societății acolo unde există o bază valorică comună.

Cum arată o astfel de comunitate caracterizată de o înaltă calitate a vieții?

„Resursele colective și natura societății în care trăiesc influențează în mare măsură calitatea vieții oamenilor. Efortul individual de a atinge scopurile personale are loc în contexte sociale și instituționale specifice. Aceste caracteristici pot fi extrem de importante. Aceasta se întâmplă cel mai evident la nivelul resurselor/constrângerilor economice, atunci când este vorba despre servicii publice, de exemplu. Calitatea educației, a sistemului de sănătate, locuirii și serviciilor sociale care sunt disponibile pentru populație sunt fundamentale pentru calitatea vieții experimentată de către indivizi într-o anumită țară”. (Fahey, Nolan, Whelan, 2003: 16)

Aceleași principii sunt valabile și la nivel comunitar. În timp ce societatea este pentru individ o abstracție, comunitatea este un lucru concret, este „operationalizarea” societății. Comunitatea este locul unde caracteristicile societății sunt traduse și înțelese de către individ. Este spațiul în care acesta își desfășoară

existența, se relaționează cu alții, cu instituțiile, își construiește viața, face alegeri, ia decizii.

III.2. Comunitarismul

Din punct de vedere ideologic, comunitarismul este orientarea care a avut în centrul său ideea de comunitate și a încercat să îi valorifice valențele. Apărut ca o reacție și o alternativă la individualism, comunitarismul a încercat, în esență, să echilibreze respectarea drepturilor individuale cu asumarea responsabilității sociale.

Ideile comunitariste au rădăcini foarte vechi și autorii preocupați de istoria comunitaristă (Bell, D, 1993, Tam 1998) le-au identificat în opera lui Aristotel, apoi Francis Bacon, J. S. Mill (ideea de participare în procesul politic) și până la Charles Taylor, Michael Sandler, Michael Walzer și Amitai Etzioni.

Comunitarismul a început să se manifeste începând cu anii '60 și a prins contur, ca tip de ideologie, articulând idei într-un cadru coerent mai ales în anii '80 (Sandel, 1982; Walzer 1983; Tam 1981), fiind „consacrat” în anii '80-'90 în special prin scrierile și acțiunile lui Etzioni.

Crearea unei soluții care să înlocuiască individualismul liberal și evitarea autoritarismului care a fost multă vreme privit ca singura alternativă la acesta din urmă, a constituit pentru comunitariști o încercare permanentă.

„Tot mai mulți oameni par să fie neimplicați: pasivi clienți ai statului, plini de resentimente și naționaliști.... De aceea avem nevoie să: a) descentralizăm statul astfel încât să existe mai multe oportunități pentru cetățeni pentru a prelua unele dintre activitățile sale; b) să socializăm economia astfel încât să existe o mai mare diversitate de agenți pe piață, „comunali” și privați; c) să pluralizăm naționalismul astfel încât să existe modalități diferite de a realiza și susține identitățile naționale” (Walzer, 1992: 106).

Adeptii orientării comunitariste au considerat premisele individualismului referitoare la individul care alege în mod rațional ca fiind false, singurul mod de a înțelege comportamentul uman fiind acela de a cerceta mai întâi comunitatea și relațiile în interiorul acesteia. Acțiunea individuală trebuie considerată, conform acestei „fațete metodologice” a comunitarismului (Avineri, 1992), ca pe o istorie ce se combină cu istoriile altor oameni în contextul comunității ce reprezintă baza acestei istorii.

Totodată, din punct de vedere normativ, comunitariștii consideră că presupuzițiile individualismului dau naștere unor consecințe nesatisfăcătoare moral, deoarece urmărirea intereselor individuale nu poate conduce la realizarea unei comunități autentice.

„Nici existența umană și nici libertatea individuală nu pot supraviețui în afara comunităților interdependente și suprapuse cărora cu toții le aparținem. La fel, nici o comunitate nu poate supraviețui dacă membrii săi nu își dedică o parte din atenția, energia și resursele lor unor proiecte comune. Urmărirea exclusivă a intereselor private erodează rețelele mediului social de care depindem cu toții și este distructivă pentru democrația unei societăți. Din aceste motive, considerăm că drepturile indivizilor nu pot fi asigurate pe termen lung fără o perspectivă comunitariană. O asemenea perspectivă recunoaște în egală măsură demnitatea umană și dimensiunea socială a existenței umane” (Responsive Community, 1991: 4).

Așadar, abordarea comunitaristă critică ordinea socială creată de individualism și reproșează acestuia, în primul rând, efectele dezastruoase asupra vieții comunitare. Etzioni (1995), probabil cel mai cunoscut promotor al comunitarismului, accentua faptul că, în economia de piață fondată pe principiile liberalismului, persoanele care dețin controlul asupra resurselor economice pot stabili „agenda” pentru toată lumea din poziția privilegiată pe care o au. Ei pot face donații private celor care guvernează, pot distorsiona opinia publică prin controlul asupra mass-media, ei pot minimaliza pe cei care depind numai de un loc de muncă prin retragerea investițiilor pe care le fac. Astfel, fenomenele caracteristice societății postmoderne, dezintegrarea familiei, neglijarea copilului, sentimentul redus al responsabilității față de ceilalți, centrarea pe propria persoană, insecuritatea, stresul, sunt considerate efectul direct al ordinii produse de economia de piață.

Diferența majoră între individualiști și comunitariști constă în concepția lor asupra entității primare în societate. Pentru individualiști, aceasta este o persoană independentă, care se angajează, rând pe rând, în alcătuirea unor aranjamente sociale bazate pe preferințele, nevoile și interesele sale, ori pe alte mecanisme sau aranjamente ale alegerilor individuale (votarea, de pildă), în timp ce comunitariștii consideră grupul, comunitatea ca având preeminență în societate.

„Comunitariștii îi percep pe agenții care acționează ca pe niște grupuri de oameni (adeseori comunități, nu neapărat cele rezidențiale) și indivizi care sunt „stânjeniți” de contextul lor social. Se presupune că alegerile lor reflectă cultura sau valorile comunității căreia îi aparțin, formulările sociale ale binelui. Alegerile oamenilor sunt în principiu profund influențate de forțe sociale specifice, adeseori fără ca ei să își dea seama de acest lucru” (Etzioni, 2002: 245).

În concepția acestui autor, ordinea socială nu ar trebui să se bazeze pe compensația oferită actorilor pentru eforturile lor sociale, nici pe dirijarea lor polițienească, ci pe socializarea lor astfel încât ei să creadă în valorile pe care ordinea socială încearcă să le promoveze.

Ideile comunitariste au fost sintetizate de către Amitai Etzioni în lucrarea „Spiritul comunității”, autorul încercând mai mult decât o abordare teoretică, și

anume crearea unei mișcări sociale cu o nouă ideologie, comunitarismul. „Mișcarea comunitaristă este o mișcare ecologistă dedicată schimbării în bine a mediului social, moral și politic, prin schimbarea valorilor, stărilor de fapt și politicilor publice” (Etzioni, 1995: 3).

Axiomele abordării sale pleacă de la realitatea socială americană, dar pot fi ușor generalizabile printr-o abordare critică. Astfel, el consideră că:

- o nouă ordine morală, socială, publică, fără puritanism sau opresiune este posibilă;
- oamenii pot locui din nou în comunități fără a se transforma în „vigilenți” și fără a deveni ostili unul altuia;
- asumarea de responsabilități crescute nu este o modalitate de a limita drepturile indivizilor, însă mai multe drepturi înseamnă mai multe responsabilități;
- acțiunea intereselor particulare poate fi echilibrată de către comunități puternice.

Așadar, comunitarismul încearcă să echilibreze respectarea drepturilor individuale cu asumarea responsabilităților sociale. În timp ce în Albania, China sau Japonia comunitariștii luptă pentru exprimarea drepturilor individuale și eliminarea obligațiilor impuse de comunitate, în Vestul Europei, „caracterizat de un individualism excesiv, este nevoie de căldura comunității pentru a face loc relațiilor interumane” (Etzioni, 1995: 23).

Același autor este de părere că este posibilă o construire a comunității care să se bazeze pe stat, cu condiția ca implicarea statului să fie cât mai puțin intruzivă.

Analizând contextul acestei noi mișcări, Etzioni, realizează o radiografie a societății americane din perspectiva studiilor întreprinse în anii '90. Ele demonstrează așteptări foarte mari din partea comunității, asociate, însă, cu un simț foarte slab al responsabilității față de comunitatea locală și națională. În fond, Etzioni, ca și Putnam în „Bowling Alone”, deplânge deteriorarea capitalului social în America, tendința existentă ca indivizii să se implice din ce în ce mai puțin în viața publică.

Pentru a contracara tendințele descrise, Etzioni a formulat „Agenda în patru puncte asupra drepturilor și responsabilităților” care încearcă să redreseze relația între drepturi și responsabilități care, în opinia comunitariștilor, pare să fie dezechilibrată.

- reinventarea a noi drepturi, atâta vreme cât în spațiul american s-a făcut trecerea de la „pot să fac ce vreau dacă nu rănesc pe altcineva” la „pot să fac ce vreau pentru că am dreptul să o fac”. Libertarienii radicali consideră, de exemplu, că oamenii nu trebuie să fie obligați să poarte centuri de siguranță pentru că au dreptul să facă orice cu viața lor. Aceste poziții radicale îl fac pe Etzioni să afirme că:

- drepturile presupun și responsabilități, că există responsabilități fără drepturi, de exemplu aceea pe care trebuie să ne-o asumăm față de un viitor curat din punct de vedere ecologic;
- drepturile existente trebuie ajustate cu grijă din perspectiva binelui comunitar, siguranței publice, serviciilor de sănătate.

Comunitarismul are o componentă politică, contestând modul de organizare a sistemului politic care lasă spațiu pentru jocul grupurilor de interese în defavoarea intereselor cetățenilor. Dar relația cetățean-sistem politic este, firească, biunivocă, cetățenii fiind cei care ar trebui să se manifeste în mod activ pentru a controla, pe cât posibil, ceea ce se întâmplă în domeniul politic.

Așadar, această „mișcare” se identifică a fi profund democratică, încercând să construiască mecanisme de control social bazate pe comunitate și participare socială la nivel local. În cadrul acestui demers, cetățenii trebuie să fie informați, să înțeleagă modul în care interesele particulare se structurează și acționează, să se organizeze pe plan local, regional și național. De aceea, principiul echilibrului între individ și grup, drepturi și responsabilități, individ și stat, piață, societatea civilă ar trebui să fie o permanentă încercare, conform acestei orientări.

Abordarea comunitaristă promovează ideea de parteneriat public-privat, ideea de împuternicire a comunităților locale prin strategii suportive și de asistență tehnică în procesul de furnizare a serviciilor de sănătate, învățământ și sociale. Procesul de construire a comunității presupune ca cele mai vulnerabile comunități să se bazeze pe cele mai puternice atunci când nu sunt capabile să rezolve, pe cont propriu, responsabilitățile ce le revin.

Etzioni (1995) constata că există o mare nevoie de studiu și experimentare a utilizării creative a structurilor societății civile și cooperării public-privat, mai ales în ceea ce privește serviciile sociale.

Din punct de vedere valoric, această ideologie accentuează importanța familiei în socializarea copiilor în sensul transmiterii normelor morale și atacă ideea înstrăinării educației acestora către servicii impersonale care nu pot asigura calitatea educării acestora. Și aici este vorba despre echilibru, de data aceasta între responsabilitățile în sfera privată și cele în interiorul societății civile. De fapt, tipul de relație existentă în interiorul familiei este prototipul celei care ar trebui să existe în comunitate. Familia este baza comunității, este cea care o întărește, în timp ce comunitatea, la rândul ei, întărește familia.

În aceeași linie de gândire, Tam (1998), sublinia și el că scopul comunitariștilor este construirea unor comunități incluzive organizate în jurul a trei preocupări majore. În primul rând, un proces de cooperare inter-individuală pe baza unui proces interogativ-cooperativ, luarea deciziilor de comun acord, în cadrul discuțiilor în comunitate, asupra a ceea ce este adevărat, de dorit și de făcut, fără a lăsa aceste decizii elitelor politice care reprezintă rareori interesele cetățenilor. În

al doilea rând, la nivel moral, valorile comune stabilite de către comunități de comun acord ar trebui să constituie baza responsabilităților comune și ale acțiunii tuturor membrilor comunității pe care aceștia ar trebui să le pună în practică. În ultimul rând, la nivel politic, relațiile de putere la fiecare nivel al societății ar trebui reformulate astfel încât toți cei care sunt afectați să poată participa ca cetățeni cu drepturi egale în a hotărî cum trebuie exercitată respectiva putere.

Pentru a realiza astfel de comunități, comunitarismul presupune formarea unor cetățeni care iau parte la consultări, cooperează, participă pentru a determina ei înșiși mersul lucrurilor, cetățeni care împărtășesc un set comun de valori și acceptă responsabilitățile pe care acestea le presupun, și cetățeni care sprijină transformarea relațiilor de putere pentru binele comun. Aceasta presupune schimbări în modul în care oamenii sunt educați, în care sunt angajați în muncă și pregătiți pentru a apăra valorile comune (Tam, 1998: 8). De aici o mulțime de reforme pe care comunitarismul le propune în educație în sensul orientării către cultivarea unor calități care să faciliteze participarea, asumarea responsabilităților la nivel individual și comunitar.

Un al doilea domeniu care necesită reforme în opinia comunitariștilor este cel al relațiilor economice în sensul sprijinirii unor mecanisme participative în această sferă și al sporirii oportunităților pentru locuri de muncă. De asemenea, în protecția socială, reformele ar trebui să țintească implicarea activă a cetățenilor în elaborarea politicilor sociale și asumarea responsabilității pentru rezolvarea la nivel comunitar a problemelor cum sunt discriminarea, violența, sărăcia, poluarea.

În esență, idealul comunității incluzive ar trebui să fie ghidat de principiul cooperării, asumării responsabilității și participării active a cetățenilor. O astfel de comunitate incluzivă nu presupune re-crearea unei comunități ideale din trecut. „Deși comunitarismul presupune o anumită conectare la tradiție, aceasta nu înseamnă o nostalgie pentru o epocă de aur ci valorificarea acelor tradiții care pot produce schimbarea condițiilor de viață prin efortul comun al cetățenilor” (Tam, 1998: 18).

Așadar, înainte de a fi o ideologie distinctă, comunitarismul este un cadru de abordare a problemelor. De exemplu, politicieni de diferite orientări pot aborda politica într-o manieră comunitaristă, diferențiindu-se de cei care fie lasă indivizii să se descurce pe cont propriu (individualiștii), fie care îi lasă pe seama statului fără a implica cetățenii în nici un fel. Așadar, guvernarea are ca principal mecanism implicarea și participarea cetățenilor în guvernarea propriilor lor comunități. Din această perspectivă, avem de a face cu un tip de abordare ghidat de niște principii și nu neapărat cu o ideologie concurentă cu celelalte. Totuși, chiar acest lucru i se reproșează de foarte multe ori, și anume că ideile promovate în acest cadru sunt revendicate de către politicieni cu orientări diferite, nelăsând loc conturării unei identități specifice. Atracția comunitarismului constă tocmai în capacitatea acestuia de a satisface agende politice foarte diferite: de exemplu, în Marea Britanie

s-au dezvoltat foarte multe strategii antisărăcie în relație cu dezvoltarea comunitară și participarea săracilor. „Aceste strategii pot fi considerate admirabile dar pot fi gândite și ca un mijloc de a reduce fondurile pentru servicii ascunzând acest fapt în spatele retoricii voluntarismului și implicării comunitare. A te ajuta singur înseamnă modalitatea de participare democratică în stânga politică, dar și servicii sociale ieftine în dreapta politică. Fiecare partid politic din Marea Britanie încearcă să se prezinte ca partidul familiei și al comunității, asumându-și limbajul împuternicirii ca parte a moștenirii ideologice” (Craig, 1998: 2).

Această opinie este împărtășită de mai mulți autori, aceștia considerând că ideologia comunitaristă este semnificativă din punct de vedere politic, deoarece se adresează în mod potențial unei foarte diverse coaliții.

Dar acesta este și punctul slab, deoarece „coalițiile sunt de cele mai multe ori fragile iar comunitariștii au fost acuzați de către liberali de autoritarism, de către socialiști de liberalism, de către feminism de patriarhalism, fără a menționa că toate părțile se consideră atașate de ideea de comunitate” (Frazer, 1999: 50).

În concluzie, comunitarismul contrastează cu liberalismul în concepția asupra individului, comunității, societății politice în ansamblul său, valorilor tradiției, încrederii intra-comunitare, reciprocității, interdependenței și asupra modului de realizare a unor valori cum sunt libertatea, egalitatea și drepturile. Se pare, însă, că modelul comunitarist lasă neexplicate fenomene cum sunt mobilitatea indivizilor între formațiunile sociale și antagonismul ce rezultă de aici, concentrându-se pe construcția la nivel comunitar a indivizilor sociali și a formațiunilor sociale (grupuri, instituții), a valorilor și practicilor caracteristice acestui nivel. Comunitatea pare să fie în această concepție o entitate abstractă guvernată de principii. În realitate, oamenii sunt membrii mai multor comunități, ei mișcându-se între acestea în cursul vieții și în viața de zi cu zi.

Frazer (1999) a propus un așa-zis „comunitarism dialogic” care promovează pe baza dialogului o angajare normativă a indivizilor în scopul relaționării cu ceilalți pe fundamente de responsabilități, încredere, solidaritate, reciprocitate. El ar include o explicație a modului în care oamenii „trec” dintr-o comunitate în alta în cursul vieții lor și în viața de zi cu zi și a modului în care oamenii, membri ai anumitor comunități, se relaționează cu membrii altora. Aceasta pentru a depăși viziunea statică asupra unei comunități ideale și a introduce o imagine dinamică asupra mobilității indivizilor între comunități.

În timp, comunitarismul a reușit să creeze „o comunitate comunitaristă” care a este una a discuțiilor intelectuale asupra unei viziuni despre o lume mai bună și, mai ales, despre o comunitate în care oamenii pot trăi în armonie cu ceilalți. Impactul în viața publică s-a redus la integrarea unora dintre ideile exprimate de comunitariști în agenda diferitelor mișcări politice și la inspirarea programelor de dezvoltare comunitară. În viitor, însșiși comunitariștii prognozează intrarea într-un

con de umbră a mișcării „datorită faptului că a reușit să conștientizeze oamenii asupra importanței relației dintre drepturi și responsabilități dar și despre importanța și fragilitatea instituțiilor societății civile în interiorul democrațiilor stabile” (Spragens, 2004: 8).

Capitolul IV

Strategii de dezvoltare comunitară

IV.1. Dezvoltarea comunitară: definiții

Nenumăratele definiții ale conceptului de dezvoltare comunitară au contribuit în măsură relativ redusă la clarificarea domeniului care rămâne unul destul de vag. De altfel, unii autori consideră chiar că dezvoltarea comunitară este o arie lipsită de cunoștințe de tip științific („knowledge-free area”) (Brokensha, 1968) sau, cel mult „o practică în căutarea unei teorii” (Schwartz, 1977). Cei mai mulți autori consideră dezvoltarea comunitară ca fiind o metodă practică de schimbare socială, ca tip de intervenție în serviciile sociale sau ca modalitate de acțiune socială, acceptând să utilizeze o teorie de cele mai multe ori incompletă și fragmentată.

Sfera dezvoltării comunitare este dominată în mare măsură de concepte care nu sunt complet validate în domeniu, ce au o capacitate limitată de a oferi indicii despre acesta iar metodele utilizate au încă nevoie de cercetare, testare și retestare. De cele mai multe ori, principiile generale sunt cele care ghidează această arie de preocupări și încercările de sistematizare și de dezvoltare sunt încă motive de dezbateră.

Considerarea dezvoltării comunitare ca „o familie relativ dezorganizată de practici și modele de intervenție locală care au sau tind să aibă ca rezultat «mai binele comunității»” (Sandu D, 2004: 1) pune într-o perspectivă apropiată de realitate acest domeniu.

Definițiile prin afirmare (ce este dezvoltarea comunitară) și cele prin negare (ce nu este dezvoltarea comunitară) sunt deopotrivă utile atunci când încercăm să recunoaștem în realitate abordările cu acest nume sau atunci când încercăm să le proiectăm noi înșine.

„Dezvoltarea comunitară este o metodă de a lucra cu oamenii care pornește de la nevoile și aspirațiile acestora, provocare la formele existente ale organizării politice care se bazează pe organizarea centralizată, provocare într-o lume post-modernă în care valorile dreptății, solidarității, cetățeniei și societății fără clase sunt amenințate ca urmare a restructurării economice și a fragmentării statului

bunăstării, insecurității și competiției în numele libertății individuale” (Craig, 1998: 9).

Mai clare și mai ușor operaționabile sunt definițiile care se referă la conținutul concret al activităților de dezvoltare comunitară: „se poate spune că termenul de dezvoltare (comunitară) se referă, în principal, la crearea/refacerea-reabilitarea condițiilor comunitare care să facă posibilă integrarea comunității în circuitul global al economiei de piață și al unei bunăstări colective dorite...În secundar, ideea de dezvoltare comunitară se referă la mecanismele de mobilizare a resurselor comunitare, singurele posibile în condițiile respective pentru soluționarea obiectivului în cauză”. (Zamfir, E., 2000: 18)

Domeniile dezvoltării comunitare pot fi: educația-învățământul, cluburile pentru tineri, serviciile sociale, servicii pentru timp liber, planificare pentru servicii, programe pentru șomerii.

La modul general, dezvoltarea comunitară include obiective „de proces” cum sunt educarea și motivarea oamenilor de a se ajuta singuri, dezvoltarea leadership-ului local, definirea unui sentiment de cetățenie și conștiință civică, întărirea democrației la nivel local, inițierea proceselor susținute de creștere, stimularea relațiilor armonioase la nivel local, realizarea schimbărilor în direcția aleasă de comunitate cu minim de stres. Obiectivele „de conținut” de genul programelor de educație, sănătate, locuire, programelor pentru diferite categorii de populație (femei, tineri, bătrâni, șomerii), de training pentru liderii locali sunt și ele componente ale dezvoltării comunitare (Khinduka, 1987: 353).

Presupozițiile care stau la baza dezvoltării comunitare includ ideile că oamenii și comunitățile pot dezvolta capacitatea de a rezolva problemele, că indivizii vor schimbare și se pot schimba; că aceștia ar trebui să participe în luarea deciziilor la nivel local. De asemenea, tipul de schimbare în care oamenii au un cuvânt de spus are șansa de a dura în timp; schimbarea de tip holist este preferabilă celei fragmentate; democrația la nivel local presupune participare și proiecte cooperative iar oamenii pot învăța acele abilități care le fac posibile; de multe ori, comunitățile au nevoie de asistență specializată pentru a se organiza în rezolvarea problemelor cu care se confruntă.

NU este dezvoltare comunitară ceea ce se numește „dezvoltarea comunității” (Sandu, 2004: 15), adică schimbările care, deși duc la dezvoltare în comunitate, nu au în mod explicit acest scop, nu sunt neapărat direcționate la nivel comunitar și nu includ participarea grupurilor comunitare. În această categorie sunt incluse eforturile de dezvoltare economică, investițiile în infrastructură. Tot aici pot fi considerate, conform lui Sandu (2004), demersurile de ajutorare de tip tradițional-religios, fie ajutorul izolat acordat persoanelor aflate în nevoie, fie organizarea unui eveniment la nivel comunitar, cum este hramul bisericii. Astfel de acțiuni nu

conduc la schimbări care să aibă relevanță la nivel comunitar. Totuși, aceste categorii de acțiuni caracteristice tipului de comunitate rurală pot constitui puncte de plecare în programele de dezvoltare comunitară. Uneori, ele indică trăsături ale capitalului social ce pot fi utilizate în eforturile de dezvoltare.

Putem concluziona că dezvoltarea comunitară este o modalitate de rezolvare a problemelor la nivel local având o importantă componentă de sociabilitate (prin luarea în considerare a unor principii cum sunt participarea oamenilor, împu-ternicirea grupurilor defavorizate) și conducând la schimbare socială în direcția construirii unor comunități coezive social, incluzive, democratice și caracterizate de o înaltă calitate a vieții.

IV.2. Scurt istoric al dezvoltării comunitare

Originile ideilor de dezvoltare comunitară, participare, acțiune comunitară sunt oarecum neclare și cu greu se poate identifica un moment anume în timp care să marcheze cu precizie începuturile programelor de dezvoltare comunitară.

Mai mulți autori (Craig, 1998, Zamfir E., 2000) tind să considere că dezvoltarea comunitară a apărut ca rezultat al eșecului economiei de piață și statului de a oferi beneficii semnificative majorității populației. „Abordările economiei libere” (Craig, 1998: 8) au fost o modalitate de a crește sărăcia și excluderea socială și strategiile asociate de ajustare structurală au exacerbato problema nevoilor ne-rezolvate în cele mai sărace țări. Tocmai de aceea, dezvoltarea comunitară poate fi o soluție într-un context confruntat cu globalizarea puterii economice, extinderea sărăciei, hegemonia pieței libere, creșterea conflictelor rezultate din combinații de rasă, frontiere, cultură, religie, globalizarea și realinierea puterii politice, dezvoltarea rapidă a comunicării globale.

Totuși, forme de întraajutorare umană menite să rezolve probleme la nivelul diferitelor comunități și care să implice efortul comun al membrilor respectivelor comunități au existat din cele mai vechi timpuri. Comunitățile tradiționale creau mecanisme prin care puteau ține sub control și rezolva eventualele crize. De exemplu, în România, în mod tradițional, problemele legate de familie erau rezolvate în familia extinsă. Rudele erau cele care preluau copiii orfani, îngrijeau copiii ai căror părinți se aflau într-o incapacitate temporară de a-i îngriji etc. Industrializarea, urbanizarea, creșterea complexității comunităților au fost procese care au făcut imposibilă rezolvarea de tip tradițional a problemelor. Instituțiile statului au fost cele care au preluat funcțiile comunităților, însă rezolvarea im-personală de acest tip a dat naștere situației în care copiii nu au primit îngrijirea care să le asigure o dezvoltare adecvată, integrarea în societate, asigurarea unui statut egal cu cel al copiilor îngrijiți în familii.

Pe plan internațional, situația a fost relativ similară, în sensul că diferite forme de ajutorare în interiorul comunităților pot fi identificate în timpuri foarte vechi. Însă programe coerente de dezvoltare comunitară pot fi cu siguranță considerate cele care au fost create mai ales în anii '60 în Statele Unite ca și cele implementate la nivel internațional de către Națiunile Unite.

1. Programe ale organizațiilor internaționale

Termenul de dezvoltare comunitară a fost în mod oficial adoptat la o conferință a administratorilor de politici sociale coloniale care a avut loc în Cambridge în 1948 pentru a înlocui pe cel de educație de masă. Definiția dată dezvoltării comunitare a pus accent pe noțiunile de auto-ajutorare, auto-determinare - ca și concepte de bază ale acestei abordări. (Midgley, 1998)

Dezvoltarea comunitară era definită în documentele Națiunilor Unite ca un proces care are ca scop crearea condițiilor de progres economic și social pentru toată comunitatea cu participarea sa activă și prin utilizarea deplină a inițiativei comunitare. (Națiunile Unite, 1955)

Dezvoltarea comunitară s-a extins prin eforturile organizațiilor internaționale în multe părți ale Africii și India. Și Franța a introdus programe similare în teritoriile sale sub forma *animation rurale*. În spațiul american, această abordare a inclus idei cum sunt participarea, auto-determinarea, împuternicirea.

În timp, organizația Națiunilor Unite a fost cea care promovat mai ales ideea de dezvoltare socială care era de natură să integreze abordările serviciilor sociale cu cele de dezvoltare economică.

Organizațiile internaționale (Organizația Mondială a Sănătății, UNICEF, Banca Mondială și Organizația Internațională a Muncii) au contribuit la conturarea a noi strategii de dezvoltare socială. Una dintre cele mai importante astfel de strategii a fost cea a nevoilor de bază adoptată în mod formal în 1976 de către ILO. De asemenea, UNICEF și OMS au adoptat în 1981, în Declarația de la Alma Ata, conceptele strategiei ce se concentra pe satisfacerea nevoilor de bază. Aceasta considera că planificarea economică și socială, redistribuția și satisfacerea nevoilor de bază erau atribuții ale guvernelor în promovarea dezvoltării sociale. Criticile acestei abordări au evidențiat ideea că cea mai bună modalitate de dezvoltare socială ar fi eforturile oamenilor obișnuiți. Această critică a rezultat în formularea unei abordări a participării comunitare (Midgely, 1998: 60).

Astfel s-a produs o schimbare în direcția susținerii participării la nivel local în defavoarea rolului statului care ar fi creat birocratii ineficiente, ar fi risipit resurse, ar fi favorizat corupția și, în general, ar fi neglijat oamenii obișnuiți. Participarea, împuternicirea au devenit concepte extrem de utilizate și multe organizații

neguvernamentale le-au adoptat și inclus în propriile programe. Unii dintre susținătorii acestei abordări au propus strategii care să îmbine eforturile guvernamentale cu cele ale oamenilor la nivel local, în timp ce alții au considerat că ONG-urile ar trebui să aibă responsabilități exclusive în promovarea dezvoltării sociale.

În anii '70, Organizația Națiunilor Unite a publicat rapoarte asupra participării care au reflectat implicarea sa în promovarea abordărilor de dezvoltare comunitară. UNICEF, OMS și Banca Mondială au accentuat mai ales proiectele locale bazate pe participarea oamenilor din comunitățile respective (Midgley, 1998). În anii '80, atenția s-a concentrat mai ales pe conceptul de dezvoltare durabilă care încerca să ia în considerare protecția mediului în procesul de dezvoltare economică.

UNICEF s-a implicat activ în promovarea sănătății copilului, nutriției și serviciilor maternale în Lumea a Treia în aceeași perioadă.

O abordare cu obiective atât de diverse și care intersectează sectoare sociale atât de diferite (de la agricultură, educație, locuire, programe pentru femei, tineri, șomaj la afectarea relațiilor interpersonale, atitudinilor și valorilor indivizilor, redistribuirea puterii în interiorul comunității) conține un potențial important dar poate pune și foarte multe probleme. Promovată de organizațiile internaționale și adoptată în Africa, Asia, America Latină, ea a fost considerată o metodă de bază în încercarea de modernizare a comunităților. Problemele identificate de către Khinduka (1987) în implementarea acestei abordări au fost relaționate cu structurile de putere, trainingul și organizarea. De asemenea, resursele umane insuficiente, indiferența birocratiilor, lipsa de coordonare și comunicare la nivel local, finanțarea insuficientă au constituit bariere în implementarea programelor.

În același timp, programele de dezvoltare au creat o serie de efecte perverse: accentuarea tensiunilor între grupuri în loc de creșterea solidarității în comunități, favorizarea partidelor oportuniste în locul creșterii conștiinței oamenilor asupra drepturilor și responsabilităților personale, o multiplicare a nemulțumirii claselor bogate datorită retoricii egalitariste a dezvoltării comunitare și o creștere a nemulțumirii săracilor atunci când beneficiile programelor nu au fost distribuite în mod egal (Khinduka, 1987: 354).

Anii '80 au marcat o scădere a interesului față de dezvoltarea comunitară, criticii programelor de dezvoltare comunitară au arătat că ele glorifică virtuțile participării și auto-ajutorării fără a oferi pe termen lung resurse financiare pentru proiecte.

2. Caracteristici ale dezvoltării comunitare în SUA și Marea Britanie

În spațiul american, conceptul de acțiune comunitară a făcut parte integrantă din programul antisărăcie „Marea Societate” al administrației Johnson elaborat în anii '60.

Oficiul pentru Oportunitate Economică creat pentru a desfășura războiul anti-sărăcie cerea ca oamenii săraci să li se dea posibilitatea de participare în planificarea și monitorizarea serviciilor comunitare. Astfel, războiul antisărăcie a fost purtat de către diviziuni ale Programului de Acțiune Comunitară în aproape o mie de orașe, urmărindu-se trei obiective importante prin crearea unor „echipe de consultanți” formate din rezidenți ai comunității:

- oferirea unei oportunități clienților serviciilor publice de a avea un cuvânt de spus în ceea ce privește oferta de servicii (intenția era de a realiza o redistribuire a puterii, astfel încât deținătorii acesteia să renunțe la anumite privilegii deținute prin poziția în organizație);
- creșterea suportului comunității pentru munca realizată de către serviciile publice;
- îmbunătățirea serviciilor oferite de către organizațiile guvernamentale. Studiile desfășurate (Moynihan apud Kramer, Specht, 1975) pentru a înțelege funcționarea acestor unități au demonstrat un relativ eșec al acestora. Astfel, eșecul a fost atribuit câtorva motive:
- reprezentanții agențiilor guvernamentale au opus o rezistență opiniilor cetățenilor, considerând că sugestiile lor erau naive, bazate pe o slabă informare, fără calități practice;
- obiectivele agențiilor guvernamentale erau deseori atât de vagi, încât consultanții nu dispuneau de criterii clare pentru alegerea între planuri alternative de acțiune;
- membrii grupurilor de consultanță aveau deseori dificultăți în înțelegerea programelor datorită lipsei de cunoștințe profesionale.

Ei preferau să se confrunte cu autoritățile în timp ce activitățile comunitare erau conduse de membrii clasei mijlocii ale căror opinii, de cele mai multe ori, nu coincideau cu cele ale consultanților.

Moynihan precizează chiar că președintele Johnson a regretat modul rapid în care a încercat să introducă ideea de participare comunitară, oferind puțin suport programului în perioada războiului din Vietnam. În același timp, autorul consideră că, în fapt, guvernul american nu a fost sigur asupra a ceea ce încerca să realizeze: avea o teorie despre valoarea participării segmentelor sărace ale populației dar nu avea și mijloacele necesare punerii ei în practică.

Deși mai mulți autori împărtășesc această idee a eșecului participării comunitare în cadrul programului Marea Societate, pe termen lung, însă, rezultatele au fost foarte importante. Astfel, segmentele sărace ale populației au învățat pentru prima oară noi roluri sociale, au câpătat experiență în relația cu autoritățile, reușind să se organizeze ulterior prin propriile forțe.

Concomitent cu aceste programe, au luat naștere acțiuni sociale ca urmare a percepției existenței unei rupturi între administrație și comunități, mișcările comunitare fiind animate de credința comună că adevăratul control asupra vieților personale fusese încredințat megainstituțiilor societății: guvern, corporații de afaceri etc. (Gaebler, Osborne, 1992).

Astfel, o mișcare comunitară se formase pentru a controla sistemul de protecție socială, o alta, a chiriașilor, încerca să controleze politicile în domeniul locuirii, mai multe vecinătăți se organizau pentru a obține control asupra dezvoltării urbane și serviciilor publice. Statul a început să răspundă acestor acțiuni sociale construind politici orientate comunitar, astfel încât, în 1995, programe orientate comunitar se desfășurau în Statele Unite în mai mult de 300 de orașe, peste 18.000 de grupuri comunitare („neighborhood watch”) cu aproximativ un milion de membri lucrau cu forțele locale de poliție cu intenția de a preveni delincvența.

În spațiul european, autorii englezi revendică și ei ideea de dezvoltare comunitară considerând că, din punct de vedere cronologic, programe de dezvoltare comunitară au fost realizate în Anglia înaintea programului „Marea societate”. Astfel, în timp ce ideea abia prindea contur în America, în Anglia exista deja „Community Development Journal” în 1965, revistă care dezbătea valențele practice ale participării și dezvoltării comunitare (Craig, 1998).

În ciuda acestor uşoare divergențe de opinie cu privire la originea dezvoltării comunitare, este evident că ea a însoțit politicile sociale elaborate în anii '60 atât în spațiul american, cât și în cel european, fiind considerată, în principal, o modalitate de dezvoltare prin abordarea problemelor la nivel local.

Astăzi, la nivel internațional se înregistrează o puternică revigorare a interesului pentru programele de dezvoltare comunitară.

3. Istoricul dezvoltării comunitare în România

Școala Gusti⁵ a reprezentat, fără îndoială, un efort de cercetare la nivel comunitar combinat cu o strategie de dezvoltare comunitară reprezentând, din acest punct de vedere, o viziune novatoare pentru vremea respectivă.

Chiar mai vechi decât eforturile școlii de la București, au fost cele ale mișcării haretiste de la începutul anilor '20, care a constat în construirea de școli și care

⁵ O descriere mai detaliată este prezentată în capitolul I.

s-a concretizat „într-o adevărată mișcare socială în care preoți, învățători, prefecți, primari au acționat ca animatori comunitari și au reușit să implice populația rurală într-un amplu efort de construcție a școlilor necesare” (Sandu, 2004: 18).

Principiile utilizate în dezvoltarea comunitară nu au fost străine nici societății comuniste din România: auto-conducerea, responsabilizarea, participarea, implicarea, democrația locală, planificarea, cooperativele în care oamenii ar fi trebuit să lucreze în comun pentru binele comunitar constituiau elemente utilizate în ideologia și practica socialiste. Contextul în care au fost aplicate aceste principii nu a fost însă de natură să producă „dezvoltare”.

Pe de altă parte, au existat chiar instituții ale dezvoltării comunitare care și-au îndeplinit funcțiile în mod corect, în ciuda contextului totalitar și care, în ultimii ani, au intrat într-o destructurare socială rapidă. De exemplu, asistentul medical avea în perioada comunistă atribuții sociale și, chiar dacă nu se numea în mod explicit „comunitar”, avea un rol activ în viața comunității. El avea atribuția de a vizita familiile cu copii la domiciliu, de a educa mamele și a le iniția în creșterea copiilor, menținerea igienei.

Totodată, avea un rol important într-un mecanism de prevenire a îmbolnăvirilor grave prin simplul fapt de a fi în mijlocul comunității. După 1990, asistentul medical s-a retras din acest rol în cabinet unde s-a izolat de comunitatea cu problemele ei medicale și sociale. În ultimii ani, au existat programe de dezvoltare comunitară care au încercat să prezinte ca pe o inovație socială ideea de „asistent medical comunitar” și au încercat să o introducă pornind de la zero în special în comunitățile sărace.

De asemenea, înainte de 1989, școala avea atribuții sociale, profesorii erau activi chiar în comunitate fiind implicați în procesul de înscriere a copiilor la școală, în activități comunitare împreună cu copiii și părinții acestora. Profesorii s-au retras și ei din atribuțiile sociale care au fost încredințate unei instituții specializate.

Acum consilierul școlar, o instituție introdusă relativ recent, are și atribuții sociale în comunitate însă nu poate suplini tipul de relaționare complexă care se producea în trecut între școală și comunitate. Funcția de socializare a școlii este profund afectată, rolul școlii fiind în mare măsură restricționat la transmiterea cunoștințelor și învățarea abilităților, lăsând în afara procesului efortul în interiorul căruia copiii ar trebui să interiorizeze valori morale. Exemplele de acest gen pot continua.

O altă instituție importantă în contextul dezvoltării comunitare este cea care formează leadership-ul. Societatea comunistă a creat organizații care au socializat lideri, este adevărat, în spiritul valorilor comuniste. Dar logica leadership-ului este mai complicată decât reducerea la valori. Ea presupune acumularea mai mult decât a unor simple credințe, și anume interiorizarea unor „coduri operaționale”

(Pye, 2002) care dau posibilitatea indivizilor cu astfel de calități să acționeze în circumstanțe sociale foarte diferite. Așa se poate explica, de altfel, și succesul multor lideri care, deși au fost socializați în organizațiile comuniste (pionieri, UTC, PCR) au avut capacitatea de a se adapta la contextul democratic de după 1990.

Mecanismele care recrutează și formează lideri au dispărut, fiind înlocuite de „societatea civilă”, ceea ce ar fi trebuit să reprezinte o rețea de asociații și organizații. Acestea sunt însă un sistem fragmentat care lasă în afara lui comunitățile sărace, cele mai multe comunități rurale, școlile care nu au performanțe foarte bune etc. Sigur că mecanisme centralizate de tipul organizațiilor de pionieri nu mai sunt posibile în societatea de tip democratic, dar leadership-ul trebuie format în interiorul organizațiilor și noi soluții ar trebui să fie identificate în noile condiții.

Anumite forme de participare comunitară și voluntariat au existat și în comunism. Voluntariatul era, până la un punct, „obligatoriu”, acesta fiind, desigur, un paradox. Totuși, formele de participare au fost asemănătoare cu cele din societatea democratică, diferența a constat în „motivația” participării. Individul nu avea posibilitatea de a alege, dar se afla în interiorul unui mecanism care crea capital social, beneficii pentru comunitate. Ideea care ar trebui desprinsă este aceea că motivațiile trebuie cultivate prin mecanisme implementate la nivelul structurilor sociale.

Construcția instituțională ar trebui să ia în considerare și o recuperare instituțională acolo unde este posibilă și nu numai un demers radical nou dezvoltat, fără relație cu trecutul.

Eforturile de dezvoltare comunitară de după 1990 au fost în mare măsură de implementare de programe de dezvoltare prin intermediul organizațiilor internaționale, ele fiind de multe ori considerate ca o inovație socială și uitându-se tradiția românească în domeniu existentă înainte de al doilea război mondial.

Programe importante au fost implementate prin Fondul Român de Dezvoltare Socială, alte proiecte ale Băncii Mondiale, UNICEF, Asociația Română de Dezvoltare Comunitară. De asemenea, multe programe implementate la nivel local au inclus principii ale dezvoltării comunitare, parteneriate, participare locală etc.

Studiile comunitare au luat și ele amploare după 1990, fie cele de tip antropologic, fie orientate către intervenție socială, utilizând diferite metodologii de evaluare a nevoilor și chiar cercetare acțiune. (Zamfir C./Rughiniș C., 2000; Pop L./Rughiniș C., Lăzăroiu A., 2000; Lăzăroiu S., Tufiș C./ Sandu P., 2000; Pascaru M., 2005 etc.)

IV. 2. Tipuri de strategii

„Strategiile de dezvoltare comunitară” sunt ghidate de principii generale și cu greu putem identifica „modele” coerente de dezvoltare. Aceasta deoarece variabilele care influențează dezvoltarea sunt extrem de numeroase iar condițiile concrete în care se implementează strategiile diferă de la un context socio-cultural la altul.

Demersul nostru este de a caracteriza, în primul rând, *trei tipuri de modele luând în considerare perspectiva creată de Rothman și Tropman (1987)*, perspectivă devenită foarte influentă în dezvoltarea comunitară americană. De altfel, în istoria abordării, din punct de vedere teoretic lucrurile s-au schimbat relativ puțin. Domeniul a rămas unul dominat de elemente generale, exprimând lucrurile în concepte în funcție de paradigma dominantă în știință. Ultimii ani, de exemplu, au fost caracterizați de o schimbare de direcție dinspre ideea de „comunitate” către cea de capital social. Ideea de sociabilitate fusese și până la Bourdieu și Putnam prezentă în dezvoltarea comunitară însă, în istoria recentă a acestei perspective, ea a luat o amploare fără precedent: programele de dezvoltare fie se concentrează exclusiv pe această componentă, fie o includ ca obiectiv specific. Astfel, sub titlul de „capital social” se pot identifica programe care, până de curând, se numeau de „dezvoltare comunitară”. Poziția pe care o exprimăm în această lucrare este aceea că ideea de capital social trebuie inclusă într-un model mai complex de dezvoltare, ea reprezentând numai o componentă a dezvoltării.

Pe lângă încorporarea de noi concepte sau, mai degrabă, de noi etichete, în domeniul dezvoltării comunitare o altă mutație s-a produs relativ recent. Programele de dezvoltare au devenit comprehensive sau holiste, încercând să influențeze condiții multiple și nu să se concentreze pe un singur aspect izolat. Principiul „small is beautiful” utilizat cu succes în multe programe comunitare este încă valoros, însă mai des întâlnit acum este cel de comprehensiune.

Ne propunem, în al doilea rând, să explorăm *în ce măsură este posibilă o „ecuație a dezvoltării”* și ce ar putea include. Preocuparea este de a identifica elemente cum sunt: condițiile de dezvoltare și posibile strategii de dezvoltare bazate pe ideea de capacitate comunitară. Un *model al capacității comunitare* va fi descris cu accent pe condițiile care pot influența procesele de dezvoltare.

Trei tipuri de modele de dezvoltare comunitară

Conform lui Rothman și Tropman (1987), pot fi identificate trei mari modele de dezvoltare comunitară: cel al dezvoltării comunitare care pune accentul pe componenta de sociabilitate, cel al serviciilor sociale și cel al acțiunii sociale.

Criteriile în funcție de care se diferențiază cele trei abordări conform celor doi autori țin de tipul de obiectiv, presupuzițiile referitoare la natura problemelor care trebuie rezolvate, strategia de schimbare socială, metodele concrete de schimbare, mediul utilizat pentru producerea schimbării, rolurile agentului comunitar, orientarea față de structura puterii, modul de definire a comunității, concepția asupra populației la care se referă schimbarea.

1. Modelul *dezvoltării comunitare „pure”* sau al dezvoltării prin sociabilitate (denumit dezvoltare locală în abordările americane) accentuează o componentă sociologică, comunitatea având aici un sens apropiat de cel din sociologia clasică. În interiorul acestui model, sunt centrale așa-numitele obiective de proces: creșterea solidarității, integrării, a coeziunii la nivel comunitar, referindu-se la valori, atitudini, aspirații, rețele de relații. Crearea „capacității comunitare” prin *participare* este esențială, aceasta însemnând că respectiva comunitate dezvoltă în timp abilități care îi dau posibilitatea de se a manifesta în mod coerent și unitar, de a se ajuta pe sine-însăși. Abordarea capitalului social se încadrează mai degrabă în această perspectivă.

În spațiul american, dezvoltarea comunitară s-a concretizat prin crearea unor programe tip vecinătate, cooperare în domeniul educației adulte, rețele informale de informare etc.

Un exemplu care ilustrează acest tip de model pentru România este cel descris în „Manualul de dezvoltare comunitară” (Sandu, 2004: 28) al societăților pentru aducțiunea apei potabile în aria orașului Copșa Mică.

În modelul dezvoltării comunitare, obiectivele generale sunt cele care se concentrează pe creșterea capacității comunitare, în procesul de rezolvare a problemelor fiind accentuate componentele de integrare socială, cooperare, coeziune. Comunitatea este în mare măsură văzută prin ochii lui Tönnies: oamenii sunt înstrăinați, alienați, relațiile interpersonale sunt fragmentate iar strategia de schimbare trebuie să ia în considerare necesitatea cooperării între oameni, „repararea” relațiilor rupte. Indivizii sunt implicați în definirea problemelor iar stabilirea modului de acțiune se face pe baza consensului ce poate fi atins între diferitele grupuri și interese. Rolul agentului comunitar este cel de catalizator al proceselor comunitare, de rezolvare a problemelor, el lucrând de cele mai multe ori cu grupuri relativ mici pe care le poate orienta către sarcini concrete.

Așa-numita structură a puterii este membră în efortul comun de organizare, pozițiile nu sunt în acest caz antagoniste iar interesele diferite pot fi depășite prin intermediul unui proces interactiv de rezolvare a problemelor. Oamenii sunt priviți ca „cetățeni în interiorul unui proces democratic în care au drepturi egale de participare alături de alți actori ai comunității”. (Rothman, Tropman, 1987:10)

2. Un al doilea model este cel al *serviciilor sociale*, planificării sociale sau politicilor sociale în care obiectivele sunt mai degrabă de conținut, cu alte cuvinte scopul este acela al creării unor programe concrete care să rezolve probleme sociale sau să umple „golurile” de acoperire a serviciilor sociale. În timp ce primul model este mai degrabă sociologic, cel de-al doilea este revendicat cu precădere de asistența socială.

Preocuparea este oferirea de bunuri și servicii celor care au nevoie de ele cu ajutorul experților care pot iniția sau facilita procesele de schimbare.

În timp ce conceptul de dezvoltare comunitară este utilizat mai ales în relație cu eforturile de dezvoltare în lumea a treia, în America, cea mai utilizată sintagmă este cea de organizare comunitară. Acest concept se referă la domeniul asistenței sociale, abordarea concentrându-se pe nevoile indivizilor și metodele de satisfacere prin intermediul serviciilor sociale la nivel local. Organizarea comunitară este procesul în care comunitatea își identifică nevoile și obiectivele, le ordonează, dezvoltă suficientă încredere și voința necesare pentru a încerca să rezolve problemele, identifică resursele necesare și acționează în direcția rezolvării respectivelor probleme prin utilizarea unor practici cooperative la nivel comunitar (Ross, 1992: 41).

Modelul planificării sociale, al politicilor sociale include obiective specifice de rezolvare a problemelor sociale cu care se confruntă comunitatea: alcoolism, delincvență juvenilă, locuire, șomaj etc. Strategia de schimbare în acest caz include cercetarea științifică a problemelor și luarea celei mai bune decizii pe baza cunoașterii cât mai complete a realității. Agentul comunitar are el însuși abilități de cercetare sau apelează la experți fiind, în același timp și cel care contribuie la implementarea programului. Structura de putere poate fi cea care angajează agentul comunitar sau îl susține în eforturile sale.

Concepția asupra populației este cea de client al serviciilor oferite și, deși acesta poate avea rol activ în elaborarea și implementarea programului, componenta participativă este secundară față de obiectivul major, acela de soluționare a problemelor (Rothman, Tropman, 1987: 11).

Prin ce diferă, totuși, această abordare de cea a asistenței sociale „clasice” care avea și ea rolul de a se concentra pe probleme concrete și a încerca soluționarea lor? În primul rând, prin orientarea comunitară opusă celei ce se concentrează pe individ. Pentru a ilustra diferența între abordarea comunitară și cea a asistenței sociale, vom prezenta în finalul acestui subcapitol studiul de caz al unui program pe care l-am încadrat în perspectiva dezvoltării comunitare împreună cu argumentele care pledează în favoarea includerii acestuia în această categorie.

Primele două abordări pot fi cu greu identificate în forma lor pură dar există programe ce se apropie mai mult de unul dintre cele două modele. Totodată, ele sunt compatibile, în sensul că se pot combina cu relativă ușurință, un program de creare a serviciilor sociale poate conține o componentă de activizare a cetățenilor prin care aceștia contribuie la realizarea obiectivelor și asigură sustenabilitatea respectivului program.

3. Ultimul model este cel al *acțiunii sociale* în care importantă este mobilizarea socială împotriva unei in justiții percepute de către oamenii din comunitate și care poate elimina astfel obstacolele din calea dezvoltării comunității.

Acesta se concentrează asupra obiectivelor referitoare la aspecte care țin de nedreptatea pe care oamenii o percep în comunitate. În Statele Unite, Alinsky a fost cel care a impus acest model de provocare a structurii puterii și de schimbare a distribuției acesteia la nivel comunitar. Mișcările sociale care au avut ca scop obținerea reducerii taxelor, obținerea unor drepturi, șanse egale, eliminarea discriminării, câștigarea unor drepturi sociale pot fi încadrate în această abordare. Deși acestea sunt considerate obiective de conținut, acțiunea socială poate include și obiective de proces, ea contribuie la creșterea integrării sociale a anumitor categorii defavorizate sau a coeziunii sociale la nivel comunitar.

Acțiunea socială în această formă are la bază o teorie conflictuală asupra relațiilor umane și este adecvată pentru anumite contexte culturale, acolo unde există clivaje importante. Modelul acțiunii comunitare este foarte relevant pentru contextul american acolo unde diviziunile sociale sunt profunde, unde conflictele iau naștere din aceste diviziuni și mocnesc permanent.

În această viziune conflictuală, comunitatea este văzută ca fiind compusă, pe de parte, dintr-o ierarhie de putere și privilegii și pe de alta din populații fără putere și care sunt cuprinse de apatie. De aceea, efortul de organizare trebuie să aibă în vedere activizarea acestor categorii astfel încât ele să exercite presiune asupra celor care dețin puterea. țintele pot fi administrația locală, patronatul, o organizație anume. Strategia de schimbare include tactici conflictuale, confruntarea, demonstrațiile, boicotul, pichetarea. Agentul comunitar este un activist, negociator, el manipulează organizațiile și mișcările sociale astfel încât să influențeze procesul politic. Mișcarea de masă este un important mediu de schimbare necesar pentru că, în afara dimensiunii ei, oamenii nu dispun de surse de putere. (Rothman, Tropman, 1987). Populația este concepută ca fiind victima sistemului care trebuie provocat.

Alinsky este o figură centrală în dezvoltarea comunitară prin lucrările sale („Reveille for Radicals” și „Rules for Radicals”) și prin modelul de organizare comunitară bazat pe acțiune socială pe care l-a impus cu succes într-un anumit moment al dezvoltării societății americane.

El a conceput comunitatea locală ca reflectând procesele sociale complexe de la nivel societal și a văzut organizarea internă a acesteia ca incluzând o rețea multiplă, parțială și fragmentată de organizații și grupuri. Alinsky a înțeles relația între „entitatea” care este comunitatea și structurile sociale macro care o influențează și a respins ideea conform căreia slums-urile erau dezorganizate sau fără modele de interacțiune socială, considerând-o simplistă și nepotrivită. Alinsky a considerat că, în general, comunitățile urbane cărora li se adresa erau diferențiate, fragmentate, cu diferite niveluri de participare socială. Această înțelegere a modelelor sociale este cea care l-a condus pe autor la stabilirea regulilor de organizare comunitară. El a construit o schemă generală de acțiune care sugerează trei stadii în dezvoltarea organizațiilor comunitare. Primul stadiu este cel în care organizatorul comunitar încearcă să câștige acceptarea pe plan local și să genereze conștiința necesității unei organizații comunitare. Strategia prin care urmărește un astfel de scop este, de obicei, una conflictuală și neobișnuită. Atunci când Alinsky a fost invitat în Rochester - NY de către consiliul bisericilor să organizeze comunitatea afro-americană ca urmare a revoltelor ce avuseseră loc acolo, el a ales să câștige încrederea comunității producând reacții negative din partea reprezentanților oficiali ai orașului. Replicând ziaristilor într-o conferință de presă la o întrebare adresată de către aceștia cu răspunsul „Poate sunt neinformați cu privire la ce s-a întâmplat aici dar știu că singurul lucru pe care Eastman Kodak l-a făcut în problema rasială a fost să inventeze filmul color” (Alinsky, 1971: 137) a provocat o reacție negativă a oficialităților ceea ce a făcut ca liderii locali afro-americani să îl accepte și să îl invite în comunitate.

Un al doilea stadiu în organizarea comunitară constă într-o perioadă de ascultare, observare și învățare. Sarcina organizatorului comunitar este similară, în acest caz, cu a cercetătorului de teren care încearcă să descopere modele de organizare socială, obiceiuri locale, potențiali lideri.

Al treilea stadiu se bazează pe ideea că respectiva comunitate se conformează unor modele de slabă participare socială, apatie iar grupurile sociale pot opune rezistență unei organizații unice. De aceea, măsura necesară în această etapă este de reorganizare a structurii locale. Pornind de la grupurile locale de obicei fragmentate și cu loialități parțiale, este importantă mobilizarea la nivelul întregii comunități. De aceea, se încearcă acum utilizarea adversarilor identificați în stadiul anterior în scopul definirii granițelor, identității și problemelor care duc la crearea unei comunități aptă să acționeze. Dezvoltarea unor interese comune asupra cărora să se acționeze în mod conjugat constituie cea mai importantă fază în această schemă fundamentată și experimentată de către Alinsky.

Mobilizarea comunității (faza a doua) și menținerea interesului și participării acesteia se poate realiza prin diferite mecanisme: fie prin crearea unei rețele de cluburi ale cartierelor (block clubs), fie prin utilizarea unor grupuri și organizații deja existente (biserici, sindicate). După aceea, un congres, un forum comunitar

care să strângă împreună diferitele grupuri, să le organizeze în mod oficial și să comunice întregii comunități activitățile noii organizații este de natură să atragă atenția asupra problemelor de rezolvat și să mențină interesul oamenilor din comunitate asupra eforturilor ce se desfășoară în mod conjugat.

Problemele pe care se concentrează întreaga activitate de organizare comunitară trebuie să fie la început, conform lui Alinsky, vizibile, concrete, clare pentru rezidenți, fără a produce conflicte cu alte grupuri locale și relativ ușor de îndeplinit (Alinsky, 1971: 114).

Aceasta, pentru a demonstra posibilitatea rezolvării problemelor prin mecanismele propuse de el, atragerea încrederii comunității, crearea unui precedent care să ducă la acumulări mai importante în timp. Ținta confruntărilor a fost constituită pentru acest organizator comunitar de către agenții care ofereau servicii comunității: spitale, servicii sociale, proprietari, comercianți etc. Confruntarea a fost pentru el o componentă continuă a efortului de organizare comunitară.

Studiile care au evaluat programele descrise au constatat faptul că ele au fost de natură să atragă rezidenți integrați social și atașați față de comunitate, nesatisfăcuți cu serviciile programele și serviciile locale guvernamentale și cu educație și venituri relativ înalte. Acolo unde se poate atinge cooperarea comunității succesul este mai ușor de obținut, pe când în situațiile în care există ostilitate între diferitele grupuri, efortul de organizare include, în strategia lui Alinsky, utilizarea unei „amenințări externe” pentru a crea o organizație aptă să coalizeze rezidenții comunității.

În strategia propusă și utilizată de el, Alinsky a folosit conflictul ca pe un mijloc de a extinde mecanismele democratice, de a lărgi participarea la decizie la nivelul comunităților. Boicotul, ocuparea clădirilor, demonstrațiile au constituit strategii obișnuite de natură să creeze o legătură structurală între comunitate și organizațiile externe cu care aceasta se confruntă în modelul impus de către Alinsky.

Alinsky a criticat războiul antisărăcie considerând că organizațiile selectate pentru a-l implementa nu erau cele care reprezentau interesele comunităților, ci mai degrabă marionete guvernamentale.

Abordarea teoretică a lui Alinsky a inclus înțelegerea structurii sociale a comunității, a surselor de atașament față de aceasta, a rolului organizării comunitare și participării în procesul de dezvoltare. Modelul său de organizare comunitară poate fi considerat ca un cvasi-experiment care demonstrează utilitatea aplicării teoriei comunitare la dezvoltarea comunitară.

„Dezvoltare comunitară în zona Târgu Neamț”: descrierea unui program de dezvoltare comunitară

Analiza programelor de dezvoltare comunitară este de natură să contribuie la evidențierea așa-numite „practici pozitive”, a factorilor care contribuie la succesul proiectelor de dezvoltare și a modului în care proiectele pot fi reproduse de scară largă.

Scopul general al studiului de față a fost analiza unui program de dezvoltare comunitară în domeniul serviciilor sociale. **Obiectivul specific** al analizei a avut în vedere identificarea acelor caracteristici care îl diferențiază de asistența socială „clasică” și îl situează în zona dezvoltării comunitare. Mai precis, analiza a urmărit dimensiunile care definesc variabilele dezvoltării la nivelul programelor: resursele financiare, planificarea, resursele umane (agenți comunitari, experți), obiectivele programului, orizontul de timp, susținerea pe care a avut-o proiectul, interesele implicate și rezultatele obținute. În afara acestor variabile identificate ca având importanță în procesul de dezvoltare la nivel local⁶, au mai fost urmărite componente care țin de capacitatea comunitară: mecanismele de participare socială implicate, de creare de parteneriate, modul de inițiere a programului.

Metodele utilizate au fost analiza documentelor și interviuri semi-structurate. Documentele au inclus aplicația proiectului „Dezvoltare comunitară în zona Târgu Neamț”, documente ale administrației locale și ale serviciilor sociale care au făcut parte din proiect, precum și raportul narativ⁷ al proiectului. Au fost realizate șapte interviuri semi-structurate cu autorități locale și persoane cheie din serviciile sociale. Cercetarea s-a desfășurat în februarie 2001 în zona Târgu Neamț⁸.

Date despre program

Programul a fost inițiat în anul 1999 cu sprijinul UNICEF și poate fi considerat o experiență coerentă de dezvoltare comunitară în domeniul serviciilor pentru familie și protecția copilului din România. Programul este prezentat în continuare în mod succint pentru a ilustra un exemplu al unui proiect de dezvoltare comunitară și este încheiat de o analiză a dimensiunilor urmărite prin cercetare.

Obiectivul general al programului a fost creșterea și întărirea capacității comunității locale de a rezolva problemele cu care se confruntă copiii și familiile

⁶ Modelul capacității comunitare (în continuarea capitolului) detaliază aceste variabile.

⁷ Marin Ana (coord), (1999) Raportul narativ privind implementarea programului „Dezvoltare comunitară în zona Tg. Neamț”, UNICEF România.

⁸ Cercetarea a fost parte a activității de consultanță desfășurată pentru UNICEF.

din zona Târgu Neamț (orașul Târgu Neamț și aria limitrofă formată din 13 comune).

Obiective specifice:

- identificarea de soluții locale pentru procesul de dezinstituționalizare a copiilor;
- dezvoltarea unei strategii de prevenire a instituționalizării copiilor;
- elaborarea unei strategii pentru îmbunătățirea situației copiilor romi;
- întărirea comunicării și cooperării între autoritățile locale și organizațiile non-guvernamentale;
- creșterea capacității serviciilor publice pentru realizarea activităților de educație și formare a „agenților schimbării”;
- dezvoltarea unui sistem de monitorizare a situației copiilor și familiilor;
- dezvoltarea unor activități de colectare de fonduri și crearea de activități generatoare de venituri, inițierea unei producții locale a materialelor educative pentru creșă, grădinițe și școli primare. (Marin, 1999)

Activități desfășurate:

1. Diagnoza problemelor copiilor și familiilor din zonă pe baza unei cercetări sociologice.

2. Dezvoltarea serviciilor pentru copii și familii

a. Servicii de îngrijire și educație pentru copii între 0-10 ani

- Centrul de zi pentru copii 0-3 ani a fost creat în scopul prevenirii instituționalizării copiilor provenind din familii identificate ca prezentând risc de abandon. 10 copii și familiile acestora au beneficiat în primul an de serviciile oferite prin intermediul centrului.
- Centrul de îngrijire de zi pentru copii preșcolari de 3-7 ani. Proiectul a fost bazat pe un parteneriat între primărie (care a asigurat spațiul), inspectoratul școlar și o fundație locală. Beneficiarii centrului au fost 4 grupe de 15 copii (o grupă formată din copii romi).
- Centrul de primire în regim de urgență pentru copiii aflați în risc de abandon între 0 și 10 ani. Proiectul a fost și el parte a componente de prevenire a abandonului fiind un parteneriat între primărie, spitalul orașenesc (care a asigurat spațiul), inspectoratul școlar județean. El și-a propus a fi o soluție temporară de îngrijire a copiilor abandonati (maxim o lună) și de identificare a soluțiilor definitive de îngrijire pentru copiii abandonati.

b. Servicii de consiliere pentru părinți și copii.

- Servicii de consiliere pentru familiile aflate în situație de risc. În cadrul proiectului a fost creat un centru de consiliere și au fost formați specialiști care pot acorda consiliere în scopul reducerii abandonului familial și școlar.

În perioada iulie-decembrie 1999 au fost rezolvate 20 de cazuri prin intermediul centrului.

- Servicii de consiliere, terapie ocupațională și pregătire vocațională pentru copiii cu probleme psiho-sociale. Proiectul s-a adresat copiilor cuprinși în sistemul educațional al școlii ajutătoare din TG Neamț, instituție de învățământ special. Copiii și familiile acestora au beneficiat de serviciile de consiliere în scopul sporirii gradului de integrare socială a copiilor cu deficiențe.

c. Servicii de suport pentru familii aflate în dificultate

- „Banca de hrană” este un proiect cu caracter novator constând în crearea unor depozite de alimente (donate sau cumpărate din donații) cu scopul distribuirii lor către familiile asistate social și copiilor din instituții. Demersul a luat amploare în timp, în anul 2000 erau implicate, pe lângă primărie, 4 biserici din oraș care realizau sistematic colectarea alimentelor. Prin intermediul bisericilor, au fost implicate și alte segmente ale comunității: oameni de afaceri, agenți comerciali etc. De asemenea, relația între cel care a donat și cel care a primit a fost constituită pe o bază personală, în sensul că beneficiarul ajutorului a fost informat de unde anume a venit acesta, gratificația pentru donator fiind imediată, acest element dovedindu-se de mare importanță în funcționarea sistemului.

d. Servicii de educație și suport pentru femeile roma

- Cursuri de educație pentru sănătate pentru femeile roma. Centrul de educație pentru femei roma creat prin proiect a oferit servicii de educație pentru viață și sănătate și cursuri pentru formarea deprinderilor practice în învățarea unei meserii pentru un număr de 18 femei. 6 femei au urmat cursuri practice de croitorie și un atelier de croitorie a funcționat pe timp limitat. În anul 2000 programul a fost întrerupt datorită epuizării materialelor de lucru oferite prin proiect și unor defecțiuni ale echipamentelor de lucru.

3. Facilitarea accesului la resurse informaționale, formare, perfecționare pentru „agenții schimbării”, părinți și copii

a. Centrul de resurse pentru dezvoltare comunitară. Proiectul a fost conceput în scopul creării unui centru de viață comunitară, ca o modalitate de difuzare de informație necesară la nivel local (drepturile omului, rezolvarea conflictelor, HIV, TBC, consum de droguri, abuzul și neglijarea copilului) dar și ca punct de întâlnire pentru diferite segmente ale comunității, ca modalitate de contact între comunitate și autoritățile locale.

b. Formare de formatori ai agenților schimbării. Scopul a fost recrutarea resurselor umane care să asigure sustenabilitatea programului în ansamblul său. Printre activitățile desfășurate în interiorul acestei componente, 15 voluntari (preoți, profesori, elevi, personal tehnic) au fost recrutați și au urmat cursuri de formare de lucrător social.

4. Inițierea producției locale de jucării, materiale educaționale pentru copiii din familiile sărace, comunitatea roma, zonele rurale, instituțiile pentru protecția copilului.

Crearea atelierului de jucării „Punguța cu doi bani”. Această componentă a urmărit, în principal inițierea unei activități generatoare de venit și crearea unei producții locale de jucării pentru copii. În anul 2000, proiectul nu mai continua, el s-a confruntat, în principal, cu dificultatea de a recruta voluntari.

Modul de inițiere a programului

Programele de dezvoltare comunitară pot fi inițiate fie din interiorul comunității fie prin intervenție din afara acesteia. Între aceste două forme, pot exista modalități în care inițiativele de la nivel comunitar se combină cu cele din afara comunității, în care proiectele sunt elaborate la nivel local iar finanțarea provine din afară sau, invers, când intervențiile sunt proiectate în exteriorul comunității iar eforturile de dezvoltare implică și comunitatea. Importante însă, în programele de dezvoltare, sunt capacitatea de susținere a programului, de implicare a comunității, de implementare și asigurarea a sustenabilității sale.

Programul prezentat a fost inițiat la nivel local, în interiorul administrației locale, de către secretarul primăriei. Acesta a elaborat proiectul de dezvoltare comunitară, a identificat resursele de finanțare și a fost principalul promotor în implementarea acestuia. Aceasta este o situație tipică în care în administrația locală există un lider care poate lua inițiativa pentru un astfel de proiect. În acest caz se poate vorbi de capacitate la nivelul unei instituții locale, (implicit la nivel comunitar), acest lider având educația (absolvent de studii postuniversitare al unei facultăți umaniste din București), competența de elaborare a proiectului, informația asupra existenței unor surse de finanțare și a fost conectat la rețeaua de relații din interiorul comunității care a făcut posibilă implementarea proiectului. Acest exemplu ilustrează importanța liderilor locali în procesul de dezvoltare comunitară, a capacității acestora de a formula o viziune asupra comunității din care fac parte și de a atrage alți membri ai comunității în efortul de rezolvare a problemelor.

Sursele de finanțare

În proiectele de dezvoltare comunitară sursele de finanțare urmează principiul eforturilor combinate și al sustenabilității. Presupoziția multor astfel de programe este aceea că, atunci când comunitatea însăși susține proiectul din punct de vedere financiar, „proprietatea” asupra acestuia este mai importantă, controlul asupra modului de desfășurare a lui este mai strict iar șansele de succes, în consecință sunt mai mari. În cazul proiectului analizat, ele au fost rezultatul combinării

resurselor obținute de la o organizație internațională (UNICEF), resurselor mobilizate pe plan local (donații în bani, alimente) și, de asemenea, eforturi continue au fost făcute pentru atragerea altor finanțări care să facă posibilă continuarea programului, pe lângă utilizarea resurselor bugetare.

Procesul de planificare

Modul de planificare a programului (completă/incompletă, grăbită/atentă), modalitatea în care sunt fundamentate deciziile (cercetare a nevoilor/resurselor sau nu), felul în care se repartizează responsabilitățile între actorii implicați (inegal/egal, în acord cu competențele sau nu) sunt elemente fundamentale care pot influența evoluția programelor de dezvoltare.

În cazul analizat, primul pas a fost realizarea unui studiu de diagnoză a problemelor la nivel comunitar care a fundamentat elaborarea și dezvoltarea programului. Fără a fi o cercetare acțiune în sensul din literatură, cercetarea a solicitat în mare măsură participarea locală, persoane din administrația locală și serviciile sociale fiind implicate în aplicarea chestionarului utilizat, culegerea datelor, redactarea raportului de cercetare. În acest fel, interesul pentru proiect a fost menținut la cote înalte. De asemenea important a fost contactul cu organizația care a finanțat proiectul în prima fază și care pare să aibă rolul de a difuza cunoștințe, practici care pot fi utilizate mai departe în procesul de construire a capacității comunitare.

Demersul de **identificare a problemelor** a fost instituționalizat, transformat într-un efort permanent prin elaborarea unei strategii de identificare a familiilor aflate în risc de abandon prin înființarea **Comisiei Comunitare**. Aceasta a inclus 25 de membri ai comunității, reprezentanți ai diferitelor instituții care se întâlnesc lunar. Acesta este un tip de instituție extrem de importantă în procesul de rezolvare a problemelor la nivel local. În același timp, programul de dezvoltare comunitară este un proces de învățare permanentă prin contactul între partenerii implicați în proiect. De cele mai multe ori, soluțiile sunt identificate prin discuție și experiență și mai puțin prin utilizarea unor modele prefabricate. Cel puțin, acesta a părut să fie cazul programului prezentat.

Planificarea a fost făcută pe termen mediu și lung și a presupus un efort integrat în domeniul social.

Astfel, la nivelul autorităților locale a fost elaborată o viziune strategică asupra dezvoltării locale în general și dezvoltării serviciilor pentru copii și familie în mod special după cum ne demonstrează următoarele elemente:

- Primăria a avut inițiativa de a crea o grădină și o microfermă care să asigure produse pentru centrele de zi. Au fost elaborate proiecte de cooperare cu o fundație olandeză. Obiectivul a fost acela de a oferi inițial un model pentru ca, în timp, comunitatea să se poată implica în susținerea acestei inițiative și continuarea ei.

- De asemenea, a fost elaborată o strategie de dezvoltare locală cu finanțare obținută de la o organizație internațională. Strategia conține și o componentă în domeniul protecției copilului. Construcția ei a respectat regulile elaborării unei viziuni asupra dezvoltării locale datorită faptului că a implicat toate segmentele de populație de la autorități, până la rezidenții din localitate. De asemenea, majoritatea instituțiilor din localitate au participat în întâlniri și au fost chestionate asupra viziunii pe care o au despre dezvoltarea localității.

Crearea parteneriatelor

În program au fost implicate majoritatea instituțiilor din comunitate cu responsabilități în domeniul serviciilor pentru copii și familie precum și alte segmente ale comunității: primăriile comunelor cuprinse în program, DPC-ul, ONG-urile locale, spitalul, grădinițele, școala ajutătoare, firmele locale, mass-media, familiile și copiii acestora etc. Persoanele cheie intervievate au apreciat că parteneriatele au funcționat, chiar dacă uneori au întâmpinat mici dificultăți. Motivele principale, în percepția acestora, au fost suprapunerea de responsabilități, necesitatea în cazul unora dintre parteneri de a controla procesul de desfășurare a proiectului, neînțelegerii sau nedelimitării clare a responsabilităților în interiorul parteneriatelor.

Proiectul a utilizat **mecanisme** pentru a crea rețele de relații: Comisia Comunitară, parteneriatele între instituțiile implicate în serviciile sociale și alte instituții din comunitate, inclusiv agenți privați dar și publicitatea în presa locală pentru a atrage suportul mai larg al comunității. De aceea, au fost făcute eforturi de a face cunoscute proiectele și rezultatele acestora, prin implicarea mass-mediei la nivel local.

În același timp, a fost instituit un **sistem de recompense** în procesul de strângere a fondurilor utilizând diplome, și popularizarea donatorilor cu ajutorul mass-mediei locale. De asemenea, sistemul instituit prin care donatorilor li se face cunoscut beneficiarul donației este de natură să motiveze participarea în interiorul unui astfel de program. **Capacitatea de inovație** a programului în domeniu s-a dovedit a fi foarte mare: de exemplu, prin program a fost încheiată o convenție cu magazinele de second hand care au făcut donații în îmbrăcăminte centrelor de zi.

Resursele umane

În programele de dezvoltare comunitară pot fi implicați diferiți actori dar experții, cei care dețin cunoștințele, competențele contribuie în mod esențial la succesul proiectului. Aceștia pot fi facilitatori comunitari, asistenți sociali, sociologi, sau, în termenii cu care proiectul a operat, „agenți ai schimbării”. Implementarea proiectului a depins în mod esențial de faptul că în administrația

locală au existat resurse umane care au contribuit la punerea în practică: un asistent social (la nivelul primăriei exista un Birou de protecție a copilului care a luat naștere în 1997 odată cu începerea procesului de descentralizare a instituțiilor) un psiholog, pe lângă secretarul primăriei care, deși are în mod normal alte atribuții, a avut, în acest caz, competențe și în domeniul social. Competențele de elaborare a proiectelor, cercetare, intervenție socială au contribuit, în mare măsură la crearea și implementarea proiectului descris.

Obiectivele unui program de dezvoltare comunitară trebuie să fie operaționale și ușor de înțeles și, implicit, de pus în practică. Programul analizat a avut obiective ce au inclus sarcini specifice care au făcut posibilă urmărirea și aplicarea lor. Ele au fost elaborate în domeniul serviciilor sociale dar au inclus și o componentă de sociabilitate prin faptul de a fi atras în procesul de planificare a serviciilor variate segmente ale comunității: de la părinții copiilor și până la domeniul privat al afacerilor.

Orizontul de timp al unui proiect este important datorită faptului că, pe de o parte el trebuie să își propună rezultate vizibile într-un timp rezonabil pentru a atrage susținerea ulterioară și, pe de altă parte, pentru că el trebuie să fie suficient de îndelungat pentru a permite o planificare strategică. În cazul pe care îl discutăm, aceste condiții au fost îndeplinite, în aproximativ trei ani realizându-se principalele obiective care au ținut de crearea serviciilor pentru copii și, în același timp, încorporându-se o dimensiune de termen lung prin strategia de dezvoltare a localității.

În principal, analiza programului oferă informație și asupra capacității comunitare: capitalului uman și leadership-ului, capitalului social, rețelei de servicii sociale, funcționării administrației publice locale, mecanismelor de participare socială etc. În mare măsură, un astfel de program, atunci când își îndeplinește obiectivele demonstrează existența capacității comunitare.

Putem spune cu certitudine că proiectul prezentat poate fi considerat a se încadra în sfera dezvoltării comunitare prin faptul că urmărește principiile evidențiate până în acest moment ca definind domeniul dezvoltării la nivel local și se îndepărtează de la asistența socială clasică prin faptul de a include ideea de parteneriat, participare, în consecință, sociabilitate.

IV.4. Către o „ecuație a dezvoltării?”

Modelul consolidării capacității comunitare

Dezvoltarea comunitară este un proces ce are scopuri multiple: educarea și motivarea oamenilor în a se ajuta pe ei înșiși; dezvoltarea leadership-ului; crearea printre membrii comunității a conștiinței cetățeniei, a unei conștiințe civice; întărirea democrației la nivel local prin crearea și revitalizarea unor instituții care pot servi ca instrumente pentru participare locală; inițierea unor procese de dezvoltare de durată; stimularea oamenilor astfel încât aceștia să stabilească și să mențină relații armonioase de cooperare; inițierea de schimbări în viața comunității cu un minim de stres și dezagregare (Khinduka, 1987).

Realizarea acestor scopuri presupune ca acea comunitate care este ținta programelor să dețină anumite caracteristici care fac posibilă dezvoltarea. Experiența în domeniul dezvoltării comunitare demonstrează că astfel de programe își ating obiectivele sau dimpotrivă, eșuează în îndeplinirea chiar a celor mai simple scopuri pe care și le-au propus. Cum se poate explica acest lucru? Pe de o parte, există elemente care definesc comunitatea și care contribuie la succesul programelor (capacitate comunitară), pe de altă parte există o serie de caracteristici la nivel individual și, în cele din urmă, elemente care țin de design-ul programelor (proiectelor) și care fac posibilă realizarea lor.

Ceea ce ne propunem în continuare este să identificăm acele condiții care pot contribui la dezvoltare în funcție de trei niveluri: cel individual, comunitar și cel al programelor de dezvoltare. Cadrul adoptat este cel al capacității comunitare care încearcă să surprindă în mod comprehensiv elementele care pot influența dezvoltarea. Demersul este de a trece în revistă componentele procesului de dezvoltare fără a adânci teoria fiecăruia dintre acestea ci de a accentua rolul pe care îl pot avea în interiorul acestui proces.

Abordarea capacității comunitare accentuează rolul inițiativelor comunitare comprehensive care se concentrează pe “capacitatea comunității de a identifica priorități și oportunități care pot produce și susține schimbarea la nivel comunitar” (Chaskin, 2001: 291). Aceste inițiative sunt ghidate de principii generale și nu încearcă să impună un anumit model prefabricat. Ideile centrale sunt acelea de planificare comprehensivă și dezvoltare plecând de la resurse, încurajarea participării și a colaborării între diferitele organizații la nivel local și, mai ales, accentuarea importanței capitalului uman și social pentru schimbarea durabilă.

Programele de dezvoltare comunitară se pot concentra pe diferite dimensiuni ale capacității comunitare: unele au în vedere organizațiile, altele indivizii, unele încearcă să acționeze asupra valorilor, atitudinilor oamenilor, altele acționează asupra participării. Demersul din această lucrare este orientat de câteva idei:

1. capacitatea comunitară trebuie văzută în mod holist, prin identificarea tuturor condițiilor ce pot avea un rol în dezvoltare;
2. abordările parțiale care se concentrează exclusiv asupra capitalului social sau uman trebuie integrate în viziunea mai amplă a capacității comunitare pentru a avea o imagine de ansamblu a relațiilor dintre diferitele componente ale dezvoltării;
3. perspectiva resurselor comunitare este mai utilă decât cea a nevoilor;
4. eforturile de dezvoltare trebuie să ia în considerare caracteristicile concrete ale condițiilor în care se implementează programele.

Ce este capacitatea comunitară?

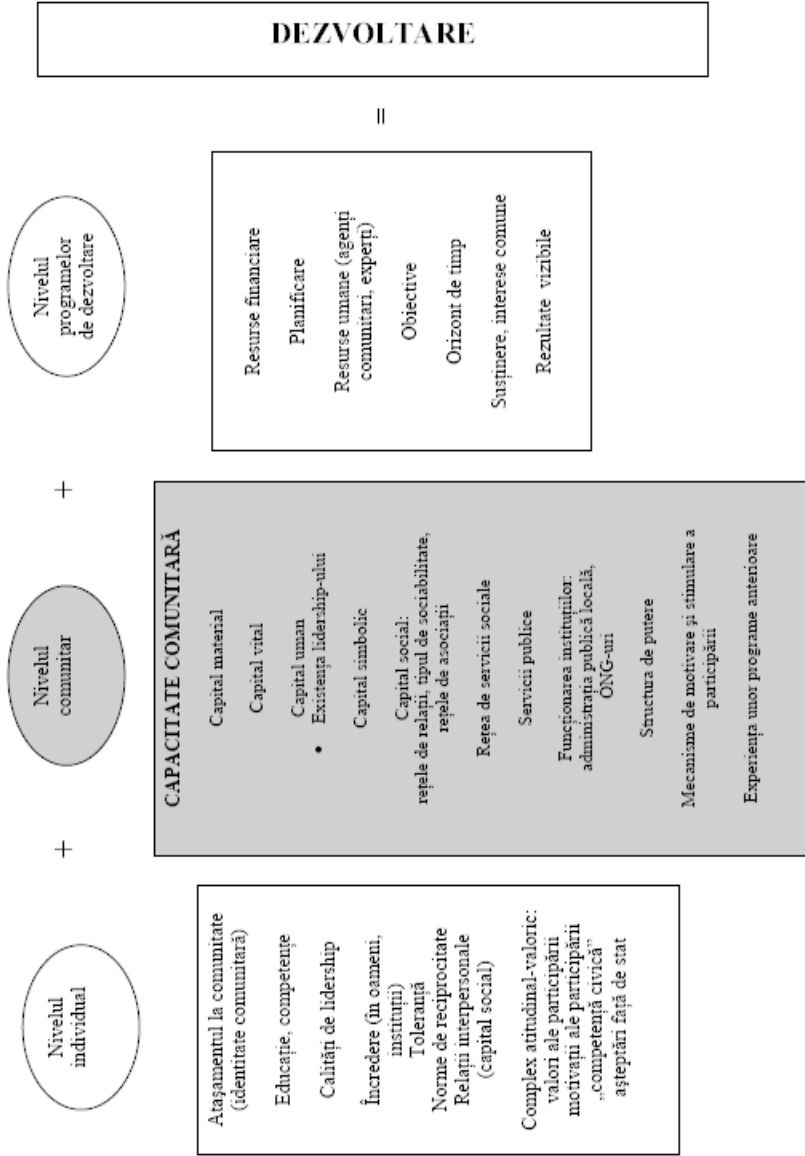
Capacitatea comunitară include caracteristicile comunității care afectează abilitatea de a identifica și rezolva problemele cu care se confruntă (Parker, 2001: 466). Aceasta presupune, în opinia aceluiași autor, participare și leadership, capacitatea, resurse, rețele sociale și organizaționale, sentimente comunitare, înțelegerea istoriei și a structurii de putere, valorilor comunitare și reflecția critică asupra acestora. Se poate observa nivelul diferit al acestor elemente, în timp ce unele au o referință individuală, altele se referă la nivel comunitar.

Alți autori se concentrează asupra unor definiții mai restrânse preferând să considere capacitatea comunitară ca fiind „măsura în care membrii comunității demonstrează că sunt în mod comun responsabili pentru bunăstarea comunității și a membrilor ei și demonstrează o competență colectivă în a profita de oportunități pentru a rezolva problemele comunității și a confrunta situațiile care amenință siguranța și bunăstarea membrilor comunității” (Bowen și alții, 2000: 7). Acest concept se suprapune în mare măsură peste cel de „comunitate competentă” a lui Cottrell.

Capacitatea comunitară este interacțiunea dintre capitalul uman, resursele organizaționale și capitalul social existente într-o comunitate care pot fi utilizate pentru a rezolva probleme colective și a îmbunătăți sau menține bunăstarea comunității. Aceasta poate opera prin procese informale sau eforturi organizate. (Chaskin, 2001: 295)

O definiție mai aproape de conținutul pe care îl sugerează conceptul, mai relevantă din punctul de vedere al procesului de intervenție socială și chiar în mai mare măsură operațională este aceea care consideră capacitatea comunitară ca fiind „un set de caracteristici sociale structurale și resurse care permit comunității să se ocupe de oportunități, provocări și probleme” (Kretzmann și Mc Knight, 1993).

Ecuatia dezvoltării

Dezvoltarea comunitară presupune un potențial inițial care să poată fi folosit în procesul de dezvoltare. „Mediul dezvoltării comunitare, comunitatea însăși: oamenii și structurile organizaționale reprezintă mediul schimbării care trebuie să aibă o anumită stabilitate: de exemplu, un grad suficient de coeziune socială și organizare internă, un nivel al leadership-ului, cunoștințelor și abilităților pentru a îndeplini sarcinile respective sunt condiții importante în reușita programelor de dezvoltare comunitară” (Rothman, 2000).

Putem concluziona, referindu-ne la capacitatea comunitară că aceasta *este o combinație de condiții și resurse care fac posibil procesul de dezvoltare comunitară*.

Variabilele în ecuația dezvoltării

Capacitatea comunitară este un amalgam de scopuri și mijloace. Astfel, un stoc de capital uman sub forma cunoștințelor, abilităților și competențelor este absolut necesar pentru dezvoltarea unei comunități, însă această componentă poate fi ea însăși ținta proiectelor de dezvoltare atunci când se constată necesitatea educării membrilor comunității, formării anumitor competențe. În același timp, există o mulțime de elemente vizibile și măsurabile la nivel individual care devin prin agregare parte a capacității comunitare. În continuare, ne propunem o trecere în revistă a condițiilor care compun capacitatea comunitară și a rolului lor în dezvoltare.

Formele de capital de care poate dispune o comunitate sunt multiple: capitalul fizic (resurse materiale: industrie, mașini, clădiri etc), natural (aer curat, apă, alte resurse naturale), uman (cunoștințe, abilități, competențe), social, cultural (valori), financiar. Aceste forme de capital nu sunt independente unele față de altele, capitalul uman are un rol important în formarea celui social dar și invers, acestea împreună afectează mai departe deciziile care se iau în legătură cu capitalul financiar etc. Sandu D (2001) a identificat șase tipuri de capital ce caracterizează comunitățile: capitalul vital, uman, simbolic, regional, social, de locuire.

Opțiunea noastră este de a lua în considerare capitalul uman, vital, social, cultural și material. Deși și celelalte forme de capital sunt importante, considerăm componentele precizate mai sus ca fiind esențiale atât ca precondiții ale programelor de dezvoltare dar și ca țintă a dezvoltării. De asemenea, am inclus în sfera capacității comunitare rețeaua de servicii sociale existente la nivel comunitar, funcționarea instituțiilor (administrația publică locală, ONG-urile), structura de putere, mecanismele existente de motivare și stimulare a participării și experiența existentă la nivelul comunității a unor programe anterioare al căror rol în dezvoltare îl vom analiza în continuare. Viziunea este aceea introdusă de abordarea resurselor care, luând în considerare problemele și nevoile unei comunități, construiește proiectul de dezvoltare plecând de la resurse.

Modelul prezentat este rezultatul analizei teoretice și experienței de cercetare. Elementele precizate au referințe diferite: unele se referă la organizațiile din comunitate, altele la caracteristici structurale ale acesteia. Modelul poate fi rafinat sau prezentat în forme ce utilizează alte criterii ale capacității comunitare, însă forma inclusă aici a fost aleasă pentru că identifică acele condiții pe care le-am considerat indispensabile în dezvoltarea comunitară.

Identificarea capacității comunitare reprezintă un pas important în cunoașterea comunității în vederea construirii unor programe care să aibă șanse de succes. Aceasta nu înseamnă în mod automat că acele comunități care au o slabă capacitate comunitară nu pot constitui arena programelor de dezvoltare. Accentul în acest caz trebuie pus pe construirea acestei capacități prin realizarea unor programe care inițial să solicite în mai mică măsură sau chiar deloc aspectele deficitare, pentru ca, în timp, după acumularea unor experiențe pozitive de dezvoltare, să se utilizeze și respectivele componente.

1. Fiecare comunitate deține un *capital uman* adică o serie de informații sub formă de cunoaștere, educație, pe de o parte și, pe de altă parte, o stare de sănătate a populației (aceasta este accepția lui Becker).

În principiu, o comunitate poate utiliza capitalul uman de care dispune în procesele de dezvoltare: educația, training-ul, competențele membrilor, abilitățile acestora, talentele deosebite, dar și cunoștințele despre problemele comunității, cunoștințele referitoare la creșterea și îngrijirea copiilor (în crearea serviciilor pentru familie și copil, de exemplu).

Capitalul uman are o importantă componentă de leadership. Liderii, persoanele din interiorul comunității care își asumă responsabilitatea în cadrul programelor de dezvoltare și care facilitează colaborarea și acțiunile comune constituie una dintre cele mai importante forțe în dezvoltarea la nivel local. Liderii sunt cei care au capacitatea de a stabili o viziune pentru viitorul comunității, de a inova, de a-i face pe alții să îi urmeze, de a îndeplini obiectivele în acord cu interesele împărtășite de cei implicați.

Rolul liderilor în diferitele programe de dezvoltare socială și comunitară inițiate de către organizațiile internaționale a fost subliniat în literatură (Narayan, 1994).

Un studiu dedicat participării tinerilor la decizie (Ilie și alții, 2003) a inclus o componentă denumită „leadership” cu scopul de a identifica acei factori care pot contribui la formarea tinerilor lideri în domeniile economic, politic și non-profit.

Studiul (Precupețu I, 2003) a relevat, pe lângă factorii personali care contribuie la formarea leadershipului (temperamentul, caracterul, charisma, capacitatea de analiză și sinteză dar și educația formală) și factori structurali care se referă la oportunitățile oferite tinerilor în învățarea și experimentarea pozițiilor de conducere: posibilitatea de a lucra (conduce) o organizație, un grup încă de la vârste

mici (școală generală, liceu), accesul la cursuri de specializare, training. În timp ce în domeniul economic, în mediul companiilor multinaționale mecanismele de training sunt bine elaborate și accesul la programe de training este relativ ușor, în sfera administrației locale, organizațiilor politice, și chiar cea a ONG-urilor, domeniul cursurilor de instruire este deficitar, fragmentat, neexistând un sistem care să acopere nevoile de training.

De asemenea, experiența concretă obținută în interiorul organizațiilor este esențială în formarea liderilor: ONG-urile la nivel liceal sau în mediul studentesc oferă un gen de laborator pentru dezvoltarea calităților de lider în sensul că ele reproduc problemele pe care tinerii le vor întâlni în viața de adulți la locul de muncă, în diferite comunități, în administrația centrală și locală. Totodată, ele oferă tinerilor oportunitatea dezvoltării abilităților cum sunt stabilirea de obiective, organizarea, delegarea, luarea deciziilor, team-building, comunicarea, rezolvarea problemelor, rezolvarea conflictelor, și chiar învățarea din propriile greșeli.

Din punctul de vedere al intervenției, al politicilor publice, cercetarea a relevat ideea importanței elaborării unor programe de recrutare și formare a liderilor încă de la nivel liceal. Scopul ar trebui să fie de identificare a indivizilor care au capacitatea de stabili o viziune pentru viitor, de a inova, de a-i face pe alții să îi urmeze, de a îndeplini obiectivele în acord cu interesele împărtășite de cei implicați și al căror rol în dezvoltarea societății ca întreg sau al diferitelor comunități nu poate fi neglijat într-o societate inclusivă și prosperă. Formarea de lideri poate contribui și la evitarea situației de gate-keeper în care o persoană/organizație poate controla intrările și ieșirile din comunitate, cu alte cuvinte la menținerea unui mediu democratic.

2. *Capitalul vital* (Sandu, 2001) se referă la populația comunității, la caracteristicile demografice ale acesteia (volumul populației, raportul populație tânără/populație în vârstă). Caracteristicile proiectelor de dezvoltare comunitară precum și șansele lor de succes depind de populația căreia ele se adresează și cu ajutorul căreia se implementează. Programele trebuie să țină cont de indicatorii demografici ai unei comunități încă de la elaborarea lor. O populație îmbătrânită poate fi mai greu implicată în strategii participative iar tipul de program trebuie să aibă în vedere trăsăturile specifice oamenilor ale căror condiții își propun să le îmbunătățească.

3. O altă formă de capital este cel *social* care se referă la interacțiunile existente între oameni, relațiile de colaborare, ajutorare dar și la organizațiile existente în respectiva comunitate care dau oamenilor posibilitatea de a participa la proiecte comune și de a se relaționa, ajuta. Proiectele de dezvoltare comunitară care iau în considerare rețeaua de relații interpersonale existente în comunitate și caracteristicile acesteia (bazată pe familie, vecinătate, colegialitate etc) pot avea mai multe șanse de succes decât cele care omit tipul de relație preexistentă implementării proiectului. De asemenea, utilizarea relațiilor pe care comunitățile le

au în afara lor se pot dovedi de maximă importanță. De exemplu, pentru mediul rural, experiența arată că „fiii satului” pot fi un important capital social (Sandu, 2001). Capitalul social este tratat mai detaliat și separat datorită faptului că reprezintă o perspectivă distinctă de dezvoltare comunitară.

4. *Capitalul material* are în vedere resursele materiale existente în interiorul comunității ce pot fi folosite în diferite programe. El include surse financiare dar și spații care pot găzdui aceste programe, mici contribuții în natură pentru organizarea de întâlniri și altele. Resursele financiare sunt esențiale și de modul lor de alocare depinde fundamental succesul unui proiect. Ele pot fi locale sau pot fi atrase din surse exterioare comunității sau ambele surse pot fi implicate în finanțarea programelor.

Capitalul material și cel vital sunt condiții importante ale dezvoltării dar crearea unor programe care să se concentreze pe dezvoltarea acestor surse nu constituie, în accepția pe care am dat-o termenului, dezvoltare comunitară. Investițiile în infrastructură, de exemplu, în economia localității, nu reprezintă proiecte de dezvoltare comunitară atâta vreme cât nu includ o componentă de sociabilitate, ci rămân în sfera dezvoltării economice.

5. *Capitalul simbolic ține de valorile la care oamenii aderă, de credințele lor, de orientările pe care ei le au în viața socială. Este de așteptat să existe anumite variații ale orientărilor de valoare ale oamenilor în funcție de tipul de comunitate, de aceea specificitatea capitalului simbolic trebuie luată în considerare în elaborarea programelor de dezvoltare.*

Cele mai importante valori, care au relevanță pentru domeniul dezvoltării comunitare sunt cele ale participării sociale. Am ales să includem aici, însă, un complex atitudinal valoric care cuprinde și atașamentul față de comunitate (identitatea comunitară), competența civică, atitudinile și așteptările față de stat, fiecare jucând un rol esențial în dezvoltare. Acestea sunt caracteristici care se măsoară la nivel individual, însă, în măsura în care sunt prezente în interiorul comunității ele devin o caracteristică a structurii comunitare, putând fi încorporate în capitalul simbolic și utilizate ca resurse în creșterea comunității.

a. Valori ale participării

În ultimii ani, participarea oamenilor la decizii și acțiuni la nivel regional și local și chiar național este considerată în tot mai mare măsură ca o componentă importantă a unei societăți democratice, inclusive și prospere. Participarea la viața democratică a unei comunități presupune mai mult decât a merge la vot sau a candida în alegeri deși acestea sunt elemente esențiale. Participarea și cetățenia activă se referă la drepturi, mijloace, spațiu și oportunități și, acolo unde este necesar, la oferirea de suport pentru facilitarea participării la decizii și angajarea în acțiuni și activități care să contribuie la construirea unei societăți afluente.

Participarea oamenilor la nivel local este mecanismul de alegere colectivă (opus alegerilor dominate de logica pieței și celor făcute de profesioniști) care contribuie la menținerea unor spații publice care sunt democratice și sănătoase. (Frazer, 1999: 169).

Participarea socială este un concept relativ dificil de definit ce se suprapune într-o anumită măsură cu alte concepte cum sunt integrarea socială, angajarea civică, capitalul social.

Conform *Dicționarului de sociologie* (1993), participarea socială presupune „implicare (subiectivă, prin atitudini, aspirații, cunoștințe, convingeri, anticipări, angajări) și integrare (obiectivă, prin acțiuni și interacțiuni) într-un sistem de relații sociale. Participarea este o valoare în măsura în care satisface nevoia umană de implicare și integrare, asigură securitatea afectivă și de apartenență și un mod de a fi sau de identificare cu acel univers de viață care conferă sens și orientare existenței individuale și sociale”. Pe de altă parte, lipsa participării, sau o participare socială scăzută, „exprimată prin indiferențism, anomie, alienare sau apatie, este un simptom al lipsei de sens, al atomizării și izolării sociale, ca și indiciul stării de nerealizare a nevoii de recunoaștere și apartenență (...). Dacă există coincidență între orientarea (scopurile, motivațiile, interesele) persoanelor și oportunitățile oferite de structura socială sau dacă o structură socială este astfel organizată încât funcționarea ei normală se bazează pe participarea indivizilor, atunci participarea tinde să atingă cote maxime”.

Se poate spune că, la nivel individual, participarea individului la viața socială presupune un sistem de valori, norme care facilitează integrarea acestuia în societate și care permite atât relaționarea cu ceilalți cât și cu instituțiile. Pe de altă parte, există caracteristici ale structurii sociale de care depinde în mod fundamental modul în care oamenii se raportează unii la ceilalți și participă la procesele sociale.

Teoria culturii politice a lui Almond și Verba (1963, 1996) a fost cea care a fundamentat într-o abordare influentă participarea socială. Ulterior, conceptul a fost reluat în strânsă legătură cu capitalul social, fiind în ultimii ani reevaluat din perspectiva teoriei capitalului social de către Putnam (1993, 2000).

b. Atașamentul la comunitate

Atașamentul la comunitate implică un sentiment de identificare cu aceasta dar poate include mai mult decât atât în opinia unor autori (Parker și alții, 2001: 464). El se poate referi, pe lângă sentimentul de apartenență la respectiva comunitate și la senzația individului că poate influența starea de lucruri din comunitate, la convingerea acestuia că necesitățile îi vor fi satisfăcute în acea comunitate și, nu în ultimul rând, la împărtășirea istoriei și experienței comunitare comune.

c. *Competența subiectivă*

Percepția subiectivă a propriei puteri de a influența puterea este foarte importantă: un individ care crede că poate acționa poate să aibă un comportament activ. Această credință constituie ceea ce autorii au numit *competența subiectivă* (locală și națională). Datele de cercetare demonstrează cum competența crește cu educația, diferă în funcție de sex, tip de comunitate (Almond și Verba, 1996). De exemplu, persoanele cu o educație scăzută cred în mai mică măsură că individul are vreo responsabilitate de a participa în comunitatea locală. Competența locală diferă foarte mult de cea națională care este mult mai slabă.

d. *Așteptările față de stat*

Relația individului cu statul este o dimensiune importantă a contextelor socio-culturale care fac posibilă o dezvoltare comunitară efectivă. Percepțiile și reprezentările indivizilor asupra rolului pe care statul trebuie să îl îndeplinească în viața lui, adeziunea la un anumit tip de stat al bunăstării demonstrează gradul de dependență a cetățeanului față de stat și, în ultimă instanță, capacitatea/incapacitatea de a-și asuma responsabilități individuale.

În modelul capacității comunitare am inclus, pe lângă tipurile de capital și alte câteva elemente: rețeaua de servicii sociale existente la nivel comunitar; funcționarea instituțiilor: administrația publică locală, ONG-urile; structura de putere; mecanismele existente de motivare și stimulare a participării și experiența unor programe anterioare.

6. *Serviciile publice*, cum sunt, de exemplu, sănătatea și învățământul, prin procesele de descentralizare din ultimii ani au o tot mai mare relevanță la nivel comunitar. Ele pot fi resurse în dezvoltare dar și ținta eforturilor de schimbare.

7. *Serviciile sociale* prezintă o importanță deosebită datorită faptului că de foarte multe ori dezvoltarea comunitară are ca scop crearea de astfel de servicii sau „umplerea golurilor” existente. De altfel, există un model distinct al dezvoltării comunitare concentrat asupra serviciilor sociale și care a fost prezentat în capitolul anterior. El se îndepărtează de la modelul clasic al asistenței sociale tocmai prin dimensiunea comunitară dar scopurile sunt aceleași: rezolvarea problemelor sociale.

Programele clasice de asistență socială au devenit în ultimii ani din ce în ce mai puternic orientate comunitar. Astfel, fie că e vorba despre delincvență, sănătate mentală, copiii orfani, copiii străzii, copiii abuzați etc, programele de intervenție se adresează tot mai mult nivelului comunitar ca urmare a recunoașterii faptului că aceste probleme nu se produc independent de condițiile comunitare ci sunt influențate de către acestea.

Astăzi, asistenții sociali caută din ce în ce mai mult „sfântul pocal al comunității și vecinătății în încercarea de a crește eficacitatea intervențiilor sociale”. (Bowen și alții, 2000: 5)

8. Modul de funcționare a *administrației locale* este un factor esențial în programele de dezvoltare. De exemplu, pe baza unei analize a șase proiecte de dezvoltare comunitară, Campfens (1997, apud Rothman, 2000) a identificat factorii esențiali pentru programe participative de succes, incluzând și administrația locală: un mediu deschis și democratic, administrație publică descentralizată, structuri de decizie colectivă la toate nivelurile administrative, educația comunităților în metodele activismului comunitar și leadership-ului, metode democratice de conducere în interiorul organizațiilor de asistență socială și a celor implicate în astfel de programe, implicarea ONG-urilor și crearea unor organizații care să se auto-guverneze.

9. Aceste elemente trimit și la importanța *structurii de putere* a comunității. Atunci când puterea este concentrată la nivel comunitar în mâinile unui număr redus de oameni (așa cum au arătat analizele structurii de putere)⁹ sau este larg difuzată făcând dificilă luarea deciziei, șansele de dezvoltare sunt diminuate. În strânsă relație cu conceptul de structură a puterii se află ideea de *împuternicire comunitară*. Aceasta implică un proces de acțiune socială care promovează participarea oamenilor, organizațiilor și comunităților către obiectivul creșterii controlului la nivel individual și comunitar, eficacității politice, îmbunătățirii calității vieții și justiției sociale (Zimmerman, 2000: 43). Împuternicirea se referă și la capacitatea individului de a controla propria viață dar include și nivelul social.

Ideea de împuternicire aduce în prim plan necesitatea de a trata problema participării la nivel local unde integrarea individului într-un sistem de relații sociale are mai multă relevanță. Împuternicirea presupune dezvoltarea competențelor cetățenilor pentru a participa la procesele de guvernare. Presupune existența unor mecanisme formale de participare. Chiar Almond și Verba (1996) considerau că este bine să se înceapă cu comunitatea locală atunci când este vorba despre participare pentru că problemele sunt mai ușor de înțeles, organele guvernământului mai puțin distante, șansele de participare eficientă sunt mai mari. Numai aici cetățeanul poate dezvolta un sentiment al cunoașterii cu privire la problemele sociale și politice.

10. *Mecanismele de stimulare și motivare a participării* pot fi parte a programelor, a modului în care funcționează administrația publică locală, a politicilor diferitelor servicii sociale. Oricare ar fi cazul, participarea comunitară în general și voluntariatul în special nu sunt posibile decât în foarte mică măsură în absența unor astfel de mecanisme de motivare.

⁹ A se vedea capitolul despre analiza structurii de putere.

11. În sfârșit, *experiența unor programe anterioare* poate influența inițiativa și viitoarele proiecte de dezvoltare. Experiențele pozitive din trecut sunt ele însele un capital, atât prin faptul că influențează capitalul uman sub forma cunoștințelor și competențelor dar și ca parte a memoriei colective locale care cimentează astfel de succese.

Variabile care definesc programele de dezvoltare comunitară¹⁰

Dincolo de condițiile structurale pe care le oferă comunitatea, de caracteristicile individuale ale membrilor comunității, există o serie de elemente ce influențează în mod esențial succesul eforturilor de dezvoltare și care țin chiar de programele de dezvoltare. Următoarele condiții au fost formulate pe baza analizei literaturii ce descrie programele de dezvoltare și analizei unui program de dezvoltare comunitară.

În primul rând, *finanțarea proiectelor* reprezintă punctul cel mai important în implementarea acestora. Resursele materiale reduse sau nesustenabile pe termen lung nu sunt de bun augur pentru proiectele de dezvoltare. Ele trebuie să beneficieze de finanțare suficientă, sigură și pe tot parcursul desfășurării lor.

Marea Britanie utilizează, de exemplu, fondurile loteriei pentru programele sociale. Acest mecanism este de natură să asigure o finanțare substanțială acestor programe dar implică și o recompensă de natură simbolică celor care joacă în acest sistem. Acesta este un tip de cotizație pentru scopuri sociale pozitive, prin natura sa, sistemul putând oferi o cale instituționalizată prin care oamenii pot participa la efortul de ajutorare a celorlalți.

Frazer (1999: 169) considera că îmbunătățiri durabile și efective ale spațiului public nu sunt posibile fără resurse ale administrației centrale; clubul local al tinerilor nu poate face miracole în domenii în care relațiile sociale și instituțiile sunt afectate sau acolo unde infrastructura și arhitectura existente afectează puternic calitatea vieții.

Un studiu realizat de echipă de cercetare a Națiunilor Unite coordonată de Herbert Hyman a chestionat 445 experți în dezvoltare comunitară din 13 țări despre experiența lor în domeniu (Rothman, 2000) a precizat alte elemente care influențează succesul programelor și care țin de designul acestora.

Calitatea planificării programelor este un factor esențial. Planificarea grăbită, incompletă, se poate dovedi un impediment în succesul proiectului. „În multe țări, printre care și India, programele de dezvoltare comunitară s-au extins rapid ca rezultat al eforturilor politicianilor de a împărtăși votanților intențiile lor cât mai curând posibil. Asistenților sociali comunitari li s-au dat prea multe respon-

¹⁰ Acest subcapitol a fost publicat într-o primă formă în Jurnalul practicilor comunitare pozitive, nr 1-2/2003.

sabilități și răul care a rezultat a fost chiar mai important decât dacă nu s-ar fi întreprins nimic. Programele sunt de succes când resurse adecvate sunt utilizate.” (Holdcroft, 1978 apud Rothman, 2000). Procedul proiectelor pilot în care se realizează programe la scară mică ce sunt apoi extinse pe baza unei observări permanente a modului în care funcționează, proceduri flexibile, un ritm moderat de punere în practică și programe cu scopuri înguste dar realizabile pot fi elemente ce contribuie la succes.

Calitatea resurselor umane utilizate în programele de dezvoltare comunitară. Studiul (apud Rothman, 2000) a ierarhizat diferitele tipuri de experți implicați în programe în funcție de eficiența pe care au dovedit-o. Profesioniștii cu abilități multiple au fost considerați ca fiind cei mai eficienți de către 60% dintre persoanele intervievate, persoanele fără educație specială dar cu bun simț au fost considerate de către 30% dintre subiecți ca fiind eficiente iar experții specializați într-un domeniu specific au fost menționați de 15% ca fiind eficienți. Persoana care lucrează în proiectele de dezvoltare comunitară este un actor care trebuie să înțeleagă comunitatea în întregul ei, modul în care instituțiile ei funcționează, trebuie să aibă calități de diplomat pentru a putea să armonizeze interesele diferite, înțelegere față de populația comunității.

Supportul permanent din partea organizațiilor finanțatoare, comunicarea continuă între organizațiile implicate sunt și ele de mare importanță. În programele de dezvoltare comunitară implementate la nivel național problema coordonării și planificării programelor a constituit o dificultate permanentă pentru administratori pentru mulți ani. Crearea ierarhiilor la nivel local, regional și central nu a fost de natură să îmbunătățească programele la nivel comunitar și a creat probleme în comunicarea interdepartamentală. De obicei, diferitele departamente vor să obțină credit pentru toate rezultatele pozitive (Kotze, 1987, apud Rothman, 2000).

Alte condiții se referă la tipurile de obiective pe care programele le includ.

Proiectele de dezvoltare comunitară ar trebui să conțină *obiective clare* însoțite de sarcini simple care pot fi îndeplinite relativ ușor: sarcinile ar trebui să fie specifice, nu comprehensive (au un start și un final care sunt clare astfel încât există înțelegerea a ceea ce se cere și a ceea ce se va realiza). De asemenea, ar fi de dorit ca sarcinile să presupună un grad scăzut de coordonare astfel încât oamenii să le îndeplinească relativ ușor și fără a se angaja în rețele interpersonale complicate (de exemplu, într-o organizație structurată pe verticală, cu niveluri multiple de responsabilitate, birocratizată, sarcinile se duc la îndeplinire greu și în timp îndelungat). La fel de important este ca orizontul de timp să fie stabilit clar, termenele scurte sunt preferabile celor medii și lungi.

Se pare că proiectele la scară mică îndeplinesc mai ușor obiectivele și au mai multe șanse de a atrage finanțare și participare din partea oamenilor. Proiectele la scară mare care presupun centralizare administrativă au șanse mai mici de a atrage oamenii în implementarea lor.

Atunci când există *susținere față de proiect*, implicarea din partea beneficiarilor poate fi mai ușor atinsă. Această susținere poate fi testată prin solicitarea din partea comunității a unei contribuții la implementarea proiectului (financiară dar și de altă natură). Această contribuție trebuie solicitată în funcție de condițiile comunitare concrete (este puțin indicată impunerea unei contribuții financiare din partea comunităților sărace, dar ele pot contribui cu resurse umane, oferirea de spații pentru desfășurarea proiectului etc).

Armonizarea diferitelor interese în realizarea unui proiect de dezvoltare comunitară este dificil de realizat, totuși, este posibilă. De exemplu, un proiect care își propune crearea unui centru de zi pentru copii într-o comunitate ar putea fi parteneriat între autoritățile locale, un ONG, o organizație finanțatoare dar ar putea să implice și părinții ai căror copii vor beneficia de centrul de zi. Fiecare actor are un interes propriu în realizarea proiectului dar există și un interes comun care poate cataliza acțiunile, acela al rezolvării problemei copiilor de care ar putea beneficia toți actorii implicați în proiect.

Elementul esențial, însă, în programele de dezvoltare este rezultatul. Oamenii parcurg un proces de învățare socială prin participarea în programele de dezvoltare comunitară. Atunci când eforturile lor sunt de succes, *beneficiile sunt vizibile*, participarea inițială devine precedent pentru programe viitoare, pentru dezvoltare durabilă, coeziune socială. Atunci când beneficiile așteptate sunt percepute ca fiind mai mari decât costurile, șansele de succes cresc.

Considerații în legătură cu capacitatea comunitară

Atunci când există capacitate comunitară, există și o probabilitate mare de a obține rezultate. Rezultatele se multiplică în timp. Când capacitatea comunitară este foarte slabă sau nu există, programele participative de dezvoltare comunitară au șanse scăzute de succes. În aceste cazuri, capacitatea trebuie construită prin crearea de programe concentrate pe aspectele deficitare dar pornind de la resursele existente. În comunitățile cu capacitate redusă probabilitatea ca oamenii să se organizeze pentru a-și rezolva problemele este destul de mică. Creând o astfel de bază pe termen lung se pot realiza programe care să includă în mai mare măsură strategii participative.

De obicei, programele de dezvoltare comunitară sunt implementate în comunități care au capacitatea de a se organiza, atrage fonduri etc. Aceasta și datorită nevoii celor care acordă finanțarea (guvernul, ONG-uri, autorități locale) de a obține rezultate pe care le pot raporta astfel încât să își mențină suportul de care beneficiază. Efectul ar fi acela al ignorării tocmai a comunităților care au mai multă nevoie de dezvoltare.

Deși este evidentă importanța condițiilor identificate ca având un rol în dezvoltare, ele nu sunt independente unele față de altele ci se inter-influentează. Deși Chaskin (2001) a luat în considerare ca elemente ale capacității comunitare numai patru elemente (existența resurselor, rețele de relații, leadership și mecanisme de participare), el menționa dificultatea înțelegerii modului în care chiar și aceste componente se relaționează, mecanismele prin care operează sau strategiile ce pot fi utilizate pentru a crea capacitate comunitară.

Modelul de capacitate comunitară prezentat în această lucrare are menirea de a descrie varietatea elementelor care pot influența, într-un fel sau altul, dezvoltarea. Totodată, el atrage atenția asupra imposibilității construirii unor strategii coerente de dezvoltare care să fie specifice și aplicabile cu succes în diferite contexte. Accentuarea unei componente sau a alteia în eforturile de dezvoltare duce la conturarea unei anumite strategii. De exemplu, concentrarea asupra serviciilor sociale ne-ar situa în modelul mai larg al politicilor sociale, accentuarea componentei de sociabilitate, de capital social ar plasa strategia în domeniul dezvoltării comunitare „pure”. Ideea pe care o susținem, însă, este aceea a comprehensiunii, a luării în considerare și a cunoașterii condițiilor multiple care afectează dezvoltarea.

Dacă un proiect și-ar propune să transforme capitala Românie într-un oraș curat și ar investi în servicii de salubritate mai bine dotate tehnologic, mai bine organizate, mai eficiente, acesta nu ar fi un program de dezvoltare comunitară. Dacă ar include însă, o componentă de educație a locuitorilor capitalei referitoare la curățenie, ecologie, managementul gunoiului și i-ar aduce împreună cu cei care iau deciziile în domeniul serviciilor de curățenie pentru discuții și/sau procese de învățare, atunci acest program s-ar apropia de profilul dezvoltării comunitare. Dacă același program ar include o componentă de design urban în care ar fi amenajate spații prietenoase pentru cetățeni, care să încurajeze depozitarea ecologică a gunoiului, atunci acest program ar ținti către comprehensiune.

Capacitatea comunitară este un construct util pentru a înțelege procesul de schimbare și intervenție socială la nivel comunitar dar translatarea din plan teoretic în practică poate pune o mulțime de dificultăți.

Practicile de construire a capacității comunitare trebuie să pornească, în primul rând, de la cunoașterea foarte atentă a condițiilor locale și a modului în care acestea pot influența rezultatele programului. În al doilea rând, ele ar trebui să includă obiective și mijloace specifice prin care se pot atinge acele scopuri și să exploreze modurile specifice prin care se poate promova colaborarea între organizații și implicarea membrilor comunității. În ultimul rând, ar trebui să recunoască limitele acțiunii la nivel local astfel încât așteptările față de aceasta să fie în concordanță cu realitatea. În ultimă instanță, modalitățile concrete de dezvoltare comunitară sunt o problemă de imaginație a celor care proiectează programe și care trebuie să răspundă prin strategiile lor condițiilor locale.

Capitalul social

Capitalul social este o orientare produsă de „noua sociologie economică” (Woolcock, 1998) și care a exercitat o influență extrem de mare în ultimii ani în domeniul dezvoltării comunitare. Ceea ce ne propunem în continuare nu este o analiză teoretică extinsă a capitalului social ci o precizare a caracteristicilor acestuia și evidențierea rolului pe care îl poate avea în dezvoltare. Strategiile de dezvoltare depind în mod esențial de tipul de sociabilitate: „...prin mod de realizare și finalitate dezvoltarea este mobilizare a sociabilității productive și reproducere a sociabilității ca valoare fundamentală de conviețuire” (Sandu, 2003: 10).

Capitalul social se referă la caracteristici ale societății ca încredere, norme și rețele de relații interpersonale care pot îmbunătăți eficiența societății prin facilitarea acțiunilor colective. Conform teoriei consacrată de către Putnam (1993), o comunitate civică (despre care se poate spune că deține în mare măsură capital social) ar fi caracterizată de următoarele elemente:

1. angajare civică: cetățenii participă activ în domeniul public, urmărindu-și interesele în contextul mai larg al societății înțelegând, în același timp, interesele celorlalți.
2. egalitate politică : comunitatea este legată de relații de reciprocitate și cooperare, nu prin relații de autoritate și dependență. Oamenii sunt angajați în procesul de autoguvernare urmărind norme ale reciprocității.
3. solidaritate, încredere și toleranță : cetățenii sunt activi, egali, se ajută unii pe alții, se respectă, au încredere unii în ceilalți, chiar dacă au păreri diferite, sunt toleranți cu oponenții lor. De altfel, încrederea interpersonală este considerată ca fiind ingredientul principal la relațiilor interumane iar rețelele sociale bazate pe încredere au șanse mai mari să surmonteze dificultățile care decurg din nerealizarea intereselor comune ca rezultat al acțiunilor izolate, oportuniste ale indivizilor care nu sunt integrați în mecanismele acțiunii colective.
4. asociații, care sunt, de fapt, „structuri sociale ale cooperării”: normele și valorile comunității civice sunt încorporate în structuri și practici sociale distincte, asociațiile având ca efect „intern” formarea normelor de cooperare, solidaritate, spirit public. Există evidențe empirice (Almond și Verba, 1996) care susțin importanța asocierilor, datele de cercetare arată că membrii asociațiilor au nivele mai înalte de încredere, participare, competență civică. Participarea în asociații generează abilități de cooperare, responsabilitate pentru acțiuni colective.

De altfel, asocierile sunt importante atât în procesul general de participare socială cât și în mod specific din punctul de vedere al intervenției sociale: ele

oferă cadrul în care indivizii pot lua parte la viața comunității, se pot implica în luarea deciziilor în problemele care îi privesc în mod direct.

Conform teoriei capitalului social, succesul în depășirea dilemelor acțiunii colective depinde de contextul social. Cooperarea voluntară se realizează mai ușor într-o comunitate care a moștenit o parte importantă de capital social sub forma normelor reciprocității și a rețelelor de angajament civic.

Cooperarea spontană a oamenilor este facilitată de capitalul social dar crearea capitalului social este un ciclu. În procesul participării, oamenii dobândesc noi capacități, mai mare încredere unii în ceilalți, astfel încât provizia de capital social este realimentată. Toate formele capitalului social sporesc pe măsură ce sunt utilizate și descresc dacă nu sunt puse în practică. De exemplu, încrederea este o resursă morală care se revitalizează în procesul interacțiunii sociale în timp ce neîncrederea are capacitatea de a fi auto-suficientă, hrănește continuu individul. Rețelele de asociații facilitează comunicarea, îmbunătățesc fluxul de informații despre încrederea care poate fi acordată oamenilor, permit reputațiilor să circule și să fie rafinate. Încrederea și cooperarea depind de informația despre potențialii parteneri, în timp ce incertitudinea sporește dilemele acțiunii colective. Totodată, succesele cimentează relațiile. (Putnam, 1993)

O comunitate cu un stoc important de capital social ar trebui să fie mai curată, mai sigură, mai bine guvernată și, în general, mai „fericită” decât cea care are un nivel mai scăzut la capitalului social pentru că membrii ei pot găsi locuri de muncă bune, iniția proiecte care servesc interesul public, își pot monitoriza comportamentul reciproc fără costuri, pune în practică acorduri contractuale, utiliza resursele existente mai eficient, rezolva disputele în mod prietenos și răspunde preocupărilor cetățenilor în mod prompt. (Woolcock, 1998: 155)

„În principiu, capitalul social se referă la interacțiunile la care indivizii iau parte, fiind inclus în rețelele sociale și normele asociate acestora, manifestându-se prin participarea indivizilor la formarea și funcționarea instituțiilor, în încrederea în aceste instituții, în alți indivizi sau grupuri de indivizi”. (Voicu B, 2004: 3)

Relația dezvoltare-capital social

Rolul capitalului social în dezvoltare este extrem de important și acest lucru este indicat de nenumăratele studii care se concentrează asupra relației dintre cele două elemente. Opinia împărtășită de mulți autori este aceea că dezvoltarea este influențată de tipul de relație socială care reprezintă baza comunității, respectiv a societății.

„Este imposibil să înțelegi șansele politicilor și proiectelor de dezvoltare fără a ști caracteristicile relațiilor sociale la nivel micro și macro, dacă aceste niveluri sunt articulate și cum acest nivel de articulare s-a produs în mod istoric” (Woolcock, 1998: 183).

Teoriile modernizării s-au concentrat în mare măsură asupra relației dintre capitalul social și nivelul de dezvoltare a diferitelor țări și comunități. Explicațiile acestor teorii sunt, în esență, culturaliste, făcând apel la valori și credințe, uneori istorie, în explicarea diferențelor în dezvoltare.

Un număr foarte mare de studii a analizat relația dintre nivelul de dezvoltare a unei țări și tipul de capital social, implicit nivelul și amploarea participării. Chiar Almond și Verba (1996) au subliniat faptul că paternul interacțiunii sociale voluntare este relativ bine fixat în democrațiile stabile și că, alternativ, lucrul acesta reflectă sentimente de încredere și siguranță în mediul social. În acele țări în care există o incidență mai înaltă a competenței civice cooperante, acolo pare a exista de asemenea o incidență mai înaltă a interacțiunii sociale în alte contexte decât cel politic.

Stolle și Weltzel (2000) au reluat și ei elementele definatorii ale teoriei capitalului social reafirmând că încrederea generalizată în oameni, încrederea în instituții și valori ale reciprocității sunt cele mai importante elemente ale spiritului civic. Ei au găsit puncte de sprijin în favoarea teoriei arătând că, la nivel macro, există o corelație între numărul de ani de democrație și nivelul de încredere. De asemenea, există o corelație între capitalul social și libertățile acordate de către o țară.

Inkeles și Smith, Baker și Inglehart (2000) au încercat să pună în relație variabilele identificate ca având putere mare de explicare a participării sociale (încrederea în oameni, toleranța) și valori ale modernității. Ei au constatat că încrederea și toleranța nu sunt relaționate cu relațiile sociale puternice în familie sau cu legăturile puternice care există în interiorul grupurilor religioase și al altor organizații voluntare ci sunt în mai mare măsură asociate cu valori „individualiste” caracterizate ca fiind moderne. Aceste valori includ sentimentul eficacității personale, bunăstării subiective, înclinația către protest și, mai ales, libertatea aspirațiilor. Concluziile de cercetare au arătat că:

1. Încrederea generalizată se relaționează pozitiv cu valori ale individualismului care sunt considerate o formă a capitalului social modern și nu cu valori comunitariene care sunt forme ale capitalului social tradițional. Capitalul social modern accentuează importanța atitudinilor individualiste bazate pe afirmarea individului, în timp ce capitalul social tradițional accentuează importanța relațiilor puternice de grup, apartenența la grupuri și valori morale colective.
2. Valorile individualismului modern și comportamentele, inclusiv încrederea generalizată sunt în mai măsură relaționate cu un nivel înalt de performanță economică și cu performanța democratică decât formele tradiționale de capital social.

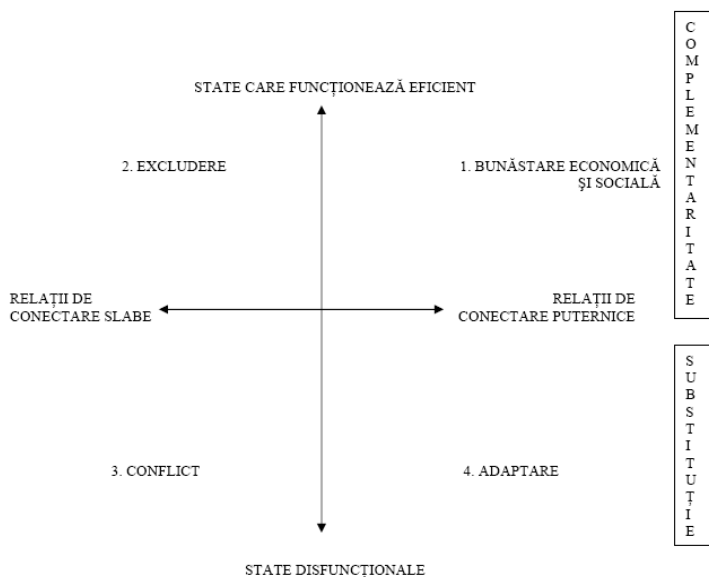
3. Această relație este foarte puternică, capitalul social modern și performanța democratică reprezintă un element comun care poate fi descris în termeni de împuternicire individuală sau dezvoltare umană la nivel social.

Modernizarea contribuie, în opinia autorilor, pe de o parte la reducerea intensității încrederii iar pe de altă parte la extinderea încrederii. Aceasta înseamnă că într-o societate modernă indivizii au relații sociale numeroase cărora le acordă un grad moderat de încredere pe când într-o societate (comunitate) caracterizată de capital social tradițional indivizii se relaționează cu un număr redus de persoane (familie, vecinătate) cărora le acordă încredere intensă. Autorii consideră, din acest punct de vedere că, atunci când încrederea într-un grup este foarte intensă, grupul respectiv este exclus de la solidaritate socială extinsă. Cu alte cuvinte, când relaționarea este intensă dar redusă din punctul de vedere al extinderii se poate produce atomizare, fragmentare socială iar diferitele grupuri sunt rupte unele de celelalte.

Din perspectiva teoriei modernității, capitalul social ia naștere nu din relații interpersonale ci din multiplicitatea interacțiunilor impersonale și contractuale bazate pe autonomie individuală, emancipare și auto-afirmare.

Capitalul social care facilitează dezvoltarea ar trebui să existe la nivel comunitar, între comunități și grupurile sociale mai largi care fac posibile oportunități mai importante de dezvoltare, între societatea civilă și instituțiile de la nivel macro și în instituțiile corporatiste. Atunci când una dintre aceste verigi lipsește, dezvoltarea are șanse scăzute. (Woolcock, 1998: 186)

Narayan (1998) a introdus distincția între legăturile de tip bonding și cele de tip bridging. În societățile în care grupurile sociale primare sunt unite prin legături sociale de conectare (tip „bridging”) și nu numai prin legături profunde în interiorul grupurilor (de tip „bonding”) și prosperitatea economică și ordinea socială sunt în mai mare măsură posibile și probabile. Într-o societate în care capitalul social este de tip bonding, (sau, în alți termeni tradițional) în care grupurile primare sunt izolate unele față de altele, este posibil ca structurile de putere să fie dominate de către un grup puternic în defavoarea altor grupuri care sunt excluse. Astfel, grupurile primare informale, preiau o parte din funcțiile statului, devin **substituiți** ai statului care nu este eficient în gestionarea proceselor sociale iar oamenii trăiesc în grupuri sociale izolate și încearcă să supraviețuiască în condițiile unei situații economice dificile pentru a-și câștiga existența.

Sursa: Narayan (1999)

În opinia autorului, cadranul 1 este scenariul ideal în care funcționarea statului este completată de multitudinea relațiilor sociale existente între grupuri care conduc la rezultate pozitive economice și sociale. Țările care se încadrează aici sunt cele nordice caracterizate de dezvoltare economică, coeziune socială, relativa absență a criminalității, violenței, conflictului și excluderii.

Cadranul 2 include țări în care, în ciuda faptului că statul funcționează eficient, sunt caracterizate de excludere socială a grupurilor non-dominante. Țările ce se încadrează aici ar fi câteva în America Latină (Peru, Mexic), Germania, multe țări din Europa de Est și (surprinzător) chiar Statele Unite ale Americii, unde anumite grupuri minoritare sunt caracterizate de excluziune.

Cadranul 3, denumit conflict, presupune un tip de guvernare puțin eficientă în a răspunde nevoilor indivizilor substituită de grupurile sociale primare în care indivizii se refugiază pentru a putea supraviețui. Comunitățile, societățile în care există grupuri cu putere și autoritate (mafia, mișcări de gherilă, grupuri care utilizează violența) pot popula aceste cadran.

Ultimul cadran, caracterizat de relații de conectare puternice între grupuri și state ineficiente este definit de strategii de adaptare în care oamenii se angajează în activități informale care le asigură supraviețuirea: credite informale (împrumut de la prieteni, colegi etc), economie gri, schimburi economice tip barter etc.

aceste activități sunt rupte de instituțiile statului și, de cele mai multe ori substitutive acestora. Aici s-ar încadra Rusia, dar și o țară cum este Kenya unde pot fi identificate o mulțime de activități de supraviețuire în comunitățile locale.

O astfel de schemă este oarecum simplificatoare și este greu de încadrat în ea o anumită țară în care pot coexista mecanisme diferite. Valoarea schemei constă, însă, în a vizualiza relația existentă între tipul de capital social existent într-o anumită țară, instituțiile statului și strategiile de integrare, participare socială ce pot fi dezvoltate într-un anumit context social.

Implicații pentru strategiile de dezvoltare

Teoriile modernizării poartă cu ele o implicație esențială pentru strategiile de dezvoltare: dezvoltarea are șanse scăzute în spațiile socio-culturale caracterizate de relații sociale de tip bonding, țările tradiționale și România implicit, fac parte din categoria celor caracterizate de capital social mai degrabă „tradițional”.

„În România, atât implicarea în rețele de prieteni, cât și încrederea în oameni, grupuri identitare minoritare sau instituții prezintă niveluri reduse în raport cu alte societăți europene. Mai mult decât atât, rețelele de relații utile sunt puține” (Voicu, 2004: 42).

Capitalul social de tip tradițional include diferitele forme de întraajutorare, împrumut, îngrijire, utilizarea în comun a uneltelor agricole. Acesta, chiar dacă permite rezolvarea problemelor curente, nu este de natură să permită conectarea comunității la oportunitățile mai largi de dezvoltare. El poate duce la un „exces al comunității” (Woollcock, 1998: 171).

Observații la teoria capitalului social

1. Teoriile de acest gen au ca unitate de analiză țările, foarte rar comunitățile iar concluziile sunt influențate de această abordare macro și de sistemul de indicatori utilizat. Aceste teorii lasă foarte puțin spațiu pentru identificarea formelor de sociabilitate specifice diferitelor contexte sociale și analizei lor calitative. Modelul relaționării sociale impus de aceste teorii este cel „mediat” de „societatea civilă”, de o rețea de organizații, asociații. Totuși, oamenii dezvoltă diferite forme de sociabilitate specifice contextelor particulare și care pot îndeplini, în principiu, funcții asemănătoare cu cele ale capitalului social de tip „bridging”. Satele românești, de exemplu, au dezvoltat forme specifice de sociabilitate: ajutorarea celor care își construiesc case de către comunitate prin munca în comun a membrilor acesteia, lucrul în comun la câmp, împrumutul uneltelor, îngrijirea copiilor de către vecini etc. Sigur, aceste forme de sociabilitate, din perspectiva teoriilor modernizării sunt considerate capital social tradițional cu potențial scăzut de dezvoltare atâta vreme cât ele nu permit conectarea comunității la societatea mai

largă. Opțiunea noastră ar fi aceea de a le considera din perspectiva modelului capacității comunitare, ca resurse ce pot fi utilizate în dezvoltare: identificarea și utilizarea rețelelor de sociabilitate existente și nu pornirea de la premisa ca ele pot fi o frână în calea proceselor de dezvoltare. Eforturile de dezvoltare ar putea fi, în acest caz orientate tocmai către conectarea acestor rețele la rețelele mai largi de sociabilitate. Granovetter (apud Woollcok, 1998: 175) a utilizat ideea creditelor rotative bazată pe „cuplare și decuplare” prin care indivizii, inițial folosesc resursele oferite de sferele de relaționare primare, familie, comunitatea imediată pentru a ca apoi să încerce să depășească granițele impuse de acestea și să realizeze legături de conectare cu societatea mai largă. Este imposibil de spus însă în ce măsură aceste mecanisme se pot aplica în contexte diferite dar ideea de a utiliza aceste forme de sociabilitate rămâne, în opinia noastră, valoroasă.

2. Există un alt aspect important care ține de procesele de modernizare. Acestea au fost însoțite, pe lângă trecerea de la valorile de „supraviețuire” la cele de „autoexprimare” (Inglehart și Baker, 2000) de o ieșire a individului din spațiul privat în cel public unde a devenit activ în diferitele forme de organizare a societății civile. Acest proces a fost acompaniat de fenomene de dezintegrare a familiei, scăderea fertilității etc. Nu putem afirma că unul dintre fenomene este cauză a celuilalt, însă ele au fost oarecum concomitente. „Activitatea” indivizilor în spațiul oferit de societate este posibilă și datorită implicării sale mai reduse în viața de familie. Acest lucru a produs consecințe importante în socializarea copiilor în societatea „modernă”. Coleman (1988) descria situația în care instituțiile primordiale cum sunt familia, comunitatea au pierdut funcțiile tradiționale de socializare și ar trebui înlocuite, prin inginerie socială cu instituții care să le suplinească funcțiile, mai ales cea de control social. O serie de studii au arătat consecințele asupra socializării copiilor a dezintegrării familiei și încredințarea către servicii specializate impersonale a funcțiilor îndeplinite în mod tradițional de către familie.

Dezvoltarea comunitară, fără a încerca în mod absurd revenirea la tipul de comunitate tradițională, poate propune o filozofie care să considere, încă, o dată tipul de sociabilitate cu concentrare pe familie din așa-zisele societăți tradiționale ca pe o resursă și nu ca o frână în calea dezvoltării.

Aceasta cu atât mai mult cu cât la nivelul politicilor sociale europene, de exemplu, „noul model social european” este concentrat pe familie (Fahey, Nolan, Whelan, 2003).

3. De asemenea, nu credem că ar trebui omis un aspect important al dezvoltării, și anume faptul că scopul acesteia este o înaltă calitate a vieții la nivel social, comunitar și individual. Aceasta înseamnă că obiectivul ultim al dezvoltării din perspectiva paradigmei calității vieții este individul, mulțumirea, satisfacția acestuia. Dacă investigăm elementele care contribuie la calitatea vieții individului, vom observa că acestea sunt, în primul rând, familia, după aceea locul de muncă

(Zamfir C, 1984, Mărginean, 2002, Bohnke, 2004) iar elemente cum sunt participarea în asociații sunt considerate de către oameni ca fiind mult mai puțin necesare, în mai mică măsură importante pentru o înaltă calitate a vieții (Delhey, 2004: 11).

4. Perspectiva noii sociologii economice propune o nouă viziune asupra relațiilor interumane și anume aceea a relaționării utile ce poate fi transformată în capital. Aceasta vine, oarecum, în contradicție cu perspectiva sociologiei clasice care a analizat destrămarea comunității tradiționale caracterizate de relații sociale în care individul era angrenat în integralitatea personalității sale. Deși opiniile converg către ideea că rădăcinile capitalului social se află în opera lui Durkheim, totuși, perspectiva dominantă în știință acum se îndepărtează de la sociologia clasică, păstrând numai ideea de comunitate ca relație pe care o vede cu ochii economiei. Într-un fel, ideologia comunitaristă, cu toate neajunsurile ei, propune totuși, un mod mai apropiat de tradiția sociologiei de a vedea relațiile interumane: ca fiind izvorul satisfacției, mulțumirii, unei vieți îmbogățite în care individul este autentic și unitar și nu se multiplică prin angajarea în relații extinse, diverse, utile dar care îl lasă, în cele din urmă, singur. Bineînțeles, o reîntoarcere la comunitatea tradițională nu este posibilă. Eforturile de reclădire a capitalului social poartă amprenta modernității chiar dacă rădăcina acestor eforturi este nevoia de găsire a acelei comunități în care oamenii se simt siguri, sunt sinceri și se pot baza pe ceilalți.

Societatea modernă, datorită creșterii de la cetăți-state la state-națiune și acum la structuri supra-naționale, a înlocuit normele și structurile sociale informale cu norme de comportament, legi și structuri instituționale formale. Posibilitatea de a călători, noile tehnologii, dimensiunea redusă a familiei au contribuit la schimbarea capitalului social de tip bonding către cel de tip bridging. Pe scurt, de la suportul primit de la vecini la cel al instituțiilor și rețelelor extinse, de la obligațiile informale la caritate și statul bunăstării, de la obiceiurile comunității tradiționale la drepturile omului, de la justiția în comunitate la dreptul internațional. Aceste fenomene pot fi văzute ca un declin sau ca o transformare. (Aldridge, 2002:108)

Ideea pe care o susținem este aceea că programele de dezvoltare trebuie să includă o componentă de capital social. Este dificil ca aceste programe să se concentreze exclusiv pe capitalul social: ca, de exemplu, creșterea încrederii sau crearea de asociații.

Capitalul social ar trebui inclus în politicile de dezvoltare și în programele concrete în interiorul abordării mai largi a consolidării capacității comunitare. Rezolvarea problemelor trebuie să plece de la o definiție a situației care să includă luarea în considerare a tipului de sociabilitate și identificarea modalităților prin care capitalul social poate fi întărit prin programele de dezvoltare respective.

Principii și programe de dezvoltare comunitară

Am precizat deja faptul că dezvoltarea comunitară presupune o serie de principii care sunt încorporate în diferitele programe și proiecte de dezvoltare la nivel local, fără a putea să ofere o „rețetă a dezvoltării” ce poate fi aplicată în mod universal. În continuare, discutăm câteva principii și programe așa cum rezultă ele din literatură încercând să vedem și măsura în care ele sunt relevante pentru România.

Putnam, de exemplu, prezintă propuneri pentru politici așa cum au rezultat ele din „seminarul Saguaro” un grup mixt de oameni de știință și oameni implicați în elaborarea politicilor publice care s-au întâlnit timp de trei ani pentru a discuta modurile în care se poate reclădi capitalul social. Concluziile sunt prezentate în tabelul de mai jos.

Propuneri ale seminarului Saguaro pentru reconstruirea capitalului social în SUA (Putnam, 2000)

Educație	Educație în spiritul cetățeniei, „educație prin servicii” Voluntariat ca o condiție a admiterii la facultate
Muncă	Legislație care permite „ore flexibile”, astfel încât oamenii să poată avea timpul necesar implicării în activități comunitare
Arhitectură urbană	Proiectarea spațiilor prietenoase pentru pietoni Reducerea timpului de navetă Spațiu public disponibil
Credințe religioase	Implicarea în comunitatea religioasă
Tehnologia	Încurajarea noilor forme de comunicare și divertisment electronic care facilitează relaționarea
Artă	Stimularea participării în diferitele forme de manifestări artistice: festivaluri, serbări
Politică	Încurajarea participării în domeniul politic Reforma finanțării campaniilor electorale

Unul dintre cele mai importante principii în consolidarea capacității comunitare este cel creării unor mecanisme prin care oamenii să dețină „proprietatea” asupra comunității în care trăiesc. Acest fapt merge dincolo de atașamentul față de comunitate și contribuie la acesta. Presupune proprietate simbolică și concretă asupra resurselor din comunitate, un proces în care oamenii devin „proprietari” (termenul folosit în engleză este de „stakeholder”).

În România, în multe comunități au fost create centre de resurse prin programe internaționale care, după epuizarea finanțării programelor pe termen scurt au fost uitate și izolate. În Marea Britanie, centrele comunitare au fost trecute în proprietatea comunităților care le administrează în mod comun (Aldridge, 2002).

Forma cooperativelor, care în România este în mare măsură compromisă datorită CAP-urilor din vremea comunistă, este foarte des utilizată în organizarea comunităților, aceasta presupunând administrarea comună a resurselor și sentimentul că ceea ce se întâmplă în respectiva comunitate este controlat de către aceasta.

În foarte multe țări există centre comunitare care, în principiu, îndeplinesc funcțiile căminului cultural care a existat în România în perioada comunistă. Ele au o funcție de sociabilitate, culturală, dar și socială, pot oferi servicii sociale reduse ca amploare pentru bătrâni, tineri etc. YMCA au fost create în anii '60 în SUA pentru a atrage tinerii care se aflau în riscul de a adera la bandele din slums-uri.

Astfel de centre sunt spații ale vieții comunitare în care oameni de diferite condiții se pot relaționa: tinerii îi pot învăța pe cei în vârstă cum să lucreze cu computerul, adolescenții îi pot învăța pe copii cum să utilizeze Internetul într-un mod sigur și responsabil etc. În esență, este o problemă de cunoaștere atentă a mediului în care se implementează aceste probleme, de identificare a nevoilor dar și de imaginație a celui care le concepe.

Încorporarea dimensiunii sociale în educație

Aldridge accentuează importanța suportului oferit pentru copil și familie atât în capitalul bonding cât și în cel de tip bridging. Socializarea în familie este esențială pentru copii și pentru dezvoltarea lor ulterioară, pentru tipul de capital pe care ei înșiși îl vor utiliza în viață. Portes (1998) citează o serie de studii care demonstrează efectele dezagregării familiei asupra dezvoltării copiilor (Mc Lanan, 1994, Parcel și Menaghan, 1994, Hao, 1994)

Încurajarea părinților de a participa și de a acorda suport copiilor în activitatea școlară, relaționarea cu alți părinți pot influența esențial performanțele copiilor și chiar viața de familie.

Alte măsuri la acest nivel pot include: sistemul de mentori în care copiilor cu probleme li se repartizează un mentor care are rolul de a le oferi suport, orientare dincolo de ceea ce oferă școala.

Grupurile comune de studii pot fi, de asemenea, o soluție prin care unii copii pot fi ajutați să își îmbunătățească performanțele școlare relaționându-se cu alții într-un alt mediu decât cel școlar.

Programe în zona descrisă mai sus au existat și în România și ele mai există în anumite forme care au supraviețuit tranziției sau implementate prin programe publice (astfel de proiecte au fost implementate de Ministerul Educației). Ideea unui parlament al copiilor a fost importată și în România, diferite forumuri de discuții au fost create etc. Problema care se pune este aceea a planificării acestor

programe și coordonării lor astfel încât ele să fie adresate celor care au cea mai mare nevoie.

Educația prin servicii presupune o metodă dinamică în care cetățenii sunt implicați în grupuri care includ activități concrete (de exemplu, colectarea gunoiului pentru reciclat), dar și discuții ale experienței și învățare prin raportare la alte experiențe de acest gen. Acest gen de activitate contribuie nu numai la acumularea de cunoștințe ci și la schimbarea comportamentelor și atitudinilor. (Aldridge, 2002: 71)

De asemenea, încorporarea dimensiunii comunitare în rezolvarea problemei criminalității este foarte importantă. Prin acest mecanism, tinerii delincvenți sunt scoși din mediul care a favorizat tipul de comportament criminal și capitalul social negativ și expuși altor medii „pozitive”: profesii interesante la care nu au avut ocazia de a fi expuși, copii care desfășoară activități constructive.

Succesul unor astfel de programe este foarte mare, motivația de a reuși în societate se schimbă, capacitatea de a relaționa cu alții se îmbunătățește, ambițiile personale cresc (Aldridge, 2002: 63). În locul socializării negative din mediile închise, ei sunt expuși modelelor pozitive.

Un alt mecanism este cel al voluntariatului la vârste fragede prin care copiii pot lua contact cu „societatea” și dezvolta abilități de rezolvare a problemelor, ajutorare a celorlalți. În Marea Britanie există un program Millennium Volunteers finanțat de Ministerul Educației care încearcă să atragă 100.000 noi voluntari între 16-24 ani. (Aldridge, 2002). În SUA, voluntariatul este încurajat în forme diferite: Americorps, creat de administrația Clinton recompensează membrii prin acordarea unei sume anuale de 4725 dolari utilizată pentru plata împrumuturilor pentru studii sau pentru plata taxelor de facultate (Aldridge, 2002: 64).

Voluntariatul nu este un element complet „voluntar”. Societatea trebuie să creeze mecanisme care să îl încurajeze și recompenseze și să stimuleze motivații ale participării. Nu în forme financiare neapărat ci și în forme simbolice.

De exemplu, schemele de credit pentru servicii comunitare presupun oferirea de credit voluntarilor pe baza numărului de ore de muncă în serviciile sociale. Aceste credite sunt susținute prin programele guvernamentale și pot fi schimbate pentru alte servicii la nivel comunitar (taxe pentru bibliotecă, facilități oferite de primărie). În Marea Britanie, astfel de scheme se desfășoară la nivel local și implică în jur de 120 de oameni în timp ce în SUA ele cuprind peste 12.000 de oameni. De asemenea, în Japonia, cei care se oferă voluntari pentru a îngriji bătrâni câștigă un credit pe care îl pot utiliza pentru ei înșiși atunci când vor îmbătrâni și alții vor face același tip de muncă pentru ei sau le pot transfera în alte localități unde există rude pe care nu le pot îngriji în mod direct.. (Aldridge, 2002: 71)

În Marea Britanie există inițiative de conectare prin intermediul tehnologiei a două categorii diferite „working poor” și „working rich” care locuiesc în proximitate. Aceștia sunt conectați la sisteme intranet interactive și au acces la training în IT. Ei participă într-un schimb bazat pe „reputație” (încredere) care include informație asupra serviciilor, îngrijirea copiilor, grădinarit, școli dar și oportunități formale: campanii politice locale, organizarea petrecerilor în vecinătate. Acest program introduce ideea „reputațiilor construite electronic” însă, se pare (Aldridge, 2002: 65) că beneficiile rezultă, în cele din urmă din interacțiunea socială implicată și nu datorită tehnologiei înseși.

Design-ul urban

Mediul construit are o influență esențială asupra relațiilor umane: ele poate facilita sau, dimpotrivă, submina relațiile interpersonale. Un mediu construit frumos, curat, cu spații largi contribuie la menținerea unei atmosfere prietenoase în comunitățile spațiale. Mai mult decât atât, spațiile publice, parcurile, pot fi concepute astfel încât să încurajeze comunicarea și relaționarea. Acolo unde există parcuri cu facilități pentru copii, ele stimulează comunicarea bazată pe încredere între aceștia și între părinți care schimbă informații asupra creșterii copiilor, serviciilor disponibile în zonă etc. Alternativa la aceste spații sunt forumurile de discuții pe Internet care au aceeași funcție de schimb de informație și, uneori, suport, însă în acest caz încrederea este ingredientul critic.

Arhitectura caselor și a blocurilor de locuit trebuie să includă o componentă socială: ea trebuie să fie „prietenoasă” față de oameni, să includă alei pentru pietoni, spații în care oamenii se pot întâlni și la care au acces neîngrădit. Modul cum sunt amplasate gardurile, băncile, aleile, este esențial pentru tipul de relație umană pe care îl poate facilita mediul construit. De altfel, în satele românești, băncile pe care oamenii le pun la poartă sunt un indicator al tipului de sociabilitate existent în comunitatea respectivă. „Poiana lui Iocan” este o instituție caracteristică satului ce poate fi reprodusă în alte spații sociale păstrând proporțiile, bineînțeles.

Ideea „noului urbanism” în arhitectură conceptualizează integrarea dimensiunii sociale a arhitecturii în mediul construit astfel încât acesta să ofere indivizilor spații prietenoase și sigure în care interacțiunea socială este în mare măsură posibilă.

De asemenea, este importantă evitarea concentrării spațiale a sărăciei prin construirea exclusivă de locuințe sociale. Aceasta contribuie la crearea unor zone omogene de sărăcie care durează în timp și care pot fi greu dispersate. Capitalul de tip bridging și linking (între clase sociale, Woolcock, 2001) devine imposibil în astfel de arii spațiale. Oamenii care locuiesc în astfel de zone nu mai au referința unui alt model ci numai a grupului de apartenență.

Rețelele de relații utilizate pentru a reconecta săracii cu piața forței de muncă

Un mecanism utilizat în Marea Britanie și în America este acela de a acorda avantaje fiscale firmelor care recrutează oameni din zonele dezavantajate care apoi sunt utilizați pentru recrutarea ulterioară a altora din aceeași zonă. (Aldridge, 2002: 69). Problema care se pune este aceea că astfel de programe, contribuie, de multe ori, la profitul firmelor în mai mare măsură decât la rezolvarea problemei sărăciei.

Un exemplu de strategie care încurajează participarea este cea construită pentru tineri la nivelul UE și prezentată în „Cartea Albă a Comisiei Europene. Un nou elan pentru tineretul Europei” (ANSIT, 2002). Ea conține măsuri menite să contribuie la integrarea socială a tinerilor, să îi ajute în depășirea dificultăților pe care le presupune o societate modernă în care anonimitatea și individualismul sunt deseori predominante. Abordarea la nivel european este una comprehensivă în sensul că ia în considerare multiple aspecte ale vieții tinerilor și formulează *politici* pentru problemele cu care se confruntă această categorie. Liniile de acțiune pentru politici care pot susține tinerii în mai multe domenii includ: politici pentru sport, timp liber și viața asociativă, pentru combaterea șomajului, pentru mediul urban, locuire și transport, educație și training pentru promovarea participării, mobilitate și schimburi, sănătate, egalitate a genurilor, pentru regiuni rurale, acces la cultură, dezvoltare durabilă și mediu, combaterea violenței și crimei, antidiscriminare, sexualitate, acces la drepturi. Această abordare este deosebit de interesantă pentru că pornește de la premisa că efortul inițial major trebuie orientat către rezolvarea problemelor (locuire, șomaj, sănătate, transport etc) și asigurarea de șanse egale pentru toate categoriile care s-au dovedit a fi dezavantajate (în funcție de mediul de rezidență : urban/rural, gen : femei/bărbați etc). Iar măsurile prin care se poate stimula participarea tinerilor pot fi :

- Derularea unor programe de instruire în participare;
- Creșterea gradului de informare a tinerilor;
- Promovarea participării prin tehnologiile informaționale;
- Promovarea participării tinerilor în mass media;
- Încurajarea tinerilor în implicarea în munca voluntară și în cauzele comunitare;
- Sprijinul pentru proiectele și inițiativele tinerilor;
- Promovarea organizațiilor tinerilor;
- Promovarea participării în organizații guvernamentale și partide politice.

În cadrul politicilor de promovare a participării un rol important îl are susținerea formelor de participare instituțională ale tinerilor la nivel local și

regional prin formarea unor consilii, parlamente sau forumuri ale tinerilor și prin sprijinirea structurilor de participare a tinerilor.

Legea asociațiilor comunitare rurale și a serviciului social

Ilie Bădescu și Dorel Abraham (2003), pornind de la filozofia școlii Sociologice de la București, au propus un program de dezvoltare comunitară rurală: „Pentru ca lumea rurală să nu fie din nou izolată și îngrădită de nevoi și neputințe, trebuie inițiate programe de dezvoltare a unei vaste rețele de asociații comunitare locale astfel încât satul să poată beneficia de energiile tuturor profesiunilor care trăiesc în mediul lor, de la medic la dascăl și a tuturor funcțiunilor care s-au dezvoltat în lumea sătească...” (Bădescu, Abraham, 2003: 232).

Programul pornește de la condițiile specifice mediului rural, încercând să valorifice resursele existente la nivel comunitar în scopul dezvoltării dar luând în considerare și problemele, nevoile cu care se confruntă satul în momentul actual.

„Programul nostru vizează realizarea unui model de activizare a acestui potențial comunitar în așa fel încât, personalitățile și grupurile cu putere de inițiativă ale comunității să realizeze, prin ele însele, coordonarea străduințelor socio-culturale ale comunității (sat, cartier, oraș, regiune etc) în cele patru domenii ale vieții sociale și culturale comunitare:

1. munca (educație agricolă și veterinară, cooperative, asociații profesionale);
2. sănătatea (educația sanitară, dispensar, educație fizică, educație edilitară și gospodărie);
3. sufletul (educație moral-religioasă și cetățenească, învierea datinilor și a portului)
4. mintea (biblioteci, muzee, șezători, cinematografe, radio)” (Bădescu, Abraham, 2003: 233).

Acest proiect vizează condițiile structurale ale comunității rurale, implicând mecanisme diverse: legislație, planificare, parteneriate, crearea de organizații. El are o viziune holistică și are o componentă de capital social, încadrându-se astfel în categoria programelor de dezvoltare comprehensive.

Probleme ale dezvoltării comunitare

1. Probleme ale capitalului social

Riscurile capitalului social includ: încurajarea comportamentelor care mai degrabă înrăutățesc performanța economică în loc să o îmbunătățească. Grupurile sau organizațiile pot forma rețele care compromit funcționarea eficientă a pieței: mai mulți autori au avertizat asupra faptului că membrii aceleiași profesii sau

aceluiași sindicat pot conspira împotriva intereselor publice, că organizațiile care fac lobby pot contribui la o economie mai puțin eficientă și dinamică (Portes, 1998, Olson 1982).

Există organizații care utilizează capitalul social ca pe un „bun de club” (Aldridge și alții, 2002: 30) pentru a urmări interese particulare și nu interesul societății ca întreg.

Totodată, capitalul social poate constitui o barieră pentru mobilitatea socială și incluziunea socială. Clasa mijlocie are acces la o rețea extinsă de relații în timp ce muncitorii tind să se relaționeze în familie și cu un grup redus de prieteni ceea ce poate contribui la o izolare socială și reducerea oportunităților pentru găsirea unei slujbe, de exemplu (Hall, 1999 apud Aldridge, 2002: 30)

Uneori, capitalul social poate să dividă comunitățile în loc să le unească, rezultatul fiind conflictul și nu cooperarea (cazul Irlandei de Nord), această situație fiind numită „ipoteza lui Olson”.

Se pare că există o problemă în legătură cu „cantitatea” capitalului social: dacă toată lumea este conectată la o rețea și are informație în legătură cu un loc de muncă, atunci avantajele acestui tip de capital sunt nule (problemă identificată de DeFilippis 2001)

Organizațiile sau grupurile caracterizate de capital social de tip bonding pot încuraja comportamente criminale sau nesănătoase (droguri) prin izolarea de restul societății.

2. Probleme ale programelor de dezvoltare comunitară

Dezvoltarea comunitară nu oferă un panaceu pentru rezolvarea tuturor problemelor la nivel local.

O abordare cu obiective atât de diverse și care intersectează sectoare sociale atât de diferite de la agricultură, educație, locuire, programe pentru femei, tineri, șomaj la afectarea relațiilor interpersonale, atitudinilor și valorilor indivizilor, redistribuirea puterii în interiorul comunității conține un potențial important dar poate pune și foarte multe probleme. Promovată de organizațiile internaționale și adoptată în Africa, Asia, America Latină ea a fost considerată o metodă de bază în încercarea de modernizare a comunităților. Problemele identificate de către Khinduka (1987) pe care această abordare le-a întâmpinat au fost relaționate cu structurile de putere, trainingul și organizarea. De asemenea, resursele umane insuficiente, indiferența birocrațiilor lipsa de coordonare și comunicare la nivel local, finanțarea insuficientă au constituit bariere în implementarea programelor.

În același timp, programele de dezvoltare au creat efecte perverse: accentuarea tensiunilor între grupuri în loc de creșterea solidarității în comunități, favorizarea partidelor oportuniste în locul creșterii conștiinței oamenilor asupra drepturilor și responsabilităților personale, o multiplicare a nemulțumirii claselor bogate datorită

retoricii egalitariste a DC și o creștere a nemulțumirii săracilor atunci când beneficiile programelor nu au fost distribuite în mod egal. (Khinduka, 1987: 354)

La rândul ei, Frazer (1999) a identificat o serie de probleme caracteristice programelor de dezvoltare comunitară.

1. Deși guvernele centrale și autoritățile locale anunță „noi” abordări pentru regenerarea comunitară, „noi” inițiative comunitare, programele, în mod invariabil, au probleme majore de design (cum sunt obiectivele prea ambigue, conflictuale sau vagi), nu au suport suficient în toate sectoarele guvernamentale importante și sunt finanțate pentru perioade prea scurte de timp.

2. În al doilea rând, cea mai mare parte a literaturii constă în descrieri ale practicienilor în domeniul dezvoltării comunitare făcute succesorilor și eșecurilor programelor. Acestea reprezintă tablouri ale dificultăților organizării comunitare, resurselor care sunt necesare în acest domeniu (și sacrificiilor pe care indivizii trebuie să le facă pentru a utiliza acele resurse), provocărilor cărora trebuie să le facă față abordarea comunitară atunci când „întâlnește” sistemul politic local.

3. De asemenea, nu este foarte clar dacă succesele în acest tip de programe chiar produc „dezvoltare comunitară”, dacă produc o schimbare reală în distribuția și modelul de relații interpersonale și ce semnificație au pentru democrație diferitele moduri de organizare.

4. În ultimul rând, nu este clar cum se face evaluarea succesului în programele de dezvoltare comunitară. De cele mai multe ori, se face o evaluare a organizațiilor care au implementat programele și nu a comunității în sine, succesul fiind cel al acestor organizații și al practicienilor care au lucrat în aceste programe și au creat rețelele între diferitele grupuri comunitare. De multe, ori, chiar pe parcursul proiectelor, au loc schimbări de strategie, ceea ce face evaluarea și mai dificilă. (Frazer, 1999: 159)

Demersul de până acum a încercat să susțină ideea că dezvoltarea comunitară nu este o soluție pentru toate problemele existente la nivel local însă poate fi o soluție valoroasă atunci când este aplicată cu atenție, ca urmare a cunoașterii atente a contextului comunitar. Uneori, simplele eforturi de organizare și dezvoltare comunitară sunt de natură să schimbe lucrurile într-o direcție pozitivă: oamenii au nevoie să vadă că „se întâmplă ceva” în comunitatea lor, că există speranțe pentru viitorul acesteia și al lor personal și că nu sunt lăsați pe cont propriu la modul absolut. Speranța este ea însăși o forță de dezvoltare.

Capitolul V

Rolul cercetării în programele de dezvoltare comunitară

V.1. Cercetarea acțiune

Cercetarea are un rol esențial în elaborarea strategiilor de dezvoltare socială. Ea este parte a procesului de evaluare a contextului în care se implementează schimbarea, poate însoți intervenția, o poate monitoriza și evalua rezultatele acesteia.

Rezultatele cercetării pot decide tipul intervenției: opțiunea pentru o anumită strategie, implicarea anumitor actori, modalitățile de implementare și de evaluare.

Cercetarea în domeniul dezvoltării comunitare poate fi încadrată în două paradigme diferite. Prima este aceea a științei „standard” în care cercetătorul încearcă să fie obiectiv, își propune descrierea și/sau explicarea realității, realizează măsurători cu instrumentele științei standard și produce rezultate care sunt apoi comunicate celor care implementează strategiile de dezvoltare.

Cea de-a doua paradigmă este cea a cercetării acțiune în care cercetătorul devine în mai mare măsură actor în procesul de intervenție socială. El își asumă, pe lângă responsabilitățile stricte de cercetare și sarcini care țin de procesul de elaborare a strategiei de intervenție, de implementare și evaluare a acesteia. Cercetătorul lucrează, în acest caz, în colaborare cu practicienii, cu cei care implementează programele de intervenție. El se îndepărtează de la idealul obiectivității din știința tradițională și devine parte a procesului de schimbare. Ce probleme pune însă, această schimbare de rol și perspectivă și care sunt caracteristicile unui astfel de tip de cercetare care nu mai respectă liniile paradigmei dominante a științei?

Cercetarea acțiune conceptualizează un set de practici de cercetare care introduc principii ce diferă de cele din știința standard și pe care ne propunem să le explicăm în continuare.

Cercetarea acțiune: definiții

Cercetarea acțiune este un termen care include activități variate care au scopul de a produce schimbare socială la nivel grupal, comunitar și chiar societal concentrându-se pe ideile de participare și împuternicire.

Din perspectiva asistenței sociale, cercetarea acțiune poate fi definită ca un proces participativ, democratic ce urmărește dezvoltarea cunoștințelor practice cu scopul de a fi în slujba oamenilor și este întemeiată pe o viziune participativă asupra lumii. Ea încearcă să reconecteze acțiunea și reflecția, teoria și practica, prin implicarea celorlalți în căutarea soluțiilor practice la problemele importante ale oamenilor. În general, ea ia naștere din preocuparea pentru binele oamenilor și al comunităților. (Bradbury, Reason, 2003: 155).

Elementele de bază ale cercetării acțiune identificate de către aceiași autori se referă la faptul că acest tip de cercetare:

- este întemeiat în experiența trăită (grounded) și se adresează acesteia;
- include mai multe moduri de a ști: intuitive, experiențiale și conceptuale și încearcă să le conecteze cu teoria;
- se dezvoltă în parteneriat, este explicit și activ participativ;
- se referă la probleme importante, semnificative pentru oameni;
- lucrează cu (mai degrabă decât studiază) oamenii, dezvoltă noi modalități de a vedea și interpreta lumea (creează o teorie întemeiată pe experiență);
- are ca scop construirea unei capacități durabile (comunitare) printre cei implicați.

Principiile generale care conduc acest tip de cercetare sunt implicarea și îmbunătățirea. Cu alte cuvinte, efortul este orientat către rezolvarea problemelor prin implicarea celor care le cunosc cel mai bine.

Ipotezele sunt elaborate în context iar implicarea încurajează „proprietatea psihologică” asupra faptelor (Dickens, Watkins, 1999: 131).

Cercetarea acțiune este un proces care debutează prin identificarea problemei în contextul ei particular. În unele situații, un facilitator din exterior este utilizat pentru a iniția o dinamică de grup astfel încât participanții să înțeleagă procesul. Datele sunt apoi colectate folosind metodele clasice, după care informația asupra problemei este făcută cunoscută comunității. În acest stadiu, cercetătorii pot identifica strategiile de schimbare pe care le comunică respectivei comunități sau organizații, aceasta putând constitui intervenție în ea însăși. Feed-back-ul or-

ganizației poate duce la restructurarea strategiilor, datele sunt apoi colectate în continuare pentru a se observa efectele schimbării. Intervenția este considerată experimentală și evaluată pentru a reformula apoi lucrurile și a le îmbunătăți. Acest ciclu este repetat până la epuizarea problemei identificate inițial.

În esență, cercetarea acțiune este cercetare utilă în modalități participative. Cercetarea acțiune se fundamentează pe valori democratice, încercând aducerea pe același poziții a unor persoane cu status diferit. Totodată, ea este văzută ca o modalitate de democratizare a științei. (Brown și alții, 2003)

În special în asistența socială (și în serviciile social, în general), acolo unde se lucrează cu indivizi, grupuri, comunități în dificultate, cele mai importante concepte sunt împuternicirea și participarea. Bradbury și Reason (2003) au elaborat câteva principii care ar trebui să ghideze cercetarea acțiune în cazul cercetării grupurilor populație aflate în dificultate: colaborarea neintruzivă (ceea ce presupune respectarea deciziilor participanților care au „proprietatea” asupra procesului și rezultatelor), încredere și respect, solidaritate, egalitate și mutualitate, concentrare pe proces și utilizarea limbii ca pe o modalitate de înțelegere și tratare a lumii. Aceasta deoarece atunci când oamenii cercetează propriile lor probleme, ei încep să simtă că au anumit control asupra informației și un sentiment de putere față de experți descoperind că ei știau deja ceea ce oamenii de știință încă nu aflaseră.

Direcții ale cercetării acțiune

Cercetarea de acest tip este utilizată atunci când se intenționează rezolvarea problemelor prin implementarea unor strategii de schimbare. Acest lucru este valabil în domeniul programelor de dezvoltare socială și al managementului organizațiilor. De fapt, conceptul de cercetare acțiune conceptualizează un set de practici utilizate multă vreme în intervenția socială și încearcă o legitimare științifică a acestora, o introducere în corpul principal al științei.

În general, există trei abordări menționate în legătură cu acest tip de cercetare: știința acțiune, cercetarea participativă și cercetarea acțiune.

În domeniul organizațiilor, Argyris (1987, 1991) a fost cel care a discutat despre știința acțiune în organizații, încercând să fundamenteze principiile acesteia.

Știința acțiune aplicată în organizații se concentrează asupra relațiilor interpersonale și proceselor de comunicare, dar rolul cercetătorului este acela al unui observator mai degrabă detașat al procesului de intervenție care este documentat înainte de acțiune. Echipa de intervenție are controlul asupra intervenției și

procesului de cercetare. Aceasta este o orientare utilizată mai ales în organizații cu scopul de a produce schimbare.

Cercetarea participativă (participatory action research) se concentrează mai ales pe structuri și procese sociale iar rolul cercetătorului este în mai mare măsură participativ, acesta fiind deschis la surprizele care pot apărea în demersul de cercetare. Domeniile în care acest tip de cercetare se aplică sunt: incluziunea socială, participarea locală, creșterea calității serviciilor sociale prin participarea la proiectarea și crearea acestora de către cei care vor avea acces la ele.

Așadar, cercetarea acțiune este un termen umbrelă care include o serie de practici care au la bază principiile deja menționate.

Istoria și originile epistemologice ale cercetării acțiune

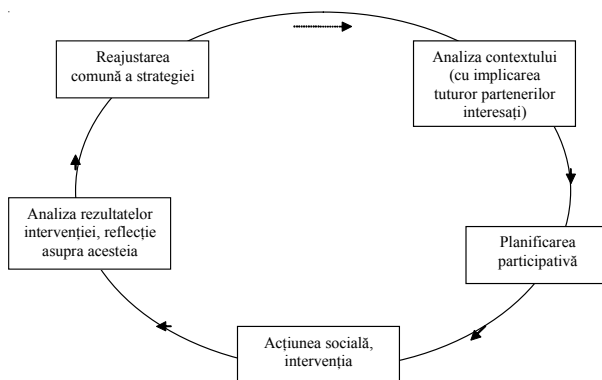
Kurt Lewin a fost cel care a fundamentat această idee începând chiar cu mijlocul anilor '40, încercând să aducă în știință un tip de abordare democratică (Dickens, Watkins, 1999: 128). Constatarea de la care a plecat Lewin a fost aceea că nu există o relație între teoria socială și acțiunea socială, și nici o colaborare între oamenii de știință și practicieni, cei care ar trebui să utilizeze rezultatele științifice în activitatea lor. În timp ce cercetătorii dezvoltă teorie fără a avea în vedere aplicabilitatea ei, practicienii în domeniul social se angajează în acțiuni fără a se informa, astfel încât nu se poate vorbi despre rezultate consistente în nici una dintre cele două „lumi”: cea abstractă a oamenilor de știință și cea reală a celor care construiesc strategii de intervenție și lucrează în direcția schimbării sociale. Apropierea acestor două lumi și asocierea cercetării cu acțiunea ar avea ca urmare, în concepția lui Lewin, producerea de informații și soluții care să rezulte în acțiuni informate, comportamente îmbunătățite și strategii de încurajare a schimbării sociale.

În cele numai 22 de pagini pe care Lewin le-a scris despre cercetarea acțiune (Dickens, Watkins, 1999: 129) a fost formulat ciclul abordării, conceput ca o serie de activități: analiză, aflarea faptelor, conceptualizare, planificare, execuție, din nou aflarea faptelor (colectare a datelor) sau evaluare și apoi o reluare a acestor activități cu scopul înțelegerii suplimentare a situației și formulării unei teorii cât mai apropiate de situația reală (în termenii lui Lewin, 1946).

În principiu, modelul lui Lewin cuprinde patru mari stadii: el începe prin experiența concretă care devine apoi subiectul observației și reflecției continuate cu un proces de conceptualizare și abstractizare pentru ca noile concepte și generalizări să fie din nou testate.

Pornind de la aceste dezvoltări, procesul cercetării acțiune poate fi reprezentat astfel:

Procesul cercetării acțiune

Acest proces iterativ include învățare și dezvoltare dar se pare că Lewin a lăsat nerezolvate probleme care țin de modul în care acest tip de cercetare poate conduce la acțiune, cum poate fi utilizată ca un proces de grup, cum se poate schimba mediul în timpul studiului, cum pot acționa participanții la cercetare ca membri activi și nu ca simpli subiecți.

Dezvoltările ulterioare ale acestei abordări au depășit aceste neajunsuri și au aplicat cercetarea acțiune în diferite domenii: cel organizațional, comunitar, politici sociale etc.

Epistemologia cercetării acțiune este fundamentată prin practică, consideră Bradbury și Reason (2003). Tradițional, știința a pus mai presus „a ști prin a gândi” față de „a ști prin a face, a acționa”. Raționalitatea individuală este, astfel, principalul vehicul al științei. Școala pragmatismului (Dewey, 1938; Habermas, 1971; James, 1908/1978; Mead, 1932; Rorty, 1999) a adus în discuție importanța experienței. Pornind de la teoria acțiunii comunicative a lui Habermas, Kemmis (2001, apud Reason și Bradbury) a schițat așa-numita funcție emancipatorie a dialogului deliberativ care este o formă utilizată de către cercetătorii care practică cercetarea acțiune.

Unii autori au identificat influențe care provin și din lucrările lui Marx și Engels, Gramsci și ale școlii de la Frankfurt (Healy, 2003: 93). Ideea că societatea ar trebui cercetată pentru a înțelege nu numai cum este ci și cum ar fi putut să fie a fost centrală lucrărilor acestor autori care au influențat puternic modul în care arată astăzi cercetarea. Cercetarea de tip participativ, mai recent, este legată de mișcarea ecologistă și de cea feministă (în ultimul caz aflându-se în relație cu ideea de împuternicire), dar și cu strategiile de dezvoltare implementate de către organizațiile internaționale în Lumea a Treia.

Conform lui Whyte (1991), cercetarea participativă are trei surse care au contribuit la dezvoltarea ei:

1. metodologia științelor sociale și, mai exact, constatarea că între teorie și practică există o ruptură. În știința tradițională, cercetătorul descoperă faptele și lasă alți actori să utilizeze cunoștințele obținute. Subiecții au foarte rar sau deloc această posibilitate de a comenta și a oferi feedback asupra rezultatelor cercetării. În cazul cercetării participative, ei sunt permanent implicați în oferirea de explicații și în construirea teoriei.

2. participarea în luarea deciziilor de către cei care sunt în afara structurilor de putere în organizații și comunități. Orientarea care s-a numit „calitatea vieții de muncă” a încercat implicarea indivizilor din organizații în procesul de decizie, dar apoi parteneriatul a devenit mai larg, incluzând cercetători, manageri, consultanți, astfel încât el a inclus cercetarea și acțiunea.

3. sistemele „socio-tehnice” de gândire din organizații. Prin integrarea cunoștințelor strict tehnice cu cele sociale, ambele domenii, cel tehnic și cel social, pot avea de câștigat. Este cazul strategiilor de dezvoltare din agricultură, unde cercetătorul social este nevoit să învețe date tehnice despre ceea ce presupune intervenția (introducerea unei noi tehnologii agricole, a unui nou tip de seminte etc), dar și inginerul agronom trebuie să învețe despre valorile comunității în care se introduce noua tehnologie.

Relația știința tradițională – cercetarea acțiune

Dickens și Watkins (1999) au încercat să descopere diferențele dintre cercetarea acțiune și “știința tradițională” pentru a înțelege asumțiile teoretice și implicațiile practice ale celor două abordări. În opinia lor, atât cercetarea acțiune cât și știința tradițională împărtășesc scopul de a crea cunoștințe. Adepții cercetării acțiune încep printr-o încercare colaborativă să observe, să înțeleagă și, în cele din urmă, să schimbe situația, în tot acest timp reflectând asupra propriilor lor acțiuni. Situația și condițiile de mediu conduc, de fapt, cercetarea.

Știința tradițională începe procesul de cercetare încercând să „descopere noi fenomene, să verifice fenomene vechi și să analizeze secvența de desfășurare, explicațiile cauzale și legile naturale care guvernează datele” (Cunningham, 1993, apud Dickens și Watkins). Cercetarea clasică colectează informații în scopul învățării și, de obicei, se încheie cu momentul descoperii noilor fapte, în timp ce cercetarea acțiune are ca scop inițierea de comportamente noi și ghidarea acestora.

Totodată, cercetarea acțiune încearcă să se asigure că rezultatele obținute sunt și aplicate în practică, iar obținerea rezultatelor se realizează în urma unui proces de încercare de rezolvare a problemelor.

Participanții în cercetarea acțiune sunt „participanți” și nu subiecți în sensul clasic, ei sunt angajați într-o participare care îi împuternicește, într-un dialog

cooperativ între cei din „interior” și cei din „exterior”. Ei capătă noi abilități, o înțelegere superioară a problemelor, pot ajunge la o puternică auto-determinare, pot învăța despre noi modalități de rezolvare a problemelor.

„În modelul standard, cercetătorul operează motorul mental la viteză maximă atunci când proiectează cercetarea. Apoi cercetătorul aplică proiectul cercetării, colectează datele și motorul gândirii intră în stand-by până când el – sau, mai exact – operatorii de teren au colectat datele. După aceea, motorul mental intră din nou în viteză și cercetătorul încearcă să înțeleagă datele” (Whyte, 1991: 42).

În cercetarea participativă, cercetătorul este permanent provocat de către evenimente, idei, informație, astfel încât procesul de cercetare se transformă într-o învățare continuă care conduce la moduri noi de gândire. Aceasta se întâmplă mai ales în condițiile, spune Whyte, în care este nevoie de schimbare socială și vechile reguli trebuie schimbate: este cazul organizațiilor și comunităților.

Cercetarea participativă nu este neapărat o alternativă la știința tradițională, ci un mod de a îmbogăți procesul științific: înțelegerea teoretică și dezvoltarea socială prin utilizarea unei mai largi palete de strategii.

Critica cercetării acțiune

Cercetarea acțiune a fost criticată de către adepții științei tradiționale datorită faptului de a „produce cercetare cu puțină acțiune și acțiune cu puțină cercetare” (Foster, 1972 apud Dickens și Watkins, 1999: 131), de a fi lipsită de rigoarea cercetării clasice, de a nu avea control intern și extern, de a avea o contribuție redusă la producerea teoriei. De asemenea, încercarea de a produce schimbare într-o situație concretă și în timp real se poate lovi de faptul că datele problemei se schimbă înainte ca cercetarea iterativă să fi produs rezultate concrete.

1. Relația teorie-practică

Prin practicarea nu numai a cercetării dar și acțiunii, în tipul de cercetare dezbătut aici apare o tensiune între teorie și practică. Această tensiune se exprimă în teza potrivit căreia, atunci când cercetarea devine implicată în acțiunea practică, posibilitatea de a realiza o „bună cercetare” este pierdută.

În școala pragmatistă, relația teorie-practică a fost abordată într-un sens nou, scopul ultim al teoriei, explicației fiind, conform acestei linii de gândire, acela de a ne ajuta să facem „ceva bun în lumea reală” (Reason, 2003, Gustavsen 2003). Întrebarea nu este în ce măsură teoria reproduce lumea, se aseamănă cu aceasta, ci în ce măsură ne ajută să realizăm acțiune, să intervenim rațional. O teorie poate fi orice, de la un text de dimensiuni mari la o formulă simplă: scopul este acela de a identifica ce acțiune trebuie realizată și ce forțe trebuie utilizate dacă vrem să întreprindem ceva în legătură cu realitatea.

În ultimele decenii, se poate spune că cercetarea și societatea s-au întrepătruns din ce în ce mai puternic. Frontierele dintre acestea s-au schimbat și tranzacțiile dintre cele două s-au schimbat și ele. Cercetarea se desfășoară în interiorul unor sisteme substanțial inovative, cu actori care se află din ce în ce mai mult în interacțiune unii cu ceilalți și care pot avea roluri diferite. Cercetarea nu se mai adresează numai rezultatelor ci poate contribui la design, producție, marketing și așa mai departe. Aceasta înseamnă că cercetarea, intrând în relație cu „alții”, operează în contexte definite de alții. Aproape că nu există domeniu al societății moderne în care cercetarea să nu fie prezentă. În consecință, strategiile de cercetare sunt foarte diferite în funcție de domeniu și nevoia de diferențiere crește și ea.

Călugărul medieval care amesteca rădăcinile și broaștele și omul de știință modern care operează în contextul high-tech al unui laborator de chimie împărtășesc un punct comun: ingredientele lor nu protestează. (Gustavsen: 156) În domeniul social, însă, ingredientele pot protesta: noile forme de a lucra, noile granițe dintre știință și societate schimbă relația între cele două lumi, din moment ce subiectivitatea nu aparține numai actorilor care lucrează cu teoria ci și celor care lucrează în practică.

2. Validitatea cercetării are un cu totul alt sens în cercetarea acțiune. În timp ce în cercetarea tradițională există modalități clare prin care aceasta poate fi verificată, în cazul cercetării acțiune ea este dificil de verificat, adepții ei considerând că validitatea este dată de „context”: în cazul în care problema inițială a fost rezolvată, atunci putem spune că cercetarea s-a dovedit validă.

3. Procesul de cercetare

Atunci când oameni diferiți sunt aduși împreună pentru a discuta, educația diferită va avea ca efect ieșirea din dialog a unor oameni care nu se simt pe măsura celor mai educați. Acesta lucru a fost foarte evident în cazul programului anti-sărăcie din anii '60 în America când, ca parte a programelor de dezvoltare la nivel local, au fost create consilii consultative din care făceau parte oamenii săraci. Aceștia nu au putut influența pe termen scurt în mod fundamental mersul lucrurilor din cauza poziției de inegalitate în raport cu experții și ceilalți actori implicați și au devenit, așa cum s-a dovedit mai târziu, simpli recipienți ai deciziilor clasei mijlocii.

4. Rigoarea științifică în cercetarea participativă ține de faptul că explicația este permanent validată de către practică și de către cei implicați iar informația obținută se întoarce la participanți. Măsura finală a rigorii este rezolvarea problemei de la care s-a plecat. În cazul cercetării în organizații, miza este foarte mare din moment ce deciziile luate implică sume uriașe de bani. Aceasta înseamnă că responsabilitatea cercetătorului este provocată în mult mai mare măsură. (Whyte, 1991)

Discutând despre problema rigorii în cercetarea acțiune, Argyris și Schon (1991: 85) consideră că aceasta trebuie să facă față unei provocări de a corespunde unor standarde relevante. Există trei elemente necesare: în primul rând, un mod de a prezenta rezultatele cercetării care să poată face posibilă utilizarea optimă a lor, un mod complementar de a construi cauzalitatea și o metodologie pentru inferența cauzală.

5. O problemă a cercetării acțiune este aceea că este limitată la proiecte înguste care nu soluționează relația dintre teorie și practică. Rezultatul final nu conduce la o abordare unitară, deși acest tip de cercetare este folosit în organizații și, în Finlanda, de exemplu, numai în domeniul organizațiilor existau în 2003 peste 500 de proiecte care puteau fi considerate a corespunde principiilor cercetării acțiune. (Gustavsen, 2003: 162)

O cristalizare a domeniului ar fi posibilă, în opinia acestui autor, utilizându-se, în principal, trei pârghii: capitalul social în interiorul comunității științifice, reflexivitatea asupra eforturilor de obiectivitate din acest domeniu și urmarea experienței „antreprenorilor din știință”.

Construirea capitalului social în interiorul comunității care practică o astfel de abordare se poate realiza prin inițierea unui proces de învățare în interiorul comunității științifice, prin crearea unei rețele în care diferitele proiecte să poată fi discutate și care să conducă la sisteme inovative care să depășească scala întâlnirilor de grup. Rețeaua ca atare poate genera atât înțelegerea (cunoașterea) cât și acțiunea pe care cunoașterea o poate produce.

6. O a altă problemă este aceea a obiectivității care devine în cercetarea acțiune un set de cerințe practice. Dar chiar și în știința tradițională, în ciuda filozofiei neutralității axiologice, a devenit evidentă imposibilitatea obiectivității care a fost înlocuită de explicitarea valorilor. În cercetarea acțiune, conform lui Gustavsen, atunci când suntem preocupați de obiectivitate, este important să urmărim efortul pe care cercetarea îl face pentru a fi obiectivă (modalitățile prin care încearcă să o facă) în ce circumstanțe apar acuzații de subiectivitate și la eforturile altor actori în încercarea de a fi obiectivi.

O a treia soluție ar fi aceea de a lua în considerare „antreprenorii din știință”, aceia care au capacitatea de a inova în alte domenii și a învăța din experiența acestora.

Așadar, principiile sunt acelea al comunicării nu numai în interiorul comunității din științele sociale dar și cu alte domenii, al examinării permanente a modalităților prin care se poate urmări obiectivitatea și al învățării din elementele noi, inovative, care apar la un moment dat în știință. Totuși, acestea sunt principii generale, dificil de aplicat și de urmărit în practică.

Producerea cunoștințelor este, înainte de toate, o activitate de rețea și „cercetarea nu poate sta în afara acestui proces și rămâne sub forma indivizilor izolați care se uită la lume de sus în jos” (Gustavsen, 2003: 162).

Alte opinii au propus forme de cercetare care să depășească și ele problemele pe care le pune cercetarea acțiune. Astfel, White (2003) a identificat trei forme de cercetare care pot suplini punctele slabe ale acestei abordări.

Cercetarea acțiune „la persoana întâi” presupune o practică în care cercetătorul utilizează propria experiență pentru a iniția cercetare, a pune întrebările potrivite care pot conduce la crearea teoriei, la inițierea strategiei de schimbare etc. (Reason, Bradbury, 1999: 159; White, 2003: 130), cu alte cuvinte dezvoltarea unei serii de practici de investigare a propriei experiențe în contextul social specific.

Cercetarea acțiune „la persoana a doua” implică investigarea care inițiază un proces de învățare în relație cu alții, pe baza dialogului. Este cazul cercetării acțiune în organizații, în diferitele programe de asistență socială, de împuternicire a femeilor, atunci când sunt implicate două „părți”.

Cercetarea acțiune „la persoana a treia” presupune crearea unei comunități mai largi care depășește granițele cercetării și prin care se încearcă instituționalizarea anumitor practici care pot fi rezultatul cercetării acțiune. Prin dialogul între diferite instituții, cercetători, participanții la cercetare (subiecti), se conturează crearea unui cadru instituțional care să faciliteze schimbarea socială nu numai în contextul îngust în care a avut loc cercetarea ci la scară largă. Principiile acestui tip de cercetare sunt:

1. inițierea relațiilor și colaborării între organizații diverse, între consultanții și cercetătorii care lucrează pentru acestea;
2. crearea unor cadre pentru reflecție, dialog care creează posibilitatea indivizilor din diferitele organizații “să se recunoască unii în alții”, să înțeleagă preocupările comune, problemele comune, modalitățile de rezolvare a acestora;
3. impulsivitatea progresului în organizațiile participante la proces prin crearea legăturilor între instituții astfel încât încercările variate de a produce schimbare nu sfârșesc în izolare.

Cercetarea acțiune este mai puțin cunoscută și utilizată în România. Nici în alte țări nu ocupă un loc important în preocupările academice dar, în ultimii ani, a devenit mai importantă tocmai datorită nevoii de a crea punți între teorie și practică, datorită necesității de a aplica rezultatele cercetării științifice în strategiile de intervenție socială, fiind adoptată de către organizațiile internaționale ca parte a programelor de dezvoltare socială.

În România, cercetarea participativă a fost aplicată într-un studiu recent (Lambru, Mărginean, 2004) care a avut ca obiectiv analiza modalităților de desfășurare a parteneriatului public-privat în domeniul furnizării de servicii și beneficii de

asistență socială către persoanele în nevoie. Un astfel de studiu, cu relevanță în domeniul politicilor sociale și care poate influența deciziile ce se iau cu privire la asistența socială, poate fi abordat la modul cel mai adecvat prin intermediul tipului de cercetare discutat mai sus.

Metodologia participativă a presupus un rol activ al reprezentanților instituțiilor finanțatoare din administrația publică centrală și locală, ai organizațiilor neguvernamentale, aceștia fiind considerați parteneri în procesul de cercetare: proiectarea cercetării, determinarea conținutului instrumentelor de cercetare, analiza rezultatelor și elaborarea propunerilor de îmbunătățire a activității în domeniu. (Lambriu, Mărginean 2004: 144).

Procesul participativ de cercetare contribuie la conștientizarea problemelor existente în legătură cu problema adoptată, la identificarea de strategii pentru rezolvarea acestora, la sentimentul de „proprietate” asupra procesului de cercetare și intervenție care poate crea o mai mare implicare ulterioară a actorilor în procesul de intervenție și conduce și la o întărire a relațiilor între actori. În mod ideal, cercetarea ar trebui să continue pe măsură ce se încearcă influențarea deciziilor de politică socială, să mai parcurgă încă un „ciclu”.

În principiu, o astfel de cercetare are o influență importantă asupra „creșterii capacității organizațiilor guvernamentale de a se implica activ și eficient în designul și evaluarea politicilor publice din zona în care acționează” (Lambriu, Mărginean, 2004: 141).

Probabil că acest tip de cercetare, inovativă pentru contextul românesc de până acum, ar putea lua amploare în viitor datorită valențelor practice pe care le deține, cel puțin în domeniul politicilor sociale.

V.2. Evaluarea nevoilor

Rolul cercetării în dezvoltarea comunitară

Cercetarea poate fi prezentă în procesul de intervenție socială ca parte în evaluarea contextului în care se dorește inițierea unui proces de schimbare socială, de rezolvare de probleme. În acest caz, cea mai utilizată metodă este aceea a evaluării nevoilor, care încearcă o identificare a problemelor și o evaluare a importanței acestora, stabilind astfel cursul acțiunii viitoare.

Cercetarea își mai poate propune să monitorizeze procesul de implementare și apoi să evalueze rezultatele programului de intervenție. Rolul pe care și-l asumă cercetătorul depinde de paradigma care îi orientează demersurile. Atunci când se situează în interiorul paradigmei dominante în știință, el este un expert cu ca-

pabilități de cercetare pură, a cărei competență este utilizată oarecum din exteriorul sistemului în care urmează a se interveni. El poate alege însă, și un alt rol, acela de a se situa în interiorul sistemului, în care devine un jucător activ, însoțind procesul de intervenție pe parcursul lui și învățând permanent din schimbarea inițiată la nivel comunitar, reajustând strategia în funcție de realitate, devenind partenerul celor implicați în dezvoltare.

Metodele de cercetare utilizate sunt în mare măsură asemănătoare în ambele paradigme. Paradigma cercetării subiective, a cercetării acțiune face uz, însă, în mai mare măsură de abordările calitative și participative în timp ce paradigma clasică preferă, mai degrabă metode cantitative. Dar aceasta nu se întâmplă la modul absolut, și ambele abordări utilizează metodele disponibile în sociologie, alegerea între acestea variind în funcție de obiectivele programului de intervenție, durata proiectată a acestuia, costurile cercetării, preferința cercetătorului, condițiile concrete de cercetare etc.

În continuare, ne propunem o trecere în revistă a celor mai utilizate metode de cercetare în procesul de evaluare a nevoilor. Evaluarea care intervine la sfârșitul implementării programelor nu reprezintă obiectul acestei inventarieri.

Dezvoltarea comunitară în forma ei cea mai des utilizată și aplicată este o metodă pentru serviciile sociale care presupune un proces de planificare socială. Evaluarea nevoilor este punctul de plecare în acest proces, influențând demersul ulterior de alegere a tipului de serviciu, de creare a acestuia și de asigurare a continuității serviciului în timp în limitele eficienței. Evaluarea nevoilor este deci, o metodă prin care se poate decide care anume este direcția de urmat pentru ca serviciile sociale să răspundă necesităților reale ale populației. Problemele identificate prin evaluare sunt tratate prin strategii de dezvoltare a serviciilor în interiorul procesului de planificare socială sau de elaborare a politicilor sociale.

Cercetarea socială ce utilizează evaluarea nevoilor poate precede orice tip de intervenție la nivel comunitar, fie în forma ei pură de dezvoltare comunitară, fie în modelul acțiunii sociale. Este însă, o etapă indispensabilă în planificarea serviciilor.

„Nevoia” poate fi definită normativ (Cox și alții, 1987: 9) atunci când există un standard pe care serviciile ar trebui să îl atingă și care este stabilit de cele mai multe ori de către experți. Prin comparația situației existente cu cea definită ca dezirabilă se pot identifica nevoile care trebuie acoperite. De asemenea, nevoia poate fi definită prin compararea unui grup pentru care se încearcă îmbunătățirea situației cu un alt grup care are o poziție considerată a fi dezirabilă. Nevoia mai poate fi definită de către indivizii înșiși care experimentează problema, percepțiile lor fiind luate în considerare în procesul de evaluare a nevoilor. Așadar, nevoia este un concept relativ ce depinde de orientările de valoare ale celor care fac estimarea, experți sau indivizi din comunitate.

Identificarea nevoilor presupune descrierea elementelor necesare în domeniul serviciilor la nivel local, în timp ce evaluarea nevoilor presupune estimarea relativă a importanței respectivelor nevoi. (Siegel și alții, 1987: 71) Procesul de evaluare a nevoilor include, ca urmare, două etape: utilizarea unui instrument de măsurare sau a unui complex de instrumente și aplicarea unei judecăți evaluative pentru a estima semnificația datelor colectate în scopul determinării priorităților în dezvoltarea serviciilor. În esență, prin acest proces se colectează informație ce descrie condițiile sociale ale comunității, acestea fiind apreciate în conformitate cu standardele dezirabile.

O astfel de cercetare poate identifica populații aflate în risc (sărăcie, abandon al copiilor etc) în scopul dezvoltării unor programe care să prevină deteriorarea situației, poate crea o imagine asupra factorilor care determină existența problemelor sociale în comunitatea respectivă și poate identifica elemente care sunt specifice sistemului de servicii care ajută sau, dimpotrivă, se constituie în bariere pentru funcționarea corectă a serviciilor.

Evaluarea nevoilor este diferită de evaluarea programelor, constituind elemente diferite în procesul de planificare – implementare - dezvoltare a serviciilor sociale. În timp ce evaluarea nevoilor este o modalitate de monitorizare a condițiilor comunitare, evaluarea programelor este un element conceptual și operațional diferit, concentrându-se pe programe specifice și intervenind, de obicei, în finalul procesului descris.

Cercetătorul are la dispoziție mai multe abordări prin care poate realiza evaluarea nevoilor care variază în funcție de complexitate, cost, tipul de populație investigată, timpul necesar pentru acest demers.

Abordările cel mai des utilizate sunt: analiza indicatorilor sociali, a serviciilor și a percepțiilor.

Abordarea indicatorilor sociali utilizează statisticile din documentele oficiale pentru a estima nevoile într-un anumit domeniu. Uneori, este folosită pentru a crea o imagine de ansamblu asupra comunității folosind indicatori care descriu structura populației (vârstă, sex, categorii de populație), situația economică a comunității, comportamente sociale, modele familiale, condiții sociale, locuire etc. Indicatorii sociali sunt foarte utili, însă, și atunci când se dorește caracterizarea unui domeniu anume, cel al sănătății, de exemplu sau al serviciilor pentru copii. Cea mai utilizată metodă este fișa localității care sistematizează informația complexă pe care o astfel de cercetare o presupune. Sursele de date pot fi recensământul, documentele administrației locale, registrele agricole, documentele ONG-urilor, ale agențiilor care furnizează servicii, ale Camerei de Comerț, spitalelor, dispensarelor etc. Totodată, pot fi folosite date care provin din cercetări anterioare la nivel comunitar din care pot fi derivați indicatori ce caracterizează sfera de interes. Tipul de indicatori incluși în cercetare este strâns legat de obiec-

tivele cercetării, de domeniul în care se intenționează „acoperirea nevoilor”. Comparația între comunități sau cu date la nivel național este o modalitate prin care nevoile pot fi scoase în evidență. Totuși, există erori ce pot apărea în interpretarea indicatorilor sociali care au fost elaborați cu alt scop decât acela al identificării nevoilor comunitare. Eroarea ecologică se referă la formularea unor concluzii pentru arii geografice bazat pe indicatori care au o altă arie de referință.

Și această metodă este una parțială și poate fi utilizată în interiorul unor abordări comprehensive care pot crea o imagine mai completă asupra nevoilor.

Analiza serviciilor poate furniza date asupra nevoilor. Această abordare pleacă de la ideea că prin cercetarea datelor cuprinse în documentele diferitelor agenții care furnizează servicii poate fi obținută o imagine asupra a ceea ce ar trebui întreprins pentru rezolvarea problemelor. Scopul aici ar fi sistematizarea informației în primul rând cu privire la clienți: profilul socio-demografic, tipul de serviciu furnizat acestora, durata furnizării serviciilor, rezultatele obținute de către beneficiarii acestora, acolo unde este posibil. În esență, gradul de cuprindere a serviciilor este cel care interesează. Această metodă oferă o imagine parțială asupra nevoilor dar poate furniza informație asupra serviciilor la nivel comunitar. În practică, analiza serviciilor ar trebui să facă parte dintr-o strategie comprehensivă de cercetare care să includă și alte metode ce pot contribui la o imagine cât mai completă asupra nevoilor.

Analiza percepțiilor include cercetarea bazată pe **utilizarea persoanelor cheie** (Warheit și alții, 1989) care pleacă de la premisa că informația asupra nevoilor la nivel comunitar poate fi obținută de la indivizii din comunitate care ocupă acele poziții ce le dau posibilitatea de a cunoaște nevoile într-un anumit domeniu. Selecția acestor persoane se face în funcție de informația pe care ei o dețin asupra problemei care este de interes: pot fi incluși indivizi care ocupă poziții în administrația locală, în serviciile de sănătate, cele sociale, în sectorul privat etc. Metodele folosite în această abordare pot fi interviul sau chestionarul care ar trebui să permită ierarhizarea nevoilor și stabilirea priorităților de acțiune în domeniul de interes. Acest tip de cercetare nu rămâne însă, în faza analizei datelor și utilizării rezultatelor în planificare. Ea face cunoscute rezultatele persoanelor cheie implicate în faza culegerii datelor și solicită input-ul acestora în etapele ulterioare. Subiecții pot participa la o întâlnire de grup în care li se fac cunoscute rezultatele studiului și discută prioritățile pentru comunitate și pentru organizațiile din care provin. Persoanele cheie primesc feed-back asupra procesului de cercetare la care au luat parte și pot fi mai ușor implicate în planificarea și implementarea serviciilor asupra necesității cărora au căzut de acord.

Avantajele (Warheit și alții, 1989: 42) utilizării acestei abordări constau în relativa ei simplitate, costul redus dar și în faptul că implică încă din etapa inițială persoane care dețin poziții importante în comunitate și care pot avea contribuții în etapele ulterioare ale planificării și implementării programelor. Pe de altă parte,

abordarea persoanelor cheie oferă o percepție parțială a problemelor comunității influențată tocmai de pozițiile pe care le detin persoanele cheie în diferite organizații care nu permit o vedere de ansamblu asupra întregii comunități.

Forumul comunitar presupune organizarea unei serii de ședințe publice la care oamenii din comunitate sunt invitați să participe și unde ei își pot exprima părerile asupra propriilor lor nevoi într-un anumit domeniu definit ca fiind de interes. Astfel de întâlniri publice pot include indivizi de toate categoriile sau grupuri care au necesități speciale pentru care se intenționează crearea de servicii (bătrâni, grupuri etnice etc.). Ele trebuie intens promovate la nivel local în scopul obținerii unei cât mai bune participări din partea rezidenților. Un ghid care conține operaționalizarea obiectivelor cercetării și lista de servicii ce urmează a fi ierarhizate de către participanți orientează discuția. Până la un punct, această metodă poate fi considerată un interviu de grup. Ea poate include însă numeroși participanți iar discuțiile nu sunt foarte strict ghidate, lăsând loc unei considerabile libertăți de exprimare participanților. Metoda poate fi completată cu utilizarea unui chestionar care să aibă ca scop ierarhizarea priorităților și care poate fi aplicat celor prezenți în forumul comunitar. Informația obținută, însă, este greu de sistematizat și poate fi considerată în mică măsură validă din moment ce participanții nu pot fi considerați o populație reprezentativă la nivel comunitar. De asemenea, întâlnirea poate degenera în direcția exprimării unor nevoi pentru care organizatorii nu au responsabilități sau poate crește așteptările comunității în mod nerealist (Warheit, 1989: 45). Rolul forumului comunitar, dincolo de dezavantajele pe care le presupune, este acela de a implica rezidenții într-un proces de rezolvare a problemelor, de a le da posibilitatea participării în acest proces.

Nevoile comunitare: o imagine incompletă a comunității. Resursele comunitare

Identificarea și evaluarea nevoilor reprezintă însă, numai o etapă în efortul de rezolvare a problemelor și de proiectare a strategiilor de dezvoltare înțelese aici ca activitate de creare de servicii. Elaborarea strategiilor presupune identificarea acelor resurse ce vor putea fi utilizate ulterior și care, de obicei, sunt concepute ca fiind de natură financiară. Indiferent de sursele finanțării, din interiorul sau exteriorul comunității, succesul programului de intervenție va depinde de caracteristici și resurse locale care vor facilita sau, dimpotrivă, vor inhiba procesul de dezvoltare.

Tipuri de metode ce pot fi utilizate în evaluarea nevoilor

Abordarea	Metoda	Obiectivele specifice	Universul cercetării
Analiza indicatorilor sociali	Fișa localității	Descrierea condițiilor comunitare Identificarea problemelor sociale, a populațiilor aflate în risc	Documentele sociale recensământul, documentele administrației locale, registrele agricole, documentele ONG-urilor, ale agențiilor care furnizează servicii, ale Camerei de Comerț, spitalelor, dispensarelor
Analiza serviciilor	Analiza documentelor, interviuri, chestionare	Identificarea problemelor Descrierea sistemului de servicii, a gradului de acoperire a acestuia Analiza resurselor	Documentele agențiilor care furnizează servicii sociale și ale celor care finanțează serviciile Personalul agențiilor, al agențiilor finanțatoare
Analiza percepțiilor	Chestionar, interviu	Identificarea problemelor	Populația comunității Autorități, experți, personal din serviciile sociale, sănătate etc.
	Grupul nominal	Identificarea problemelor, a posibilelor soluții	Populația comunității Autorități, experți, personal din serviciile sociale, sănătate etc.
	Forumul comunitar	Identificarea problemelor, a posibilelor soluții	Populația comunității
	Focus-grupul	Identificarea problemelor, a posibilelor soluții	Populația comunității Autorități, experți, personal din serviciile sociale, sănătate
	Delphi	Obținerea consensului asupra problemelor	Autorități, experți

Eforturile de identificare a resurselor comunitare presupun o filozofie pozitivă, care ia în considerare elemente pozitive foarte diferite care se pot identifica la nivel comunitar și care pot fi folosite în procesul de schimbare socială. În timp ce evaluarea nevoilor se concentrează exclusiv pe deficiențe, „resursele comunitare” se referă la identificarea capacităților, abilităților, elementelor pozitive. Dacă evaluarea nevoilor se concentra pe probleme cum sunt copiii abandonati, care trăiesc în familii sărace, abandonul școlar etc, identificarea capacității comunitare încearcă realizarea unei hărți a resurselor. „Resursele” se pot referi la elemente foarte diverse, de la caracteristici ale relațiilor interpersonale (stoc de capital social) până la clădiri, afaceri, antreprenoriat, servicii, experiențe anterioare în programe sociale și așa mai departe.

Metodologia de identificare a resurselor comunitare se află în strânsă legătură cu conceptul de capacitate comunitară care, la modul general, are în vedere capacitatea existentă la nivelul comunității de a utiliza resursele existente sau de a identifica altele noi în scopul dezvoltării.

Această metodologie poate fi utilizată ca o modalitate participativă prin care se realizează o hartă a capacității comunitare ce poate contribui la conștientizarea

problemelor și resurselor de către comunitate și iniția astfel chiar procesul de schimbare socială.

Acest tip de cercetare constituie o modalitate comprehensivă de investigare a comunității dar este posibil să se concentreze și numai pe identificarea acelor resurse ce pot fi utilizate în rezolvarea unei probleme izolate.

McKnight și Kretzmann (1999), cei care au utilizat conceptul de capacitate comunitară în relație cu resursele și cartografierea capacității comunitare, au identificat trei tipuri de resurse comunitare ce pot fi utilizate în dezvoltare: primare, secundare și potențiale. Comunitatea, în concepția lor, dispune de o serie de resurse, capacități, calificări, ce pot constitui o hartă pozitivă și care ar trebui considerată punctul de plecare în vederea rezolvării problemelor. Comunitatea poate reorganiza resursele, bunurile, capacitățile de care dispune sub forma unor noi structuri de oportunități, de combinații, noi posibilități. Desigur, harta nevoilor trebuie să precedă pe cea a resurselor.

Resursele primare sunt cele localizate în interiorul comunității și se află sub controlul acesteia. Cele mai importante resurse de acest tip sunt cele umane. În abordarea clasică a serviciilor sociale, de exemplu, oamenii erau priviți ca și clienți, recipienți ai unor măsuri venite din exterior. Dar, de cele mai multe ori ei dispun de cunoștințe, talente, interese ce pot fi folosite în dezvoltare (capacitatea de a se implica în conducerea și realizarea unor servicii sociale, cunoștințe referitoare la creșterea copiilor, talentele individuale deosebite etc). Asociațiile, micile afaceri locale sunt centre ale vieții comunitare și pot fi și ele implicate în dezvoltare.

Resursele secundare sunt cele aflate în interiorul comunității dar controlate din exterior: școlile, organizațiile private, sau non-profit, instituțiile publice, serviciile, resursele fizice.

Resursele potențiale se află în afara comunității și sunt controlate din exterior dar pot fi implicate în procesul de dezvoltare: potențiale investiții, venituri din ajutoare sociale, informații.

Concluzii referitoare la cercetarea la nivel comunitar și situarea în interiorul unei dintre „cele două paradigme”

Cercetarea la nivel comunitar, mai ales cea realizată în scopul identificării și evaluării nevoilor, a resurselor pentru dezvoltare, implică o mare responsabilitate a cercetătorului ale cărui opțiuni pot influența viitorul oamenilor și al comunităților în care aceștia trăiesc. Această idee este ilustrată de cazul descris de Warwick (1992) care a realizat un studiu al unei comunități miniere de Anglia. Comunitatea respectivă, Ashton, a constituit anterior unitate de analiză pentru un alt autor, Dennis (1969), care a publicat cartea „Cărbunele este viața noastră” („Coal is our

life”) conținând rezultatele cercetării sale. Warwick a fost interesat de reacția la carte a locuitorilor care fuseseră subiecții lui Dennis cu ani în urmă și care au citit ulterior lucrarea.

O opinie împărtășită mai ales de către subiecți a fost aceea că cercetătorii au creat o imagine eronată asupra orașului Ashton: „unele aspecte au fost accentuate foarte mult, în timp ce altele au fost caricaturizate sau ignorate complet. Cercetătorii au venit cu idei preconcepute și au fost orientați de stereotipuri. Ei au căutat numai dovezi în sprijinul acestor idei, și, bineînțeles, nu au eșuat în a le găsi” (R, membru al comunității Ashton, Warwick, 1992: 32). Este interesant faptul că acesta este unul dintre punctele slabe și o sursă de eroare în cercetarea din paradigma standard: *cercetătorul poate impune teoria de la care pleacă asupra realității pe care o studiază, fără a lăsa spațiu noilor fapte care pot apărea și care ar contrazice modelul referențial.*

De asemenea, comentariile localnicilor pe care le consemnează acest autor se referă și la *relația cercetător-subiect*: „toate facilitățile le-au fost acordate, căile au fost bătătorite pentru ei atât cât a fost posibil, toată lumea a făcut totul pentru a-i ajuta. Ei au fost primiți în clubul Green Lane ca membri de onoare unde au petrecut foarte mult timp. Când am citit cartea, am văzut că am fost păcăliți, folosiți. Cercetătorii au râs de noi pe la spate tot timpul.” (R, membru al comunității Ashton, Warwick, 1992: 32)

Un al treilea aspect se referă la tratarea realității comunitare din *perspectiva nevoilor, a aspectelor negative*. „Orașul a fost prezentat ca un deșert cultural, cu oameni care beau, mineri care își bat soțiile, liga de rugby și femeii ușoare... Foarte mică atenție a fost acordată rolului bisericii și capelei în comunitate sau activităților culturale, muzicii și spectacolelor... Cercetătorii au făcut eforturi foarte reduse în a înțelege viața locală și oamenii de aici” (R, membru al comunității Ashton, Warwick, 1992: 33).

Aceste observații aduc în atenție importanța definirii comune a situației de către cercetător și subiecți în interiorul unui tip de cercetare participativă. Strategia de cercetare poate deveni un produs negociat la nivel comunitar iar rezultatele pot include input-ul partenerilor care sunt subiecții. Opțiunea însă, depinde de elemente multiple: orientarea cercetătorului, condițiile concrete de cercetare, costul, timpul acordat cercetării etc.

Capitolul VI

Oportunități de dezvoltare locală în Valea Jiului: studiu de caz¹¹

O paradigmă de cercetare a calității vieții la nivel comunitar

Natura studiului. Obiective și metodologie

Pornind de la paradigma calității vieții, studiul de față a încercat investigarea comprehensivă a condițiilor comunitare în localitatea Lupeni prin luarea în considerare, pe cât posibil, atât a condițiilor/resurselor obiective cât și a evaluărilor pe care oamenii le fac acestora. Scopul general al studiului a fost acela de a identifica oportunități pentru dezvoltare locală în Valea Jiului, în principal prin cercetarea condițiilor comunitare.

Metoda de cercetare utilizată a fost studiul de caz, tehnicile de cercetare folosite fiind chestionarul aplicat unui eșantion reprezentativ al membrilor comunității, interviul cu autorități locale, reprezentanți ai organizațiilor locale, metoda Delphi pe bază de chestionar aplicată persoanelor cheie în comunitate.

Studiul „Oportunități de dezvoltare locală în Valea Jiului” a fost realizat în perioada februarie-august 1999 în orașul Lupeni, județul Hunedoara¹².

¹¹ Acest studiu a fost publicat într-o primă formă pe Internet la adresa: www.rss.archives.ceu.hu/archive/00001134/. Studiul a fost finanțat printr-un grant individual de cercetare oferit de Research Support Scheme, Praga, un program al Fundației pentru o Societate Deschisă, grantul nr. 1504/1998.

¹² Studiul trebuie privit în primul rând ca tip de abordare metodologică, situația descrisă suferind modificări în timp.

Cercetarea s-a desfășurat în două etape:

1. „cercetare fără contact cu comunitatea”, constând în elaborarea cadrului teoretic al cercetării urmată de analiza datelor calitative și cantitative oferite de cercetări anterioare, studiul programelor dezvoltate în zonă.

2. „contactul cu comunitatea”, cercetare complexă de teren ce a luat în considerare toți actorii sociali care au roluri importante în dezvoltarea localității: administrația locală, locuitorii comunității, alte organizații: școală, spital, sindicat, servicii sociale.

În prima fază a cercetării de teren au fost realizate 30 de interviuri semi-structurate cu autorități locale și alte persoane cheie în comunitate aparținând diverselor organizații (școală, biserică, biserica baptistă, sindicate, servicii sociale). Interviul a urmărit: identificarea percepțiilor autorităților și altor persoane cheie din localitate asupra problemelor acesteia și soluțiilor posibile, percepția autorităților asupra dezvoltării comunitare, serviciilor sociale, comunicarea administrație locală-cetățeni-alte organizații.

În a doua fază a cercetării de teren a fost realizat un studiu pe bază de chestionar pe un eșantion probabilist, stratificat, multistadial, cu un volum de 180 de persoane, având o marjă de eroare de $\pm 4,5\%$. Chestionarul a urmărit: identificarea percepțiilor locuitorilor comunității asupra problemelor acesteia, evaluarea de către aceștia a condițiilor și serviciilor comunitare, măsurarea participării sociale și a acțiunii sociale, evaluarea activității administrației locale, identificarea rețelelor de relații sociale în comunitate, reprezentări asupra statului bunăstării, caracterizarea relației individului cu statul.

Ultima etapă a cercetării de teren a constat în utilizarea metodei Delphi bazată pe chestionar în încercarea de a obține consensul asupra problemelor comunitare și soluțiilor la aceste probleme.

Granițe administrative - granițe comunitare

Comunitatea care a constituit unitatea de analiză a studiului de față a fost cea definită de granițele administrative. Opțiunea pentru o astfel de delimitare a comunității a avut în vedere rațiuni care țin de impactul deciziilor administrative pentru dezvoltarea comunității, relevanța cercetării pentru dezvoltarea comunitară și de costurile acesteia. Comunitatea înseamnă însă mai mult decât localitatea cu hotarele ei fizice, ea presupune relații interumane, o anumită identitate și un atașament ale membrilor săi la ceea ce ea reprezintă. Așadar, la spațiul obiectiv care este localitatea am adăugat sensurile subiective pe care le implică comunitatea. În cele ce urmează, vom încerca să investigăm relația dintre localitate și comunitate, măsura în care cele două concepte se suprapun și caracteristicile comunității studiate.

Localizare geografică: localitatea

Valea Jiului este o zonă geografică compactă ce se desfășoară între culmile muntoase ale Carpaților de-a lungul râului Jiu, cuprinzând localitățile Lonea, Petrila, Petroșani, Vulcan, Lupeni, Uricani, Câmpu lui Neag. Orașul Lupeni este situat în partea de vest a Văii Jiului, la o distanță de 18 km de „capitala zonei”, Petroșani. Accesul în localitate se realizează, în principal, pe DN 66 A -11km din Iscroni (punctul de intersecție cu șoseaua națională TG Jiu-Simeria) sau pe calea ferată, fiind punctul terminus al liniei Petroșani-Lupeni. Dinspre stațiunea Herculan, accesul este, de asemenea, posibil pe DJ 762. Aceste date obiective descriu numai parțial „relația” localității cu celelalte zone din afara Văii Jiului, izolarea geografică a ariei Văii Jiului este o realitate cu consecințe importante asupra comunicării cu restul țării, după cum va demonstra analiza în continuare. Localitatea Lupeni, declarată oraș în 1941, a fost atestată documentar în 1770 deși a fost locuită din cele mai vechi timpuri. Orașul Lupeni are o suprafață de 7447 km² și o populație de 32 827 locuitori.

Comunitatea

Comunitățile miniere sunt în mare măsură diferite față de alte comunități locale. Aceasta se explică prin specificul care ține de industria minieră, cercetarea acestei specificități conducând chiar la constituirea unei „sociologii a comunităților miniere” (Warwick, Littlejohn, 1992). Studiile care s-au concentrat asupra comunităților miniere¹³ (Dennis și alții, 1969) au arătat că viața socială a acestora este în mod decisiv influențată de factori exteriori comunității. Minerii, gospodăriile acestora și rețelele sociale din care fac parte sunt subiectul interacțiunii dintre forțele politice, economice care acționează la nivel național și internațional. În mai mare măsură decât alte comunități, cele miniere depind de jocul deciziilor la nivel macro care determină înseși caracteristicile relațiilor sociale.

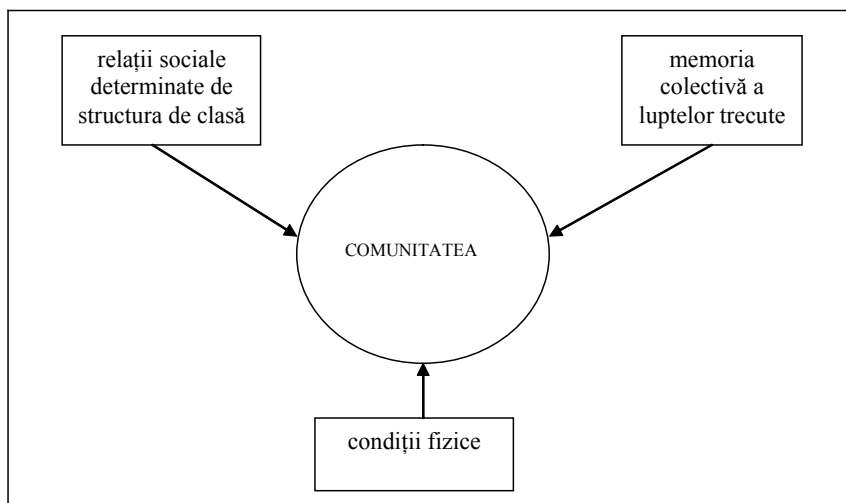
Urmând demersul lui Dennis (1969: 14) care a descris dinamica comunităților miniere utilizând conceptele de forțe centrifuge și centripete, putem identifica factorii care contribuie la specificitatea acestora. Modul de viață caracteristic comunităților miniere a fost creat, este menținut și schimbat prin forțe care acționează în direcții diferite. Pe de o parte, asupra comunității acționează forțe centripete cum sunt:

1. relațiile sociale determinate de structura de clasă (predominant alcătuită din muncitori);
2. condițiile particulare și istoria specifică a locului (memoria colectivă a luptelor trecute);

¹³ Această sociologie s-a născut în Marea Britanie unde comunitățile miniere au avut o istorie dominată de conflicte sociale. Istoria recentă a cunoscut conflicte mai întâi legate de naționalizarea minelor în 1953 și apoi de închiderea lor în 1984-1985.

3. factorii locali (caracteristici ale pieței cărbunelui, condiții fizice) care definesc respectiva comunitate, îi conferă specificitate.

Forțele centripete ce acționează asupra comunității

Pe de altă parte, există forțe centrifuge ce acționează asupra comunității, în această categorie putând fi considerate atât deciziile macro ce pot afecta comunitatea și contribui la destructurarea acesteia cât și migrația către alte zone ale țării.

1. Caracterul de clasă al unei astfel de localități este principala forță centripetă ce ține oamenii împreună. Valurile succesive de migrație provocate de deschiderea minelor de cărbune în Valea Jiului încă din secolul XVIII au dus la formarea unei populații eterogene demografic dar omogenă din punct de vedere ocupațional. Natura muncii în mină a creat un tip de solidaritate socială specific în opinia unor autori zonelor miniere: „solidaritatea, în ciuda diviziunii minerilor în grupuri cu interese diferite este o caracteristică foarte puternică a relațiilor sociale stabilite în industria minieră” (Dennis și alții, 1969: 79).

Pentru observatorul atent, experiența vieții și muncii într-o zonă minieră poate lua forma unei comunități manifeste creatoare de identitate și conștiință, complet diferită de cele existente în alte zone.

„Caracterul de clasă al unei asemenea localități, instituțiile sociale locale și diferența față de alte locuri tind să conducă la un caracter dual al experienței de viață: pe de o parte dificultăți, mizerie, pericol, pe de altă parte prietenie, solidaritate, izolare. Moartea și alte neazuri tind să devină parte integrantă a vieții” (Warwick, 1992: 17).

Toate aceste elemente se circumscriu perfect cazului localității Lupeni. În discuțiile cu minerii din localitate care au încercat să descrie natura muncii lor aceștia au făcut permanent apel la dificultatea muncii în mină și la faptul că se pot baza întotdeauna pe colegi. Munca lor este un șir de greutăți și pericole permanente iar memoria colectivă este impregnată de istoriile acestor dificultăți. Totodată, ei invocă ideea de egalitate între oameni indusă de tipul muncii în mină și ideea de solidaritate între mineri. De altfel, comunitatea minieră este în mare măsură una ocupațională¹⁴ în care interacțiunea socială este puternică dincolo de locul profesiei, dincolo de orele de serviciu, minerii și familiile lor fiind relativ izolați față de restul lumii, formând grupul de referință pentru cei care aparțin acestei categorii. În aceste condiții se poate dezvolta o cultură ocupațională ce devine baza pentru acțiuni solidare pentru promovarea intereselor.

2. Condițiile particulare și istoria specifică a locului sunt și ele forțe centripete ce acționează asupra comunității.

În interviurile cu membrii comunității (mineri și ne-mineri) aceștia fac apel permanent la istoria recentă a locului care este una a luptelor și a grevelor. Cel mai des invocat eveniment este greva din 1977 în cursul căreia Ceaușescu s-a deplasat în zonă, făcându-le minerilor concesii. De altfel, succesul acestor lupte trecute este mijlocul de legitimare pentru o întreagă comunitate (compusă din mineri și ne-mineri). Sentimentul puterii creat de acțiunea socială acționează ca un adevărat liant al comunității. Deși există o stigmă percepută despre mineri, există, de asemenea, sentimentul mândriei care oferă în timpuri grele motive pentru rezistență colectivă. Memoria colectivă a faptelor trecute este cea care coagulează comunitatea.

Măsurile de disponibilizare au fost percepute ca un atac la unitatea și solidaritatea comunității, fiind considerate dincolo de consecințele imediate (șomaj, sărăcie) ca o modalitate de destructurare a comunității (din motive ce țin tocmai de puterea percepută a minerilor). Fenomenul nu este nou, el a însoțit procesele de restructurare economică în zonele miniere din Marea Britanie în anii 1984/1985 unde lozinca minerilor era „închideți o mină și veți închide o comunitate”. Aceste măsuri afectează deci structura comunitară a unei astfel de localități, antrenând mecanisme sociale intime.

Pe de altă parte, mina este considerată sursa de bunăstare a comunității, locul de unde se distribuie bunăstarea pentru toată lumea. De fapt, în aceste comunități miniere, statul socialist al bunăstării a luat forma aproape perfectă a „minei” care oferea multiple avantaje comunității prin implicarea ei în toate tipurile de distribuție a bunăstării (de la „ajutoarele” date de sindicate până la construcția spitalului în orăș). Localnicii ne spun „degeaba mai facem parte din sindicat dacă nu e în stare să dea măcar un cadou de Crăciun copiilor” (miner, 46 ani) sau „dacă

¹⁴ Conceptul aparține lui Bulmer (1964) și Blauner (1960), apud Warwick și Littlejohn (1992).

mina mai mergea, spitalul ar fi fost terminat și blocurile de locuințe încă în construcție acum, ar fi fost ale noastre” (soție de miner, 48 ani). Închiderea minei echivalează pentru localnici cu moartea statului socialist al bunăstării și intrarea într-o zonă de insecuritate socială.

3. În al treilea rând, acționând ca forțe centripete, condițiile fizice au condus la demarcarea unei zone clare, la izolarea acestei arii față de celelalte ale țării. Deși fiecare localitate a Văii Jiului are o administrație proprie și granițe administrative foarte clare, în realitatea socială acestea sunt puțin relevante, zona Văii Jiului delimitându-se ca o entitate unitară. La acest fapt contribuie atât granițele geografice naturale cât și elemente ce țin de infrastructură. Astfel, relația între localitățile Văii Jiului este realizată de autobuze ale firmelor de stat și particulare asigurând o comunicare foarte bună între acestea. Locuitorii zonei sunt conștienți de izolarea geografică și comunicațională, considerând-o o problemă importantă în lunga listă a problemelor localității.

Sintetizând, putem caracteriza comunitatea noastră ca fiind una ce corespunde, în linii mari, tipului ideal al unei comunități miniere (Bulmer, 1975, apud Warwick, 1992) descris de următoarele trăsături:

1. Izolare fizică și geografică, contacte sporadice cu lumea din afară;

2. Predominanța economică a mineritului;

3. Natura muncii - periculoasă, cu riscuri pentru sănătate dar și sursă de mândrie și coeziune socială, în ciuda diferențelor de status între mineri. Minerii relatează cu mândrie pericolele muncii în mină, considerându-și meseria ca fiind una de elită, aflându-se pe același plan cu cea de pilot de avion.

4. Consecința socială a omogenității ocupaționale și izolării: în mod virtual o comunitate cu o singură clasă socială, cu mobilitate socială și geografică redusă.

5. Activitățile de timp liber: „modele gregare de sociabilitate comunitară”, în afara casei, de obicei cu colegii de muncă.

Aceste modele se mai păstrează încă chiar dacă natura muncii a suferit schimbări (ni se relatează cum, după asfaltarea unui drum în localitate, muncitorii au fost invitați de către patronul firmei, cel mai important antreprenor din oraș, la o după amiază petrecută în afara orașului la un grătar și un meci de fotbal).

6. Familia este expresia separării între lumea bărbaților și cea a femeii. Gospodăria este domeniul femeii. Deși o parte dintre femei au lucrat în mină, altele au fost ocupate în industria locală acum și ea aflată în dezintegrare, cele mai multe sunt femei casnice cu un nivel de educație scăzut.

7. Conflictele economice și politice provin din faptul că interesele proprietarilor și ale minerilor sunt opuse. Puterea tinde să rămână în mâinile proprietarilor (statul), în ciuda organizațiilor care promovează interesele muncitorilor.

8. Comunitățile întrepătrunse, cu o istorie comună și o interacțiune socială substanțială, se delimitează, în general, pe plan local.

Așadar, care este relația dintre localitate și comunitate pe care ne-am propus să o investigăm? Dacă luăm în considerare definiția pe care am dat-o comunității în capitolele anterioare, aceasta ar trebui să includă nu numai spațiul local ci și pe cel social care înseamnă relații interpersonale sau posibilitatea acestora, atașament la comunitate și, implicit, identitate comunitară. În ceea ce privește tipul de sociabilitate, aici se pare că este vorba de un tip special de solidaritate socială creată ca urmare a unor condiții particulare și care este de multe ori vizibil sub forma acțiunii sociale. Acest tip de solidaritate depășește cu mult granițele localității, extinzându-se la zona Valea Jiului. Aceasta, datorită posibilității de comunicare între localitățile din „Vale” (infrastructură), relativei izolări geografice față de restul țării, faptului că minerii merg la lucru în mine care se situează la o oarecare distanță de localități și interacționează cu muncitori din toată zona ca și datorită factorilor ce țin de istoria locului, natura muncii în mină, caracterul de clasă al comunităților etc.

„Natura comunitară (de tip *gemeinschaft*) a relațiilor sociale, rezidenței și prieteniei ajută la crearea unui patrimoniu local al interacțiunii sociale care, în timp, poate chiar deveni relativ autonom în relație cu activitatea economică locală” (Warwick, 1992: 29). În sprijinul ideii de comunitate ce transcende granițele localității, vin și datele de cercetare culese pe bază de chestionar care au încercat să evedențieze identificarea cetățenilor cu „comunitatea”.

Atunci când membrii comunității au fost rugați să precizeze cu care anume comunitate se identifică în primul rând, procentajul subiecților care se identifică cu regiunea Văii Jiului (35,0%) este foarte apropiat de cel al subiecților care se percep a aparține în primul rând localității - orașului Lupeni (40,2%). Aceste rezultate indică puternicul atașament al locuitorilor față de comunitatea locală, orientarea cu precădere a acestora către orizontul social proximal, precum și centrarea pe sine a comunității. În cazul alegerilor realizate „în al doilea rând”, procentajul celor care se declară ca aparținând localității (15,4%) este chiar mai redus decât procentajul subiecților care se identifică cu Valea Jiului (22,2%). De asemenea, interviurile au relevat faptul că oamenii se referă în discuții mult mai des la „vale” (Valea Jiului) față de localitate care pare că este mai puțin definitorie pentru identitatea lor. Datele de cercetare demonstrează că printre cetățenii din Lupeni există un puternic sentiment de apartenență la o arie geografică dar mai ales socială puternic individualizată, distinctă în raport cu celelalte zone ale țării. „Comunitatea”, în acest caz, depășește granițele localității care, deși importante administrativ, sunt mai puțin relevante din punct de vedere social.

Evaluarea dotărilor și serviciilor comunitare

Utilizarea paradigmei calității vieții în cercetare a creat posibilitatea descrierii dimensiunilor vieții la nivel comunitar integrând date obiective care descriu condițiile și resursele comunității cu indicatori subiectivi care permit evaluarea acestor condiții de către subiecții care le experimentează, aceasta creând premisa identificării și evaluării nevoilor. De asemenea, prin comparația cu datele la nivel național, se poate obține o imagine asupra dimensiunii problemelor comunitare.

Servicii publice

Învățământul

Datele culese prin chestionar arată că locuitorii din orașul Lupeni evaluează mai degrabă pozitiv calitatea învățământului din localitate. Datele¹⁵ la nivel local (media 3,43) nu diferă semnificativ de cele la nivel național¹⁶ (media 3,39), deși învățământul din localitate pare să fie și el afectat de procesul de destructurare socială pe care îl parcurge comunitatea.

În orașul Lupeni funcționează 2 licee și cinci școli generale. În cadrul liceului teoretic învață 470 de elevi, iar grupul școlar axat pe pregătire profesională (cu o tradiție veche de 78 de ani) include 1.500 de elevi organizați în 51 de clase. Învățământul profesional continuă să pregătească absolvenți pentru domeniul mineritului deși acesta se află într-un puternic declin.

Interviurile realizate cu profesorii din cele două licee au demonstrat faptul că aceștia percep necesitatea readaptării instituțiilor de învățământ la caracteristicile contextului actual, la condițiile existente pe piața forței de muncă, însă nu s-au înregistrat demersuri substanțiale și coerente în această direcție. Profesorii au considerat că abandonul școlar nu reprezintă încă o problemă, însă, în ultimii ani a luat amploare fenomenul absenteismului școlar, una din cauzele invocate fiind faptul că bugetele multor familii nu permit plata transportului local al elevilor. Uneori, elevii sunt tolerați de către șoferii autobuzelor să călătorească fără bilet, însă, pe măsură ce transportul local s-a privatizat, acest lucru a devenit tot mai puțin posibil. Școala pare să fie o instituție implicată în viața comunității, profesorii ne-au relatat organizarea unor evenimente cu relevanță comunitară (concursuri sportive în parcul din centrul orașului în anumite ocazii care țin de istoria locală).

Astfel de manifestări, pe lângă componenta strict educațională sunt importante pentru că afirmă o identitate a comunității, produc legături de conectare între categorii diferite de oameni, oferă posibilitatea de a trăi experiențe comune și de a crea simboluri de viață comunitară. (Gardner, 1993: 23)

¹⁵ Scala utilizată este de tip Likert, variantele de răspuns au fost: 1. foarte bună, 2. bună 3. satisfăcătoare 4. proastă, 5. foarte proastă.

¹⁶ Sursa datelor pentru nivelul național: Diagnoza calității vieții, ICCV (coordonator Ioan Mărginean).

Asistența medicală

Asistența medicală este evaluată mai degrabă negativ, datele la nivel comunitar (media 2,83) înregistrând o diferență importantă față de cele colectate la nivel național (media 3,3). Aceasta poate indica o problemă semnificativă ce are relevanță la nivel comunitar: pe de o parte, poate fi vorba despre sistemul de asistență medicală ca atare dar, pe de altă parte, acest indicator poate fi contaminat și de elemente subiective ca, de exemplu, percepția asupra propriei stări de sănătate.

Spitalul din Lupeni deservește aproximativ 80% din populația activă a Văii Jiului care lucrează în subteran. Construit în anul 1934, are o capacitate de 200 de paturi. În această unitate medicală își desfășoară activitatea 1 medic internist și patru asistente medicale. Principalele afecțiuni pe care acesta le-a identificat ca fiind specifice populației din Valea Jiului sunt bolile respiratorii (în special silicoze), bolile digestive (îndeosebi ciroze hepatice) și bolile cardio-vasculare. Medicul a apreciat o stare de sănătate slabă a membrilor comunității, inexistența unor conduite de prevenire a bolilor profesionale. Spitalul este slab dotat cu tehnologie medicală și în stare de degradare.

Alte dotări și servicii

Posibilitățile existente în localitate pentru petrecerea timpului liber sunt considerate nesatisfăcătoare (media 2,49) de către majoritatea subiecților investigați și în mai mare măsură negative decât cele la nivel național (2,63). Aceasta se explică, în mare parte, prin degradarea infrastructurii existente.

Așezămintele de cultură din Lupeni (casă de cultură, cinematograf, clubul sindicatelor) și-au redus drastic activitatea, dotările materiale ale acestora aflându-se într-un stadiu avansat de degradare.

Orașul dispune și de două mici parcuri care, din lipsa fondurilor, nu sunt întreținute în mod corespunzător. Locuitorii intervievați au apreciat că nu există alte posibilități de petrecere a timpului liber în afara celor oferite de natură (zona este muntoasă), aceștia exprimându-și nemulțumirea față de oportunitățile din acest domeniu.

Dotarea localității cu unități comerciale este apreciată pozitiv (media 3,61), de fapt, în ierarhia evaluărilor se situează pe primul loc în aprecierea condițiilor comunitare.

Interviurile realizate cu locuitorii comunității au demonstrat faptul că, deși aprecierile sunt pozitive în ceea ce privește dotarea, ele trebuie interpretate într-un context mai larg: oamenii completează imediat cu observația că prețurile produselor oferite în aceste magazine locale sunt mult mai mari decât cele din afara zonei Văii Jiului. Explicația pe care o dau ei este legată de faptul că prețurile sunt stabilite în funcție de percepția (greșită în opinia lor) pe care au cei din afara „văii” că minerii au bani și își pot permite bunuri scumpe. Ei se consideră victime

ale acestei percepții greșite și, exprimă o slabă putere de cumpărare în ciuda aprecierilor pozitive legate de dotarea localității.

Evaluarea subiecților privind *asigurarea apei potabile* în localitate înregistrează și ea valori diferite în sens negativ (media 2,94) față de cea la nivel național (3,38) unde aprecierile sunt, mai degrabă, pozitive.

Deși condițiile obiective sunt favorabile în privința acestui indicator, locuitorii beneficiind de o rețea de apă potabilă, datele sunt influențate de situația particulară a localității în acest caz. În intenția de dezvoltare zona prin investiții în infrastructură, a fost construită o stație de epurare a apei foarte modernă cu costuri extrem de ridicate prin contactarea unui împrumut extern. Costul apei potabile a crescut, cu consecințe imediate asupra cheltuielilor de întreținere a locuințelor. Acesta constituie un exemplu de direcționare inefficientă a investițiilor cu consecințe sociale negative pe termen lung. Acest fapt a condus la nașterea unor mișcări sociale violente al căror unic scop a fost acela de anulare a datoriilor către regiile locale (de apă și gaz).

Calitatea transportului în comun este evaluată în zona pozitivă a scalei (media 3,51), reprezentând unul dintre cele mai favorabile aspecte comunitare datorită privatizării transportului local și introducerii unor autobuze și microbuze moderne (față de media la nivel național de numai 2,82).

Și aici, deși rețeaua de transport este apreciată de majoritatea populației ca fiind corespunzătoare necesităților, o mare parte din subiecți a considerat, așa cum a reieșit din interviuri, că prețurile practicate sunt prea mari.

Elemente de infrastructură economică

Modul de utilizare a terenurilor aparținând localității Lupeni

Datorită situației într-o depresiune intra-montană, orașul Lupeni dispune de o suprafață restrânsă de terenuri arabile: 50 ha. Zona Văii Jiului nu a fost cooperativizată în timpul regimului comunist, în prezent existând 628 de gospodării agricole individuale. Exploătarile agricole sunt de mici dimensiuni: 315 dintre acestea (cca. 50%) au suprafețe mai mici de 5000 mp. Principalele culturi agricole sunt cele specifice zonelor de depresiune: cartofi, sfeclă furajeră.

Suprafața ocupată cu păduri este de 83 ha, existând aproximativ 500 de cereri de împrumut din partea cetățenilor, în cea mai mare parte pentru loturi individuale de până la 1 ha. Trebuie remarcată fărâmițarea fondului funciar și forestier, fapt care nu este de natură să favorizeze exploatarea eficientă a acestuia.

Pășunile sunt administrate de primăria localității și includ 872 ha de pășuni alpine, precum și 35 - 40 ha de pășuni sub-alpină, în mare parte degradată de lucrările exploătarilor miniere. Ținând cont de mărimea suprafețelor ocupate cu

pășuni, autoritățile locale apreciază că efectivul de animale crescute în zonă nu valorifică întregul potențial existent (din cauza nivelului scăzut al cererii pe piața produselor animaliere).

Industria locală a constat, în principal, într-o fabrică de construcții (Tesma), una de prelucrare a lemnului (Conexiuni), o alta de celuloză și hârtie. Aceasta din urmă, Vâscoza, o sursă puternică de poluare, și-a restrâns activitatea de la 1700 de angajați la 180.

Serviciile sociale

Studiul a încercat inventarierea tuturor serviciilor sociale existente în aria localității.

În cadrul **Primăriei Lupeni** ființează o comisie de asistență socială în programele căreia sunt incluse 217 familii, deși numărul cererilor de asistență socială este „cu mult mai mare” (asistentul social). Programele de asistență socială derulate sunt finanțate în întregime din bugetul local administrat de primărie.

În oraș funcționează o **cantină de ajutor social**, cu un buget lunar de aproximativ 62 mil. lei (în condițiile în care necesarul ar depăși 100 mil. lei, conform estimărilor făcute de către primarul localității).

Biserica Baptistă „Betania” este cea care a luat inițiativa creării unei case de tip familial pentru copiii abandonati și care oferă un tip de „îngrijire personalizată față de cealaltă casă de copii existentă în zona Văii Jiului la Uricani” (îngrijitoare). Serviciul este finanțat din fondurile bisericii baptiste, el este însă numai la început, având în îngrijire 6 copii. Comunicarea cu administrația locală este dificilă (au apreciat ambele părți, atât primăria, cât și centrul de plasament) serviciul de asistență socială al primăriei încercând să impună includerea copiilor romi, lucru care nu a fost acceptat de către finanțator.

Problemele legate de copii sunt abandonul copiilor, de cele mai multe ori în familia extinsă. Situația descrisă de serviciul de asistență socială al primăriei ca fiind tipică în zonă este aceea în care familiile formate dintr-o localnică și un bărbat care a migrat relativ recent ajung la disoluție, lăsând în grija bunicilor copiii. Din 1997 până în 1999 în Lupeni, s-au înregistrat 76 de astfel de cazuri.

Un alt studiu explorativ, realizat în 2001¹⁷ a arătat că zona Văii Jiului este un izvor de probleme sociale pentru întregul Județ Hunedoara. Astfel, Direcția Județeană de Protecția a Copilului Hunedoara aprecia că există trei zone distincte din punctul de vedere al problemelor sociale: zona Văii Jiului care generează cele mai multe cazuri pentru serviciile de asistență socială, zona orașului Hunedoara împreună cu orașul Călan, a doua ca sursă de cazuri și cea a orașului Brad care nu

¹⁷ Precupețu I, 2002, raport de consultanță pentru UNICEF.

pune probleme deosebite. Aceasta din urmă este oarecum distinctă prin structura demografică, spre deosebire de celelalte două care sunt eterogene și formate prin migrație și are o populație omogenă „din partea locului”. Deși caracterizată ea însăși de sărăcie, această zonă absoarbe problemele generate de celelalte zone.

În afara serviciilor menționate, nu exista în localitate o altă organizație în anul 1999 care să desfășoare programe în domeniul social, deși nevoile erau foarte mari. De altfel, una dintre puținele persoane din localitate cu care s-a putut comunica pe tema problemelor sociale a fost medicul internist care, prin natura muncii sale poate preciza în mai mare măsură problemele sociale ale localității.

Pe lângă abandonul copiilor, *problema persoanelor vârstnice* tinde să se acutizeze, resimțindu-se nevoia înființării în zonă a unui cămin pentru bătrâni. Căminul care a funcționat la Lonea pentru aria Văii Jiului a fost închis, fără a se găsi o soluție care să-l înlocuiască. Persoanele intervievate au apreciat că există și resurse pentru servicii în zona Văii Jiului, în orașul Uricani, există o clădire care ar putea fi amenajată în acest scop cu cheltuieli minime, dat fiind faptul că ea a fost proiectată pentru a deveni spital. Cei mai mulți bătrâni nu au rude în zonă, în cele mai multe cazuri vecinii fiind cei la care apelează pentru ajutor.

Pentru *șomeri* s-au desfășurat programe de recalificare apreciate de către aceștia ca fiind nerealiste și neadaptate la piața forței de muncă. Astfel, ei menționează cursurile de calculatoare pe care le-au urmat foarte mulți dintre ei fără a avea posibilitatea de a-și pune până acum cunoștințele în aplicare, datorită faptului că numai minele dispun de centre de calcul unde sunt suficienți doi oameni pentru a acoperi necesarul de muncă. În afara acestora, în oraș, mai existau la nivelul anului 1999 numai 2-3 computere. Astfel de programe, desfășurate pe lângă alte organizații și de Agenția de Dezvoltare a Zonelor Miniere sunt privite cu neîncredere, mai ales că ele nu garantează în mod obligatoriu obținerea unui loc de muncă, așa cum ar aștepta cei cuprinși în astfel de proiecte. Atunci când aceste programe iau sfârșit, cursurile de acest gen pot fi urmate în localitatea Petroșani contra cost. Ziarele locale primesc, de altfel, scrisori de la șomeri care nu înțeleg de ce trebuie să plătească astfel de cursuri, ceea ce demonstrează așteptările foarte mari pe care oamenii le au din partea „statului”.

În Lupeni, oraș cu 32 827 locuitori, erau înregistrați 933 de șomeri, alte 1349 de persoane beneficiind de indemnizații post-șomaj. Numărul persoanelor fără loc de muncă era, însă, mult mai mare, majoritatea încetând să beneficieze de ajutoarele de șomaj, conform legii. Nu exista o evidență a persoanelor fără loc de muncă care nu mai beneficiau de ajutoare sau indemnizații de șomaj.

Numărul persoanelor disponibilizate în Lupeni era de 2 480, dintre care numai 453 de persoane s-au reangajat în muncă în perioada februarie 1998- februarie 1999.

Un studiu realizat în Valea Jiului (Larionescu și alții, 1998) menționa funcționarea unui job club în localitate cu servicii asigurate de către Asociația non-guvernamentală PAEM-Deva care estima la data studiului cuprinderea în acest program de măsuri active a 600 de șomeri, dintre care 300 ar fi putut obține un loc de muncă. În decursul studiului nostru nu am identificat o dovadă a faptului că acest job-club ar funcționa și și-a atins obiectivele. De altfel, subiecții studiului au menționat lipsa unei burse a locurilor de muncă ce ar rezolva problema informării asupra pieței locurilor de muncă în zonă, în acest moment oamenii apelând tot la primărie pentru a se informa asupra acestui aspect.

Programele finanțate de Banca Mondială în colaborare cu Ministerul Muncii și Protecției Sociale pentru crearea de noi locuri de muncă nu au înregistrat impactul scontat deoarece, în afara salariilor plătite din fondurile Băncii Mondiale, Primăria trebuia să dispună de fonduri pentru angajarea de lucrări edilitare. Programul a funcționat numai 2 luni, după care Primăria nu a mai putut susține cheltuielile care îi reveneau. În prezent numai 60 de persoane (un număr insignifiant) mai lucrează în cadrul acestor programe.

Filosofia creării acestor locuri de muncă a fost aceea de a condiționa acordarea ajutorului social de prestarea unor munci în folosul comunității. Acceptând locurile de muncă oferite de Primărie, persoanele disponibilizate din minerit primeau salarii finanțate de Banca Mondială, fără a mai beneficia de sumele atribuite ca ajutoare sociale. Ideea era aceea de a transforma primitorii pasivi de ajutor social acordat de stat în membrii activi ai comunității. Însă salariile oferite erau cu puțin mai mari decât ajutoarele sociale, astfel încât cei mai mulți oameni au preferat să renunțe la a munci pentru un salariu care era apropiat de sumele primite (fără a munci) cu titlul de ajutoare sociale. Domeniile în care au fost create aceste locuri de muncă au fost: curățirea și repararea rețelelor de colectare a apelor uzate, extinderea alimentării cu apă, curățirea și repararea instalațiilor tehnice, salubritate, întreținerea zonelor verzi, modernizarea drumurilor, alimentarea cu gaze, modernizarea și extinderea instalațiilor termice.

Abordarea economică pusă în practică prin încercările de revigorare a ramurilor industriale nelegate de minerit nu a dat rezultate: TESMA (o fabrică de confecții textile), după ce și-a redus personalul de la 1700 la 1200 salariați, a angajat cca. 200 de persoane însă acestea nu primeau salarii; AZVIR (fostă VÎSCOZA), o fabrică de celuloză și hârtie, și-a redus personalul de la 1700 de salariați la numai 110, din care 30 muncitori și 80 de funcționari.

Probleme comunitare

Percepția locuitorilor asupra problemelor comunitare

Pe primul loc în ceea ce privește importanța problemelor comunitare (întrebare deschisă) locuitorii comunității au menționat probleme ca șomajul (29% dintre aceștia considerau ca aceasta este cea mai mare problemă a orașului) și sărăcia (18%). Deși aceste probleme pot fi considerate „naționale”, ele capătă dimensiuni speciale la nivel comunitar (în orașul Petroșani, 50% din populația orașului este constituită din șomeri). „Sărăcia comunitară” o este realitate percepută ca atare de către rezidenții orașului.

Comparând evaluările subiecților în ceea ce privește oportunitățile de obținere a unui loc de muncă între comunitatea investigată (media 1,26) și nivelul național (media 1,82), constatăm diferențe care exprimă gravitatea problemei la nivel comunitar.

O altă problemă conștientizată este aceea a curățeniei (17% dintre intervievați o menționează ca fiind principala problemă a orașului) care poate fi considerată, de această dată, o problemă strict comunitară.

Următoarea în ierarhia celor mai importante este problema apei (8% dintre subiecți) care are o istorie proprie cu o importanță deosebită pentru regiune. Decizia de a investi în infrastructură construind o stație de epurare a apei care a mărit costurile suportate de către populație pe termen lung s-a dovedit un factor de adâncire a sărăciei.

Cu procente importante (7%) au fost menționate prețurile mari ale produselor în localitate și veniturile mici obținute în această zonă (7%). Acest fapt este simptomatic pentru percepția existentă la nivelul zonei asupra condițiilor locale. Izolarea zonei a contribuit la formarea acestei percepții de cele mai multe ori greșite conform căreia prețurile practicate de către comercianți în zonă sunt ridicate în conformitate cu ideea vehiculată (considerată greșită de către rezidenți) ca salariile obținute de către mineri sunt mari.

Faptul că veniturile mici erau considerate o problemă este explicabil datorită ofertei slabe de locuri de muncă în ultimii ani (locuri de muncă temporare, la întreținerea localității sau în comerț și care oferă salarii mici comparativ cu cele obținute în mină).

Pe locul doi, ierarhia problemelor se păstrează cu excepția problemei locuințelor (12%) care este și ea o problemă națională. Pe plan local, statisticile demonstrează însă o situație mai bună decât cea existentă la nivel național, din 800 de cereri pentru locuințe adresate primăriei, numai 300 nefiind rezolvate. Problema legată de locuire este aceea a calității acesteia. Fondul de locuințe este degradat și, pe fondul trendului de migrație ce a urmat închiderii minelor, multe

locuințe au fost părăsite, nemaifiind întreținute perioade lungi de timp. Unele cartiere ale orașului conțin blocuri de locuințe abandonate și devastate.

Percepția autorităților asupra problemelor comunitare

Abordarea autorităților asupra problemelor comunității este una exclusiv economică, problemele sociale, nereprezentând o prioritate pentru acestea. În decursul interviurilor cu autoritățile, eforturile de a centra discuția asupra problemelor sociale și a serviciilor sociale au eșuat parțial, atitudinea autorităților putând fi sintetizată de sintagma „dacă economia merge și vin investitori, toate problemele vor fi rezolvate, fără a acorda atenție specială cazurilor sociale”. Efortul primăriei de a acorda ajutorul social și a menține cantina de ajutor social au fost singurele elemente cu relevanță socială care au fost amintite.

Problemele menționate de către autorități ca fiind ale comunității au fost lipsa locurilor de muncă, investițiile sporadice în zonă, lipsa locuințelor, problema apei potabile.

Atitudinea generală a autorităților denotă acele elemente amintite la începutul analizei care țin de cultura comunitară. „Memoria colectivă a luptelor trecute” a condus la formarea unei auto-percepții a comunității conform căreia aceasta este una foarte puternică, un partener important în dialogul social căruia trebuie să i se acorde o atenție specială. Ca urmare, percepția autorităților locale (ca și a locuitorilor zonei) este aceea că autoritățile centrale nu acordă suficientă atenție problemelor Văii Jiului, că zona nu se bucură de statutul special la care este îndreptățită datorită istoriei ei.

Se poate vorbi de un gen de frustrare permanentă în ceea ce privește raporturile autorităților locale cu cele centrale și chiar cu restul societății. Persoanele din administrația locală spun că autoritățile centrale „le ascultă problemele dar nu fac nimic să le rezolve” (Secretar, primăria Lupeni). Autoritățile consideră că există o permanentă tendință de a minimaliza importanța zonei Văii Jiului la nivelul autorităților centrale. Astfel, deși Agenția de Dezvoltare a Zonelor Miniere este implicată în măsuri active de sprijinire a proiectelor de afaceri în zonă, autoritățile apreciază că rezultatele sunt insignifiante.

Soluțiile propuse de către persoanele aparținând administrației locale au în vedere mai ales elemente ce țin de politicile economice. Aplicarea normelor legii pentru zonele defavorizate prin publicarea normelor metodologice ale legii ar aduce, în opinia autorităților, investitori care ar schimba zona sub aspect economic și i-ar ajuta pe cei care au proiecte de afaceri dar care așteaptă normele acestei legi pentru a derula efectiv afacerile. Acest fapt, alături de construcția drumului către Herculane au fost transformate în soluții universale la toate tipurile de probleme locale. Drumul spre Herculane ar putea fi, în opinia autorităților, atât o soluție pe termen scurt prin asigurarea unor locuri de muncă pentru disponibilizați cât și una

de perspectivă care ar contribui la reducerea izolării geografice și la dezvoltarea turistică.

O soluție propusă de către primărie pentru care aceasta a făcut demersuri la autoritățile centrale este aceea de scutire a plății TVA-ului pentru lucrările pe care acesta le efectuează cu „disponibilizați” și care ar contribui la atragerea în muncă a unui număr mai mare de șomeri.

Ierarhia problemelor și soluțiilor

Metoda Delphi a permis ierarhizarea problemelor localității și a soluțiilor pentru acestea prin investigarea persoanelor cheie în localitate.

Probleme

1. Lipsa locurilor de muncă, incapacitatea pieței forței de muncă locale de a absorbi minerii disponibilizați;
2. Lipsa investițiilor;
3. Izolarea geografică și comunicațională.

Soluții

1. Construcția drumului național către Herculane;
2. Aplicarea efectivă a legii privind zonele defavorizate prin publicarea normelor metodologice ale acesteia;
3. Scutirea primăriei de plata TVA-ului pentru lucrările efectuate cu disponibilizați.

Alte probleme care au fost eliminate pe parcursul metodei Delphi asupra cărora nu s-a obținut consensul participanților:

1. Locuințele insuficiente, calitatea locuirii;
2. Lipsa unui cămin de bătrâni;
3. Oferta de tip cultural foarte săracă a localității.

Alte soluții care au fost eliminate pe parcursul metodei Delphi asupra cărora nu s-a obținut consensul participanților:

1. Inițiative antreprenoriale: construirea unei fabrici de bere (pentru care există un studiu de fezabilitate), a unei fabrici de sucuri naturale;
2. Crearea unei burse a locurilor de muncă;
3. Migrația inversă;
4. Programe destinate femeilor, în special de educație sexuală.

Funcționarea administrației publice locale

Activitatea Primăriei

Pentru anul 1999, Primăria orașului Lupeni a avut un buget estimat de 12 mld. lei, principalele capitole de cheltuieli fiind următoarele: învățământ: 3,5 mld. Lei;

ajutor social: 2 mld. Lei; iluminat, salarii ale angajaților primăriei: 2 mld. Lei; reparații și întreținere drumuri: 600 mil. Lei; reparații școli: 450 mil. Lei; RAGCL (regia autonomă de gospodărire comunală și locativă): 1 mld. Lei.

Având în vedere rata înaltă a șomajului și declinul activităților economice, Consiliul Local Lupeni a decis reducerea cu 50% a taxelor. În aceste condiții, autoritățile locale și-au exprimat îndoiala cu privire la constituirea bugetului local în parametrii proiectați.

Administrație-membrii comunității locale. Canale de comunicare

Autoritățile locale consideră că întrețin o bună comunicare cu membrii comunității locale.

- Astfel, există un program de audiențe dar care nu este respectat, în opinia primarului datorită faptului că este deschis să asculte problemele oamenilor oricând.
- Ședințele consiliului local sunt preluate de către postul local de televiziune care prezintă secțiuni extinse ale acestor ședințe. Deși această metodă de comunicare și informare asupra activității primăriei este foarte importantă, totuși puțini locuitori ai orașului cunosc existența ei și, în consecință, audiența este scăzută.
- Avizierul primăriei prin care se comunică în mod normal activitățile primăriei nu există, considerându-se mai importantă comunicarea față în față.
- Primarul participă uneori la ședințele care au loc în clubul sindicatelor, ședințe ale sindicatelor sau asociațiilor de disponibilizați

Aceste modalități de comunicare reprezintă însă numai o parte a procesului comunicațional, reprezentând, de fapt o informare, o comunicare unidirecționată, de la autorități către cetățeni.

Atitudinea autorităților este una paternalistă, cetățenii sunt considerați ca elemente pasive ale procesului de decizie realizat la nivelul primăriei. Oamenii vin la primărie cu orice fel de problemă chiar dacă ea nu ține de atribuțiile acesteia, în condițiile în care primăria este singura autoritate în localitate căreia oamenii i se pot adresa. Inexistența unei alternative, a unei organizații care să preia mai ales atribuțiile sociale ale primăriei și care să desfășoare programe în localitate prin implicarea cetățenilor conferă autorității locale o putere foarte mare dar și o responsabilitate care, de cele mai multe ori, nu este benefică pentru rezolvarea problemelor.

În opinia autorităților, implicarea cetățenilor în rezolvarea problemelor locale, transformarea acestora din beneficiari pasivi ai ajutoarelor sociale în membri activi ai comunității nu are șanse de realizare, cel puțin pe termen scurt, acest lucru neputându-se face atâta vreme cât economia locală nu se dezvoltă.

Pe de altă parte, cetățenii manifestă un mare grad de dependență față de autoritate, așteptări foarte mari de la aceasta. Astfel, 47% dintre subiecții intervievați consideră ca primăria este instanța care ar trebui să rezolve problemele locale, indiferent în ce constau acestea: de la prețurile mari practicate de comercianți la locuri de muncă și sărăcie.

Percepția cetățenilor asupra autorităților locale

Evaluarea activității administrației publice locale este mai degrabă negativă (media 2,39) și ea diferită față de datele la nivel național (media 2,9).

De asemenea, datele care descriu „competența civică” demonstrează o lipsă de putere resimțită de către cetățeni în ceea ce privește **relația lor cu administrația locală**: 76% dintre subiecți consideră că nu pot face nimic împotriva unei decizii a primăriei dacă acesta le-ar afecta interesele.

În același timp, *evaluarea negativă a măsurii în care cetățenii pot influența luarea deciziilor în localitate* este demonstrată de procentul de 87% dintre subiecți care apreciază posibilitatea de influențare a deciziilor ca fiind proastă și foarte proastă (media 1,65), aici datele nu diferă în mod fundamental de cele la nivel național (media 1,76). Acest scor poate indica și lipsa unor mecanisme care să asigure o legătură funcțională și eficientă între cetățeni și autoritățile locale.

Activitatea consiliului local este apreciată negativ de către majoritatea populației (60,0%). Lipsa de comunicare în ambele sensuri între reprezentanții comunității locale și cei reprezentați pare să constituie una din marile probleme cu care se confruntă această localitate.

Evaluarea activității administrației locale pe componente

Interesul administrației locale pentru problemelor rezidenților comunității este apreciat de către aceștia ca fiind scăzut. Astfel, 18% dintre subiecți apreciază că primăria este interesată de problemele oamenilor în timp ce 86% dintre aceștia consideră că primăria nu manifestă interes în acest domeniu.

Implicarea activă a primăriei în rezolvarea problemelor este și ea apreciată ca fiind scăzută, numai 18% dintre subiecți considerând că aceasta se străduie efectiv să găsească soluții pentru problemele comunității.

Comunicarea primăriei cu cetățenii din localitate este apreciată în același registru al evaluărilor negative (numai 15% dintre subiecți apreciază că administrația locală comunică permanent cu oamenii față de 86% care consideră că primăria nu încearcă să comunice cu cetățenii). Eforturile primăriei de a implica oamenii în luarea deciziilor este cel mai slab apreciat, 8,5% dintre persoanele interviuate apreciind pozitiv rolul primăriei în această direcție. Aprecierile populației asupra activității primăriei se mențin, deci, într-un registru negativ, aceasta datorându-se unor cauze multiple ce au fost menționate până în acest moment.

Participare socială și acțiune socială

Acțiunea socială a reprezentat pentru multă vreme principala modalitate de participare socială pentru comunitățile din Valea Jiului. Acest fapt este demonstrat și de datele de cercetare: 24.8% dintre subiecți declară că au participat la o demonstrație (față de numai 11.1% la nivel național¹⁸).

Disponibilitatea de participare este și ea ridicată (33.3% în cazul demonstrațiilor și 12.8% în cazul acțiunilor ilegale). Neparticiparea la acțiunea socială este mai scăzută în această comunitate decât la nivel național (75.2% față de 90.7%).

Participare comunitară

În privința indicatorilor participării în comunitatea cercetată, cele mai înalte valori au fost înregistrate de indicatorul „discuții pe tema problemelor localității” (22.2% foarte des, 53% des) ceea ce denotă un interes mare al cetățenilor pentru problemele localității. De asemenea, rezidenții comunității se informează despre problemele orașului utilizând zărele locale (10.3% citește foarte des în presă despre aceste probleme, 23.1% des). Interesul pentru problemele comunitare pare să rămână însă, numai în sfera privată a individului, fără a se exterioriza în aria comunitară. El se limitează la informare și discuții, fără a lăsa loc implicării în rezolvarea problemelor.

În sprijinul acestei idei vin datele de cercetare care descriu o anumită pasivitate: astfel, numai 8% dintre subiecți afirmă că lucrează des și foarte des împreună cu alții pentru rezolvarea problemelor localității, 3% participă la întâlniri cu oficialități și 5% ajută efectiv autoritățile în rezolvarea problemelor. 93% dintre subiecți nu au participat la întâlnirile cu autoritățile și 80% nu au acordat niciodată ajutor autorităților în rezolvarea problemelor. Numai 27% dintre subiecți declară că au contactat autoritățile pentru a-și rezolva problemele.

Variații ale participării comunitare

În ceea ce privește indicatorul „informare folosind presa asupra problemelor locale” datele indică variații ale acestuia în funcție de sex, venit, nivel de instrucție.

Astfel, bărbații se informează asupra problemelor locale în mai mare măsură decât femeile (82% dintre bărbați și 64.3% dintre femei manifestă interes asupra problemelor comunitare așa cum prezentate ele în presă). Persoanele cu venituri medii (între 1000000 lei și 2000000 lei) manifestă un interes mai mare pentru aceste probleme. De asemenea, cu cât subiecții au nivel de instrucție mai înalt, cu atât valorile înregistrate la acest indicator sunt mai mari. Cu cât persoanele înaintea în vârstă, cu atât valorile înregistrate la acest indicator scad.

¹⁸ Datele la nivel național pentru această secțiune provin din cercetarea „Consolidarea democrației” 1998, ICCV, coordonator Ioan Mărginean.

Indicatorul „discuții cu alte persoane pe tema problemelor localității” urmează aproximativ același model. Bărbații preferă subiectele comunitare în comunicarea cu ceilalți mai mult decât femeile, de asemenea persoanele cu educație mai înaltă și cele cu venituri medii.

„Participarea efectivă la rezolvarea problemelor prin colaborare cu alții” este realizată, în mai mare măsură de către persoanele cu vârste între 40-50 de ani, cu venituri peste medie, celelalte variabile demografice neinducând diferențe semnificative în privința acestui indicator. Aceste date nu arată diferențieri semnificative față studiile realizate pe datele la nivel național (Precupețu, 2003) care demonstrează aceleași variații: bărbații în mai mare măsură decât femeile, persoanele cu venituri medii și mari, cu educație medie și superioară, active sunt cele care participă în mai mare măsură la viața comunității. Problema care se pune din punctul de vedere al dezvoltării comunitare este aceea de a crea mecanisme prin care oamenii să poată fi încurajați să participe la viața comunității. Datele discutate până acum demonstrează o ruptură între administrația locală și restul comunității care este de natură să inhibe participarea la nivel local, în condițiile în care comunitate nu oferă o rețea de organizații care ar putea să faciliteze implicare, participare, dezvoltare.

Relația individului cu statul

Gradul de dependență a individului față de stat este un indicator ce face parte dintr-un „complex atitudinal valoric” care are influență asupra dezvoltării. Așteptările mari față de statul bunăstării pot fi contribui la o retragere în sfera privată, pasivitate, fiind și ele de natură influențeze în mod negativ participarea și comportamentul activ.

În domeniul economic, reprezentările în ceea ce privește îndatoririle statului au un comportament interesant: 96% dintre subiecți consideră că este îndatorirea guvernului de a asigura un loc de muncă. Acest procent este semnificativ mai ridicat decât datele obținute la nivel național (în 1998 subiecții cercetării au apreciat în proporție de respectiv 88% că îndatoririle guvernului cuprind asigurarea unui loc de muncă pentru cetățeni).

Și principiul egalității între venituri este susținut în mai mare măsură decât la nivel național. În favoarea micșorării diferențelor de venituri între săraci și bogați se pronunță 92% dintre subiecți față de 78%, procentul pe țară. Conștientizarea fenomenului de accentuare a diferențelor între venituri, a fenomenului de polarizare socială ce pare să caracterizeze societatea românească este și aici prezentă.

În continuare, domeniul securității sociale este în cea mai mare măsură dominat de modelul consensului. Datele arată că majoritatea populației consideră de datoria statului să asigure un nivel de trai decent bătrânilor (99% în comunitate și 97% la nivel național), să asigure îngrijire medicală bolnavilor (98% în comunitate și

94% la nivel național) să asigure un nivel de trai decent șomerilor (97% în localitate și 94% procentul pe țară).

Dependența mai mare față de stat pe care o manifestă oamenii în localitatea cercetată poate fi explicată prin variabile care țin de contextul comunitar și pe care le-am explicat în prima parte a studiului. Faptul că statul socialist al bunăstării a cunoscut aici manifestarea deplină până nu demult la care se poate adăuga actuala situație de insecuritate socială generată, în special, de disponibilizările masive și relaționată cu fenomenul sărăciei explică această dependență față de stat aproape totală, descrisă de modelul consensului.

Viața asociativă

29,1% dintre subiecți fac parte dintr-un sindicat, 7,7% aparțin unei asociații și 2,6% unui partid. Un procent important de 60,7% reprezintă subiecți care nu au nici un fel de viață asociativă. Față de situația la nivel național unde sunt cuprinși în sindicate 13,3% dintre subiecții eșantionului reprezentativ aici viața asociativă profesională este mai puternică. Inexistența unei oferte în acest domeniu al organizațiilor civice explică această situație la nivel comunitar.

Rețele de relații comunitare

Pentru a defini intensitatea rețelelor de relații sociale s-a optat pentru soluția de a considera că un individ aparține unei astfel de rețele numai dacă ajutorul pe care îl primește de la un tip de persoane este extins la cel puțin trei domenii.

Rețele de rudenie

54% dintre persoanele cuprinse în eșantion pot fi considerate, conform definiției date că aparțin unei rețele de rudenie. Aceasta se întâmplă în condițiile în care, în această localitate, față de altele, multe familii sunt „fără rădăcini în zonă”, migrația în ultimele decenii fiind ridicată datorită dezvoltării zonei miniere.

Tipuri de ajutoare

Oamenii preferă rudele în cele mai multe cazuri atunci când au nevoie de ajutor. Mulți dintre subiecți se referă la rude înțelegând chiar familia prezentă sau familia de origine. Ei apelează la rude mai ales atunci când au nevoie de ajutor în supravegherea copiilor (53%), pentru a împrumuta bani (48%), în munca în gospodărie (52%), în situații dificile sau rezolvarea diferitelor probleme (44%). Chiar și în viața profesională, 27% dintre subiecți se bazează tot pe ajutorul rudelor.

Rețelele de prietenie sunt extinse la 28% dintre subiecții eșantionului, jucând un rol important în viața comunității cercetate.

Tipuri de ajutoare: 31% dintre subiecți apelează la prieteni atunci când au nevoie de bani, 27% în rezolvarea diferitelor probleme, 28% în situații dificile și 18% pentru ajutor în gospodărie.

Rețelele de vecinătate se manifestă în cazul a 8% dintre subiecți.

Tipuri de ajutoare: mai ales atunci când este vorba despre munca în gospodărie (16%) și situații dificile (14%). 11% dintre subiecți apelează la vecini pentru a împrumuta bani, 8% când au nevoie de cineva care să supravegheze copiii.

Rețelele de colegialitate sunt practic inexistente în sensul în care am înțeles să tratăm această problemă. Aceasta se explică prin faptul că aceste „rețele” nu sunt concentrate spațial iar solidaritatea ce se manifestă în comunitățile miniere este, mai degrabă, una în sensul lui Durkheim, de corp profesional.

Tipuri de ajutoare

Colegii își acordă ajutor mai ales atunci când este vorba de problemele profesionale (18%) și în rezolvarea diferitelor probleme (5%). În privința celorlalte tipuri de ajutoare relațiile între colegi nu se manifestă.

În general, rețelele de relații se opresc aici, „alții” nefiind prezenți în viața acestei comunități pentru a acorda ajutor celor care au nevoie de el.

Faptul că administrația locală este singura în comunitate care oferă ajutor în domeniul social, fără a avea o alternativă, fără ca în localitate să existe servicii sociale dezvoltate face ca oamenii să se găsească în situația de a apela la ajutor în sfera relațiilor de familie, prietenie și, în mai mică măsură, a celor de vecinătate.

Concluzii

Abordarea exclusiv economică ce transferă pieței misiunea de a regla toate problemele sociale pare să fie greșită, mai ales în condițiile în care economia locală nu dădea semne de dezvoltare la vremea respectivă. Gravitatea problemelor sociale, pericolul de închidere în sine a comunității impun o abordare socială care să completeze pe cea economică. Strategiile posibile de dezvoltare trebuie să ia în considerare caracteristicile concrete ale contextului. Dezvoltarea prin sociabilitate care accentuează componenta de capital social pare puțin potrivită în acest caz. Afirmăm aceasta în condițiile în care analiza noastră a demonstrat

- adeziunea aproape totală la statul socialist al bunăstării, deci un grad foarte mare de dependență a individului față de stat;
- participare socială redusă, în ciuda interesului manifestat de populație pentru problemele localității;
- principalul mijloc de participare este acțiunea socială ce ia formele cele mai violente și care este încă văzută ca principalul mijloc de obținere a unui trai decent pentru populația din zonă;

- un tip de solidaritate caracteristică zonelor miniere;
- lipsa de putere a oamenilor de a controla propriile lor vieți, de a influența deciziile care le afectează viața rezultate ale lipsei de informație, accesului la consultanță, organizare slabă.

În aceste condiții, modelul adaptat acestui context particular, poate fi crearea de servicii sociale (cu o componentă de sociabilitate) Aceasta ca strategie coerentă de planificare socială cu urmărirea rezolvării problemelor identificate, abordarea exclusiv economică a dezvoltării comunitare a autorităților centrale și locale trebuind pusă sub semnul întrebării și adoptat un model al dezvoltării comunitare de natură să pună în centrul său problemele sociale. Strategia de investiții trebuie dublată de acțiuni care să se desfășoare în paralel pe plan social și care să aibă în vedere multiplele probleme sociale cu care se confruntă zona, având în vedere caracterul lor comunitar. Dimensiunile speciale ale șomajului antrenează alte probleme la fel de grave sărăcia comunitară, dezorganizarea familiilor, problema bătrânilor, a copiilor abandonati etc.

Dezvoltarea comunitară înseamnă crearea serviciilor sociale care să aibă în vedere implicarea cetățenilor pe termen lung, dezvoltare instituțională. Pentru atingerea pe termen lung a obiectivelor de participare și consolidare a capacității comunitare putem stabili câteva etape generale pe care le putem parcurge în dezvoltarea comunitară.

Prima etapă ar fi aceea a *comprehensiunii* în care trebuie să ne asigurăm că toți actorii din comunitate înțeleg scopurile dezvoltării comunitare, a creării serviciilor sociale. Acesta înseamnă scopuri clare, grupuri țintă, evaluarea resurselor pentru servicii. Programele construite în această fază ar trebui să:

- să fie gândite în mod unitar pentru toată Valea Jiului;
- să se bazeze pe tipul de solidaritate creat aici, să încerce să refacă structura de relații sociale creată în decursul istoriei zonei. Orice decizie trebuie să aibă în vedere consultarea organizațiilor locale și trebuie să pornească de la ideea refacerii tipului de solidaritate socială creată aici și nu să aibă în vedere distrugerea lui;
- să aibă ca țintă inclusiv autoritățile locale care să fie informate asupra aspectelor dezvoltării comunitare, posibilităților de aplicare practică ale acesteia;
- să aibă ca obiect crearea unor programe care să contribuie la îmbunătățirea comunicării între administrația locală și cetățeni, să creeze canale de comunicare în ambele sensuri, să aducă în prim plan ideea „controlării agentului” (Gaebler, Osborne, 1992)
- crearea unui echilibru între dependența oamenilor față de stat și realitatea actuală.

A doua etapă este aceea a *comunicării* în care accentul este pus pe construirea canalelor de comunicare administrație - cetățeni - alte organizații care pot fi implicate în acest proces, pentru a asigura efectivitatea comunicării în ambele sensuri.

A treia etapă este aceea a *dezvoltării capacității instituționale* în care serviciile sunt efectiv puse în practică.

Astfel, programele de dezvoltare comunitară ar trebui

- să creeze o alternativă la unele atribuții (mai ales sociale) ale administrației locale care, la momentul respectiv era (în această localitate) singura organizație are atribuții în acest domeniu;
- să aibă în vedere încurajarea asociațiilor reprezentată aici de organizațiile profesionale sau ex-profesionale (Asociația disponibilizaților) și o organizație nonguvernamentală fără sediu (cel puțin la momentul respectiv, după cum ne-a asigurat primarul localității);
- să încerce să creeze rețele de solidaritate mai ales cum sunt cele pentru ajutorarea bătrânilor singuri, părinți singuri;
- să se concentreze pe grupuri țintă, creând conform necesităților acestora programe speciale (de exemplu pentru copiii rromi care părăsesc școala sau femeile care au nevoie de cunoștințe de planificare familială).

Ultima etapă trebuie să aibă în vedere *îmbunătățirea conexiunilor* astfel încât serviciile să se bucure de suportul larg al tuturor organizațiilor locale.

Valea Jiului este, așa cum o arată datele de cercetare a regiune dezavantajată, „specială”. Istoria ei este una marcată de greve, conflicte și demonstrează ca această zonă este încă o sursă de potențial conflict.

În decursul cercetării de teren, uneori violența cu care unele idei au fost susținute de către Asociația disponibilizaților a avut consecințe asupra cercetătorilor care au fost luați drept ziariști. Asociația a interzis accesul acestora la ședințele ei și a refuzat, într-o primă fază comunicarea.

Închiderea în comunitate se produce ca urmare a percepției despre sine a comunității definită de ideile puterii pe care încă o are, a insensibilității restului societății față de problemele zonei, a legitimității pe care o are de a pretinde de la stat etc. această închidere în comunitate amenință să transforme întreaga arie într-o enclavă a sărăciei generalizate cu un potențial de conflict social care pare că se conservă.

Includerea obiectivului dezvoltării comunitare în politicile sociale ar însemna ameliorarea pe termen scurt a problemelor sociale cât și semnalul pozitiv că zona primește atenția pe care o merită. Crearea serviciilor sociale într-o zonă în care acestea aproape lipsesc incluzând ideea de consolidare a capacității comunitare astfel încât pe termen lung să se ajungă la controlarea acestor servicii de către

membrii comunității, ar contribui la aducerea zonei la un nivel apropiat, din acest punct de vedere, de cel al altor zone ale țării. Orientarea fondurilor de dezvoltare regională în direcția serviciilor sociale ar contribui la crearea unui model ce ar putea fi aplicat în celelalte zone dezavantajate.

Schema propusă care are în vedere o pregătire prealabilă a organizării serviciilor și care ține cont de condițiile locale poate fi adaptată și altor contexte. Concluzionăm spunând că ideile dezvoltării comunitare pot fi aplicate cu succes în condițiile în care cercetăm condițiile locale și ținem cont de ele.

Concluzii

Către ce fel de model de dezvoltare?

Dezvoltarea comunitară pare să fie o soluție valoroasă pentru rezolvarea problemelor la nivel local (chiar dacă nu pentru toate) și experiențele pozitive în domeniu o recomandă ca pe o modalitate importantă de schimbare într-o direcție pozitivă a comunității.

Opțiunea pentru un anumit model de dezvoltare este principala provocare atunci când se intenționează dezvoltarea la nivel local.

În primul rând, există UN model de dezvoltare? Da și nu! Nu credem că poate exista un model prefabricat ce poate fi aplicat cu succes în mod universal. Dar pot exista modele, strategii variate care sunt de natură să ajute la rezolvarea problemelor la nivel local. Cum pot fi ele elaborate?

Construirea unui astfel de model depinde, în principal, de:

- teoria asupra cauzelor dezvoltării (și de ideologia din spatele acesteia);
- condițiile concrete ale contextului social în care se implementează programele de dezvoltare (capacitatea comunitară);
- opțiunea pentru tipul de cercetare care fundamentează intervenția (tradițională sau acțiune);
- filozofia intervenției (bazată pe nevoi sau pe resurse).

Teoriile economice de genul teoriei neo-utilitariste plasează problema dezvoltării în aria agenților raționali care pot coopera mai bine sau mai rău și pot produce, astfel, dezvoltare. Teoriile modernizării oferă explicații, în esență, culturale asupra diferențelor de dezvoltare între țări și șanselor de dezvoltare a țărilor care „nu au atins” nivelul vestic, având nevoie, astfel să ajungă din urmă țările dezvoltate. Teoria sistemului mondial oferă explicații în zona dependențelor la nivel mondial. O explicație comprehensivă ar trebui să încorporeze o interpretare a relațiilor sociale existente în societate și natura relațiilor dintre stat și societate. Cultura, puterea și raționalitatea pot juca un rol important în dezvoltare dar numai prin relațiile sociale prin care sunt mediate (Woolcock, 1998).

Aceste idei aduc în discuție relația existentă între sociabilitate și instituții în interiorul complexului dezvoltării. Pe de o parte, dezvoltarea este o problemă care ține de instituții și funcționarea acestora și, pe de alta, depinde de caracteristicile sociabilității, de capitalul social, aceasta fiind o idee susținută de mai mulți autori (Woolcok, Narayan 2000, Sandu, 2003). „Nici statul și nici societatea nu sunt rele sau bune la modul absolut. Impactul pe care statul, firmele, comunitatea îl pot avea asupra îndeplinirii scopurilor colective este variabil” (Woolcock, Narayan, 2000: 236).

Pentru dezvoltare este nevoie de o bună funcționare a instituțiilor care să se afle în complementaritate cu tipul de capital social care caracterizează comunitățile. Strategiile concentrate exclusiv pe capital social, sociabilitate ridică dificultăți atât pentru procesul de dezvoltare în sine cât și pentru evaluarea rezultatelor, măsurarea capitalului social fiind, în ciuda nenumăratelor operaționalizări, greu de realizat.

Pe de altă parte, nu se mai poate vorbi de strategii exclusiv elaborate de către stat, deși acesta rămâne, în continuare, actorul cel mai important în promovarea dezvoltării. Societatea modernă este una a interdependențelor, parteneriatelor, modalităților democratice. În aceste condiții, comunitatea poate îndeplini un rol important în strategiile de dezvoltare, ea poate rezolva probleme prin mecanisme specifice, acolo unde alte instanțe au eșuat.

Viziunea comprehensivă cu luarea în considerare a tuturor condițiilor importante în dezvoltare pare să fie o opțiune majoră la momentul actual în domeniul dezvoltării comunitare. Totuși, există o permanentă competiție între principiul „small is beautiful” (programele punctuale care se concentrează pe probleme specifice) și comprehensiune și ne putem aștepta ca la momente diferite unul să predomină pentru ca să fie înlocuit mai târziu de celălalt în funcție de succesele/șeurile înregistrate.

În cazul României, credem că programele comprehensive implementate la nivel local, de genul Planului Național Anti-Sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale sunt opțiunea potrivită dar cu luarea în considerare a elementelor descrise în ecuația dezvoltării ca fiind importante în programele de dezvoltare: resursele financiare, procesul de planificare, resursele umane (agenți comunitari, experți), obiectivele, orizontul de timp, susținerea de care se bucură programul, interesele comune care stau la baza acestuia, capacitatea de a produce rezultate vizibile.

Modelul consolidării capacității comunitare poate fi un instrument util în înțelegerea complexității condițiilor care pot influența dezvoltarea și al multiplicității strategiilor de dezvoltare ce pot rezulta din opțiunea pentru componentele care trebuie „dezvoltate”.

Identificarea capacității comunitare reprezintă un pas important în cunoașterea comunității în vederea construirii unor programe care să aibă șanse de succes.

Aceasta nu înseamnă în mod automat că acele comunități care au o slabă capacitate comunitară nu pot constitui arena programelor de dezvoltare. Accentul în acest caz trebuie pus pe construirea acestei capacități, prin realizarea unor programe care inițial să solicite în mai mică măsură sau chiar deloc aspectele deficitare, pentru ca, în timp, după acumularea unor experiențe pozitive de dezvoltare, să se utilizeze și respectivele componente.

Capacitatea comunitară este un amalgam de scopuri și mijloace. Astfel, un stoc de capital uman sub forma cunoștințelor, abilităților și competențelor este absolut necesar pentru dezvoltarea unei comunități, însă această componentă poate fi ea însăși ținta proiectelor de dezvoltare atunci când se constată necesitatea educării membrilor comunității, formării anumitor competențe. În același timp, există o mulțime de elemente vizibile și măsurabile la nivel individual care, prin agregare, devin parte a capacității comunitare.

În programele de dezvoltare la nivel comunitar, principiul resurselor pare să fie valoros, el fundamentând o filozofie a intervenției de tip constructiv care, chiar dacă ia în considerare și problemele, accentuează componentele pozitive ce pot fi utilizate în rezolvarea problemelor. De asemenea, cercetarea acțiune care dă posibilitatea experimentării și testării diferitelor strategii în realitatea comunitară este un alt element ce poate fi utilizat ca parte a elaborării și implementării strategiilor de dezvoltare.

Așadar, un model de dezvoltare la nivel local ar trebui să ia în considerare *particularitățile contextului socio-cultural* în care se dorește implementarea de programe. De asemenea, ar trebui să evite urmărirea unor relații stricte de genul *capital social-dezvoltare* care nu sunt de natură să ajute, dimpotrivă, pot inhiba eforturile de dezvoltare. Resursele implicate în procesul de dezvoltare trebuie să fie multiple. De aceea, dezvoltarea ar trebui să plece de la *resurse*, luând în considerare *problemele*, nu trebuie să se concentreze exclusiv pe probleme. Strategiile de dezvoltare ar trebui să includă **și** o *componentă de sociabilitate*, în fond relațiile sociale sunt cele care sunt baza dezvoltării iar o comunitate dezvoltată trebuie să creeze sentimentul de „acasă”.

De cele mai multe ori, funcția modelelor de dezvoltare este de a arăta oamenilor că în comunitatea lor *se poate întâmpla ceva*, cu alte cuvinte de a le da speranță în legătură cu viitorul. Uneori, optimismul poate fi o forță care susține procesele de dezvoltare, la fel ca și încrederea.

Domeniul dezvoltării comunitare este încă unul care necesită clarificare iar paradigma capitalului social care exercită la momentul actual cea mai mare influență în cercetarea și practica dezvoltării se află din multe puncte de vedere în stadii incipiente dar „decidenții în domeniul politicilor sociale nu pot aștepta ca cercetătorii să știe tot ce ar trebui să știe înainte de a acționa. În loc de aceasta, ei

ar trebui să adopte o atitudine de învățare prin practică” (Woolcok, Narayan, 2000: 243). Este și ideea susținută în această lucrare, aceea a utilității intervenției la nivel local pentru rezolvarea problemelor în scopul creării acelor comunități în care indivizii experimentează o înaltă calitate a vieții.

Bibliografie

- ABRAHAM, Dorel (1991), *Introducere în sociologia urbană*, București: Editura Științifică
- ABRAHAM, Dorel/CHELCEA, Septimiu (1996) Contribuția științifică a profesorului HH Stahl la cunoașterea comunității rurale românești în Lario-nescu, Maria (coord), *Școala monografică de la București. Tradiție și actualitate*, București: Editura Metropol
- ALDRIDGE, Stephen/Halpern, David/Fitzpatrick, Sarah (2002), *Social capital*, Discussion paper, Performance and Innovation Unit
- ALINSKY, Saul D. ([1939]1971), *Rules for Radicals. A Practical primer for Realistic Approach*, NY: Vintage Books
- ALINSKY, Saul D. (1946), *Reveille for Radicals*, Chicago, University of Chicago Press
- ALMOND, Gabriel/VERBA, Sydney (1996) *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, București: Editura Du Style
- ARGYRIS Chris, SCHON Donald A. (1991) Participatory Action Research and Action Science Compared în Whyte, Foote W, *Participatory Action Research*, London: Sage Publications
- ARGYRIS, Chris, PUTNAM, Robert, SMITH, D. (1987) *Action Science: Concepts, Methods, and Skills for Research and Intervention*, San Francisco: Jossey-Bass.
- AVINERI, Shlano (1992), *Communitarianism and individualism*, Oxford: Oxford University Press
- AYRES, Ron (1995), *Development Studies*, Greenwich University Press
- BĂDESCU, Ilie (1994) *Istoria Sociologiei-perioada marilor sisteme*, Galați: Ed Porto Franco
- BĂDESCU, Ilie (2004), Dezvoltare și subdezvoltare. Contribuții la critica sociologiei tranziției, *Sociologie Românească*, Vol II, nr 3
- BĂDESCU, Ilie/Abraham, Dorel (2003), Legea asociațiilor comunitare rurale și a serviciului social. Un model pentru știință și reformă socială în mediul rural în Bădescu, Ilie/Buruiană, Claudia, *Țăranii și noua Europă*, București: Editura Mica Valahie
- BĂDESCU, Ilie/Buruiană, Claudia (2003), *Țăranii și noua Europă*, București: Editura Mica Valahie
- BĂDESCU, Ilie/Radu Nicolae (1980), *De la comunitatea rurală la comunitatea urbană*, București: Editura Științifică și Enciclopedică

- BATTEN, TR. (1958), *Communities and Their Development*, London: Oxford University Press
- BEAL, George M/Powers, Ronald C/Coward, Walter E (1971), *Sociological Perspectives of Domestic Development*, Ames: The Iowa State University Press
- BELL, Daniel (1973), *The Coming of Postindustrial Society*, NY: Basic Books
- BELL, Daniel (1995) *Communitarianism and its critics*, Oxford: Clarendon Press
- BÖHNKE, Petra (2004), *Subjective well-being and socio-political integration*, research report, WZB
- BOUDON Raymond ([1992],1997), *Tratat de sociologie*, București: Editura Humanitas
- BOUDON, Raymond (1990), *Texte sociologice alese*, București: Editura Humanitas
- BOWEN, Gary L./MARTIN, James A./MANCINI Jay A/NELSON John P. (2000) Community Capacity: Antecedents and Consequences, *Journal of Community Practice* vol 8, no2
- BRADBURY Hilary/REASON Peter, (2003), Action Research. An Opportunity for Revitalizing Research Purpose and Practices, *Qualitative Social Work* Vol. 2(2)
- BRENT Jeremy (2004) The desire for community: Illusion, confusion and paradox, *Community Development Journal* , Volume 39 Number 3
- BRINT, Steven (2001), Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept, *Sociological Theory* vol 19, 1-23
- BROKENSHA, David (1968) „Comments”, *Human Organization*, no1
- BROWN, David/Bammer, GABRIELE/Batliwala, S/KUNREUTHER, Frances (2003) Framing Practice-Research Engagement for Democratizing Knowledge, *Action Research*, Volume 1(1)
- Carta Albă a Comisiei Europene. Un Nou elan pentru tineretul Europei (2002) ANSIT
- CHANAN, Gabriel (1999), *Local Community Involvement*, Dublin: Community Development Foundation
- CHASKIN, Robert J. (2001), Building Community Capacity. A Definitional Framework and Case Studies from a Comprehensive Community Initiative, *Urban Affairs Review*, Vol. 36, No. 3
- CAPLOW, Theodore/Chadwick, Bruce A ([1979] 1983), *Inequality and Lifestyles in Middletown, 1920-1978* în WARREN, Ronald L./LYON Larry (1983), *New Perspectives on the American Community*, Homewood Illinois: The Dorsey Press
- COLEMAN James (1983), *The Dynamics of Community Controversy in Warren*, Ronald/Lyon Larry, *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press
- COMTE, Auguste (1892), *Cours de philosophie positive*, Paris: Societe Positiviste
- COTTRELL, Leonard S (1983), *The Competent Community in Warren*, Ronald/Lyon Larry, *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press
- COX, Fred M./ERLICH John L./ ROTHMAN Jack/TROPMAN John E (1987), *Strategies of Community Organization*, Itasca, Illinois: Peacock Publishers

BIBLIOGRAFIE

- COX, Fred M./ERLICH John L./ ROTHMAN Jack/TROPMAN John E (1989), *Tactics and Techniques of Community Practice*, Itasca, Illinois: Peacock Publishers
- CRAIG, Gary (1998), Community in a Global Context, *Community Development Journal* vol 33 no 1
- CRAIG, Gary, (1993) *The community care reforms and local government change*, School of Social and Professional Studies, University of Humberside
- DELHEY, Jan (2004), *Life satisfaction in an enlarged Europe*, Dublin: European Foundation for Improvement of Working and Living Conditions
- DEMOLINS (1903), *Comment la route cree le type social*, Paris:
- DEMOLINS (1927), *Les Grandes routes des peuples : comment la route crée le type social: essai de géographie sociale*, Paris: Firmin-Didot
- DENNIS, N/Henriques F/Slaughter C (1969), *Coal is our life*, London: Tavistock
- DIACONU, Marin (1996), Mircea Vulcănescu- Sociolog al satului românesc și istoric al școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti în LARIONESCU, Maria (coordonator) *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, București: Editura Metropol
- DICKENS Lina/WATKINS Carol, (1999) Action research: Rethinking Lewin, *Management Learning*, vol30/2, Sage Publications
- DURKHEIM, Emil (1993), *Sinuciderea*, București: Editura Humanitas
- DURKHEIM, Emile ([1895], 1974), *Regulile metodei sociologice*, București: Editura Științifică
- DURKHEIM, Emile ([1912], 1995), *Formele elementare ale vieții religioase*, Iași: Editura Polirom
- DURKHEIM, Emile ([1926], 2001), *Diviziunea muncii sociale*, București: Editura Albatros
- EISENSTADT, Samuel (1966), Breakdowns of modernization în Goode J (ed), *The dynamics of modern society*, NY: Basic Books
- ETZIONI Amitai (2004) A Tribute to The Responsive Community: 13 Years of Rights and Responsibilities, *The Responsive Community*, Volume 14, Issue 2/3
- ETZIONI, Amitai ([2001], 2002), *Societatea monocromă*, Iași: Editura Polirom
- ETZIONI, Amitai (1995), *The Spirit of Community*, London: Fontana Press
- FAHEY, Tony/Nolan Brian/Whelan, Christopher T. (2003), *Monitoring quality of life in Europe*, Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions
- FRAZER, Elizabeth (1999), *The Problems of Communitarian Politics – Unity and Conflict*, Oxford: Oxford University Press
- FRANK, A.G. (1967), *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, NY: Monthly Review Press
- GAEBLER, Ted/ OSBORNE, David (1992), *Reinventing Government*, NY: Plume
- GARDNER , John, W (1993), *Building Community*, Washington: Independent Sector
- GIDDENS, Anthony ([1990] 2000), *Consecințele modernității*, București: Editura Univers

- GIDDENS, Anthony (1987), *Social Theory and Modern Sociology*, Stanford: Stanford University Press
- GINSBERG Leon (1996), *Understanding social problems, policy and programs*, University of South Carolina Press
- GUSTAVSEN, Bjørn (2003), New forms of knowledge production and the role of action research, *Action Research* vol1(2)
- GUSTI, Dimitrie/Herseni, Traian ([1940], 2002) *Îndrumări pentru Monografiile sociologice*, București: Editura Universității București
- GUSTI, Dimitrie (1968), *Opere I*, București: Editura Academiei
- GUSTI, Dimitrie (1969), *Opere II*, București: Editura Academiei
- GUSTI, Dimitrie ([1938] 1995), *Știința națiunii și a războiului*, București: Editura Floare Albastră
- HAYAMI, Yujiro (2001), *The Role of Community in Economic Development in Development Economics. From the Poverty to the Wealth of Nations*, Oxford: Oxford University Press
- HEALY, Karen (2001), Participatory action research and social work. A critical appraisal, *International Social Work* 44(1): 93–105
- HILL, Dilys M. (1994), *Citizens and Cities. Urban Policy in the 1990s*, NY: Harvester
- HUNTER Floyd (1953), *Community Power Structure: A Study of Decision Makers* Chapel Hill: University of Carolina Press
- ILIE, Simona (coord) (2004), *Participarea tinerilor la decizie*. Raport de cercetare ICCV
- INGELHART Ronald (1997), *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton: Princeton University Press
- INGELHART Ronald/Weltzel Christian, (1999), *Analyzing Democratic Change and Stability: A Human Development Theory of Democracy*, working paper WZB Berlin
- INGLEHART, Ronald/Baker, Wayne E. (2000), *Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values*, *American Sociological Review*, Vol 65 no1
- KHINDUKA S. K. (1987), *Community development: potentials and limitations* în COX, Fred M./ERLICH John L./ ROTHMAN Jack/TROPMAN John E, *Strategies of Community Organization*, Itasca, Illinois: Peacock Publishers
- KRAMER M R, SPECHT H, (1975) *Readings in Community Organization Practice*, Prentice Hall Inc, Englewood Cliffs, NJ
- KRAMER, Ralph D. (1969), *Participation of the Poor. Community Comparative Studies in the War on Poverty*, NJ: Prentice Hall
- KRETZMANN, John P./ MC KNIGHT, John, L. (1993), *Building communities from the inside out: A Path toward finding and mobilizing a community's assets*, Chicago: Acta Publications
- LAMBRU, Mihaela/Mărginean, Ioan (2004), *Parteneriatul public-privat în furnizarea de servicii sociale*, București: Editura Ziua

BIBLIOGRAFIE

- LARIONESCU, Maria (1996) Dimitrie Gusti. Fondatorul școlii sociologice de la București în LARIONESCU, Maria (coordonator) *Școala sociologică de la București. Tradiție și actualitate*, București: Editura Metropol
- LARIONESCU, Maria, Rughiniș, Cosima, Rădulescu Sorin (1999), *Cu ochii minerului. Reforma mineritului în România*, București: Editura Gnosis
- LAUFFER, Armand/NEWMAN, Edward (1981), *Community Organization for the 1980s*, no2-3/vol5
- LĂZĂROIU Andra/Lăzăroiu Sebastian (2000), Comișani: o comună cu două modele în ZAMFIR, Elena/PREDA, Marian, *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz*, București: Editura Expert
- LEES, Ray/SMITH, George (1975), *Action Research in Community Development*, London: Routledge & Keagan Paul
- LOOMIS, Charles (1960), *Social Systems. Essays on Their Persistence and Change*, Princeton, NJ: D. Van Nostrand Company Inc
- LYND, Robert/LYND Helen (1929), *Middletown: A study in Contemporary American Culture*, NY: Harcourt, Brace
- LYND, Robert/LYND Helen, (1937), *Middletown in Transition: A Study of Cultural Conflicts* NY: Harcourt, Brace
- LYNTON, Rolf/Pareek, Udai (1992), *Facilitating Development*, London: Sage Publications
- MĂRGINEAN Ioan (2004), *Studii de sociologie. Calitatea vieții și politici sociale*, Pitești: Editura Universității din Pitești
- MĂRGINEAN, Ioan (2003), *Proiectarea cercetării sociologice*, București: Editura Polirom
- MĂRGINEAN, Ioan, (1993), Reforma socială în România postcomunistă, *Revista Calitatea Vieții*, nr 2-3/1993
- MĂRGINEAN, Ioan, (2004), Politica socială – factor de dezvoltare în societatea modernă, *Revista Română de Sociologie*, Anul XV, număr special
- MĂRGINEAN, Ioan, (2004), Ruralul și reforma socială în România postcomunistă în Mărginean Ioan, *Studii de sociologie. Calitatea vieții și politici sociale*, Pitești: Editura Universității din Pitești
- MĂRGINEAN, Ioan/Bălașa, Ana (2002), *Calitatea Vieții în România*, București: Editura Expert
- MARIN Ana (coord), (1999) *Raportul narativ privind implementarea programului „Dezvoltare comunitară în zona Tg Neamț”*, UNICEF România
- MAYO Marjorie/Anastacio J (1999), Welfare Models and Approaches to Empowerment: Competing Perspectives from Area Regeneration Programme în *Policy Studies*, vol 20, no1
- MCKNIGHT John, N./KRETZMAN John (1999), *Mapping Community Capacity*, research report, Center for Urban Affairs and Policy Research, Northwestern University
- MERTON, Robert (1957), *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, III: The Free Press
- MERTON, Robert K (1963, 1983), Local and Cosmopolitan Influentials în Warren, Ronald/Lyon Larry, *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press

- MIDGLEY, James ([1995] 1998), *Social development. The Developmental Perspective in Social Welfare*, London: Sage Publications
- MIHĂILESCU, Ioan (1993), Protestantism și capitalism în Weber, Max, (ș1934ț, 1993), *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București: Editura Humanitas
- MIHĂILESCU, Ioan (2003), *Sociologie generală*, București: Editura Polirom
- MULROY, Elisabeth (2000), Strategy and the evolution of the structure in a community based collaboration, *Journal of Community Practice*, vol 8, no 4/2000
- MYRDAL, Gunar (1958), *Value in Social Theory*, NY: Harper and Row Publishers
- MYZRAHI, Terry/MORRISON, John (1993), *Community Organization and Social Administration*, NY: The Haworth Press
- NARAYAN, Deepa (1998), *Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty*, World Bank
- NARAYAN, Deepa, (1994), *Designing community based development*, Washington DC, World Bank
- NISBET, Robert A (1953), *The Quest for Community*, New York: Oxford University Press
- NISBET, Robert A, (1967) *The Sociological Tradition*, New York: Basic Books Inc. Publishers
- PARK Robert Ezra ([1936],1983), Human Ecology în Warren, Ronald/Lyon Larry (1983), *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press
- PARKER, Edith A./ Lichtenstein, Richard L./ Schulz, Amy J., Israel, Barbara A./ M. Schork Anthony/ Steinman, Kenneth J./ Sherman A. James, (2001) Disentangling Measures of Individual Perceptions of Community Social Dynamics: Results of a Community Survey *Health Education & Behavior*, Vol. 28 (4)
- PARSONS, Talcott, (1951) *The Social System*, Glencoe: The Free Press
- PAXTON, Pamela (1999), Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment, *The American Journal of Sociology*, vol105
- Planul Național Antisărăcie și Promovare Incluziunii Sociale (2002), *Revista de Asistență Socială* nr 3
- POP, Luana Miruna (2002), *Dicționar de politici sociale*, București: Editura Expert
- POP, Luana Miruna (2002), *Dicționar de politici sociale*, București: Editura Expert
- PORTES, Alejandro (1998), Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology, *Annual Review of Sociology*, vol 24
- PRECUPETU Iuliana (1999), Perspective ale dezvoltării comunitare în contextul socio-cultural românesc, *Revista Calitatea Vieții*, nr 3/4
- PRECUPETU, Iuliana (2001) *Raportul de consultanță pentru reprezentanța UNICEF*, raport intern nepublicat
- PRECUPETU, Iuliana (2003), Participare socială, capital social și sărăcie în *Revista Calitatea Vieții*, nr 1-2
- PRECUPETU, Iuliana (2003), Condiții care facilitează dezvoltarea comunitară, *Jurnalul practicilor pozitive comunitare*, nr. 1-2

BIBLIOGRAFIE

- PRECUPETU, Iuliana (2003), Scurt istoric al dezvoltării comunitare, *Jurnalul practicilor pozitive comunitare, nr. 1-2*
- PRECUPETU, Iuliana (2004), Prezentare a programului: „Dezvoltare comunitară în zona Târgu Neamț”, *Jurnalul practicilor pozitive comunitare, nr. 3-4*
- PRECUPETU, Iuliana (2004), Leadership în Ilie Simona (coord) (2004), *Participarea tinerilor la decizie*. Raport de cercetare ICCV
- PUTNAM, Robert D. (1993), *Making Democracy Work*, Princeton: Princeton University Press
- PUTNAM, Robert D. (2000), *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, NY: Simon and Schuster
- PYE, Lucian W (2003), Culture as Destiny în Pollack, Detlef; Jacobs, Jorg; Muller, Olaf; Pickel, Gert. (Eds.) *Political Culture in Post-Communist Europe*, Hants-England, Burlington-VT, USA: Ashgate
- RADU, Nicolae/FURTUNĂ, Carmen/VANCEA, George/BĂLAN, C (1996) *Pre-faceri socio-umane în România sec XX*, București: Ed Fundației România de mâine
- RICHARDS, Leslie/KENNEDY, Patricia H./KRULEWITCH Cara J./WINGROVE Barbara/ KATZ, Kathy/ WESLEY, Barbara/ FEINSON, Clare/ HERMAN, Allen (2002), Achieving Success in Poor Urban Minority Community-Based Research: Strategies for Implementing Community-Based Research Within an Urban Minority Population, *Health Promotion Practice* Vol. 3, No. 3
- REITZES, Donald C/Reitzes Dietrich C (1983), Alinsky reconsidered: A reluctant community theorist în WARREN, Ronald L./LYON Larry (1983), *New Perspectives on the American Community*, Homewood Illinois: The Dorsey Press
- RIETBERGEN-MCCRACKEN, Jennifer/Narayan, Deepa (Compiled by) (1998), Participation and Social Assessment: Tools and Techniques, The International Bank for Reconstruction and Development / THE WORLD BANK
- RIVERA F G, ERLICH John (1992), *Community Organizing in a diverse society*, Needham Heights, MA: Allyn & Bacon
- ROSATI, Massimo (2003) The Making and Representing of Society Religion, the Sacred and Solidarity among Strangers in a Durkheimian Perspective, *Journal of Classical Sociology* Vol 3(2)
- ROSS, Murray G. (1992), *Community Organization. Theory, Organization and Principles*, NY: Harper&Row Publishers
- ROSTOW, W (1960), *The Stages of Economic Growth*, London: Cambridge University Press
- ROTHMAN, Jack (2000), Collaborative self-help. Community development: When is the strategy warranted? *Journal of Community Practice*, vol 7, no 2
- ROTHMAN, Jack/Tropman, John E (1987), Models of Community Organization and Macro Practice în COX, Fred M./ERLICH John L./ ROTHMAN Jack/ TROPMAN John E, *Strategies of Community Organization*, Itasca, Illinois: Peacock Publishers
- ROUNER, Leroy S. (1991), *On community*, Notre Dame Press

- RUBIN Israel ([1969] 1983), *Function and structure of community: Conceptual and theoretical analysis* în WARREN, Ronald L./LYON Larry, *New Perspectives on the American Community*, Homewood Illinois: The Dorsey Press
- SANDEL, Michael (1983), *Liberalism and its critics*, London: Blackwell Publishers
- SANDERS, Irwin T, (1958), *The Community: An Introduction to a Social System*, NY: The Ronald Press Company
- SANDERS, Irwin T, (1983), *The Community Social Profile* în Warren, Ronald/ Lyon Larry, *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press
- SANDU, Dumitru (1999), *Spațiul social al tranziției*, Iași: Editura Polirom
- SANDU, Dumitru (2003), *Sociabilitatea în spațiul dezvoltării*, București: Editura Polirom
- SANDU, Dumitru (2004), *Dezvoltare comunitară. Concepte, principii, experiențe*, București: Universitatea București
- SANDU, Dumitru (coord) (1999), “*Social assesment for rural development project*”, WB, 2000
- SANDU, Paula/Tușiș, Claudiu (2000), *Biertan – în căutarea viitorului* în ZAMFIR, Elena/PREDA, Marian, *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz*, București: Editura Expert
- SARACENO, Chiara/Olagnero, Manuela (2004), *Household structure and family relations* în *Quality of Life in Europe*, Dublin: European Foundation for Improvement of Working and Living Conditions
- SCHWARTZ Elisabeth E (1977), „*Macro social work: A practice in search of some theory*” *Social Service Review*, no2
- SCHWARTZ, Edward (1977), *Macro Social Work: A Practice in Search of some Theory*, *Social Service Review*, no 2
- SELZNICK, Peter (2002), *The Communitarian Persuasion*, Washington DC: Woodrow Wilson Center Press
- Sen, Amartya (1999), *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press
- SIEGEL Larry M/ATTKISSON Clifford/ CARSON Linda (1987), *Need Identification and Program Planning in the Community Context* în COX, Fred M./ERLICH John L./ ROTHMAN Jack/TROPMAN John E, *Strategies of Community Organization*, Itasca, Illinois: Peacock Publishers
- SIMMEL, Georg (1991), *Money in modern culture*, *Theory, Culture and Society*, Vol 8, nr 3
- SIMMEL, Georg ([1950] 1983), *The metropolis and mental life* în Warren Ronald L/ Lyon, Larry, *New Perspectives on the American Community*, Homewood Illinois: The Dorsey Press
- SIRGY, Joseph/Rahtz, Don/Cicic, Muris/Underwood, Robert (1998), *Marketing of a Community: A Quality of Life Assessment Method*, unpublished conference paper
- SPRAGENS Thomas (2004), *Communitarianism: Epitaph for a Monument to a Successful Reminder*, *The Responsive Community*, Volume 14, Issue 2/3, Spring/Summer 2004

BIBLIOGRAFIE

- STAHL, Henri, H (1980) Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera în *Dimitrie Gusti. Studii critice*, București: Ed Științifică și Enciclopedică
- STAHL, Henri, H (1981) *Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiei sociologice*, București: Editura Minerva
- STAHL, Henri, H. (1975) *Teoria și practica investigațiilor sociale*, București: Editura Științifică și Enciclopedică
- STOESZ David/ GUZZETTA Charles/ LUSK Mark (1999), *International development*, Boston: Allyn and Bacon
- STOLLE D/Weltzel Christian (2001) *Social Capital, Communitarianism and Human Development*, working paper WZB Berlin
- SZTOMPKA, Piotr (1993), *The Sociology of Social Change*, Oxford: Blackwell
- TAM, Henry (1998) *Communitarianism: a New Agenda for Politics and Citizenship*, London: MacMillan Press
- TONNIES, Ferdinand ([1887], 1963), *Community and society*, NY: Harper Torchbook
- UNGUREANU, Ion (1990), *Paradigmele cunoașterii societății*, București: Editura Humanitas
- UNGUREANU, Ion/CONSTANTINESCU, Virgil (1985), *Teorii sociologice contemporane*, București: Editura Didactică și Pedagogică
- UNICEF Romania, (2001) *Reducing Institutionalization: Strengthening Local Social Services*, Report to The Dutch National Committee for UNICEF
- United Nations (1955), *Social Progress through community development*, NY
- VALADE, Bernard (1997), *Schimbarea socială în Boudon*, Raymond (coord), *Tratat de sociologie*, București: Editura Humanitas
- VOICU, Bogdan (2002), *Dezvoltare socială în POP*, Luana Miruna, *Dicționar de politici sociale*, București: Editura Expert
- VOICU, Bogdan, (2004), *Capitalul social: componente, niveluri, structuri*, Lucrare de doctorat nepublicată
- VOICU, Bogdan/Dan, Adrian/ Voicu, Mălina/ Șerban, Monica (2002), *Assessing the causes of country disparities in RSDF projects proposals. A Report to Romanian Social Development Fund*, Bucharest: The Research Institute for Quality of Life
- WALLERSTEIN, Immanuel (1991), *Unthinking Social Science. The Limits of Nineteenth-Century Paradigms*, Cambridge: Polity Press
- WARHEIT George J/BELL Roger A/ SCHWAB John J ([1984]1989), *Selecting the Needs Assessment Approach în COX*, Fred M./ERLICH John L./ROTHMAN Jack/TROPMAN John E, *Tactics and Techniques of Community Practice*, Itasca, Illinois: Peacock Publishers
- WARREN, Roland L (1983), *The Good Community: What would it be?* în Warren, Ronald/Lyon Larry, *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press
- WARREN, Ronald L. (1971), *The Community in America*, Chicago: Rand McNally/Company
- WARREN, Ronald L./LYON Larry (1983), *New Perspectives on the American Community*, Homewood Illinois: The Dorsey Press

- WARWICK, Dennis/LITTLEJOHN, G (1992), *Coal, Capital and Culture: a sociological analysis of mining communities*, London: Routledge
- WEBER, Max, ([1905] 1958) *The City*, NY: The Free Press
- WEBER, Max, ([1934]1993) *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas
- WEBER, Max, *Economie et societe dans l'antiquite preceder des les causes sociale du declin de la civilization antique*, Paris: La Découverte, 1998
- WHITE, Anastasia M. (2003), Lewin's action research model as a tool for theory building A case study from South Africa, *Action Research* Volume 2(2): 127–144
- WHYTE, Foote W (1991), *Participatory Action Research*, London: Sage Publications
- WHYTE, Foote W/greenwood Davyd J./Lazes Peter (1991), *Participatory Action Research: Through Practice to Science in Social Research* în WHYTE, Foote W, *Participatory Action Research*, London: Sage Publications
- WILKINSON, Kenneth P ([1973], 1983), *A Field Theory Perspective for Community Development Research* în Warren, Ronald/Lyon Larry, *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press
- Williams, Hewit, *Community Development Journal*, 3/1998
- WIRTH Louis ([1938], 1983), *Urbanism as a Way of Life* în Warren, Ronald/Lyon Larry, *New perspectives on the American Community*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press
- WOOLCOCK , Michael/ Narayan, Deepa (2000), *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*, *The World Bank Research Observer*, vol. 15, no. 2
- WOOLCOK, Michael, (1998) *Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework*, *Theory and Society*, vol 27
- ZAMFIR, Cătălin (1999), *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, București: Editura Cantes
- ZAMFIR, Cătălin/Rughiniș Cosima (2000), *Mecanismele sociale ale dezvoltării comunitare – studiu de caz al comunității Zăbrăuți*, București în ZAMFIR, Elena/PREDA, Marian, *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz*, București: Editura Expert
- ZAMFIR, Cătălin/VLĂSCEANU, Lazăr (1993) *Dictionarul de sociologie*, București: Editura Babel
- ZAMFIR, Elena (2000), *Dezvoltarea comunitară – sursă a bunăstării colective în Zamfir*, Elena (coord), *Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară*, București: Editura Expert
- ZAMFIR, Elena (coord) (2000), *Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară*, București: Editura Expert
- ZAMFIR, Elena/PREDA, Marian (2000), *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz*, București: Editura Expert
- ZIMMERMAN Carle, C. (1938), *The Changing Community*, NY: Harper and Brothers

BIBLIOGRAFIE

- ZIMMERMAN MA (2000), Empowerment theory: Psychological, organizational and community levels of analysis, in Rappaport J, Seidman E (eds.): *Handbook of Community Psychology*. New York, Plenum
- ANSIT (2002) Cartea Albă a Comisiei Europene. Un nou elan pentru tineretul European.
- Consultations with the poor: Methodology guide for the 20 country study for the World Development Report 2000/01*, Poverty Group. Poverty Reduction and Economic Management Network, The World Bank, February 1999
- Institutul pentru Știință și Reformă Socială, Fundația pentru o Societate Deschisă, (1998), *Analiza posibilităților de implementare și logistica derulării programului de dezvoltare comunitară*, raport de cercetare nepublicat
- The responsive communitarian platform: rights and responsibilities in *Responsive Community*, Winter 1991/2
- United Nations (1971), *Popular Participation in Development*, NY
- World Development Report, 1991: The Challenge of Development*, Washington DC World Bank

